

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

JANUARI 1950

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN AMSTERDAM

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

REDACTRICE DR I. H. VAN EEGHEN

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG
1950

N.V. DRUKKERIJ EN UITGEVERIJ J. H. DE BUSSY
ROKIN 60—62, AMSTERDAM

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN AMSTERDAM

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

37ste JAARGANG

1950

AMSTELODAMUM

BIJ HET AFSCHIED VAN KOUWENBAR.

Het Bestuur verliest zijn nestor in ancienniteit. De 1e Januari 1919, juist eenendertig jaar geleden, koos de ledenvergadering de heer Kouwenaar in het Bestuur, dat het „hoogst aangenaam” vond hem, „wiens verdienstelijke journalistieke arbeid voortdurend getuigt van zijn liefde voor onze goede stad, in onzen kring te kunnen welkom heeten”.

Heeft die vreugde ook eenendertig jaar stand gehouden? Heeft Kouwenaar in die lange periode aan de grote verwachtingen beantwoord, die ten grondslag lagen aan het gejuich bij zijn binnentreden? Hier geldt slechts één antwoord: een volmondig ja. Kouwenaar was geboren in het hart der stad, in de Kalverstraat, waar hij in zijn jeugd nog de ezels zag rondlopen, die thans, voorzover zij viervoeters zijn, daaruit zijn verdwenen. Trots was hij op zijn stad, om haar glorieus verleden en haar levend heden; daarvan te getuigen en daarvoor te werken was zijn vreugde en zijn in geestdrift aanvaarde roeping. Dat zijn eigenschappen van het zuiverste karaat en onverslijtbaar; toen hij die kon aanwenden in de dienst van Amstelodamums idealen, doorgloeiden en bezielde hem ook daar, op de eerste dag van zijn bestuurslidmaatschap en onverzwakt in de jaren, die volgden. Lange jaren, waarin hij fris bleef en werkzaam en die hem in 1938 maakten tot onze geëerbiedigde nestor in de plaats en zeker ook in de geest van prof. Brugmans t.w. met de bezonnen wijsheid en, wij mogen het hier wel verklappen, zonder de zeurderigheid van die Griekse koning. Het past Amstelodamum met grote lof en dankbaarheid van Kouwenaars staat van dienst te gewagen. Door de kracht van zijn liefde tot de stad, zijn praktische zin en de veelvuldige contacten, die zijn gelukkige journalistieke loopbaan hem verschafte, kreeg zijn woord, hoe eenvoudig ook en gemoedelijk uitgesproken, gezag. Zijn vindingrijkheid en zijn organiserend talent vonden een vruchtbaar arbeidsterrein in het voorbereiden en het leiden van onze halfjaarlijkse excursiën; daar heeft hij de belangen van het genootschap wezenlijk gediend op een punt, waarop de leden bij uitstek gevoelig zijn. Krachtens recht van geboorte (bovengenoemd) en recht van pen (waarover aanstonds) was hij de uitverkoren schrijver om ons Gedenboek 1900-1940 van een smakelijke, levendige inleiding te voorzien. Zijn journalistieke gaven ten slotte brachten hem als van rechtswege op de redacteurszetel. Het redigeren van een periodiek is een persoonlijk iets; Kouwenaars stempel was een ander dan dat van zijn voorgangers, en dat van zijn opvolgers zal weer een ander zijn. Zijn stempel droeg het merk van zijn naarstig streven het Maandblad waarlijk een blad van en voor de leden te doen zijn, een bemind lijfblad, onderhoudend en ook voor hun vragen en mededeelzaamheid toegankelijk. Zo heeft hij voor zijn Maandblad een brede waardering verworven; het heeft met zijn excursiën hem gemaakt tot de goede en vertrouwde vriend, die, meer dan enig ander bestuurslid, een zacht en warm plaatsje innam in de harten der leden. Zij zullen hem missen, de patriarchale voortrekker op hun tochten, de vaderlijke woordvoerder en gids in de kolommen van hun blad. En wij, die in de enge kring van het Bestuur in nog intiemere vriendschap en in ongestoorde harmonie met hem mochten samenwerken, voelen die leemte te scherper en te pijnlijker. Maar wij allen, Bestuur en leden, zijn eensgezind in de overtuiging, dat de rust, die hij vraagt voor zijn levensavond, hem toekomt als een rechtmatige vergelding voor een lang leven van hard werken en trouwe toewijding aan Amstelodamum. Sta ons, vriend Kouwenaar, als laatste weldaad toe, dat wij aan de rust van uw emeritaat de wijding geven van onze dankbaarheid en onze schone herinnering.

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY, Voorzitter.

HET AFSCHIED VAN MR. A. LE COSQUINO DE BUSSY ALS ARCHIVARIS DER GEMEENTE AMSTERDAM

Het aftreden van Mr. de Bussy als archivaris van onze gemeente, wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd, met ingang van 1 Januari 1950, heeft tot een tweetal afscheid+, tevens huldigungsbijeenkomsten geleid.

Op 28 December des namiddags om 3 uur heeft het archiefpersoneel, zowel het in functie zijnde als het gepensioneerde, in een intieme bijeenkomst, in de voor die gelegenheid smaakvol met groen en bloemen versierde zaal van het gemeentearchiefgebouw, op allerhartelijkste wijze van de door hen zozeer gewaardeerde chef afscheid genomen. Nadat de heer en mevrouw de Bussy met hun kinderen waren binnengeleid en aan mevrouw de Bussy namens de aanwezigen bloemen waren aangeboden, heeft ondergetekende in een korte toespraak zowel de vreugden als de moeilijkheden geschetst welke aan Mr. de Bussy in de ruim twintig jaren gedurende welke hij zijn functie heeft uitgeoefend, zijn ten deel gevallen. Bij het opmaken van de balans blijken de administratieve en technische moeilijkheden welke hem hebben gekweld vrijwel

volledig te worden gecompenseerd door de voortreffelijke verstandhouding met zijn medewerkers en de dankbaarheid van het voorlichting zoekende publiek, van wie één hunner nog onlangs schreef „behulpzaam, deskundig” zou de wapenspreuk van het Amsterdamse gemeentearchief kunnen zijn. Nadat als geschenk van het personeel aan hem A. J. Toynbee's *A Study of History* was aangeboden, sprak Mr. J. W. Groesbeek namens de vroegere volontairs ten archieve nog enige woorden van dank en waardering, waarna de heer de Bussy alle aanwezigen bewogen dankte voor de hem gedurende zo vele en vaak zo donkere jaren betoonde trouw en vriendschap. Nog geruime tijd bleef het gezelschap daarop in een allergenoegelijkste sfeer bijeen.

De volgende middag nam Amsterdam's vijfde archivaris in de vertrekken van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, alwaar voor deze gelegenheid door de goede zorgen van de heer A. M. van de Waal, archivaris van de Nederlandsche Bank, een bijzondere expositie van Amsterdamse stadsgezichten uit het legaat van de heer Eek was ingericht, in het openbaar afscheid van zijn talrijke vrienden en bekenden. Hij werd aldaar o.a. toegesproken door de heer D. Kouwenaar als oudste bestuurslid van het Genootschap Amstelodamum, door Jhr. ir. G. C. Six van Wimmenum voor het Kon. Oudh. Gen., door Prof. dr. L. F. de Beaufort namens de gemeentelijke commissie voor heemkennis, en de rijksarchivaris in de provincie Noordholland tevens inspecteur der gemeente- en waterschapsarchieven Mr. J. W. Groesbeek, die allen getuigden van warme sympathie voor zijn persoon en zijn culturele werkzaamheden. Mr. de Bussy dankte vervolgens op de hem eigene humoristische wijze.

Tenslotte nam op 30 December het college van B. en W. in besloten kamer officieel van zijn aftredende hoofdbtenaar afscheid.

W. F. H. OLDEWELT.

VAN SCHOENLAPPER TOT KRUIER.

Het archief van het schoenlappersgilde, ook wel oude schoenmakersgilde genaamd, is op het Gemeente Archief slecht vertegenwoordigd: Geen enkel stuk is bewaard. Willen we ons een voorstelling vormen van wat er vroeger in de schoenlapperswereld omging, dan moeten wij de gegevens van allerlei kanten bijeen zoeken.

Hoewel in 1570 een bepaling werd afgekondigd, dat voortaan alleen poorters schoenen zouden mogen lappen, werd pas in 1590 een werkelijk gilde opgericht. ¹⁾ De schoenlappers behoorden uiteraard niet tot de élite van de ambachtslieden en traden dan ook weinig op de voorgrond, hoewel ze een respectabel aantal vormden. In 1688 waren er 656 gildeleden, waarvan slechts 329 de dure poortersceel, de andere 327 de veel goedkopere ingezetenen hadden gekocht, wat gildeleden eigenlijk niet geoorloofd was. ²⁾ In 1748 dienden 53 gildebroeders, waarvan verschillende de kunst van het schrijven niet machtig waren, een request in bij het gerecht naar aanleiding van de wantoestanden, die in het gilde heersten. De overlieden werden er door hen van beschuldigd de ordonnaties, die in een koperen bus werden bewaard en niet in druk te krijgen waren een zeer uitzonderlijke toestand, daar vrijwel alle gilden hun ordonnaties in kleine boekjes hadden laten afdrukken, welke bij het intreden door alle leden voor enkele stuivers werden aangeschaft, opdat zij zich goed op de hoogte van de keuren konden stellen — aan niemand ter inzage te willen geven. De overlieden zouden daarenboven ook niet-poorters als gildeleden aannemen en geen zorg dragen voor een behoorlijke inning van contributies, toen jaarzangen geheten. De overlieden verdedigden zich in een tegenrequest: Het aannemen van niet poorters was al van ouds gebruikelijk in het gilde en de wanbetaling van jaarzangen, die inderdaad wel eens oogluikend werd toegelaten, was gedeeltelijk te wijten aan noodlijdendheid van de gildebroeders, gedeeltelijk aan hun brutale optreden. Het request van de ontevreden gildebroeders leidde tot niets; er was waarschijnlijk weinig aan de misstanden te verhelpen. De handelwijze van de overlieden stond in nauw verband met de geringe financiële draagkracht van de leden van het gilde. In 1752 verklaarden de overlieden nag eens in een request, dat het gilde voor het grootste deel bestond „uit geringe en minvermogene burgers, zig geneerende met het lappen en repareren van oude schoenen en muijlen en wat dies meer tot het werk van het schoenlappersgilde betreffende zij”. In dit request kwamen zij op tegen de concurrentie van de schoenmakers.

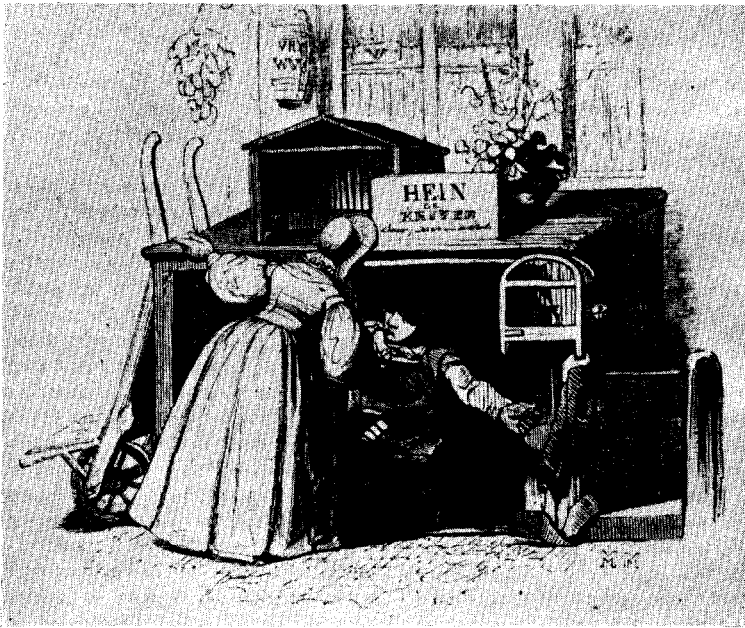
¹⁾ De hier volgende gegevens zijn ontleend aan de uitgave van Noordkerk van de Handvesten van Amsterdam, aan J. G. van Dillen: Bronnen voor de geschiedenis van het bedrijfsleven en gildewezen in Amsterdam en aan de requesten in het Rechterlijk Archief (R.A. 685, 74, 691, 28, 694, 55 en 56, 698, 7 en 708 (2), 5.

²⁾ Archief Burgerweeshuis Port. Gilden.

Volgens de keuren mochten de schoenmakers alleen nieuwe schoenen maken, maar de afbakening van het terrein bracht grote moeilijkheden mee. Er viel blijkbaar niet te strijden tegen deze concurrentie; de overlieden zagen althans van hun verzoek er paal en perk aan te stellen af. Vooral de stijging van de invoer van elders vervaardigde goedkope schoenen bracht de schoenmakers tot het schoenlappen. Door deze verschuiving van beroepen is het gekomen, dat wij nu onze kapotte schoenen bij de schoenmaker en niet bij de schoenlapper brengen.

Ten gevolge van deze ontwikkeling stond het schoenlappersgilde er bij de opheffing van de gilden in 1812 slecht voor. Bezittingen waren er behalve twee zilveren schilden en een begrafeniskleed niet en het nadelig saldo bedroeg bijna f 100,—. De drie commissarissen waren de enige leden. Een aantekening in margine op de opheffingslijst vertelt ons: „dit gild blijkt m verval geraakt te zijn — bestond meest uit kruijers.”¹⁾

De schoenlappers, die met veel mensen in aanraking kwamen en betrekkelijk weinig scholing hadden, zodat, hun arbeid niet hoog betaald hoefde te worden, waren er namelijk in geslaagd allerlei bijverdiensten te vinden. Ze zaten van ouds — in 1590 bij de oprichting wordt het al verklaard — in hun pothuizen of huisjes aan de wallekant schoenen te lappen en verrichtten daar o.a. hun diensten als verklikkers voor de stadsreiniging.²⁾ Dit was echter niet hun belangrijkste nevenberoep. Veel algemener werd door hen het kruien beoefend. Voor het eerst horen wij er van in 1670, toen speciaal voor de kruiers en schoenlappers een verbod werd uitgevaardigd om 's nachts kruiwagens op straat te laten liggen. Kruiwagens werden in Amsterdam veel gebruikt, o.a. door de groente- en fruitventsters. Sinds 1640 was het verboden ledige kruiwagens te kruien; om ongelukken te vermijden moest men ze trekken. Ze bleven echter gevaren opleveren en in April 1663 werd bepaald, dat voortaan uitsluitend kruiwagens met één onbeslagen wiel zouden

De schoenlapper, -kruier in zijn pothuis.

(Afbbeelding bij het artikel van Von Lennep 1841)

worden toegelaten. Met dit soort kruiwagens met één wiel en zonder zijschotten hebben de schoenlappers hun kruidiensten bijna twee eeuwen lang verricht. Isaac le Long, die in het begin van de 18de eeuw een boekje van de Duitse pater Abraham van Sint Clara onder de titel „Iets voor allen” vertaalde, voegde over de Hollandse kruier — waarbij hij wel speciaal het oog op de Amsterdamse kruier had — toe: „In Holland zijn ze gemeenlijk bijderhand, zittende op de hoeken der straten in Pothuizen, waar in ze doorgaans in den ledigen tijd schoene lappen, en straks gereed zijn, als ze geroepen worden, om bootschappen te doen, (waar in mede hunne verrichting bestaat)

¹⁾ Lijst betreffende de staat der gilden in 1812.

²⁾ Mr. W. F. H. Oldewelt, *Amsterdamsche Archiefvondsten* pag. 179. Aan de Heer Oldewelt dank ik vele gegevens voor dit artikel.

De rijke en de arme kruier.

(Abeelding uit de *Economische liedjes* van Befe Wolff, 1781)

of pakken weg te brengen of te **halen** als gezegt is. **Dog** ziet men hen aldaar dikwijls dragen en **kruijen** dat ze zweten. . . ”. De schoenlappers, die nalatig waren in het betalen van hun jaarzangen, werden volgens een keur van **1732** niet alleen bedreigd met de sluiting van hun pothuizen, maar ook met de blokkering van hun wagens. Het kruitersbedrijf gold toen dus zeer bepaald als **nevenberoep** voor de schoenlappers. Ook anderen traden echter als **kruiters** op en daarom deden in 1740 de overlieden een poging het schoenlappersgilde tevens tot kruitersgilde gepromoveerd te krijgen, zodat iedereen die één of meer kruitwagens bezat met de bedoeling voor anderen goederen te kruitien, lid zou moeten worden. De stad voelde in de **18de** eeuw echter weinig meer voor het vestigen van nieuwe monopolies. Het verzoek van de overlieden werd afgeslagen en het kruitien bleef dus een vrij beroep, al werd het voornamelijk door schoenlappers beoefend. Het was niet altijd een makkelijk volkje. De overlieden klaagden in hun request van 1740 al over het optreden van een aantal gildeleden, die bij de invordering van de jaarzangen zich niet ontzagen de gildekernt

en zelfs de overlieden „onordentelijk met scheld en vloekwoorden te bejegenen, maar ook den-selven door het trecken van het mes en sware bedrijgingen te verjagen en te vervolgen, ofte wel andersints deselve aan hunne hujsen of woningen, en ook wel aan het comptoir door schelden als andersints qualijk te bejegenen.” De Amsterdamse kruier was al in de 18de eeuw een bekende figuur getuige het verhaal van de kruier, die weigerde de bagage van Keizer Jozef II weg te brengen, voordat hij zijn vracht, waarmee hij bezig was, had afgeleverd. ¹⁾ Niet alle kruiters waren zo onomkoopbaar, wat o.a. blijkt uit de Economische liedjes van Betje Wolff, die in 1731 te 's-Gravenhage het licht zagen, hetzelfde jaar, waarin de Keizer Amsterdam bezocht. Zij schildert ons de eerlijke en oneerlijke kruier. De eerlijke zegt:

„Of ik schoon voor dag en daauw
schoenen zit te lappen;
schoon ik sterk ben, en ook gaauw
bij den weg kan stappen;
schoon ik pakjes, brieven, geld,
vliegend ga bestellen,
blijft mijn zak toch slegt ^{gestelt};
zou mij dat niet knellen?”

Zelfs, dat zijn vrouw bovendien nog uit schoonmaken gaat, helpt niet. Bram, de rijke kruier daarentegen, die zijn ledige tijd doorbrengt met niets doen, rijk gekleed gaat en een goed leventje leidt, zegt :

„Ik win 't meeste geld door list,
en van vreemdelingen ;
voor het kruijen van een kist,
durf ik wel bedingen
dubbeld, ja drie dubbeld loon,
en zij moeten 't geven,
of ik vloek op zulken toon
dat de menschen beven.”

Hij weet zich bemind te maken „bij der grooten meiden”. Ook bij Mevrouw weet hij in een goed blaadje te komen door haar naar de mond te praten, als hij de klerenmand komt halen om op het klerenveer te bestellen. De eenvoudige schoenlapper-kruier is het ideaal van Betje Wolff. De rijke, ledige kruier komt er slecht af. Rijk waren de meeste kruiters echter niet. ²⁾ In het belastingkohier van 1742 komt geen kruier en evenmin een schoenlapper voor. ³⁾ We komen zo langzamerhand bij de 19de eeuwse kruier, een Amsterdamse specialiteit, terecht, die als zodanig vele malen is beschreven. Wij noemen hier slechts Van Lennep, Dubourcq ⁴⁾ en

¹⁾ Vervolg op Wagenaar (Amsterdam 1788), pag. 373. Op dit verhaal wees de Heer H. A. Höweler mij.

²⁾ Een gemakkelijk verhaal betreffende een rijke 17de eeuwse kruier is te vinden in het archief Brants. Het betreft de schoenmaker-kruier Hendrik Jacobs, wiens zoon Jacobus Onversaagt in 1704 op latere leeftijd als makelaar in het poorterboek werd ingeschreven en wiens kleinzoon, Hendrik Onversaagt, een rijk trijpwinkelier en fabrikier, in 1742 werd aangeslagen op een inkomen van f 6000,— en toen 3 dienstboden, 2 paarden, 1 overdekte wagen en een buitenplaats had: „H. Onversaagt zijn grootvader een reijke kruijer zijnde, bestelde zijn zoon op een cantoor. Die met aanderen cantoorknegts kennis gemaakt hebbende, dat heerties waaren, niet wilde weten wie hij was, kwam met 4, 5 van zijn confraters zijn vader tegen, die een pakke kruijde, die hij moest groeten, maar om dat te doen zei hij met een „Dag patroon”. De vader dat horende wier boos, set zijn wagen neer en neemt zijn hennipseel, loop zijn zoon na en zeit „Hont ik sal jou wel patronen.” De zoon om hem te redden zei „Maties laten wij lopen, de vent wort dol als iij. patroon segt.” etc.

³⁾ Pieter Kootwijk, die in het kohier als kruier vermeld staat (zie de uitgaaf van Mr. W. F. H. Oldewelt) bleek kruidenier te zijn geweest (Kw. IJ 5, 299vo en Q 5, 202vo).

⁴⁾ J. van Lennep in „De Nederlanden, karakterschetsen, kleederdrachten, houding en voorkomen van verschillende standen. Tekst van de meest geachte schrijvers, met gravuren van den Heer Henry Brown naar teekeningen van de voornaamste Nederlandsche kunstenaars” ('s-Gravenhage 1841) en A. Dubourcq in „Nederlanders door Nederlanders geschetst” (Amsterdam 1842). In onze eigen tijd schreven J. Schuitemaker Gzn. over „de Amsterdamse kruier” in Buiten, 9 Sept. 1922, U. J. D. in Eigen Haard, 20 Aug. 1937 en D. Kouwenaar in het maandblad van „Amstelodamum” van Juni 1941.

Justus van Maurik. Dubourcq zegt in 1841, dat de schoenlappende kruier nog slechts een enkele maal voorkomt. Als de kruiers bijverdiensten zoeken, wat meestal niet nodig is, is het als concurrent van de aanspreker of de schoorsteenveger. Dat waren dan ook zaken, die meer in de lijn van de dienstverrichtingen der kruiers lagen dan het schoenlappen. De kruier had zich ontwikkeld tot een manusje van alles. Van Lennep noemt als voorwaarden van zijn bestaan: „vlijt, bedaardheid, naauwkeurigheid, spaarzaamheid, zindelijkheid, matigheid, eerlijkheid vooral.” Hij staat aan de mangel, doet de was, helpt met verhuizen, brengt mondelinge boodschappen over, bezorgt pakjes, draagt Meuffrouws hondje, als ze van het salet komt, brengt kinderen naar school etc. Hij spreekt niet meer over schoenlappen, maar dat dit toch nog wel voorkwam, blijkt uit zijn afbeelding van een schoenlappende kruier. Dubourcq is veel zakelijker. Hij beschrijft het pothuis, de inrichting daarvan en de gereedschappen van de kruier, die naast zijn kruiwagen een burrie en een handkar op twee wielen heeft gekregen en verder de nodige hijswerktuigen. Hij geeft een opsomming van de tarieven van de kruier voor bepaalde werkzaamheden, gemiddeld 20 cent per uur. Er blijken reeds grote kruierijen te zijn, want sommige kruiers houden er vaste knechts op na, soms wel vier of meer, die 4 of 5 gulden in de week verdienen. Andere kruiers hebben slechts één losse knecht, die ze $\frac{2}{3}$ van het verdiende geld geven. Dubourcq besluit met een aantal uitzonderlijke verrichtingen, die de kruier worden opgedragen. Zo wordt o.a. zijn tussenkomst gebruikt bij zaken van kiese aard: „Zelfs zegt men, dat een kruier wel eens een ongeoorloofde verstandhouding zou begunstigen.” Een andere taak van de kruier beschrijft Van Lennep: „Maar bij en boven dat alle, de Kruier is eerlijk. Waar treft men elders, ik zeg niet, in geheel Europa, maar in de geheele wereld, de stad aan, waar iemand, wie hij zij, burger of vreemdeling, aan een hem onbekenden man, dien hij te voren nooit gezien, van wien hij te voren nooit gehoord heeft, maar dien hij, op de hoek van de straat, uit zijn pothuis roept, een som gelds ter bezorging, een wissel ter ontvangst, een bankbriefje ter verwisseling kan toevertrouwen, zonder dat hij eenige vrees behoeft te koesteren voor schade of bedrog? En ziedaar wat te Amsterdam dagelijks plaats heeft, zonder dat de ondervinding van achtereenvolgende eeuwen door een enkel voorbeeld heeft kunnen aanwijzen, dat er misbruik is gemaakt van het goede vertrouwen, in den Kruier gesteld.” De kruier als typisch Amsterdamse figuur wordt ook door Justus van Maurik in zijn boek „Met z'n achten”, uitgekomen in 1883, beschreven. Het is de kruier, zoals Van Maurik die uit zijn jeugd herinnert, dus ongeveer de kruier van Van Lennep en Dubourcq. Hij klopt tapijten, brengt dekens naar de volmolen, brengt de was weg, incasseert geld, klopt cokes etc. Zijn ledige tijd besteedt hij aan het maken van vogelkooitjes, die hij verloot. Ook verkoopt hij loten van de staatsloterij. Elke Zaterdag komt het kruiersbriefje, waar op o.a. regelmatig aangekend staat: „De jonge juffrouw gehaalt en aengekleet 25 cents.” Het aengekleet betrof het costuum van de kruier en wilde hetzelfde zeggen als het „met de lakense arm”, waarmee een oude dame zich nog weet te herinneren in haar jonge dagen door de kruier afgehaald te zijn. De kruier trok voor dergelijke boodschappen zijn nette jas aan en moest daarvoor natuurlijk extra betaald worden. Wij moeten tegenwoordig tot de jeugd van de oudere generatie teruggaan om de Amsterdamse kruier in zijn typische verrichtingen gade te slaan. In de 19de eeuw vierde hij nog hoogtij, maar tegen het eind van de eeuw trok hij uit zijn pothuis, de erfenis van de schoenlapper, weg. Slechts enkele kruiers bleven daar gevestigd en tegenwoordig zal er waarschijnlijk geen meer in een dergelijke behuizing te vinden zijn. Hij verdween als begeleider van de dames. De kantoren namen lopers in dienst en slechts bij uitzondering werd de kruier nog voor geldbezorging gebruikt, zoals bij de firma Oyens en Zoon, die tot in deze eeuw zich daartoe van een kruier bediende. In mijn jonge jaren kwam de kruier nog om de vlag uit te steken en bracht hij de koffers naar het station, als de imperiaal van de vigilante niet groot genoeg was. Tegenwoordig is de kruierij bijna geheel tot een gewone besteldienst of verhuizerij geworden. Alleen het woord kruierij in het branchetelefoonboek, dat in andere plaatsen uitsluitend de stationskruierij betreft, houdt de herinnering wakker aan deze merkwaardige Amsterdamse instelling.

1. H. VAN EEGHEN.

WAAKZAAMHEID TEGENOVER ONSCHULDIG UITZIENDE GEBREKEN AAN OUDE BOUWWERKEN.

De bezettingsjaren en de economische moeilijkheden daarna doen aan onze monumenten van bouwkunst geen goed. Oude gebouwen vereisen in het algemeen veel zorg en aanhoudend toezicht. Zelfs na een volledige restauratie moeten de weer optredende gebreken gecontroleerd worden en moeten er voldoende gelden beschikbaar zijn, om zo nodig direct weer te kunnen ingrijpen. Hoeveel te meer controle op de aard van de gebreken eisen de monumenten, die voor

restaurantie alleszins in aanmerking komen, doch het helaas nog niet zo ver gebracht hebben, gerestaureerd te zijn. Deze monumenten zijn er wel erg aan toe, want de kosten van het onderhoud zijn dikwijls enorm en de geldmiddelen om deze te bestrijden zijn meestal gering of zijn ook dikwijls helemaal niet aanwezig.

Deze monumenten verkeren in gevaar. Natuurlijk zijn alle gebreken aan een gebouw niet direct catastrophaal. Een deugdelijk geconstrueerd gebouw houdt het zelfs met gebreken nog wel *enige* tijd uit. Gevaarlijk zijn die gebreken, die een toestand kunnen scheppen, waardoor het mogelijk wordt, van buitenaf vernielingen aan gebouwen, die in verwaarloosde staat verkeren, aan te brengen. Wanneer een gebouw verwaarloosd wordt, maar toch zodanig is afgesloten, dat het niet betreden kan worden door de jeugd, die er kattedwaad in wil uithalen, of door personen, die er ongeoorloofd toelucht in zoeken, dan is een dergelijk gebouw voor dit kwaad althans beveiligd. Maar wanneer men eens rondkijkt in de oude stad, dan ziet men hoe juist op dit punt tekortkomingen te constateren zijn. Men vindt b.v. aan niet gebruikte oude gebouwen vaak deuren, die gemakkelijk open gemaakt kunnen worden, ramen, die beweegbaar zijn, kelderluiken, waarvan de tralies weggeroest zijn en waarvan het glas stuk is. Kortom men vindt allerlei gebreken, die bijzonder ernstig zijn door het feit, dat de bedoelde gebouwen daardoor bereikbaar worden voor mensen, die de waarde ervan niet beseffen en als gevolg daarvan geheel argeloos door nonchalance grote onheilen kunnen stichten. Ik zou op dit punt er bij alle verenigingen, die het behoud van onze monumenten voorstaan, op aan willen dringen, om meer aandacht te schenken aan deze onopvallende punten van gevaar voor bouwwerken. Ik kan deze punten niet zo maar aanwijzen, maar dat ze er zijn is wel zeker. Het moet niet kunnen voorkomen, dat een gebouw, waarvoor op het ogenblik de middelen voor restauratie mankeren, nog *vóór* het herstel b.v. in brand zou geraken, doordat onnadenkende kwajongens *fikkies* maken in openstaande kelderluiken, of doordat zwervers, die onze maatschappij helaas nog heeft, een toelucht zoeken in zo'n leegstaand bouwwerk, waar zij kunnen binnendringen en waar zij onheil zouden kunnen brengen. Laat men tijdens het overwegen en nog eens overwegen, want restauraties moeten geweldig overwogen worden --- toch waakzaam blijven tegenover de gevaren, waarvan de dreiging niet zo direct zichtbaar is, maar die niettemin voor een belangrijk oud bouwwerk gevaarvoller zijn dan dezulke, waarvan wij de ernst direct en duidelijk onderkennen.

J. P. M.

ONTLUISTERING.

Een van de ergste dingen welke een stad kan overkomen, is ontluistering. Ontluistering spruit voort uit een zeer bedenkelijke mentaliteit die kenmerkend is voor deze tijd, n.l. het kan mij niet schelen wat er met anderen en met het andere gebeurt, als het MIJ maar niet betreft.

Tot de ontluistering die als een kanker door onze stad woekert behoort het ongelimiteerd parkeren van auto's, ik bedoel particuliere wagens. Ieder, die maar even in staat is een eigen auto te houden --- en dat zijn er, ondanks onze „armoede”, ontstellend velen, --- meent nu ook het recht te hebben zijn wagen neer te zetten waar het hem of haar belieft.

Volgens de Amsterdamse Politieverordering is het verboden de openbare weg als werkplaats te bezigen en aan eigenaars en gebruikers van een garage is het zelfs verboden op de openbare weg motorrijtuigen in stilstand te hebben op zodanige wijze, dat daardoor aan anderen hinder of overlast wordt veroorzaakt. Uiteraard ! Maar een particuliere parkeerder gaat geheel vrijuit, ook al beneemt hij het uitzicht, ook al bederft hij met zijn voertuig het aspect van gehouwen, pleinen of grachten; ook al staat de wagen het voetgangers- en fietsverkeer *de gehele dog* in de weg!

De prachtige Torensuis (zie foto), de schoonheid van onze grachten, de wereldberoemde architectuur van de binnenstad worden ontluisterd door de vele automobielen. Het Oude Kerkplein, het Rokin, het Singel, de Heren-, Keizers- en Prinsengracht, de P.H. kade, het Beursplein worden als parkeerplaats misbruikt. De fraaiste punten der stad, welke jaarlijks tienduizenden vreemdelingen trekken, hebben een rommelig en zeer onrustig aanzien gekregen. Het verkeer wordt versperd en men valt over de wagens.

Het is niet nodig, zelfs uitermate ongewenst, van een levende stad een museum te maken, maar het is zeer gewenst, zelfs noodzakelijk, aan deze verregaande ontluistering paal en perk te stellen. Hier dient het parkeerprobleem te worden aangepakt. De politie heeft geen bevoegdheid om regelingen te treffen. Licht het niet voor de hand dat er van Stadswege gelegenheid wordt geschapen op daartoe geëigende plaatsen te parkeren ? Zou het Museumplein, dat al 5 jaar braak ligt, niet tot een met bomen beplante parkeergelegenheid kunnen worden aangewezen? Zouden er in de nieuw te projecteren stadswijken geen parkeerterreinen kunnen worden aangelegd? En waarom zouden onze cultuurmonumenten niet tenminste beschermd kunnen worden, door althans in de nabijheid daarvan parkeerverboden uit te vaardigen?

De Torensluis.

Zou men het parkeerprobleem niet weten op te lossen, dan wordt Amsterdam, — afgezien van alle andere bezwaren, binnen 5 jaren onbegaanbaar, onberijdbaar en ongenietbaar.

Nov. 1949.

C. A. L. SANDER.

In een boek met typische plaatjes uit Denemarken zag ik onlangs een foto van de kolossale vikingburch Traelleborg en daarnaast als pendant een rij van afschuwelijke, landschapsontsierende hoogspanningsmasten op de heuvelen van Seeland.

Het onderschrift luidde :

„Wat past het best in het landschap? De aesthetici hebben vastgesteld, dat het oude mooi en het nieuwe lelijk is. Maar eens was Traelleborg met zijn hoge aarden wallen óók nieuw en een steen des aanstoots. Over 1000 jaar echter staan de hoogspanningsmasten op hun beurt op de Monumentenlijst !”

Zou dit mutatis mutandis óók niet voor de automobielen @den, die met hun luister van chroom en duce-lak onze stad inderdaad in belangrijke mate ontluisteren?

Overigens kunnen we die ontluistering nu wel betreuren, maar we zitten nu eenmaal ook in Amsterdam net als overal elders ter wereld! niet ren parkeer-vraagstuk.

Het *doel* van een automobiel immers is niet om maar wat rond te rijden, maar om ten slotte ergens stil te gaan staan, om dan te laden of te lossen of om passagiers uit te laten stappen of er op te wachten.

Laten we dus maar van *geluk* spreken, dat de binnenstad nog altijd op haar mooist is in de serene rust van de Zondag of op een stille avond. En dan zijn er géén parkerende automobielen!

Amsterdam , 21-XII-1949.

H. A. J. G. KAASJAGER.

MARKT- EN STRAATTYPEN.

De heer Jacques R. W. Sinninghe te Santpoort zond ons, in aansluiting aan hetgeen wij vroeger ~~hierover~~ publiceerden, allerlei bijzonderheden omtrent typen die omstreeks 1900 langs Amsterdams straten en op de markten te vinden waren. Deze bijzonderheden werden in 1942 meegedeeld door de toen 62-jarige Johannes St., diamantslijper, geboren in de Jordaan. Allereerst ontlent wij hieraan iets over een groot standwerker, die wel Kokadorus zou kunnen zijn. Deze verkocht uiteenlopende artikelen, zoals zakmessen, schartjes, bretels, sigarenpijpjes enz. Dat ging dan ongeveer zo. Als hij bijv. een tabakspijp verkocht, hoorde men in zijn aanbeveling aan het publiek:

„Op die pijp staat Bostasien en dat betekent Chineesch hout. Nu is een pond van dat hout niet zo'n stukje, maar zo'n brok. De fijnste heren hebben de pijp gekocht, niet omdat ie mooi is, ook niet omdat ie goedkoop is, maar omdat ie droog rookt. Nou heb je droogrokers en droogpruimers en met een schoorsteenpijp kun je niet in je smoelwerk lopen. Nu zal je zeggen: „Wat kost die pijp? Beste vrienden, ik heb niets te koop. Het is een cadeau! Ze moesten mekaar de benen stuk slaan om er bij te komen. Die pijp kost slechts vijf stuivers of te wel vijf en twintig cent.....”

Dan was er de bekende Jacob Hollander.

Deze „kruidendokter” woonde aan de Binnenkant; hij stond 's Maandags op 't Amstelveld op

een verhoging met een tafeltje daarop. De mensen die een eeltknobbel hadden, liet ie aan de tafel komen en dan zei hij: „Trek je schoen uit, trek je sok uit, laat me je voet zien”. Zo gebood hij achtereenvolgens aan zijn slachtoffers en vervolgde: „Mensen die een vernageling, een verkalking of een verzwering hebben, aan mijn tafel. Ik zal je koereren, want heren doktoren trap ik onder mijn tafel”. Dan nam ie de balsam uit 'n doosje, smeerde die op een wrat, vroeg aan de patiënt zijn zakdoek. greep de wrat en draaide die er uit met „wortel en tak”. Dan nam ie wat uit het doosje, stak het in de mond en zei: „Kijk 'ns, 't is geen vergif, want ik eet het op. Maar 't is een geheim van mij.” Vervolgens zette hij z'n voet op die van de ander zeggend: „Als je op je Christelijke erewoord niet kan zeggen dat je genezen bent, dan noem ik je een grote kwajongen. Ik, Jacob Hollander, ik heb kruiden voor honderd uitwendige en inwendige malleuren. Ik, Jacob Hollander, Binnenkant nummer vijftien, Mijn adres staat op elk pakket.”

En dan had ie geen handen genoeg om de zalf te verkopen!

Op de Nieuwmarkt had men velerlei kooplieden, bijv. een kaasman, die met zijn kaas op de rand van de kar sloeg om reclame te maken: „Ouwe Leidsche voor twaalf en dertien centjies de vijf ons”.

Dan een bakker met zijn kar vol brood. Hij riep: „Zeven, acht, -en- halve; zeven, acht, -en- halve. Acht centen een prachtig mooi roggebrood”.

Verder een zuurbaassie die zorgvuldig op de goede manieren van zijn klanten lette. „Harinkie eten, fader; niet bofen de bak eten, fader”. Ook verkocht hij warme boontjes; de zachte eieren kostten maar drie centen.

En dan had hij nog levertjes, die de honden niet lustten. En dan weer dringend „Vorkie fader, vorrekie” m.a.w. niet met je vingers eten.

Spaanse erwten, gekookt met water, peper en zout kostten drie, vier of vijf centen, naar gelang de kop groot was waarin ze werden opgediend.

Iets verder stond een koopman met lijm en poeder om te vergulden en te politoeren. Hij demonstreerde zijn artikelen aan een oude poot van een stoel en aan gebroken aardewerk. Dat laatste sloeg hij voor de ogen van het publiek stuk, dan nam hij een staafe lijm, maakte het met een vlammetje warm op de kar en om het bewijs te leveren dat het goed gelijmd was. maakte hij met een touwtje een gewicht van vijf en twintig kilo vast aan de kant die hij gelijmd had en liet het geval dan voor reclame hangen.

Daarnaast stond een koopman met schrijfpennen. De pen die hij verkocht schreef met alles, zo heette het: met koffie, thee, water, bier, jenever. „Neem de Maas voor een inktpot, neem de Rijn voor een inktpot, met thee te schrijven als met inkt. . . !” zo riep hij aanbevelend.

Curieus was ook een koopman die pepermuntolie verkocht:

„Let U eens op, dames en heren. Ik heb hier namelijk bij me onbereide pepermuntolie. Vroeger”, zei hij met zachte stem, „had ik een benauwde borst” en dan bulderend „maar nu als staal”.

Dan deed hij een druppeltje op klontjes suiker en nodigde tussenbeide kerels als bomen, uit: „Steekt Uw tong maar uit”. Men zag niets dan uitgestoken tongen in het rond. Op elk dezer legde hij een klein klontje suiker met pepermuntolie.

Ook de waarzegger ontbrak niet; die had een opstandje, waarop een oude bliken trommel met z.g. waarzeggersbrieven en een pijlglas. In dat pijlglas was water, dat een beetje gekleurd was. Dan drukte hij op een knopje met lucht, waardoor een poppetje neerdaalde. Het was natuurlijk bedoeld als een soort van mysterieus gebeuren en de waarzegger voegde er als toelichting aan toe. „De kleine Toma gaat van boven naar beneden en schrijft alweer een brief. Eén kost tien cent en de twee kosten vijftien cent”. In al die brieven stond natuurlijk nooit iets anders, dan dat de kopers geluk zouden hebben.

Een buitenman verkocht sigaren. Hij had een grote bel op zijn kar en daarmee ging hij luiden om publiek te trekken. Dan zei hij: „We zullen die fijne kist sigaren van honderd stuks met opbod verkopen. Ik zal hem inzetten voor honderd daalders, voor honderd gulden, voor honderd kwartjes; durven jullie niet, dan zal ik ze even uitreiken, een-, twee-, drie-, vier-, vijf-, zes-, zeven-, acht-, negen-, tien sigaren voor een dubbeltje, een erbij om op te steken, een erbij om aan het. wijf te geven. Al hei je nog zo'n kwaad wijf en je rookt zo'n sigaar, dan leef je nog gelukkig!”

Op de vismarkt stond een aalkoopman: „Ant” zei die af en toe tegen zijn vrouw: „schok die vrouwtjes een aaltje der bij; schok die vrouwtjes een dikke”. Dat betekende dat. ze die koopsters er een af moesten nemen, zegt de legende.

Ook stond er een visvrouw die schelvis verkocht; en aangezien die vrouwen altijd met kwartjes rekenden, zei ze bijv. als een juffrouw die toevallig een kind op de arm had, naar d'r vis keek: „Wat heb U daar een lief kind bij U! Wat een dotje! Kan ik U nou es voor negen kwartjes van die schellevisjes geven?” Dat was dan veel te duur, en als de adspirant-koopster dan zei, dat ze

er niet meer dan een gulden voor over had, was het viswijf beledigd. „Loop jij maar door met je mormel van een kind, hoor”, zo moet het eens geklonken hebben.

Van de Amsterdamse straattypen (1890—1900) wordt de keteltjesjuffrouw het eerst genoemd. Er ging vroeger, vijftig jaar geleden ongeveer, aldus de toelichting, een oude vrouw door de stad. Die had misschien wel vijftig blikjes en keteltjes aan haar lichaam gebonden. Daarom noemden ze haar de keteltjesjuffrouw. Zo liep ze door de stad en kwam op de markten. 's Maandags op de Noordermarkt kocht ze aan die stalletjes wel eens wat. Als ze moest betalen, bleek het, dat ze ontelbaar veel rokken over elkaar aan had. Voor een dubbeltje of kwartje moest ze wel vijf en twintig rokken optillen, eerst dan kon ze bij haar geld komen. Om het gerammel van de busjes noemde men haar de keteltjesjuffrouw. Ze had soms een hele troep nieuwsgierigen achter zich: kinderen, opgeschoten jongens en grote mensen die haar nariepen, tot op het laatst de politie er een eind aan maakte. Zij eindigde haar leven in een gesticht. (Dit zal wel hetzelfde straattypen zijn geweest als Roeltje, die wij in onze jeugd gekend hebben en die met haar talrijke bussen onder het viaduct bij het Centraal Station placht te zitten, vervuild en verdierlijkt. Red.) De man en de vrouw, van geboorte Kuilenburgers, die alle mogelijke stenen pannen verkochten, onder het geroep van „pannie koo” zijn overbekend. Om zijn waar te presenteren en te bewijzen dat ie eerste klas pannen verkocht, sloeg de man met zijn breekbare waar op de rand van de kar, roepend :

„Jacobie, Jacobie, vuurvaste goederen
Pannie koo', pannie koo', pannie koo'.”

Dit om beurten met zijn vrouw. Op het laatst werd de man ziek en stierf. En de vrouw, erg verslagen, liep toen alleen met de kar, de oude kreet pannie koo' herhalend. Soms was zij zo in gedachten hij d'r man, dat ze liet volgen „Ach, ach m'n lieve Wilhelm, zeg nog eenmaal pannie koo' ”

Het relaas vermeldt ook een klein mannetje met rossig haar en een beetje gebocheld „net een duveltje” zegt de verhaler. Hij verzamelde mensen om zich heen en vroeg dan „Vaders, moeders, kinderkes, boeren, burgers en vreemde monarchen geven jullie dan toch het kleine mannetje een centje in zijn moksertje”. Hij deed het dan voorkomen alsof hij van al het praten een droge keel had gekregen en dat hij aan de overzij in het café een glaasje water zou gaan vragen. Inderdaad kocht hij een dubbel maatje klare in een waterglas.

Een ander straattypen was de ongelukkige metselaar, die door een val zijn ruggegraat „gebroken” had en in een karretje werd rondgereden. Hij leefde van de algemene liefdadigheid, zijn ongeluk verhalend. Evenals de man met het houten been op de brug van de Koningstraat, die beweerde een been door een mislukte sprong bij Carré verloren te hebben. Zo zongen hij en zijn vrouw om. getweën.

„Je mag geen mens vervloeken of verwensen,
Want een moordenaar is ook zijn moeders kind”.

Tenslotte vermelden wij de Sterrekoeker, zo genoemd omdat hij altijd naar de sterren heette te kijken. Om reclame te maken voor zijn bedelen had hij een aangeklede pop als een kind in de arm en dan zong hij erbij :

„Mijn kindje moet er is lachten,
Hij lacht, hij lacht, hij lacht!
Vanavond krijgt ie een petje,
Een petje met een pluim”.

Eens had men uit een fabriek gloeiende centen voor hem naar beneden gegooid. Het was een gebouw van drie verdiepingen en hij wist niet welke etage zich hieraan schuldig had gemaakt. Daarom richtte hij zijn verwensing tot de gehele fabriek en riep: „Uitsterving voor een, twee en drie hoog.”

LEEHWATER'S DUIKBOOT.

EEN DRIE EEUWEN OUD GEHEIM OPGELOST.

Jonge zeilers, des zomers bij blak weer, vervelen zich wel eens op de plassen. De oplossing van het geheim van Leeghwater kan een nieuw spel zijn, dat jonge zwemmers veel vermaak zal kunnen geven.

Tot 1604 woonde in Alkmaar de beroemde Drebbel, die in 1622 op de Theems zes roeiers onder water liet voortbewegen.

Over **Drebbel** is ongelooflijk veel geschreven. Sommigen vermeenden, dat hij gebruik maakte van een duikerklok of een aantal duikerklokken en anderen waren van meening, dat hij zuurstof gebruikte in een flesch of beter een vocht, dat zuurstof afgaf.

Onze beroemde waterbouwkundige en molenmaker Leeghwater uit de Rijp was hem evenwel 17 jaren voor en den 5en Mei 1605 kreeg hij dan ook patent of octrooi op zijn vinding en dit octrooi bestaat nog in zijn origineele gedaante.

Het merkwaardige van dit octrooi is, dat het hem gegeven werd zonder dat daarin een beschrijving van zijn vinding staat. Maurits wilde dit waarschijnlijk geheim houden voor krijgsoeleinden. Hij verkreeg dit octrooi met Pieter Pieterszoon en Willem Pieterszoon beiden uit de Rijp, waarvan de een waarschijnlijk een doopsgezinde vermaner was, die in Alkmaar was geboren zooals Drebbel en twee jaar jonger was.

Wel zijn er menschen, die vermeenen dat Leeghwater zijn vinding stal van Drebbel, doch als men de feiten nagaat, is dit zeer onwaarschijnlijk.

Het octrooi komt hierop neer, dat Leeghwater in het bezit was van een toestel, waarmee hij zich onder water kon verplaatsen, onder water zingen, muziek maken, peren eten, op den grond gaan zitten om parels te zoeken of touw onder gezonken schepen doorbrengen en „bequam asem” halen onder water, alsmede geheime brieven transporteeren, etc.

Dit was in die dagen voor een man als Maurits zeer belangrijk. Maurits was niet alleen krijgsoverste, doch hij was ook wiskundige, een vriend van Stevin.

Maurits liet dan ook eenige dagen voor het octrooi werd verleend de drie jonge mannen naar den Haag komen en daar gaven zij in een kanaal een demonstratie voor Maurits, Frederik Hendrik en anderen.

Eerst ging Leeghwater te water en van onder water riep hij naar Maurits, die vermeende dat er een koe loeide. De jonge vermaner ging een eindje verder te water en herhaalde dit spelletje. Let er nu goed op, dat hij een eindje verder te water ging.

Dan zijn er nog wat onschuldige puntjes bewaard gebleven.

Leeghwater berekent in zijn Haerlemmermeerboeck dat, wanneer hij een vat middendoor zaagt en van de halve duigen een nieuw vat van tweemaal de oude diameter dus met een nieuwe bodem maakt, hij tweemaal zooveel inhoud krijgt dan in het oude vat. Hij zegt zelve dat hij dit proef onvindelijk gedaan heeft.

Waarom had Leeghwater nu zoo'n geweldig groote, platte tobbe nodig, die voor andere doeleinden in zijn dorp van weinig nut kon zijn? Daarbij haalt hij ook aan vers 11 uit Job 28 en daaruit kan men opmaken, dat hij het water wegdruckte en dat zijn toestel zoo waterdicht moest zijn dat er geen druppel verloren ging, geen *truan*, en een lekkend, omgekeerd vat onder water laat lucht uit als „tranen”.

Vijfenvertig jaar na zijn octrooi stierf Leeghwater en nam zijn geheim mede.

Naar dit geheim is reeds honderden jaren gezocht en zelfs door den Heer Naber te Hoorn zeer intensief in verband met zijn navorschingen betreffende het werk van Drebbel. De Heer Naber moet zelfs zoo'n onderzeeër gemaakt hebben op kleine schaal en geprobeerd hebben in de haven van Hoorn.

Zelve heb ik in miniatuur het toestel van Leeghwater nagemaakt en misschien zijn er jongens die dit van den zomer in werkelijkheid willen probeeren, want het is een aardig spelletje.

Bezie nu de bijgaande teekening.

Vele veronderstellingen zijn gemaakt hoe Leeghwater zijn „waterconste” uitvoerde.

Een daarvan is dat hij onder water liep met een rietje in zijn mond als getoond bij A. Dit is evenwel onmogelijk want in 1606 aan den Heiligenweg te Amsterdam gaf Leeghwater in het bijzijn van duizenden een demonstratie, waarbij hij onder water op de schalmei speelde, een psalm nog wel. Hij at er peren en hij schreef onder water een brief op papier, dat vooruit door den makelaar Lem van zijn handteekening was voorzien. Met dit rietje is dit dan ook een onmogelijkheid en, U kunt het probeeren, U kunt onder water niet loopen zonder Uw voeten te hebben verzwaard. Dat Leeghwater met een fleschje zuurstof naar beneden is gegaan, kunnen wij van dezen tijd wel als een fabeltje beschouwen.

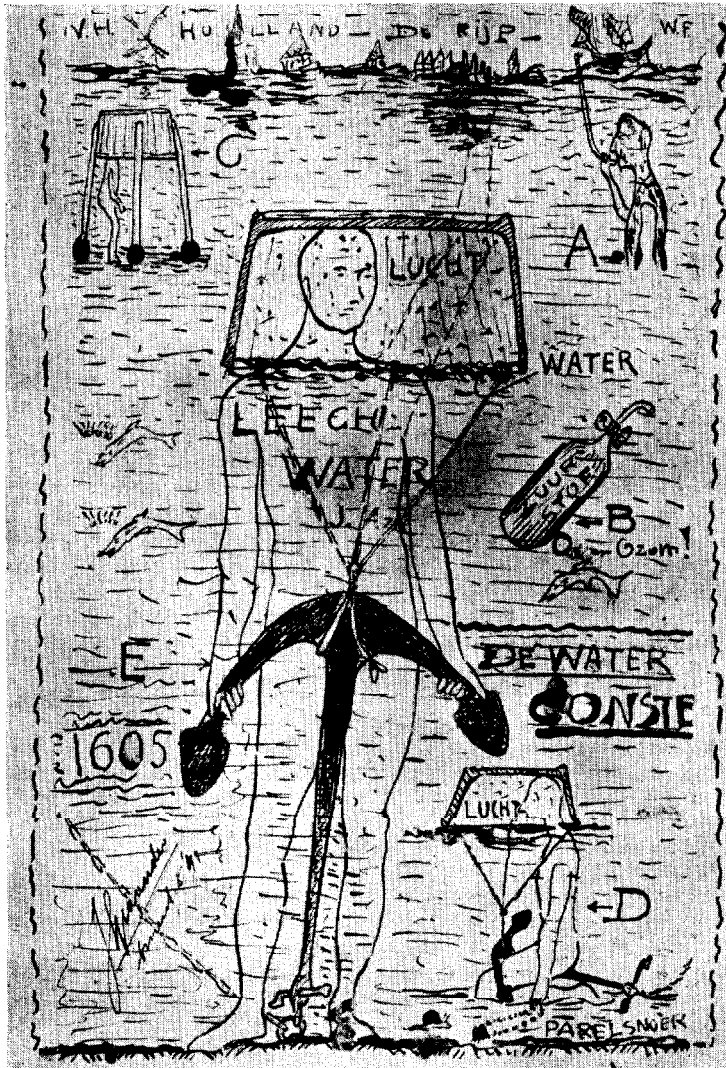
Een andere veronderstelling volgt.

In C is getoond een omgekeerde tobbe op verzwaarde pooten. Dit toestel is zeer wel bruikbaar om zich een korten tijd onder water op te houden, doch hier rijzen verschillende vragen.

Zoo'n buitennissige tobbe met aan iedere poot minstens een vijftig pponder, kan men in een dorpje als de Rijp niet in het geheim maken, noch in het geheim vervoeren en aan boord van een of ander schip zou het toch een sta-in-de-weg zijn. De pooten moeten minstens 1,70 M lang zijn en dan kan men onder de tobbe staan met zijn hoofd in de lucht, doch men kan niet gaan zitten om iets op den grond te zoeken.

Maakt men de pooten korter, zoodat men onder de tobbe kan gaan zitten met zijn hoofd in de lucht, dan zal het zelfs een goed zwemmer heel moeilijk vallen om zijn hoofd in de tobbe te krijgen door gebrek aan ruimte. U kunt dit probeeren.

Dit toestel evenwel heeft nog een ander bezwaar. Wanneer het korte pooten heeft en men staat op, dan heeft men alle kans, dat de voeten van den operateur naar boven schieten. Het heele toestel bestaande uit mensch en apparaat wordt dan tezamen zeer labiel en de minste aanraking

van een der pooten aan een of ander voorwerp zou een goed deel van de kostbare lucht naar boven doen schieten. Het is dan ook mechanisch zeker, dat met dit toestel niet bereikt kan worden, wat tweemaal in het octrooi vermeld is geworden.

Toch voert deze gedachte ons op den goeden weg, als wij maar in aanmerking nemen het materiaal, waarover Leeghwater in 1605 in de Rijp kon beschikken, zonder dat iemand het merkte. In 1605 was de Rijp een welvarend, afgesloten visschersdorp, dat lag op het Schermereiland, dat ingesloten werd door het Schermer- en het Beemstermeer. De Rijp bezat een groote vloot haringbuizen en hoekers. Van de laatste staat nog een mooi model in het Scheepvaartmuseum. Deze schepen hadden ankers aan boord, waarvan er vele 200 pond wogen. Ook gebruikte men

aan boord van die schepen veel tobбетjes van ca 60 cm diameter en met een diepte van ongeveer 30 à 35 cm. De inhoud van zoo'n tobбетje was ongeveer 83 Liter.

Boort men nu op gelijke afstanden drie gaten in den rand van dit, tobбетje, dan blijft er onder de gaten ongeveer 80 Liter over. Door ieder der gaten brengt men een touw en die drie touwen brengt men samen als de balijnen van een parapluie. Bindt men dit uiteinde nu aan den roering, de ring voor het anker-kabeleinde, van een 200 ponds anker en laat men het anker vallen dan zinkt het tobбетje met het anker. Het anker blijft evenwel practisch rechtstandig staan, want 80 Kilo ongeveer is de naar boven gerichte druk door het omgekeerde tobбетje gevuld met lucht. Het tobбетje moet goed dicht zijn: er mag geen „traan" uitkomen, denk aan Job 28 vers 11!

Dit toestel evenwel is niet bruikbaar om te doen, wat Leeghwater in Amsterdam deed, want als men de bodem van het tobбетje heeft tot op de hoogte van den bovenkant van den schedel van de man die eronder moet staan, dan staat deze nog machteloos. Hij kan nu de stok van het anker in zijn handen nemen, doch hij hoeft heusch niet te probeeren, en probeert U dit zelve maar. om naar beneden te komen. Het anker is zelf immers slechts zoo diep gegaan tot het geheel in evenwicht was. De zwemmer, die zich met het hoofd onder het tonnetje plaatst, is nu practisch in evenwicht, doch hij kan het staande anker niet naar beneden drukken, niet omdrukken.

Toch zijn wij nu bijna waar wij wezen moeten. Wij moeten het tobбетje niet vastmaken aan de roering, doch wij moeten het verbinden aan het kruis van het anker, d.w.z. waar schaft en arm samenkomen.

Nu heeft men een toestel, dat absoluut alles doet, wat vastgelegd is in dit merkwaardige octrooi. Wanneer men nu het tobбетje op het water legt en men laat het anker vallen, dan zal het geheel zich zeer langzaam naar beneden begeven. Men doet verstandig om de stok van het anker langs de schacht vast te leggen. Langzaam komt het anker op de bodem en het tonnetje zweeft daarboven. Men kan het anker nu ook vast laten liggen aan zijn kabel of ketting en dat is gemakkelijk voor den duiker om zich naar het anker toe te bewegen en zijn hoofd in het tonnetje te steken. De duiker begint dus in zittende positie als in D en kan zijn parelketting van den grond halen. Nu is het ook heel gemakkelijk voor den duiker om op te staan. Het anker toch weegt in het water niet 100 Kilo, doch daar gaat ongeveer $\frac{1}{8}$ af, dus er blijft maar 88 Kilo over. De opwaartsche druk van het tonnetje is ongeveer 80 Kilo. Door dus op te staan en het anker vast te houden, zooals getoond is in E, heeft men nu slechts een 8 Kilo te dragen. Men staat met de voeten daarom nog even stabiel op den grond, gezien aanhechting van handen aan het anker, en men kan zich zeer licht bewegen, dus men kan onder water gaan loopen en missieves wegbrengen, vooral als men de ankerketting loslaat. Met zoo'n klein tonnetje kan men het zeker 5 minuten en langer onder water uithouden.

Het is practisch vanzelfsprekend dat Leeghwater en zijn beide vrienden zich per schip begaven tusschen Delft en 's-Gravenhage om daar hun kunst aan Maurits en Frederik Hendrik te vertoonen. Een der bedienden van Maurits ging met de jongemannen mee om hun de plaats te wijzen en zonder dat het iemand opviel kon men op twee plaatsen een anker uitgooien met een tonnetje. De bediende van Maurits had zelfs daarbij kunnen zijn en niet de bedoeling daarvan kunnen begrijpen. Voor hem waren dit enkel ankers met boeien.

Dat de jongelui per schip gekomen waren en wel met een klein schip wordt wel bewezen door het feit, dat Maurits hen op deze plaats twee dagen liet wachten.

Nadat hij met een illustre gezelschap de proeven had gezien en goed bevonden, vroeg hij de jongelui op zijn kosten naar een herberg in den Haag te gaan en daar goede sier te maken. Daarna wilde hij hen nog spreken, daar hij dit een belangrijke vinding vond.

Hieruit blijkt dat de jongelui in den Haag nog geen nachtlogies hadden gevonden. Leeghwater zelve spreekt nergens over het gebruik van een schip, doch het is zeer opmerkelijk, dat een voorstelling in de Vijver in den Haag niet doorging, want deze vijver was in die dagen een afgesloten water.

De voorstelling in Amsterdam had een jaar later plaats en weer in open water, buiten de stad. Leeghwater verkleedde zich hier in een linnen pak, waarschijnlijk geolied. Nu is het onaannemelijk, dat een volwassen man zich spiernaakt zou gaan uitkleeden te midden van een groote menigte, die daar verzameld was. Het is meer dan zeker, dat Leeghwater hier gebruik maakte van een schip. Hier bleef hij drie kwartier onder water en daarvoor had hij noodig die groote tobbe met minstens viermaal den inhoud van dat kleine tobбетje, dat hij tusschen den Haag en Delft had gebruikt. Hier had hij minstens een gewicht van 500 Kilo noodig om zijn tobbe onder te kunnen houden en om dit te kunnen doen is een kraan vereischt en ieder schip bezit zoo'n kraan in den vorm van mast en spriet.

Deze groote tobbe was noodzakelijk om er event. in te kunnen schrijven. Ook voor zijn schalmei had hij ruimte noodig.

Wanneer jongelui deze proef in de zomermaanden bij blak weer willen probeeren, moeten zij niet vergeten dat hieraan toch nog wel gevaar verbonden is. Zoolang er lucht in de tobbe is, werkt deze als een boei en deze open boei heft het gewicht van het anker bijna totaal op. Zou evenwel de strop losschieten of kantelt men bij ongeluk de tobbe, dan ploft d't anker met bijna vol gewicht naar beneden. Het is daarom het beste eerst eens te oefenen met een miniatuur toestel, hetwelk men kan maken van een conservenblikje en een pijpje lood. Men zal dan zien dat, wanneer het geheel bijna in evenwicht is, men het zonder moeite door het water kan bewegen.

Hiermede vermeen ik, dat ik Leeghwater's geheim heb ontsluit, doch bij het nemen van proeven op uitgebreider schaal, die veel vreugde zullen geven, kan het voorkomen dat men nog veel dichter de waarheid benadert.

Voor het nemen van proeven is het niet van belang ontbloomd, dat U nog weet dat Pieter Pietersz bij de demonstratie voor Prins Maurits met de vingers boven water kwam, zooals getoond bij E. Hieruit volgt dus, dat hij een platte ton gebruikte, een zoogenaamde tobbe of balie. Hieruit volgt ook, dat in staanden toestand die ton ongeveer 35 cm onder water was. Verder volgt hieruit, dat deze proef gedaan werd in ongeveer 6 voet water. Een man uit Pieter Pietersz tijd zal hoogstens een grijphoogte gehad hebben van twee meter en zijn voeten zonken natuurlijk nog wat in de modder. Deze opmerking wordt gemaakt omdat het octrooi zegt, dat die werkzaamheden kunnen verricht worden op iedere diepte, wat niet waar is. Het zou te ver voeren om over de critische diepte te gaan schrijven, zooals dit door Naber gedaan is, doch hoe dieper men komt hoe meer druk men heeft te weerstaan en dit kan voor proefnemers hoogst ongezonder worden, want ook het vaatje zou wel eens in elkaar kunnen klappen afgezien van den directen druk op het lichaam. In de praktijk merkt men wel of de schacht van het anker te lang is. Dit zal nooit hinderen, wanneer men het anker los uitwerpt. Kan men dit niet doen en zou een te lange schacht last geven, dan moet men een strop leggen ergens tusschen kroon en roering zoowat bij het zwaartepunt van het anker.

Amersfoort, Mei 1949.

J. SPAANDER.

AMSTERDAM IN THE YEAR 2000.

Op uitnodiging van het Bestuur van de American Municipal Association heeft de Burgemeester van Amsterdam, Mr Arn. J. d'Ailly, in de jaarvergadering van deze organisatie, die van 30 November tot 2 December te Cleveland (Ohio) werd gehouden, een redevoering gehouden, waarin hij de stadsuitbreiding en stadsontwikkeling tot het jaar 2000 in grote lijnen, voor een gehoor van 500 burgemeesters uit Noord- en Zuid-Amerika, Canada inbegrepen, heeft uiteengezet. Ten einde het onderwerp voor zijn internationaal gehoor bevattelijker te doen zijn, was vooraf aan elke congresbezoeker een uitvoerig geïllustreerd en van schetskaarten voorzien boekwerkje ter hand gesteld, getiteld „Amsterdam in the year 2000, an example of townplanning”.

Wij kregen dit boekje toegestuurd en wij hebben het niet anders dan met het grootste genoegen gelezen. Het is werkelijk een goed propagandaboekje voor Amsterdam geworden. Alles is benut om de Amerikaanse burgemeesters te overtuigen, dat Amsterdam voor vele grote Amerikaanse steden niet onder doet, al gaat hier alles natuurlijk op een enigszins kleinere schaal. Om dit idee van minderwaardigheid te compenseren is in het boekje kwistig gestrooid met getallen met veel nullen. Heel in het kort wordt de geschiedenis van Amsterdam meegedeeld van 1275 tot 1950, eindigende met de beschrijving van Amsterdam in de tegenwoordige toestand. Dan wordt het nieuwe grote uitbreidingsplan in grote trekken toegelicht en tot slot wordt het nieuwe raadhuis aan de Binnen Amstel aangekondigd.

Het aardige van het boekje is, dat er zoveel gegevens in staan, die men anders alleen uit verspreide bronnen aan de weet kan komen, b.v. dat Amsterdam 391 bruggen heeft, dat in 1945 6 % van de totale bevolking meer dan 25 % onder haar normale gewicht was, enz.

Het werkje is aardig geïllustreerd en van goede, in kleur uitgevoerde kaartjes en schemakaartjes voorzien. Natuurlijk moet men sommige beweringen hier en daar met een korreltje zout nemen, maar dat moet men zelfs met Amerikaanse beweringen ook.

Het Engels heeft hier en daar een eigenaardig idioom en men vraagt zich af, of een zin als: „This Booklet was flown over by The Royal Route of K.L.M. Royal Dutch Airlines” op de achterkant van het boekje gedrukt, als eigenaardig Engels, of als eigenaardig Hollands is te beschouwen. Er zijn kleine vlekjes, maar zij schaden toch het sympathieke geheel niet. Bovendien weten wij, dat het in korte tijd moest worden samengesteld.

Zoals bekend geworden is uit de dagbladen heeft burgemeester d'Ailly aan de hand van dit boekje een uitvoerige redevoering gehouden, waarvan de voornaamste punten in het boekje zijn terug te vinden.

Nu het boekje eenmaal opgesteld is, lijkt het ons waard te overwegen, of een dergelijk werkje niet aan jonge mensen in de hoogste klasse van de H.B.S. en het Gymnasium kan worden gegeven ; zij krijgen dan een sprekend beeld van hun stad, hoe deze vroeger was, zoals deze nu is en zoals deze zal worden.

J. P. M.

DE OUDE KERK.

Het Bouwkundig Weekblad van 6 en van 13 December 1949 (no. 49 en 50) bevat een artikel van de hand van Dr. J. van Breen, „De geschiedenis van de bouw der Oude Kerk te Amsterdam”, aansluitend op zijn artikelen over andere Middeleeuwse kerken, als de Heilige Stede (Het Vierenswaardig wonder, Amsterdam 1946) en de Nieuwe Kerk (Jaarboek Amstelodamum 1944). Het merkwaardige van de geschiedenis van de Oude Kerk zet de Heer Van Breen in de eerste alinea van zijn artikel uiteen: „In een bloeiende stad, waarvan de bevolking wel de middelen bezat om een grootser godshuis te bouwen, maar begreep dat het door hun vaders gesticht gebouw een te grote historische waarde bezat om dit geheel te slopen, kon men alleen door verbouwing gevolg geven aan het verlangen tot het verkrijgen van een grotere ruimte om de gelovigen te bevatten, meer altaren op te stellen en een betere verlichting aan het middenschip te verschaffen.” In tegenstelling tot de twee bovengenoemde kerken is dus de Oude Kerk langzaam en min of meer willekeurig gegroeid tot het gebouw, dat het nu is. Deze groei is reeds in 1937 beschreven door Dr. A. Noach in zijn kunsthistorische dissertatie, die twee jaar later in uitgebreidere vorm in de handel kwam. De Heer Van Breen, als architect, meende echter, dat het gebouw zelf aan de op dit gebied deskundige nog vele onthullingen kon doen, waarnaast uiteraard de schaars bewaarde archiefstukken eveneens van groot belang waren. Door een aantal kaartjes, waarop de verschillende bouwperiodes aangegeven zijn, krijgt de lezer een duidelijk idee van de ontwikkeling, zoals de Heer Van Breen, die heeft gereconstrueerd. Hij verdeelt de geschiedenis in zes periodes : de uitbreiding, die steeds naar het Oosten toe plaats vond, werd met de vijfde bouwperiode in het zesde decennium van de vijftiende eeuw beëindigd; in de daarop volgende zesde periode werd de kerk versierd met nieuwe kapellen en kreeg ze een betere verlichting door plaatsing van een lichtbeuk en door verlaging van de daken op de zijschepen en op de armen van het dwarsschip. Tenslotte worden beschouwingen gewijd aan beeldhouwwerk en andere details. Uitvoeriger er op ingaan, zou hier geen zin hebben; de belangstellende leden raadplegen daarvoor het artikel van Dr. Van Breen zelf!

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

REDACTIE MAANDBLAD.

Het Bestuur moet tot zijn leedwezen berichten, dat de Heer Kouwenaar wegens ziekte zich genoodzaakt ziet met ingang van 1 Januari het redacteurschap van het maandblad neer te leggen en af te treden als bestuurslid. In verband daarmee willen wij verzoeken voorlopig copie voor het maandblad te zenden aan Mej. Dr. 1. H. van Eeghen, Prinsengracht 556, Amsterdam-C.

CONGRES TE ROTTERDAM.

Het Genootschap Roterodamum stelt zich voor ter gelegenheid van de havententoonstelling de leden van elders gevestigde verenigingen, welke zich de locale en regionale geschiedbeoefening ten doel stellen, in Rotterdam te verenigen voor een congres op Vrijdagavond 30 Juni en Zaterdag 1 Juli 1950. Het programma van het congres behelst twee voordrachten, bezoeken aan de tentoonstelling van zeeschilders en aan de havententoonstelling, een ontvangst door het Gemeente Bestuur en een gemeenschappelijke lunch. Waar de deelnemers niet zelf voor logies kunnen zorgen, zal het Genootschap Roterodamum eventueel bemiddeling verlenen. Leden, die belang stellen in dit congres, worden verzocht dit aan de secretaresse te berichten opdat hun adressen kunnen worden opgegeven aan de secretaris van Roterodamum.

NIEUWE LEDEN.

Het Bestuur benoemde met ingang van 1 Januari 1950 tot lid: de Heren Dr. 1. van Esso Bzn, Mr. C. N. van der Ham, F. D. de Jong, Mr. G. A. Schreuder, allen te Amsterdam: de Heer P. Eggert Smith te 's-Gravenhage en de Heer A. Kattenburg te Aerdenhout.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

FEBRUARI 1950

DESCARTES EN AMSTERDAM.

Driehonderd jaren zal het dezer dagen geleden zijn, dat een van de grootste denkers aller tijden deze wereld verliet : op 11 Februari 1650 overleed te Stockholm op drie-en vijftigjarige leeftijd de wijsgeer René Descartes: Op uitnodiging van de leergierige koningin Christina was hij enkele maanden tevoren naar Zweden gekomen om daar niets dan teleurstellingen te ervaren. Het land beviel hem evenmin als de bewoners en de koningin bleek weinig belangstelling voor zijn filosofie te koesteren. Reeds had hij het besluit genomen om zo spoedig mogelijk te ver-

Portret van Descartes door zijn leerling Prof. Fr. van Schooten (1644)

trekken, toen hij ernstig ziek werd. De eis van zijn hoge gebiedster, dat de Fransman, die gewend was 's nachts te werken en lang te slapen, iedere morgen om vijf uur in haar bibliotheek moest zijn, had zijn zwak gestel ondermijnd.

Toen Descartes in Zweden voet aan wal zette, kwam hij uit Amsterdam. Twintig jaren lang had hij met enkele korte onderbrekingen in ons land gewoond. Dertig jaren was het geleden, dat hij voor het eerst het grondgebied van de Republiek betreden had. Toen hij er kwam, was hij een volkomen onbekende jongeman; bij zijn vertrek uit het land, waar hij al zijn werken geschreven en uitgegeven had, was hij een van de beroemdste mannen van zijn tijd. Wat was de jonge edelman, geboren in de tuinen van Touraine op de grens van Poitou, in ons land komen zoeken? Na zijn zorgvuldige opleiding aan het Jezuietencollege van La Flèche, had de jonge René schoon

genoeg van de boekenwijsheid. Hij trok er op uit om te studeren niet uit de boeken, maar, zoals hij het uitdrukte, uit het grote boek van de wereld. Om een carrière bekommerde hij zich niet, tot wanhoop van zijn vader, die zich ergerde aan de zoon, wiens enige eierzucht het was „zich in kalfsleer te laten binden”. Wie in die dagen het grote boek van de wereld wilde lezen en zich met de natuurwetenschappen bezig wilde houden, moest naar de jonge Republiek komen. Nergens werd de wiskunde zowel theoretisch als praktisch met meer ijver beoefend dan in de beroemde krijgsschool van Prins Maurits, wiens enige credo immers was: twee maal twee is vier. Zo vinden wij de jonge Descartes in het voorjaar van 1618 in Breda als vrijwilliger in het Staatse leger, dat wegens het Bestand tot werkloosheid gedoemd was. Hij ontvangt er als handgeld een dubloen, het emge geld, dat hij ooit verdiend heeft, en bij een publieke prijsvraag over een wiskundig probleem ontmoet hij er de Middelburgse mathematicus Isaac Beeckman, die daar, volgens zijn dagboek vertoefde met een ander doel: om Pieter-oom te helpen bij de slacht en om er te vrijen. De ontmoeting met Beeckman is voor het verdere leven van Descartes van beslissende betekenis geworden: de vage neiging die hij had om zich aan de wetenschap te wijden, wordt nu een uitgesproken roeping.

Op 29 April 1619 ziet Descartes voor 't eerst Amsterdam op zijn doorreis van Breda naar Denemarken. Na negen „Wanderjahre” in Duitsland, Italië en Frankrijk keert hij in ons land terug en laat zich inschrijven als student aan de Franeker Academie. Lang houdt hij het daar niet uit, want in de zomer van 1629 blijkt hij in Amsterdam te wonen. Enkele bijzonderheden over zijn verblijf in onze stad zijn ons bekend door mededelingen van Dr. Vopiscus Fortunatus Plemp¹⁾, een katholiek medicus, die lessen in de anatomie gaf en later hoogleraar te Leuven zou worden. Deze, een neef van Vondels vriend en beschermmer Cornelis Gijsbertsz Plemp, had de Fransman leren kennen door een gemeenschappelijke vriend, Dr. Johan Elichman, een Sileziër, medicus, chemicus en groot kenner van de Oosterse talen. „Zonder dat iemand hem kende”, aldus Plemp, „verborg Descartes zich in het huis van een lakenkoopman in de Kalverstraat. Daar heb ik hem dikwijls gezien en vond hem altijd een man, die geen boeken las en er ook geen bezat, verdiept in zijn overpeinzingen, die hij aan 't papier toevertrouwde, terwijl hij soms bezig was met het ontleden van dieren”²⁾. Dit laatste klopt met een brief van Descartes, waarin hij vertelt, hoe hij in Amsterdam dikwijls naar een slager ging om naar het slachten te kijken en dan bepaalde stukken mee naar huis nam om deze verder te ontleden. Een tegenvaller was het voor hem, dat de winter van 1629 op 1630 zo zacht was. Van zijn waarnemingen tijdens vorst, waarvan hij zich veel voorgesteld had, kon nu niets komen.

In de zomer van 1630 laat hij zich aan de Leidse Universiteit inschrijven als student in de wiskunde, maar in het najaar is hij weer in Amsterdam. Het volgend jaar blijkt hij met zijn vriend de ingenieur de Villebressieu te wonen in het logement „De oude Prins” op den Dam, dat later afgebroken zal worden om plaats te maken voor het nieuwe stadhuis. Uit deze periode dateert de bekende brief aan de litterator Guez de Balzac, waarin Descartes de lof van Amsterdam zingt. Omdat hij er weinig mensen kent en zijn Franse vrienden zijn adres niet weten, kan hij er ongestoord werken en tien uren per nacht slapen zonder door zorgen gekweld te worden. „Aangezien er in deze grote stad behalve mijn persoon niemand is, die geen handel drijft”, gaat hij niet zonder overdrijving voort, „is iedereen zo met zijn voordeel vervuld, dat ik er mijn ganse leven zou kunnen wonen zonder ooit door iemand opgemerkt te worden. Ik wandel elke dag tussen de grote menigte volk met evenveel vrijheid en rust als gij het in uw lanen zoudt kunnen doen en ik bekijk er de mensen die ik er zie niet anders dan ik het de bomen zou doen die men in uw bossen vindt of de beesten die er grazen. Zelfs het leven dat zij door hun drukte maken, onderbreekt mijn dromerijen evenmin als dat van de een of andere beek het zou doen. En als ik soms nadenk over hun handelingen, dan geeft mij dat evenveel genoegen als gij zoudt smaken door de boeren te zien die uw akkers bebouwen; want ik zie dat al hun arbeid dient om mijn woonplaats te verfraaien en te maken, dat het mij aan niets ontbreekt. Wanneer het aangenaam is de vruchten in uw wijngaard te zien groeien en u tot over de oren in overvloed te baden, denkt gij niet dat het evenveel vreugde schenkt om hier schepen aan te zien komen, die ons in overvloed al wat Indië voortbrengt en al wat kostbaar in Europa is, toevoeren? Welke andere plek zou men in de wereld kunnen kiezen waar alle comfort van het leven en alle interessante dingen, die men maar wensen kan, zo gemakkelijk te vinden zijn als in deze? Welk ander land is er, waar men zulk een volmaakte vrijheid kan genieten, met minder onrust kan slapen, waar vergiftigingen, verraad, laster minder bekend zijn en waar meer is overgebleven van de onschuld van onze vaderen? . . . Wanneer gij de Noordelijke winters vreest, zeg mij dan welke schaduwen,

¹⁾ Zie over hem H. J. Allard in Almanak voor Ned. Katholieken 1885, p. 109-114.

²⁾ *Fundamenta medicinae*. Ed. 3a. Lovanii 1654, p. 375.

welke waaiers, welke fonteinen u zo goed beschermen tegen de onaangenaamheden van de hitte als een gestookte kamer en een groot vuur u bier verhinderen koude te lijden" ¹⁾. In Mei 1632 vinden wij Descartes in Deventer, waar zijn leerling Reneri hoogleraar geworden is. Als de predikant Jacob Revius hem tracht te bekeren tot het Hervormde geloof, antwoordt hij eenvoudig: „J'ai la religion de ma nourrice". In Deventer verneemt hij het bericht van de veroordeling van Galilei en, voorzichtig als hij is, besluit hij zijn boek over de wereld, waar hij mee bezig is, niet uit te geven. In December 1633 is hij terug in Amsterdam. „Het enige wat ik zoek is kalmte en zielerust" schrijft hij in deze dagen. In een brief van 15 Mei 1634 geeft hij

Woonhuis van Descartes
Westermarkt 6.

zijn adres: hij woont bij Thomas Sergeant, Frans schoolmeester en boekhandelaar in de Westerkerkstraat ²⁾. Dr. Breen heeft gevonden, dat dit huis het perceel Westermarkt 6 is ³⁾. De wijsgeer woonde dus aan de rand van de stad in een, in die dagen moderne wijk in de schaduw van de in 1631 voltooide Westerkerk. Behalve de raamindeling verkeert het huis uiterlijk nog vrijwel in de oude staat. Ter herinnering aan Descartes' verblijf is op 16 October 1920 een gedensteen in de gevel aangebracht. Bij die gelegenheid is er namens ons Genootschap het woord gevoerd door de toenmalige voorzitter, Prof. Dr. H. Brugmans ⁴⁾. Toen hij aan de Westermarkt woonde moet zich ontspinnen hebben wat Prof. Gustave Cohen, die het leven van de wijsgeer in ons land nagespeurd heeft, „le roman de Descartes" noemt ⁵⁾. Hier volgen de feiten, waarbij de roman aan de fantasie van de lezer overgelaten wordt. In de

¹⁾ *Oeuvres* (ed. Adam et Tannery) 1, p. 198. Ik volg hier de vertaling van Dr. C. Serrurier in haar gedegen studie *Descartes. Leer en Zeven* (Den Haag 1930), p. 39.

²⁾ Zie over hem: Prof. Six, *Johannes Sergeant*, *Amsterdamsche Jaarboekje* 1899 p. 73, waar een brief aan Coppenol gepubliceerd wordt.

³⁾ Dr. Breen, *Franschen in Amsterdam*, *Maandbl. Amstelodamum* VIII (1921) p. 49-51.

⁴⁾ Prof. Brugmans, *Amsterdam ten tijde van Descartes*, *Maandbl. Amstelodamum* VII (1920) p. 81-82.

⁵⁾ *Ecrivains français en Hollande* (Paris 1920) p. 483-489.

registers van de Hervormde kerk van Deventer staat op de datum 19 Juli 1635 vermeld de doop van Francintgen, dochter van Reinier Jochems (Descartes' vader heette Joachim) en Helena Jansdr. Voor de dikwijls geuite onderstelling, dat de ouders getrouwd waren, bestaat geen enkele grond. Descartes woonde toen in Utrecht, dat hij omstreeks de genoemde datum voor acht dagen verlaten had. Meer dan twee jaren later, op 39 Augustus 1637, schrijft hij een brief, waarvan de adressant onbekend is en die op de Amsterdamsche Criversiteits-Bibliotheek berust. Hierin wordt een tipje van de sluier opgelicht. Descartes bericht, dat de vrouw, bij wie hij in huis woont, bereid is zijn „nichtje” bij zich te nemen en met haar eigen kinderen op te voeden. Verder is er sprake van een dienstbode Helena, die elders in betrekking is, haar dienst moet opzeggen en zo spoedig mogelijk naar dezelfde plaats komen. De biograaf Baillet deelt mee, dat Descartes voorbereidingen getroffen had om zijn dochttertje in Frankrijk bij een familielid zorgvuldig te laten opvoeden, toen het kind vijf jaren oud op 7 September 1640 te Amersfoort aan roodvonk overleed. De vader stond aan het sterfbed en het was, volgens zijn eigen verklaring, de grootste smart, die hij in zijn leven ooit ondervonden had. Over de moeder weten wij niets.

In Amsterdam heeft Descartes sindsdien niet meer gewoond, maar hij is er dikwijls teruggeweest o.a. om er Constantijn Huygens te ontmoeten, die vermoedelijk terugkeerde van een bezoek aan de Muiderkring. Met Huygens verbond hem een hartelijke, op wederzijdse waardering geprononceerde vriendschap. Ook Pieter Cornelisz Hooft moet hij persoonlijk ontmoet hebben. Na een verblijf in Utrecht trekt Descartes naar Leiden, waar hij verborgen in een dorp in de omtrek toezicht houdt op het drukken van zijn *Discours de la méthode*, dat in 1637 verschijnt. Het volgend jaar zwerft hij in Noord-Holland en vestigt zich in Santpoort, waar een oude traditie de hoeve „Auspicijs et telis” als zijn woonplaats aanwijst ¹⁾. Twee Haarlemse katholieke geestelijken Jan Albert Ban en Augustinus Alsten Bloemart, beiden grote muziek liefhebbers en vrienden van Vondel, behoren tot zijn kennissen ²⁾. In het eind van 1640, het sterfjaar van Francine, verblijft hij in Harderwijk. Een jaar later overlijdt zijn vader en dit maakt het hem blijkbaar mogelijk zich wat beter te installeren: hij huurt het kasteel Endegeest, dat in die dagen overigens in vervallen staat verkeerde. In Leiden heeft hij twee trouwe vrienden, de katholieke medicus Cornelis van Hogelande, die zijn kunst uitoefent zonder betaling te willen hebben, en Anthoni Studler van Zurck, een volle neef van Hoofts tweede vrouw ³⁾, die hij reeds uit Amsterdam kende. Op nieuwsgierigen is hij niet gesteld, maar met Comenius heeft hij een lang onderhoud. In deze tijd beginnen zijn bezoeken aan prinses Elizabeth van de Palts, een dochter van de Winterkonink, die in Den Haag woont. Met dit intelligente jonge meisje, dat zijn beste leerling wordt, ontstaat een drukke briefwisseling berustend op een „amour intellectuel”, die ook voortduren zal als Elizabeth ons land verlaten heeft na een schandaal in haar familie: een van haar broeders liet in Den Haag op klaarlichte dag een Frans officier vermoorden om de eer van zijn geslacht te redden.

Op 1 Mei 1643 betreft Descartes een huis in Egmond-op-den-Hoef nabij de ruïne van het kasteel. Hij woont daar in de buurt van zijn goede vriend Anthoni Studler van Zurck, die in 1641 de heerlijkheid Bergen gekocht heeft en in het volgend jaar een nieuw huis laat bouwen. Voor de parkaanleg op het Huis te Bergen laat Descartes de nieuwste Franse werken over tuinarchitectuur komen. Een jaar vertoeft de wijsgeer in Egmond-op-den-Hoef en verhuist dan, na een verblijf in Frankrijk, naar Egmond-binnen, waar hij, naar men zegt, de hoeve „Waterrijk” be-trekt. Zijn *Principia philosophiae*, die inmiddels verschenen waren, had hij opgedragen aan prinses Elizabeth; van Zurck had voor de verzending van de present-exemplaren zorg gedragen. Vijf jaren blijft Descartes in Egmond-binnen wonen, tot zijn vertrek naar Zweden. Overdag is hij bezig met proefnemingen in zijn tuin en 's avonds schrijft hij tot diep in de nacht. Een bezoeker, die hem naar zijn boeken vraagt, brengt hij in de stal, waar hij bezig is een geslacht kalf te ontleden en zegt: Ziedaar mijn bibliotheek! Een schoenmaker uit Nieuwe Niedorp, Dirck Rembrantsz, die veel belang stelt in de wiskunde, heeft moeite om tot hem door te dringen, maar als dat eenmaal gelukt is, wordt hij een geregelde bezoeker en neemt hij les van Descartes. De schoenmaker zal later beroemd worden en een school van wis- en zeevaartkundigen vormen. Als een boer in zijn buurt een boze stiefvader gedood heeft, bemiddelt Descartes bij zijn vriend Huygens om te voorkomen, dat de man veroordeeld wordt. Uit dit alles blijkt, dat Descartes onze taal uitstekend kende⁴⁾ (hij las en schreef ook Nederlands) en ondanks zijn teruggetrokken

¹⁾ Zie Maandbl. Amstelodamum VII (1920) p. 96.

²⁾ Zie over hen de levensbeschrijvingen door Dr. Sterck in Nieuw Nederlands & biographisch woordenboek VIII.

³⁾ Zie over hem Dr. Leendertz, *Uit den Muiderkring* (Haarlem 1935) p. 51-54.

⁴⁾ De onderstelling van Paul Valéry in zijn *La retour de Hollande, Descartes et Rembrandt*, dat Descartes onze taal niet verstaan zou hebben, is onjuist.

bestaan meeleeft met zijn medemens, ook met de eenvoudigen. Na de moeilijkheden met de theologische faculteiten van Utrecht en Groningen, die hem van atheïsme beschuldigden, komen nu dergelijke verwickelingen in Leiden, waar men het zijn leerlingen Heidanus en de Raey lastig maakt. Als Christina van Zweden hem uitnodigt aan haar hof te komen, neemt de wijsgeer tenslotte die invitatie aan. Met zijn vrienden van Hogelande en met van Zurck, die tevens zijn bankier is, regelt hij nauwkeurig zijn zaken, neemt afscheid van Bloemart in Haarlem en op 1 September vertrekt hij uit Amsterdam om binnen het halve jaar in Zweden te sterven.

Wat heeft Descartes aan ons land te danken? Wie die vraag stelt, moet zich voor ogen houden, dat hij een denker was, die geheel zelfstandig een nieuwe wetenschap wilde opbouwen zonder zich te storen aan enige traditie of historie. „De grote wending van 's mensen geest in de zeventiende eeuw”, aldus Huizinga, „was die van het omzien naar het vooruitzien”¹⁾. Van die nieuwe geest, die meende te kunnen breken met alles wat vooraf gegaan was, werd Descartes, met Bacon en Hobbes, de grote wegbereider. In ons land heeft hij „het grote boek van de wereld” gelezen, omdat hij er de vrijheid vond zich ver van het hof en het werelds gewoel aan zijn nieuwe wetenschap te wijden, al bleek het tot zijn diepe ergernis, dat hij ook hier niet veilig was voor de bemoeizucht der theologen. Of ondanks die volkomen onafhankelijkheid ons land, of Amsterdam en het wijde land van Noord-Holland invloed op zijn denken geoefend hebben, is een vraag, die moeilijk te beantwoorden is. Nog moeilijker wordt het als men dezelfde vraag stelt ten aanzien van eigenaardige geestesstromingen zoals de Rozekruizerij, waar Descartes in Nederland mee in aanraking geweest is.

Zeker is het, dat hij in de Republiek zijn eerste aanhangers en leerlingen gevonden heeft en dat deze gelovige katholiek onder protestanten zijn nauwste geestverwanten telde. Al zorgde hij er angstvallig voor, dat zijn vriendenkring beperkt bleef, toch heeft hij met de besten van ons volk verkeer. Met Huygens was hij intiem bevriend. Hoofst kende hij persoonlijk, maar Vondel met wie hij verschillende gemeenschappelijke vrienden had, noemt zijn naam slechts een enkele maal²⁾. Van onze schilders moet hij er verscheidene ontmoet hebben, want Jan Lievensz portretteerde hem in 1643 in Amsterdam (dit schilderij is in het Gronings Museum), Jan Weenix in 1647 (thans in Utrecht) en Frans Hals moet het beroemde portret, dat in het Louvre hangt en waarvan een voorstudie bestaat in Kopenhagen, kort voor zijn vertrek naar Zweden gemaakt hebben. Wat Descartes voor Nederland betekend heeft, valt niet in enkele woorden te zeggen. De veelbewogen en boeiende geschiedenis van het Cartesianisme in ons land wacht nog op een grondige bestudering en met ongeduld ziet de wetenschappelijke wereld de studie van Dr. C. L. Thijssen — Schoute over dit onderwerp tegemoet, die binnenkort verschijnen zal. Vermelden wij hier slechts, dat in Amsterdam de leer van Descartes het eerst op het seminarie der Remonstranten aanvaard werd en dat de Amsterdamse hoogleraar Stephanus Curcellaeus het *Discours de la méthode* in het Latijn vertaalde. Aan het Amsterdamse Athenaeum deed het Cartesianisme officieel zijn intrede, toen Dr. Johannes de Raey, die reeds tijdens het leven van de meester voor diens leer gestreden had en sinds 1647 te Leiden college gaf, in 1666 tot hoogleraar benoemd werd. Als Descartes onder ons terugkwam, zou hij stellig verontwaardigd zijn over onze bemoeiingen om de historische bijzonderheden over zijn verblijf in ons land en zijn particuliere leven na te pluizen. Was zijn zinspreuk niet: *Bene qui latuit bene vixit*, wie zich goed verborgen heeft, heeft goed geleefd? Of hij het standbeeld op het Johannes Vermeerplein bijzonder waarden zou, valt te betwijfelen. Aan de andere kant geloof ik niet, dat hij zich buitenmate ergeren zou aan het feit, dat wij Nederlanders zijn huis in Endegeest tot krankzinnigengesticht ingericht hebben en dat zijn Santpoortse woning nu op het terrein van Meerenberg ligt. De enige belangstelling, die hij waardeerde, was, dat men zijn werken las en zijn systeem volgde om zuiver te denken. Daarom is het volkomen in zijn geest als man van wetenschap en patriot, dat thans in Amsterdam een instituut zijn naam draagt gewijd aan de verbreiding van de Franse wetenschap en cultuur. Moge de schim van de antihistorische wijsgeer het echter de minnaar der geschiedenis vergeven, als hij soms bij het kleine huis achter onze glorieuze Westerkerk terugdenkt aan de tijd toen, naar de tekenende uitdrukking van Bakhuizen van den Brink, „onze voorvaderen de roem overrompelden” en een man als Descartes in Amsterdam het geestelijk klimaat vond waar zijn genie gedijen kon.

H. DE LA FONTAINE VERWEY.

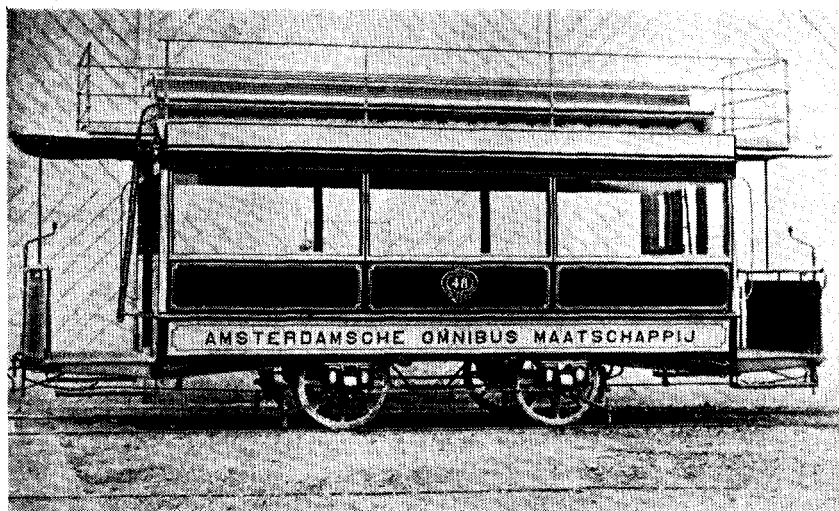
¹⁾ *Tien studiën* p. 120.

²⁾ Toen Antonides van der Goes in 1674 in Utrecht tot doctor in de medicijnen promoveerde op een proefschrift over de duizeling, schreef Vondel een gedichtje „op de draeyinge van het hoofd”, die hij in verband brengt met de „tourbillons” van Descartes' systeem: „De geest van Kartes leeft nu in zijn element. . . .” (uitg. W.B. X p. 665).

DE JUBILERENDE GEMEENTETRAM.

Het jaar 1950 is een belangrijk jaar voor de Amsterdamse Tram. Niet alleen dat de Gemeentetram op 1 Januari j.l. haar gouden jubileum vierde, ook de maand Augustus van dit jaar wekt herinneringen op aan het verleden. Immers op 14 Aug. 1900 reed de eerste elektrische tram door de hoofdstad op het traject Leidscheplein-Brouwersgracht. Maar hierbij blijft het al weer niet, want dit jaar is het juist $\frac{3}{4}$ eeuw geleden, dat de eerste tram zich in het stadsbeeld vertoonde. Op 3 Juni 1875 werd nl. de paarden-omnibuslijn der Amsterdamsche Omnibus Maatschappij, die het Leidscheplein via de Kerkstraat verbond met de Plantage, vervangen door een „paardenspoor”. De omnibussen reden voor het laatst op 31 Mei, waarna de beide volgende dagen het personeel werd opgeleid in het rijden met een tram. Geheel nieuw voor hen was het gebruik van een rem. Na deze twee dagen van oefening, gedurende welke dus de gewone dienst van de lijn stil had gestaan, ving op 3 Juni de exploitatie met de paardentramlijn aan op een iets gewijzigd traject, nl. via de Weteringschans in plaats van de Kerkstraat.

Wagen van de paardentram No. 48 (later No. 60) 1879.

Vanzelfsprekend was de baan nog enkelsporig, op een aantal wisselplaatsen na. Deze lagen bij de eindpunten en bij de Vijzelgracht, Frederiksplein en Weesperplein. Vandaar liep de baan door de Weesperstraat om met een zeer scherpe boog via de Nieuwe Kerkstraat de Plantage te bereiken. Met welk een grote vreugde men de komst der tram vierde, blijkt wel daaruit, dat bij het eindstation der lijn acht masten waren geplaatst, waarop onder een aantal vlaggen de geschiedenis van het vervoerswezen uitgebeeld stond.

Wat overigens deze geschiedenis betreft, Amsterdam had al sedert 1839, bij de instelling der eerste spoortrein van het Station Een Honderd Roe een aantal omnibuslijnen gekend, die dat station met de diverse wijken der stad en tevens de wijken onderling verbonden. Het is echter opvallend, hoe slecht het in Amsterdam de omnibus- en later de autobusexploitatie is vergaan. De lijnen der Amsterdamsche Omnibus Onderneming van 1839 floreerden nimmer; de stationslijnen waren de enige, die uiteindelijk bleven bestaan, totdat ze — na al in 1848 in andere handen te zijn overgegaan — in 1874 door de A.O.M. werden overgenomen. Deze exploiteerde reeds van 1872 af enige lijnen. Inmiddels was de tijd rijp geworden voor openbaar stadsvervoer en ging het met de R.O.M.-lijnen zo goed, dat men in 1873 een eerste plan maakte om de omnibuslijnen door tramlijnen te vervangen, welke omzetting in de jaren 1875-1884 geheel haar beslag kreeg. Niet zodra hadden de omnibuslijnen plaats gemaakt voor tramlijnen, of het vervoer steeg met sprongen. De A.O.M. werd bijzonder populair, hetgeen vooral bleek bij de viering van het zilveren jubileum in 1897. Het verhaal gaat, dat het paard Jans, dat de eerste omnibus in 1872 had getrokken, toen nog in leven was, maar op die feestdag op zoveel suikerklontjes was getraceerd, dat het arme dier de volgende dag stierf.

Zoals al boven werd opgemerkt, was het traject van de eerste lijn vrijwel geheel enkelsporig, hetgeen ook met dat van de later ingestelde lijnen aanvankelijk het geval was. Dit bracht eigenaardige moeilijkheden met zich mee. De lijn Vondelstraat-Dam, waarvan in Januari 1877 het gedeelte Leidscheplein-Spuistraat was ingesteld, werd op 16 Mei van dat jaar over een speciaal gebouwde trambrug over de toen nog ongedempte N.Z. Voorburgwal door de Paleisstraat verlengd naar de Dam. Daar de eindwisselplaats op de Dam op een glooiend weggedeelte gelegen was, vond de A.O.M. het niet verantwoord om tijdens het omspannen der paarden de wagens daar te laten staan en besloot men de lijn tijdelijk in de Paleisstraat te doen eindigen. Hier ondervond men nieuwe moeilijkheden, want de politie duldde dergelijke obstakels voor het drukke wegverkeer (!) niet in deze smalle straat en maakte van elke wagen opnieuw een proces-verbaal op. Geen wonder is het, dat op 18 Mei 1877 na 6 uur in de namiddag de trams weer op het oude eindpunt in de Spuistraat eindigden en pas op 26 Mei weer naar de Dam doorliepen, waar de sporen inmiddels op vlakke bodem waren komen te liggen.

De lijn door de Utrechtschestraat bereikte de Dam via het Rokin. Tot Juli 1878 stond in het nauwe straatje, dat de Dam met het Rokin verbond, een man met een hoorn. Zodra van het Sophiaplein een tram de wisselplaats bij de Duifjessteeg was genaderd, blies hij hierop een signaal ten teken voor de op de Dam wachtende tramwagen, dat deze moest vertrekken om zijn aldaar nog onzichtbare tegenligger juist op de wisselplaats te ontmoeten. Nadien kwam er een automatisch signaal, dat voortaan de tramwagen op de Dam het vertreksignaal zou geven. Door een uitstekend stuk ijzer bij een hoekhuis aan het Rokin, dat juist door het dak van de voorbijgaande tramwagens in beweging werd gebracht, kwam het signaal automatisch in werking.

Behalve de bekende open en dichte wagens van groter of kleiner type, heeft de A.O.M. ook een aantal imperiaalwagens bezeten. Deze wagens van een aanzienlijk grotere capaciteit dan de normale wagens, reden aanvankelijk jaren lang op de lijn Dam-Haarlemmerplein, waarop de wisselplaatsen zo waren gelegen dat men niet frequenter kon rijden dan om de 6 minuten, een dienst die, met normale wagens onderhouden, ontoereikend zou zijn voor het vervoer op deze lijn. Zowel in 1883 tijdens de eerste wereldtentoonstelling op het voormalige IJslubterrein, als in 1895 tijdens de tentoonstelling van het hotel- en reiswezen aldaar werden deze wagens tijdelijk uitgeleend aan de lijn Dam-Leidschestraat-P.C., die sedert 1893 naar het Willemspark was verlengd, om aan de extra drukte op deze lijn het hoofd te bieden ¹⁾. Het zou te ver voeren precies in te gaan op de nummering van het materieel der A.O.M. ²⁾; slechts zij hier vermeld, dat de imperiaalwagens de nummers 42, 67, 68, 69 en 70 droegen, terwijl een imperiaalwagen van iets groter type in 1879 met het no 48 uit Duitsland is betrokken, maar wegens het aanbrengen van een aantal verbeteringen, hetgeen in de fabriek Beynes te Haarlem geschiedde, pas in 1880 in dienst kwam onder het nummer 60. Deze wagen 60 heeft het nog het langst uitgehouden en werd eerst in 1906 gesloopt. De nummers 42 en 67 verdwenen al vlak na 1895, terwijl de imperiaalwagens 68, 69 en 70 al omstreeks 1888 uit het stadsbeeld waren verdwenen.

In 1900 ging de tramexploitatie over aan de gemeente. Aanstonds werden grootse plannen ontworpen om het net geheel te elektrificeren. Zelfs bevatte een eerste plan al een tramlijn over de Vondelbrug, benevens een aantal lijnen, die eerst ongeveer 10 jaar later in dienst kwamen. Ook werd een lijn ontworpen naar het IJ-eiland, die echter te kostbaar in aanleg en exploitatie bleek, om bij het definitieve plan te kunnen worden gehandhaafd. Nadat in 1900 was proefgereden met een gas-tram, waarvan de kwaliteiten niet eens zo slecht bleken, maar die het toch moest afleggen tegen de elektrische tractie en toen later in Sint Petersburg in dienst werd gesteld, werd in 1901 een definitief elektrificatieplan goedgekeurd. In 1904 was het belangrijkste deel van het net gereed. Op 12 Maart werden de sporen op Dam en Damrak verbonden. Het was zowel voor de hoofdstedelingen als de mensen van buiten een fascinerend gezicht om op de pas aangelegde brede boulevard, die na de sloping van de oude beurs de Dam met het Centraal Station verbond, zes elektrische tramlijnen af en aan te zien rijden. Zolang de trambaan op de N.Z. Voorburgwal

¹⁾ Het is een afbeelding van een der imperiaalwagens op deze lijn, juist uit het jaar 1895, die tijdens de tentoonstelling ter gelegenheid van de opening van de Vondelbrug in het Stedelijk Museum te zien was. Terecht wees de heer P. van Overzee er in dit maandblad (34e jaarg. no. 10, pag. 92) op, dat het onderschrift omnibus onjuist was. Het blijkt duidelijk, dat de afbeelding imperiaalwagen no 42 vertoont. De opmerking, dat nog in later jaren een imperiaalwagen met nummer 68 of 168 door de P.C. liep, is onjuist. Wel reed de 68 hier in 1883, maar later kan nog slechts imperiaalwagen no 60 zijn waargenomen op deze lijn.

²⁾ Men vergelijkte b.v. het maandblad *Op de rails* (18e jaarg. no 1, pag. 15), uitgegeven door de Nederlandsche Vereeniging van Belangstellenden in het Spoor- en Tramwegwezen te Amsterdam.

niet gereed was, reden ook de lijnen 1, 2 en 3 nog via het Damrak naar het IJveer. Het is wel merkwaardig, dat eerst thans op lijn 1 de in die jaren aangeschafte wagens hebben plaats gemaakt voor modernere.

Eind 1906 was het net geheel geëlectriceerd, op de lijn naar Sloterdijk na, die een jaar tevoren van een particuliere maatschappij was overgenomen. Zo behield Amsterdam nog zijn paardentram tot 1916 en zo kon het gebeuren, dat op de 28e December 1912 een oude paardentramwagen ergens op de Haarlemmerweg over een grote op de trambaan gelegen kei „struikelde”, ontspoorde en bij het opvijzelen een as brak. Het spreekt van zelf, dat dit de laatste rit van deze wagen was.

Paardentrams voor de Beurs (van Zocher ± 1890).

Nog was de paardentram niet definitief uit het stadsbeeld verdwenen. In 1918 opende de Gemeente Sloten een paardentram van Sloten naar Amsterdam (Overtoomsche sluis), welke na de annexatie van Sloten in 1921 in gemeentehanden overging. Waar electricatie te kostbaar was, besloot men de tramwagens voortaan door tractoren te doen voortbewegen. Normaal vertrokken van de beide eindpunten de trams tegelijk om elkaar juist halverwege Sloten op een wisselplaats te ontmoeten. In de overgangperiode, toen de ene wagen al door mechanische tractie werd voortbewogen maar de andere nog door een paard, gaf men het paard drie minuten voorsprong en meermalen gebeurde het dan dat het paard op de wisselplaats op de tractortram moest wachten. Nadat in 1925 de lijn als autobuslijn G verder werd geëxploiteerd, verdween de paardentram eindelijk voorgoed, of het zou moeten zijn, dat men een aantal vehikels dat ons in en na de oorlog op tramloze dagen tegen een zoet prijsje naar het station wilde brengen, ook nog de naam van paardentram wilde geven, hoewel deze uiteraard niet op rails reden.

Aan stoomtrams is de hoofdstad niet rijk geweest. Van 1888 tot 1932 liep er een aan de overzijde van het IJ naar Edam, Purmerend en Alkmaar, welke in laatstgenoemd jaar werd geëlectriceerd. De Gooische Stoomtram, ingesteld in 1881, werd omstreeks 1930 omgezet in een motortramlijn. Minder bekend is het evenwel, dat van 1882 tot 1888 een stoomtram heeft gelopen van Sloterdijk

naar het Nassauplein. Nadien werd de verbinding hier bijna 30 jaren door een paardentram verzorgd. De huidige lijn 18 berijdt nog steeds ditzelfde traject. Op het westelijk gedeelte van de Haarlemmerweg liggen de tramsporen bijna nog net zo als in 1900.

Dit laatste is trouwens op heel wat meer plaatsen het geval. Vrijwel alle paardentramlijnen zijn als de stamvaders te beschouwen van de huidige tramlijnen. Het is wel merkwaardig, dat na grote netsuitbreidingen in de jaren 1913-1930 en latere inkrimpingen, zowel omstreeks 1932 als ten gevolge van de laatste oorlog, thans juist weer die oude hoofdlijnen bijna allen bestaan en de ruggegraat van het net vormen, waarvan de grondslag dus reeds in de jaren van opkomst van de A.O.M. (1872—1884) is gelegd. Helaas moet hierbij één uitzondering worden gemaakt. De paardentramlijn C.S.-Weesperstraat-Weesperzijde, later bekend als lijn 8, is door de laatste oorlog van minder belang geworden, zodat thans niet meer lijn 8 via de Nieuwmarkt en het Rembrandtshuis loopt, maar lijn 11, die verder naar het oosten der stad gaat. Trouwens, reeds in 1905 had men het plan om de (latere) lijn 8 op te heffen en genoemde wijken door een lijn 6 te doen verzorgen, die toen via de Zeeburgerdijk naar Abattoir en Cruquiusweg liep. Het is er toen niet van gekomen en die lijn 6 verdween in 1922, waarna op verzoek van de slaggers, speciaal op veemarktdagen Maandag en Woensdag nog een lijn 12 heeft gelopen van het Abattoir naar het Frederiksplein. De eerste dag van zijn bestaan, 2 Januari 1924, was uit andere hoofde een slechte dag voor de tram. Het was toen, dat een wagen van lijn 18 oordeelde, dat hij lang genoeg langs het water had gelopen, en bij het Nassauplein gekomen, uit de rails wipte, over de gladde besneeuwde straat doorschoot, en in nader contact kwam met het natte element. De inzittenden, hierop minder gesteld, zagen kans zich nog droog uit de wagen, die nog langs de wallekant hing, te werken, waarna de wagen, na eerst nog 's nachts door een schuif te zijn aangevaren, de volgende dag samen met een in de wagen binnengedreven kerstboom, weer op het droge werd gebracht. Zoals al opgemerkt, ging het met de omnibussen in 1839 niet goed, terwijl ook de A.O.M. zich in later jaren haastte om ze door tramlijnen te vervangen. De eerste motoromnibuslijn van de gemeentetram, die reed in 1908, bracht het er niet beter af. Deze primitieve vervoermiddelen, eigenlijk oude paardentramrijtuigen, op een auto-onderstel geplaatst en voorzien van een stoom- of benzinemotor, hobbelden van de Dam over de Torensluit over de keien langs de grachten en in de Jordaan naar de staatsliedenbuurt. Het was geen genoegen er mee te reizen; zelfs was het geen genoegen langs de route te wonen. Het dreunen der bussen was zo hevig, dat bij de omwonenden de schilderijen van de muren vielen bij het passeren der bussen. Geen wonder, dat er gevlagd werd, toen na enkele maanden deze lijn al weer werd opgeheven. Twee jaar later kwam op een iets ander traject een tramlijn (14) in dienst, die jaren lang een heel wat beter bestaan heeft gehad dan deze bus.

Aarzelend deden in 1922 de bussen wederom hun intrede. De toen ingestelde buslijn A reed weliswaar nog op cushionbanden en ook langs talloze slecht bestrate wegen, maar deze bleef bestaan. Zelfs kwamen er meer buslijnen, o.a. naar de overzijde van het IJ. De bussen daarheen voeren oorspronkelijk met de ponten over, maar bleven na 1931, toen alle buslijnen uit de binnenstad werden gebannen, aan de overzijde. Na het gereedkomen der spoorwegwerken-oost konden de tramlijnen naar Watergraafmeer doorrijden en verdwenen de buslijnen aldaar. Het ziet er niet naar uit, dat de tram in Amsterdam plaats zal maken voor autobuslijnen, die het huidige massavervoer onmogelijk kunnen verwerken, zodat er alle reden is om te verwachten, dat bij volgende jubilea het hoofddaccent van het gemeentevervoerbedrijf nog steeds op de tram zal vallen.

H. J. A. DUPARC.

iets over het kerkhof van de Amsterdamsche Gemeenten der Port-Israëlieten te Groet.

In het bekende werk van D. Henriques de Castro Mz. „Keur van Grafsteenen op de Nederl.-Portug.-Israël. Begraafplaats te Ouderkerk aan den Amstel" ¹⁾, wordt op bl. 1 medegedeeld hoe de te Amsterdam sedert 1590 woonachtige Sephardische Joden, nadat zij daartoe te Amsterdam geen gelegenheid hadden kunnen vinden, ten behoeve van hun overledenen in 1602 een kerkhof hebben ingericht in het dorp Groet in Noordkennemerland. Bekend is het verder, dat deze instelling na weinige jaren reeds, als te ver van Amsterdam gelegen, gesloten is om vervangen te worden door het heel wat meer nabij die stad gelegen kerkhof, dat ingericht werd op het terrein, waar eertijds het adellijke huis van de Van Aemstels zich bevonden moet hebben. Henriques de Castro bericht, dat het Groeter kerkhof in 1634 definitief gesloten is ²⁾.

¹⁾ Eerste Bundel (niet verder verschenen), Leiden 1883.

²⁾ T.a.p., bl. 3.

Algemeen is steeds aangenomen, dat men de plek weliswaar nog aanwijzen kan, waar het kerkhof gelegen heeft, maar dat voorts toch te Groet geen enkele herinnering aan het kerkhof van deze Amsterdammers te vinden zou zijn.

Dezer dagen is mij gebleken, dat die opvatting niet juist is.

Bij de werkzaamheden tot herstel van het Ned. Herv. kerkje te Groet, welke thans beëindigd worden, trof ik onder de uit het gebouw afkomstige afbraak, die ten Z.-W. van de kerk opgestapeld ligt om als verder overbodig afgevoerd te worden, een tweetal zware brokken Namensche steen aan (afmetingen circa 40 x 40 x 25 cm), die vanouds kennelijk bijeen hadden behoord en die van een helaas zeer beschadigde inscriptie in Hebreeuwschen tekst voorzien waren. De beide fragmenten moeten tot één grafsteen behoord hebben, welke naar hun uiterlijk te oordeelen omstreeks 1600 vervaardigd is.

Naar mij werd verzekerd hebben de brokstukken omgekeerd gelegen en deel uitgemaakt van den vloer van het thans verwijderde portiekje of portaalje, dat voor het midden der Westgevel van de kerk aan de buitenzijde was aangebracht. Zij lagen hier dus waarschijnlijk reeds sedert den tijd van de algeheele verbouwing van de kerk van Groet, die in 1738 plaats gevonden heeft¹⁾. Is er misschien onder onze lezers een belangstellende geleerde, die bereid is mede te werken aan de ontraadseling van het gevonden opschrift, dat, blijkens het boven medegedeelde, vrij zeker een van de oudste leden van de Amsterdamsche Gemeente van de Portugeesch-Israëlieten zal hebben betroffen?

Alkmaar, Januari 1950.

Mr. J. BELONJE.

HET VERBOD TOT BEGRAVEN IN KERKEN EN WAT AMSTERDAM ER ZICH VAN AANTROK.

Toen mijne betovergrootmoeder, de befaamde Wed. Willem Borski op 12 April 1846 in Stad gestorven was, werd zij kort daarop volgens hare wenschen en uitdrukkelijke wilsbeschikking bij haren in 1814 overleden echtgenoot in de Nieuwe Kerk begraven met hun beider portretten en die harer ouders. Over dit laatste heb ik het noodige gezegd in het Maandblad *de Nederlandsche Leeuw* jg. 1942 K. 154 en v.v. Daar ik zeer wel wist, dat het begraven in de kerken sinds 1 Jan. 1829 verboden was, trof mij het feit harer begrafenis aldaar dermate, dat ik een onderzoek in deze instelde, hetwelk ik eerst nu kom te publiceren.

De eerste stoot tot het verbieden van begraven in de kerken werd gegeven door het uitschrijven van een prijsvraag daarover door het Zeeuwsch Genootschap in 1785. Winnaar was de Tielsche magistraat Jan Diederik van Leeuwen, die terstond een goed voorbeeld gaf onder zijn motto: „En doe ook na uw dood geen schade”, door den aanleg van eene begraafplaats aan den Lingedijk buiten Tiel. Hoewel zijne denkbeelden sinds dien sterk werden aanbevolen door geneeskundigen, ter wille der gezondheid en ook wel door theologen, zoo o.a. in 1792 door Ds. W. A. Ockerse te Wijk bij Duurstede, bleef men uit atavisme, vermengd bij sommigen met eene soort bijgeloof, in het algemeen ten zeerste gehecht aan het denkbeeld in de kerk te zullen rusten.

In 1791 werd in het duin tusschen de beide Katwijken eene ommuurde begraafplaats ingericht op Leidsch initiatief, doch door het algemeen, als werk van vrijgeesten (Leiden was zeer behoudend) gemedend, tot in 1795 de Franschen kwamen en er een gerucht ontstond, dat zij grafschenners waren. Toen werd begraven in Katwijk opeens in alle klassen der bevolking, die het maar even bekostigen konden, gebruik. Een feit was het, dat de Katwijkers hevig anti-fransch waren, meer, dan in eenig dorp van Leiden's omgeving het geval was en dat de Franschen ontzag voor hen hadden en dat dorp ~~maar~~ ~~de~~ ~~best~~ meden. Begin 19e eeuw zag ook het deftige „ter navolging” buiten den Haag ontstaan.

Bij decreet van 23 Prairial XII (12 Juni 1804) werd verboden te begraven binnen gebouwen, waarin godsdienstoefening werd gehouden en binnen steden en dorpen. Men trok zich daarvan h.t.l. bitter weinig aan, totdat met 1 Jan. 1813 het verbod met klem herhaald werd, hetgeen hevige protesten en verontwaardiging uitlokte, doch men had toen zoo veel te klagen en de maat was bijna vol. Nog datzelfde jaar zou de aartsvijand weggebezemd worden.

Op 20 Dec. 1813 is Mr. Pieter Elias in Amsterdam overleden. Zijn broeder, de latere burgemeester D. W., spoedde zich naar den Haag en wist van minister H. van Stralen gedaan te krijgen, dat bij Souverein Besluit van 22 Dec. provisoire ontheffing verleend werd van dit verbod. Zoo kon zijn broeder Pieter rustig, more majorum, op 27 Dec. worden bijgezet onder de Ruyter's tombe²⁾. Mais, il n'y a que le provisoire, qui dure, zeggen de franschen en met recht.

¹⁾ Gelijk op den W.-gevel te zien is; vgl. ook bl. 8 G. van Arkel en A. W. Weissman „Noord-Hollandsche Oudheden”, II, 1, Amsterdam 1894.

²⁾ Zie : het geslacht Elias door Dr. J. E. Elias 1937 bl. 205/6, 211/2.

Kerst bij missive van den minister van Binnenlandsche Zaken van 22 Augustus 1827 werd het decreet van 1804 weder van kracht verklaard, met ingang van 1829, doch het begraven op kerkhoven binnen gemeenten, onder de 1000 inwoners tellend, werd toegestaan. In het algemeen is hieraan zonder morren terstond gevolg gegeven, zoodat men wel aannemen mag, dat de tijd er rijp voor was.

Bij mijn weten vormt alleen Groningen in deze eene uitzondering. Merkwaardig is, dat in dat gewest alleen de hooge aristocratie het bestond, dit verbod, dat daar in 1827 was afgekondigd en nogmaals door de Staten 13 Juli 1830 in extenso geformuleerd, te overtreden. Reeds in Maart 1829 was Mr. H. H. Nauta, echtgenoot van Jkvr. Alberda van Menkema op Rikkerdaborg in Lutjegast, heimelijk bij nacht begraven in de kerk. Doch verder volgden na 1830 nog in:

1836 S. L. baron van Innhausen en Kniphausen en

1842 diens vader H. C., beiden bij nacht in het praalgraf der kerk van Midwolde, gem. De Leek.

1844 de laatste Jonker Aldrnga in de kerk te Winschoten

1845 douair. B. Lewe geb. Jkvr. W. J. Alberda in haar familiegraf op het choor der kerk in Pieterburen.

Zij bezat en bewoonde het prachtige Dyxterhuis van 1830—1845 en voor 25 j. vertelde mij de toenmalige doodgraver, wiens vader dat werk daar ook had uitgeoefend, hoe mevrouw Lewe met hem en haren werkbaas had afgesproken, dat zij bij dag begraven zou worden op het kerkhof tegen het choor aan, doch dat men in den nacht daarop hare kist zou trekken in het familiegraf door eene opening, die zij reeds had doen maken. Zoo is het ook geschied.

Vóór 1847 heeft M. C. Barones von Dalwigk, douair. van den laatsten Baron van Bemmell van Doornenburg, die reeds in 1799 was overleden, aan Koning Willem II gerequestreerd, om dispensatie van het begraafverbod en om te mogen rusten in het graf der van Bemmell's in Doornenburg's kerk. De Koning steeds hoffelijk en minzaam, had tegen dit verzoek geen bezwaar, doch door anti-papistisch drijven zijner omgeving werd het geweigerd, zoodat zij hare grafstede vond buiten tegen het graf der van Bemmell's aan, in 1847.

Voor zoover mij bekend, worden alleen de baronnen van Wassenaer van Catwijk begraven onder het praalgraf der Van Lyere's op het choor der kerk van Catwijk a.d. Rijn, doch het choor is geheel afgeschoten van de kerk en niet in gebruik en de kelder heeft alleen toegang buiten op het kerkhof.

Doch voor Amsterdam bestond er geen 1 Jan. 1829 en het lokaal individualisme, rest der stedelijke autonomie uit den regententijd, vierde nog eens hoogtij. Gelukkig voor de stad is de cholera-epidemie, die zoovele plaatsen in ons land teisterde, in 1832 vrijwel ongemerkt aan haar voorbijgegaan. Overigens bleef men begraven in kerken groot en klein. In 1866 is juffrouw M. Elias als laatste nog bijgezet onder de Ruyter's tombe. Toen dreigde de cholera weer en in het niet verwijderd Utrecht verrees het mene tekel voor Amsterdam's stadsbestuur. B. en W. verboden het begraven in kerken na 1 Jan. 1866. Op 30 Dec. 1865 is de Wed. Lunel-Geerding in de Nieuwe Kerk als laatste begraven ¹⁾).

Leiden, 21 Dec. 1949.

BIJLEVELD.

WAAR ZIJN DEZE GEVELSTENEN?

Het is ruim twee jaar geleden, dat we werden opgeschrikt door alarmerende krantenberichten die ons waarschuwden, dat met gevelfragmenten, welke tot dan toe in de tuin van het Stedelijk Museum waren opgeslagen, korte metten was gemaakt. Het was de Bond „Heemschut” die hierin krachtig optrad, maar het onheil niet in zijn geheel kon voorkomen. Wij meenden, dat de gevelstenen wel een betere behandeling zouden hebben ondergaan en in het Museum veilig waren. Dat zijn stukken van andere aard, die ook anders gewaardeerd worden.

In 1941 had ik uit persoonlijke belangstelling een „inventarisering” gemaakt van de Amsterdamse gevelstenen en, voorzover deze in het Stedelijk Museum en de Waag waren opgeslagen, daarvan een lijst aan de Directie verstrekt.

Als lid van de Commissie tot behoud van Bouwfragmenten en Gevelstenen van het Kon. Oudheidkundig Genootschap mij wederom vergewissende van de aanwezigheid dezer gevelstenen, mede in verband met een pogen ze op voor het publiek toegankelijke plaatsen in te metselen of, zo mogelijk, te herplaatsen in daarvoor in aanmerking komende gevels, bleek mij echter, dat nochtans een *zevental* ontbrak!

Het zijn de gevelstenen: „In de drie franse Vlessen Ao. 1608”,

„De Swarte Muele”

„D. Koopere kandijpot”

¹⁾ Vr. mededeeling van den Heer J. P. Neumann.

met overeenkomstige voorstellingen, voorts een waarop een pauw, en een andere waarop een boer is voorgesteld. Dan een geornamenteerde frontonsteen waarin een vogel (kievit?) is uitgehouwen en tenslotte de gevelsteen „De Kerk van Diemen”.

Ik kon niet aannemen, dat deze in goede staat verkerende reliefs het lot van de opgeruimde bouwfragmenten hadden ondergaan, ook al omdat een drietal daarvan in de Waag was opgeborgen en niet „in de weg lagen” in de tuin van het Sted. Museum. Evenwel bleek de Directie mij niet te kunnen inlichten. Zij verwees mij naar Publieke Werken, die al evenmin op de hoogte bleek.

In de loop van een tiental jaren mocht, het mij gelukken vele tientallen Amsterdamse gevelstenen

op te sporen, welke bij particulieren, ook in verscheidene plaatsen buiten Amsterdam, zijn ondergebracht. In het Jaarboek van Amstelodamum hoop ik eens een volledige lijst daarvan te kunnen geven uit mijn talrijke notities daaromtrent, waarmee de dikwijls herhaalde bewering, dat sinds van Lennep en Ter Gouw zoveel honderden, veelal fraaie gevelstenen, op de puinschuit terecht kwamen, te niet wordt gedaan.

De belangstelling voor de gevelstenen als bouwfragment, als historisch en topografisch document is gelukkig herleefd, ook buiten Amsterdam. In verscheidene musea worden, en naar blijkt werden, de gevelstenen bewaard, dikwijls door een aantal in een museummuur in te metselen. Hun waarde als kunstuiting is nog maar zeer sober belicht, doch ook in dit opzicht komt men al tot enige erkenning. Een collectie van honderden foto's zal eerlang, in een in bewerking zijnde studie over de Nederlandse gevelstenen, de waarde van de gevelsteen als uiting van goede ambachtskunst in het licht stellen.

Vanwege hun „zwaarwichtigheid” zijn gevelstenen geen begerenswaardig bezit voor musea. Wil men ze „opruimen”, dan is daar alles voor te zeggen, mits een betere plaats gewaarborgd is. En die dient en kan ook worden gevonden. Binnenkort gaat een drietal gevelstenen sinds 1875 in de kelders van het Rijks Museum geborgen, naar Leiden terug, waar hun een waardige plaats zal worden hergeven.

Wij dienen, alle goede bedoelingen ten spijt, er echter voor te waken, dat particulieren en antiquairs, voor wie gevelstenen eigenaardig genoeg toch altijd nog enige bekooring hebben gehad — mijn notities zullen dat te eniger tijd uitwijzen — ze kunnen opkopen en her en der verspreiden. Gevelstenen welke in de Voorlopige Monumentenlijst zijn opgenomen, verdwijnen tegelijk met het slopen van een gevel. Dikwijls zijn ze op te sporen, maar moeilijk te achterhalen. Het K.O.G. kocht verscheidene van die verdwaalde stukken op. Nochtans vindt men Amsterdamse gevelstenen — ook van de laatste tijd in Edam, Alkmaar, Bussum, Den Haag, Haarlem, Aerdenhout, Vreeland, Amersfoort, Utrecht enz. en in Amsterdam zijn er uit Haarlem, Dronrijp (!) en vele

andere plaatsen. Men kocht originele exemplaren op en liet afgietsels er voor in de plaats stellen! Thans weten wij, waar de hierboven als verdwenen geconstateerde gevelsteen „De Kerck van Diemen”, terecht gekomen is.

Wie hem zien wil, kan de steen vinden ingemetseld in de hal van de N.H. Kerk in Diemen. Het kerkbestuur, dat deze gevelsteen in de tuin van het Stedelijk Museum zag liggen, deelde mede, dat deze steen afkomstig is uit de Diemense kerk en „op onverklaarbare wijze” in de tuin van het museum bleek terecht te zijn gekomen! Op grond van dit vermeende eigendomsrecht is de bedoelde gevelsteen aan genoemd kerkbestuur afgestaan !

Gevelsteen „De Kerck van Diemen” uit het huis Bloemstraat 76.

Er zou weinig tegen in te brengen zijn, ware het niet, dat dit exemplaar in Amsterdam thuis hoort en wel in de Bloemstraat 76, hetgeen de Directie bekend kon zijn uit mijn in 1942 verstrekte inventarislijst. Daar sierde deze gevelsteen, geflankeerd door cartouches met „Anno 1673” met luchtig bewerkte festoenen, zo'n karakteristieke 17e eeuwse halsgevel met beeldhouwde vleugelstukken en onder een gezellige houten winkelpui. Wel was het, naar de heer E. van Houten destijds bleek, een Diemenaar die het huis had laten zetten, die zich daarom Gerrit Barentsz. van Diemen noemde en het liet weten door een gevelsteen die de kerk van Diemen voorstelde, waarvan ik vond, dat daarvoor een prent van Claes Jansz Visscher heeft gediend. De heer van Houten droeg zorg, dat de bouwfragmenten in het Sted. Museum terecht kwamen, waar ze helaas niet veilig gebleken zijn. Hopen wij, dat de beeldhouwde siersels toch nog als zodanig ergens een plaats kregen.

Wat de gevelsteen betreft was mij gebleken, dat de eigenaar van het tegenwoordige pand op dezelfde plaats in de Bloemstraat niet ongenegen zou zijn deze weer een plaats in de — helaas weinig mooie — gevel te geven, hetgeen door het inmetselen binnen — waarom niet buiten — in de kerk te Diemen, waaraan de steen bovendien (zonder raadpleging van toch in onze stad wel bekende instanties!) *geschonken* werd, wel onmogelijk is gemaakt.

De in de aanhef van dit artikel gememoreerde zes gevelstenen wanen wij niet vernietigd. Hopen wij dat deze publicatie ons de verblijfplaats daarvan doet ontdekken.

H. W. ALINGS.

NOG EENS CAREL REYNIERSZ.

Dank zij de mededeling van de Heer Del Campo Hartman in het December-nummer van dit blad is dus nu komen vast te staan:

- 1e. dat het geboortjaar van C. R. niet is 1602, doch 1604;
  - 2e. dat zijn ouders gewoond hebben in de omgeving van de Geldersche kade;
  - 3e. dat zijn naam niet is een patronymicum, doch een ware familienaam.
- ad. 1. Niet op gezag van de Heer Hofler was het, dat ik 1602 als het geboortjaar vermeldde, doch op dat van v. d. Aa (Biogr. Wbd), van Du Bois, Vie des Gouv. Genereaux, en van de auteurs v. d. Gesch. v. Ned. Indië. Zij allen geven, zoals nu gebleken is abusievelijk, 1602. Inderdaad vermeldt het doopregister O.K. 1604. De Heer J. F. M. den Boer was zo vriendelijk dit register, aanwezig op het Oud-Archief, daarop na te slaan, waarvoor hem hier dank worde betuigd. Een opgave van de woonplaats van de dopeling werd niet vermeld.
- ad 2. Uit de opgave van Elias en die van de Heer Alings (Kohier van 1585) kan men dus aannemen, dat de Reyniersz in de omgeving van de Geldersche kade hun woonplaats(en) hebben gehad. Hierover had ik dan ook geschreven, „Nemen wij dit met de schilder aan. . . ontkennen kunnen wij het niet.”
- ad. 3. De opmerking over de naam citeerde ik uit de Navorscher. Oorspronkelijk moet de naam wel een patronymicum geweest zijn, waarop immer de uitgang „sz.” wijst. Dat deze later een familienaam werd, is ook plausibel. Vgl. Daniëls, (voor welke naam ik dit aantoonde in het N.T. v. G. 11 Dec. 1948) Hendriks, Carels etc. etc. Elias had ik niet als bron verwacht en daarom niet benut omdat dit geslacht Reyniersz niet tot de Vroedschap heeft behoord. Elias waarschuwt dan ook, onze Reyniersz niet te verwisselen met de andere Reyniersz, die hij als zodanig vermeldt.

Het is de verdienste van de Heer Del Campo Hartman dit verzuim te hebben achterhaald, waarvoor ik hem ten zeerste erkentelijk ben.

Hierdoor wordt tevens een klein tipje opgelicht van de sluier, rustende op Reyniersz' „premiers circonstances”, waarvan Du Bois' eerder geciteerde uitspraak luidt: „mais on ignore les premiers circonstances de sa vie.”

I. VAN ESSO BZN.

VAN DE BOEKENTAFEL.

J. Rogge: HET HANDELSHUIS VAN EEGHEN. Amsterdam 1949.

Dit werk doet eer aan de firma van Eeghen, aan de generaties van patroons en bedienden die deze onderneming in de loop van wel haast 300 jaren hebben groot gemaakt en zeker ook aan de stad Amsterdam; stad van kooplieden, die voor een aanzienlijk deel de welvaart hebben verworven op wier resten ons volk nog drijft. Maar ook aan de schrijver, medewerker van de Heren van Eeghen in hun maatschappelijke taak, daarnaast een man van wetenschappelijke zin en een goed stylist. De geschiedenis van dit handelshuis valt in hoofdlijnen beschouwd in drie perioden uiteen; het leggen van de fundamenten, langzaam maar zeker, in de textielhandel, later ook in de algemene handel voornamelijk op West-Indië, verder de Amerikaanse affaires aan het eind van de 18de eeuw, door Professor van Winter reeds beschreven, en tenslotte de grote Indische zaken na 1860.

De opgang van het geslacht van Eeghen loopt evenwijdig aan de ontwikkeling van het handelshuis. Ook wie in het vraagstuk der sociale mobiliteit in een bepaald milieu, in dit geval het Doopsgezinde zakenmilieu, is geïnteresseerd,

kan veel uit het boek van de Heer Rogge leren. Jammer genoeg is uit de eerste periode praktisch niets van het eigen archief bewaard gebleven. Wat de Heer Rogge heeft bijeengebracht uit deze tijd, is interessant om te lezen, maar brengt ons wetenschappelijk, geloof ik, niet zo heel veel verder.

Nu wij over de Amerikaanse periode door Professor van Winter zo uitstekend zijn ingelicht, ligt de grootste waarde van het archief der firma wel in de laat 19de eeuwse periode, maar daarover hoort men, geheel begrijpelijk, niet zo heel veel concreets en vooral ook minder cijfers dan men wel zou hopen.

Een wezenlijk inzicht in de betekenis van de Indische handel aan het eind van de 19de eeuw voor Nederland kan men zich, ook uit wat de Heer Rogge vertelt, eigenlijk niet vormen.

Gezien de onbekrompen wijze, waarop de leden der firma hun handelsgeschiedenis, voor zover voor openbaarmaking geschikt, hebben doen boekstaven, mogen wij verwachten, dat wij b.v. over 25 jaar in een vervolg alles zullen horen over de economische ontwikkeling van deze zaken in de late 19de en vroege 20ste eeuw. Veel wordt inmiddels reeds gegeven over het rederijbedrijf; wanneer men combineert wat

èn hier èn in de gedenkboeken van Van Hoboken en Bienfait daaromtrent is vermeld en rekening houdt met wat recent onderzoek heeft geleerd over de technische facetten van de 19de eeuwse zeilvaart, zullen op dit punt definitieve conclusies kunnen worden getrokken.

Wie van vergelijken houdt, moet de geschiedenis van A. van Hoboken en Co. na die van Van Eeghen en Co. lezen. Commercieel en menselijk zal veel interessants tussen cijfers en min of meer neutrale karakteristieken naar voren komen; verschil in mentaliteit, tempo en resultaten in de tijd van het continentale stelsel, en de andere aanpak van de Indische zaken b.v. Vereenvoudigend kan men zeggen: de harde met bijna demonische energie geladen pionier, die in één generatie een wereldbedrijf sticht tegenover een uit vaste beginselen levend opeenvolgend geslacht van schrandere, maar wel voorzichtige kooplieden.

Nu zij mij nog een enkele detailopmerking vergund.

Interessant zijn de data, pag. 103, over de speculatie in Amerikaanse fondsen te Amsterdam direct na 1790, en gedurende de Franse bezetting; evenals ten aanzien van het handelsverkeer vraagt men zich in de eerste plaats af in het algemeen, hoe het internationaal betalingsverkeer tussen oorlogvoerende landen plaats vond — kennelijk bestonden daartegen geen blokkademaatregelen — en, in het bijzonder, hoe Nederland zijn betalingen naar het buitenland financierde in een tijd dat het zonder belangrijke revenuen in buitenlandse betalingsmiddelen was. Ik verwijs hier voor geïnteresseerde lezers naar het juist verschenen boek: R. W. Hidy, *The house of Baring 1763—1861*, dat vele bijzonderheden bevat over het Continentaal-Engels-Amerikaans geld- en kapitaalverkeer in deze periode. De Heren van Eeghen deden met Baring zaken.

Voor liefhebbers van Americana heeft de Heer Rogge overigens nog vele bijzonderheden bijeengebracht, zie b.v. op pag. 125 over de groei van Washington.

Wie zich voor oude beleggingsportefeuilles interesseert, een aardig maar wat verwaarloosd onderwerp, kan op pag. 142 en volgende terecht.

In breder kring was meen ik tot het verschijnen van dit boek niet bekend, welk een belangrijke rol Van Eeghen en Co. bij de ontwikkeling van de Twentse textielexport hebben gespeeld, pag. 205. Textiel was het oude familieartikel, in jenever deden de Heren Van Eeghen niet; daar waren zij tegen. In het midden van de negentiende eeuw is dit een bewijs van bijzonder moreel gevoel bij het zaken doen. Dit was en is niet altijd in zo sterke mate aanwezig.

Tot lof strekt het de Heren van Eeghen tenslotte, dat zij hebben kunnen goedvinden, dat de Heer Rogge een beeld ontwierp van persoon en geaardheid van enkele overleden firmanten, hunne naaste voorgangers. Het is zo nuttig, wanneer het nageslacht iets van de menselijke hoedanigheden van enige onzer grote 19de eeuwse kooplieden weet. Geen familie-onderneming bestaat lang, wanneer niet bijzondere geestelijke reserves en een eigen stijl in dragers van de naam leven.

Resumerende: Een prachtig uitgevoerd, goed geschreven boek, dat speciaal voor de periode tussen 1750 en 1850 belangrijke nieuwe dingen brengt en van hetgeen na 1850 ligt een duidelijk totaal beeld suggereert, dat slechts naar meer kan doen verlangen.

Mr. H. VAN RIEL.

AMSTERDAMSCH E GEVELSTEENEN, door H. W. Alings (Allert de Lange, Heemschutserie, Amsterdam 1949).

De eerste druk van dit werk van de Heer Alings, dat niet beoogt volledig te zijn, maar door een aantal van de $\pm$ 1000 bewaarde gevelstenen te bespreken de belangstelling voor deze overblijfselen wil opwekken, werd reeds in ons maandblad van 1943 (bl. 104) besproken. Het daar behandelde feitmateriaal was, hoewel onderverdeeld in 15 rubrieken, dikwijls moeilijk te raadplegen, daar registers ontbraken. Het grote voordeel van deze tweede druk — op de omslag wordt ten onrechte van derde druk gesproken — is, dat er drie registers aan toegevoegd zijn: „Naamlijst der gevelstenen, uithangborden en huisnamen”, „Alphabetische lijst der straten, met vermelding van de daarin voorkomende gevelstenen enz.” en „Lijst der afbeeldingen en teekeningen tusschen den tekst, alphabetisch gerangschikt”. In de tekst zijn slechts kleine wijzigingen en verbeteringen aangebracht, de paginering van de eerste druk is behouden, zodat de registers ook daarvoor te gebruiken zijn. Aan het einde van het boek is een hoofdstuk toegevoegd „Wat verdween en terecht kwam”, waarin in het kort wordt verteld, wat tijdens de oorlog verloren ging en daarnaast wat in het Gooi, in Haarlem, in Den Haag en in achtergevels van Amsterdamse huizen aan verloren gewaande gevelstenen is teruggevonden. De Heer Alings beëindigt dit hoofdstuk met de mededeling, dat op het ogenblik een begin is gemaakt met een algemene registratie van gevelstenen, uitgaande van het Openluchtmuseum in Arnhem. Voor het belangstellende publiek zal deze uitgaaf in zijn nieuwe vorm, voorzien van registers, ongetwijfeld een dankbare vraagbaak blijven.

I. H. VAN EEGHEN.

DE TAMPON, Orgaan voor de leerlingen en oud-leerlingen der school voor de Grafische Vakken te Utrecht (nummer 1, 2 en 3 27ste jaargang).

Dit buitengewoon aantrekkelijke en goed verzorgde kerstnummer bevat slechts één artikel, dat speciaal Amsterdam betreft: „Wat wij van het Amsterdamse molenaarsgild leerden.” In de afbeeldingen bij de verschillende artikelen op het gebied van typografie, boekhandel etc. zijn de voortbrengselen van de Amsterdamse drukkerijen van vroeger en nu echter buitengewoon goed vertegenwoordigd, zodat de liefhebber van onze stad daaraan zijn hart kan ophalen.

I. H. v. E.

H. A. Höweler, **ARCHIVALIA BETREFFENDE AAGJE DEKEN, BETJE WOLFF** en personen uit haar kring (Amsterdam, J. H. de Bussy 1949).

Schrijfsters als Aagje Deken en Betje Wolff, die tijdens hun leven een grote vermaardheid krijgen en over wie al spoedig van allerlei kanten en door allerlei mensen gegevens worden bijeengebracht, lopen de kans uiteindelijk stiefmoederlijk bedeed te worden: niet alle brokjes biografie zijn even nauwkeurig en volledig, de een spreekt de ander dikwijls tegen en allerlei anecdoten worden opgenomen. Het wordt voor de historieliefhebber een studie op zich zelf uit te maken, waar hij moet zoeken en wat hij wel en niet moet geloven. Mindere

grootheden, die lang na hun overlijden een afgeronde biografie gewijd krijgen, zijn er wat dit betreft veel beter aan toe.

De Heer Höweler, door archiefstudie toevalligerwijze in aanraking gekomen met Aagje en Betje, heeft door zijn archivalia het bovengenoemde euvel voor enkele levensperiodes, speciaal Amsterdamse episoden, willen opheffen en is daarin inderdaad uitstekend geslaagd. De jeugd van Aagje Deken in Amstelveen en later in het Collegianten Weeshuis „de Oranjeappel” wordt behandeld. De Amsterdammer, Hendrik Busserus, een verre neef van Aagje en tevens bekend kunstverzamelaar, treedt ten tonele. Het met de beide schrijfsters zeer bevriende echtpaar Nissen-Greeger wordt geschilderd en daarbij afgedrukt een aantal brieven van de echtgenoot, die een aanschouwelijk beeld geven van vriendschap met Aagje en Betje en tevens van het trekkend leven van de toenmalige koopman. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan het vermogensverlies, dat het vriendinnenpaar leed door toedoen van deze Nissen. Alleen het hoofdstuk over Ds. Adriaan Wolff is niet specifiek Amsterdams. Niet slechts verduidelijkingen en rectificaties maar ook veel, wat tot nog toe onbekend was en van belang voor de geschiedenis van onze stad is, geeft de Heer Höweler in zijn werkje, dat zo veel meer biedt dan de sobere titel „archivalia” zou doen vermoeden.

I. H. v. E.

KLEINE VONDSTEN.

DE OUDEMANHUISPOORT ALS ZIEKENZAAL. In het archief van de gasthuizen (32 g. bl. 170) lezen wij in de notulen van de vergadering van 31 Aug. 1847, dat „in verband met de gerezen moeilijkheden van wege de bewoonders der Westermarkt, het bouwen van lootsen aldaar tot nadere order zal gestaakt worden en dat alsnu aan de heeren Provinciale en Plaatselijke Commandanten het gebruik eener vleugel der

Caserne Oranje Nassau tot hulphospitaal zal aangevraagd worden en dat inmiddels de patienten die de volgende dagen niet geplaatst kunnen worden, provisioneel zullen gelegen worden in de Oude Manhuisgang, zullende dadelijk aan de beide zijden der Poorten schotten ter afsluiting gesteld worden.”

G. HELLINGA.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

ALGEMENE LEDENVERGADERING.

De Algemene Vergadering van ons Genootschap zal plaats vinden op Zaterdag 25 Februari 1950, des namiddags te 14.30 uur in het Stedelijk Museum. Agenda: 1. Opening; 2. Notulen; 3. Jaarverslag over 1949; 4. Rekening en verantwoording over 1949; 5. Verslag der Commissie tot het nazien van de rekening en verantwoording over 1949; 6. Verkiezing van drie bestuursleden wegens periodiek aftreden van de Heren D. Iiouwenaar, Mr. A. le Cosquino de Bussy en W. Voorbeytel Cannenburg, waarvan de twee laatst genoemde herkiesbaar zijn; 7. Mededelingen van het Bestuur; 8. Rondvraag; 9. Sluiting.

NIEUWE LEDEN.

Het Bestuur benoemde tot lid met ingang van 1 Januari 1950: Mr R. Veltman Fruin en J. H. Weyers, beiden te Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

MAART 1950

DE KALVERSTRAAT 600 JAAR WIKKELSTRAAT.

Het vieren van jubilea zit zo in de lucht, dat nu ook een straat zich daaraan gaat bezondigen. De oorsprong van deze straat ligt echter zo ver terug, dat het niet mogelijk is een bepaalde datum te noemen. In de Middeleeuwen werden straten niet officieel door de Raad gedoopt. Men heeft het jubileum daarom maar op het jaar 1950 afgerond.

De naam Kalverstraat komt al lang vóór 1430 voor. Het oudst bekende stuk, waarin ze genoemd wordt, dateert van 4 Januari 1393 ¹⁾. De zwagers, Herman Jacob Hermansz en Pieter Lambert, hadden onenigheid over een huis in de Kalverstraat en naar aanleiding daarvan werd een schepenacte opgemaakt. De naam Kalverstraat moet toen natuurlijk al enige tijd in gebruik zijn geweest, anders was zij in een officieel stuk niet als plaatsaanduiding opgenomen. Men behield zich toen nog gaarne met omschrijvingen als „die stege die ter molen gaat” of „gelegen tussen de Heilige Stede en Claes Jansz erve”. Dit laatste is zeer waarschijnlijk de aanduiding van een huis in de latere Kalverstraat. Met het groeien van de stad werden dergelijke vage aanduidingen onbruikbaar en in de vijftiende eeuw verdwenen ze geheel.

Nu moet men zich echter niet voorstellen, dat in 1393 de Kalverstraat daar net zo lag als tegenwoordig. De stadspoort stond bij het Spui en hier eindigde oorspronkelijk de straat, waarvan het Noordelijke gedeelte Kalverstraat, het Zuidelijke gedeelte, tussen Sint Luciënsteeg en Spui, Bindwijk heette. Deze laatste naam bleef tot het midden der vijftiende eeuw gehandhaafd om daarna door de naam Kalverstraat verdrongen te worden. In een schepenbrief van 1485 doet men het dubbelop: er wordt gesproken van een huis „in die Bynwyck upten hoeck van die behyngenstege in de Calverstraat”. Bij overdrachten van huizen dienden de oude eigendomspapieren als voorbeeld, vandaar dat de volkomen verouderde naam nog in een stuk van 1546 te vinden is. Omstreeks 14% werd het Singel gegraven en kwam het verlengstuk van de straat ten Zuiden van het Spui in de stad te liggen. Dit kreeg naar de markt, die hier werd gehouden een ordonantie van 1486 wijst bepaaldelijk deze straat ervoor aan ²⁾— de naam Ossenmarkt, een naam, die ze tot in de zeventiende eeuw behield om na de verplaatsing van de markt ook de naam Kalverstraat aan te nemen.

Evenals de Ossenmarkt ontleende de oorspronkelijke Kalverstraat haar naam aan de veehandel. We zoeken echter tevergeefs naar het bewijs, dat de markt werkelijk in deze nauwe straat is gehouden. In de archieven is daarvan geen spoor te vinden. Wel is bekend, dat in 1586 de kalverenmarkt op de Dam voor het stadhuis werd gehouden ³⁾, Het Noordelijkste stuk van de straat, waar men alleen af en toe met koekkramen werd geplaagd ⁴⁾, was dus aanmerkelijk beter af dan het Zuidelijk stuk, dat tot 1629 onder het vee en de onaangename gevolgen van dien had te lijden. In dat jaar werd besloten om een nieuwe beestenmarkt in te richten buiten de Regulierspoort ter plaatse, waar thans de Reguliersbreestraat ligt ⁵⁾. Met het groeien van de stad is de veemarkt nog meermalen verplaatst: In 1671 ⁶⁾ naar de beestenmarkt aan de Utrechtse poort, vandaar in 1867 drie jaar na de oprichting van het Paleis voor Volksvlijt naar de voormalige Weesperbelt tussen Roeterseiland en Prinsengracht en tenslotte in 1887 naar het abattoir in de Rietlanden aan de Zeeburgerdijk. Sedertdien zijn de koeien en kalveren, die men tot die tijd op Maandagen langs de straten zag drijven met de onhygiënische voortvloeiselen daarvan, uit het stadsbeeld verdwenen. De aanvoer gebeurt zo onopgemerkt, dat de burgerij zich ternauwernood rekenschap geeft van het verband tussen de koe en het vlees in de winkels. Slechts één herinnering blijft: de naam van de alom bekende Kalverstraat.

Wij weten dus, dat ze om precies te zijn in ieder geval al 557 jaar geleden deze naam droeg. Maar nu het tweede jubileum praedicaat: 500 jaar *winkelstraat*, heeft zij werkelijk aanspraak op deze titel? Het is uiterst moeilijk gegevens over de winkels in de vroegste tijden van het bestaan der straat te vinden. Laten wij echter zien, wat wij bijeen kunnen brengen.

De Kalverstraat lag uitzonderlijk gunstig, niet alleen wegens de begrenzing door de Dam, toen nog Plaetse geheten, waar het stadhuis stond, maar ook doordat hier na het mirakel van 1345 de drukbezochte kapel ter Heiliger Stede was verrezen, waarvan de ingang wel is waar op het Rokin lag, maar die toch door de Kalverstraat moest worden bereikt. De huizen van deze straat, ten Noorden van de kapel gelegen, liepen immers voor een groot gedeelte tot aan de Amstel door,

¹⁾ Cartularium Karthuizers fol. 56, verdere stukken te vinden in de Top. Col.

²⁾ J. Breen, Rechtsbronnen 218.

³⁾ Keurboek C 305.

⁴⁾ Keurboek E 171vo.

⁵⁾ J. G. van Dillen, Bronnen Bedrijfsleven 11 1217.

⁶⁾ Noordkerk 774 etc.

zodat daar geen plaats meer was overgebleven voor een openbare weg. In deze grote en dure huizen woonden deftige burgers, bijv. in het begin van de zestiende eeuw de factoor van de Koning van Denemarken, de rijke Pompejus Occo, die in zijn huis zelfs zijn meester te gast had. De Kalverstraat kende wel niet huis aan huis de koopmanspaleizen van de Warmoesstraat, maar een man van standing kon hier toch gerust zijn woonplaats kiezen. Op het daarnaast al in de vijftiende eeuw een uitgesproken winkelstraat was? Ter Gouw in zijn artikel in Amstelodamiana „In de Kalverstraat” meent van wel en hoewel wij zeer voorzichtig moeten zijn met deze fantastische reconstructie, blijft het een feit, dat, Ter Gouw beter dan wie ook in het Middeleeuwse Amsterdam is doorgedrongen en dat het dus wel iets zegt, dat hij de straat in die tijd al als een verzamelplaats van neringdoenden schildert.

Pas met 1585, uit welk jaar een belastingkohier is bewaard, hebben wij min of meer vaste grond onder de voeten. Min, omdat de bewerkverker van liet kohier, professor van Dillen, slechts gedeeltelijk erin is geslaagd de beroepen van de bewoners op te sporen. Voor zover deze echter bekend zijn, blijkt dan inderdaad een groot aantal winkeliers in de straat te wonen, waaronder op de ossemarkt begrijpelijkerwijze talloze vleeshouwers en in de rest van de straat, veel schoenmakers en mandenmakers. Amsterdam en ook de andere Hollandse steden hebben in tegenstelling tot vele steden in het buitenland nooit de fase doorgemaakt, waarin alle winkeliers van één soort ter controle van de strenge gildenkeuren samen in één straat of buurt moesten wonen. Zij kent daarom ook geen straatnamen ontleend aan ambachtslieden, die voor de directe verkoop werkten, zoals b.v. de Duitse „Schustersgasse”, maar toch waren de verschillende ambachtslieden met hun winkels meer dan thans in dezelfde contrerien gevestigd. Kleine steegjes, waar een enkele of een paar neringdoenden woonden, hebben natuurlijk wel dikwijls de naam daarvan aangenomen, zoals de Olieslagerssteeg, die tussen Kalverstraat en Rokin loopt. In dit gedeelte van de Kalverstraat, toen nog Ossemarkt, vinden wij in 1585 verschillende olieslagers. Al telde de Kalverstraat in dit jaar dus vele neringdoenden en winkeliers onder zijn bewoners, particulieren hoefden zich er zeker nog niet als vreemde eenden in de bijt te voelen.

Het volgende belastingkohier, dat van 1631¹⁾, geeft geen beroepen, maar we halen er direct enkele welgestelde particulieren uit, om één voorbeeld te noemen, Marten Papenbroeck, een bekend koopman. Met het aanleggen van de grachten en het verplaatsen van de veemarkt, gingen de kansen voor aspirant-winkeliers echter sterk vooruit. In 1662 schreef Melchior Fockens (pag. 93) over de Kalverstraat: „deze strekt zich van den Dam tot de Regelierstooren, of tot de Poort; hier zijn de huizen mede kostelijk, daar woenen veel prent-verkooopers, drogisten en verfverkoopers, veel vleesverkoopers, en allerley groote winkeliers, ook eenige groote bontwerkerswinkels, met allerhande overkostelijke sabelmoffen”. Ook de Nes, Warmoesstraat en Sieuwendijk beschrijft hij als rijke winkelstraten. Von Zesen deelt twee jaar later mede: „Kälbergasse, darinnen allerlei Waren sonderlich aber gantze Heuser vol Kupferstücken zu kauffe”. Van Domselaer, wiens stadsbeschrijving in 1665 verscheen, noemt de straat niet als winkelstraat. In 1693 echter vermeldt Commelin (pag. 227 en 228) naast de Warmoesstraat, Sieuwendijk en het Damrak de Kalverstraat: „mede vol winkels” als neringachtige plaats. Met de winkels op de Dam en om de Waag en Beurs hebben die van de Kalverstraat blijkbaar gemeen, dat ze „van alderley slag” zijn. De Warmoesstraat daarentegen, waaruit de rijke kooplieden weggetrokken zijn om zich op de grachten te vestigen, heeft vooral „onwaardelijke, en sware winkels van alderley zijde, en zijde stoffen”, de Nieuwendijk een keur van lakenwinkels, het Damrak kruideniers, zeepzieders, bockverkoopers en diergelijken en de Nes „bijkans niet als Pastij- en banketbakkers, kruideniers, koks en confituurmaken en voorts alderley neeringen tot de smullerij dienstig”. De Kalverstraat steekt dus bepaaldelijk af door de verscheidenheid, die ze biedt.

Het belastingkohirr van 1742²⁾ is het eerste, dat ons een zeer precies beeld van de bewoning der Kalverstraat geeft. Van de 236 huizen staat er één leeg, 15 huizen of huisjes worden niet genoemd, of omdat de bewoners wegens hun geringe inkomen niet taxabel waren, of omdat de winkeliers elders woonden, wat bijv. het geval was bij de kleine winkelruimten, die de kerkmeesters van de Nieuwe Zijds Kapel verhuurden. Als particulieren wonen er een notaris, een dokter, de stadsjager, de visopzetter van de markt, twee renteniers, een koopvrouw, twee kooplieden en de priester van de Franciscaner kerk, het Boompje, welke kerk in de verpondingsregisters nog genoteerd staat als het eigendom van de Weduwe Occo, een familielid van de hiervoor genoemde Pompejus Occo. Katholieke kerken waren in deze tijd nog dikwijls het eigendom van rijke Katholieken. Er waren in 1742 dus in ieder geval omstreeks 220 winkelhuizen. Het karakter van deftige

¹⁾ Kohier van den 200sten penning voor Amsterdam etc. 1631, uitgegeven door J. H. en P. J. Frederiks.

²⁾ Kohier personele quotisatie te Amsterdam over 1742, uitgegeven door Mr. W. F. H. Oldewelt.

winkelstraat de schoenmakers en mandenmakers van 158.5 waren geheel verdwenen om plaats te maken voor luxueuzere winkels, waaronder de 17 boek- en kaarthandelaren de eerste plaats innamen kan de Kalverstraat dus in de achttiende eeuw niet meer worden ontzegd.

Het aanhalen van latere getuigenissen, die steeds ruimer gaan vloeien, zou weinig zin hebben. Een samenloop van omstandigheden heeft gewild, dat de Nes en Warmoesstraat als concurrenten afvielen en dat de gunstiger gelegen Westelijke straten, de Kalverstraat en de Nieuwendijk, resp. als dure en als goedkopere winkelstraat bleven bestaan en dat daar tenslotte alle particulieren zijn verdreven. Omstreeks 1880 wandelde F. Sparenberg als jongen van 10 of 12 jaar met zijn vader in de Kalverstraat, die hem toen op een huis wees: „Kijk jongen, dat is nou het laatste toehuis in de Kalverstraat, d'r woont zeker 'n ouwe rentenier, die niet verhuizen wil, maar als die dood is komt er zeker ook een winkel in”.¹⁾ We mogen dit huis, dat tussen Spui en Rozeboomsteeg lag en naar de Heer Sparenberg meende no. 142 was, niet als het laatste bolwerk van de verdreven particuliere bewoners zien. In 1742 was in dit huis de messenwinkel van Coenraad Mets gevestigd en ook de buurhuizen herbergden toen winkels. Winkels veranderen blijkbaar vroeger nog wel eens in woonhuizen. Er bestaat echter weinig kans, dat nu nog eens één van de winkels tot een „toehuis” verbouwd zal worden. Daarvoor is de straat te veel winkelstraat geworden. Woonden vroeger de winkeliers veelal boven hun zaken, thans is dit nog maar zelden het geval. De grote winkelgebouwen hebben vanzelfsprekend alle verdiepingen in gebruik, maar ook kleine zaken gaan zich in de hoogte uitbreiden en benutten de bovenétages als winkelruimte, zoals de boekhandel Ten Have en het Jerseyhuis. Volkomen ondenkbaar zou het zijn, dat men nog een bovenhuis in de Kalverstraat bewoonde, wat in 1874, toen de latere Professor W. J. Kühler op no. 113 werd geboren, wel het geval was. De laatste gewone gevels verdwenen begin 1911 met de afbraak van de schuilkerk het Boompje, die plaats moest maken voor het magazijn van Vroom en Dreesmann, dat 5 Oct. 1912 werd geopend.

Uiterlijk onderging de straat grote wijzigingen, toen na de twee verwoestende branden van de vijftiende eeuw steeds meer huizen van steen werden opgetrokken. De tweede grote verandering kwam in de negentiende eeuw. In 1861 werd besloten de stoepen te annexeren en op de plaats daarvan trottoirs aan te leggen. De uitgebouwde winkelpuien moesten verdwijnen en de waren konden niet meer in de open lucht worden uitgesteld. Een tiental jaren later begon men de straat, die al in 1845 voorzien was van twee repen asfalt voor de wielen van de voertuigen — het middenvlak bleef uit hobbelige keien bestaan, daar men bang was voor het uitglijden van de paarden ---- te asfalteren. In 1883 werd deze asfaltering voltooid en had de straat dus vrijwel haar tegenwoordig aanzien, al kwamen de vele grote winkelgebouwen en bioscopen — de eerste cinematograaf Verrees in de Kalverstraat — pas naderhand.

Met de asfaltering verdween veel van het rijverkeer, daar men deze bestrating ongewenst voor paarden achtte. Handkarren daarentegen kwamen er steeds meer, zodat men nu dit euvel moest gaan bestrijden. Ken kort, maar pijnlijk incident ontstond, toen er als gevolg van de wet van 1905 uniforme verkeersborden voor het gehele land werden ingevoerd. Amsterdam was wat achter met de plaatsing en kwajongens benutten dit door de Kalverstraat tot wielervederbaan te promoveren. De Gemeenteraad heeft dan ook heel wat beraadslagingen gehad voordat de Kalverstraat is geworden, wat ze thans is, een eldonado voor voetgangers. Een categorie tenslotte werd er jaren lang geweerd niet door Raadsbesluit, maar door de onverbiddelijke fatsoensbegrippen. Nog in het begin van onze eeuw gaf het ongetrouwde dames en meisjes uit de deftige families geen pas bij het uitgaan van de Beurs de Kalverstraat te betreden.

Maar keren wij tot ons uitgangspunt terug! Het wachten op 1993 om jubileum te vieren zou wel wat onzeker zijn; immers, nog afgezien van het feit, dat een twist tussen zwagers 600 jaar geleden een eigenaardige aanleiding tot een jubileumviering zou vormen, kan er nog heel goed een vroeger stuk te voorschijn komen, waarin de Kalverstraat wordt genoemd. Het sprookje van de 500-jarige winkelstraat moge wel niet te bewijzen zijn, te weerleggen is het evenmin. Laten we ons daarom verheugen in de komende feesten, gewijd aan onze unieke Kalverstraat!

I. H. v. E.

BIJ HET 100-JARIG BESTAAN VAN DE DIENST DER PUBLIEKE WERKEN.

Nu het deze maand een eeuw geleden is, dat de Dienst der Publieke Werken als zelfstandige tak van stedelijke zorg is ingesteld, moge ook ons blad zich mengen in het koor van huldebrengrers, die in feestredevoeringen en herdenkingsartikelen de lof zingen van deze belangrijke gemeentedienst, die in zijn honderdjarig leven en streven zoveel goeds en groots voor onze stad heeft tot

¹⁾ Maandblad Amstelodamum VI, 5.

stand gebracht. Dat Amstelodamum dit doet met een blik in het verleden, ligt in de aard der zaak: de historisch gerichte belangstelling van onze lezerskring gedooft echter, dat deze blik nog wat verder terug ziet dan de honderd jaar. die nu in het centrum van de belangstelling staan. Het huidige P.W. is immers in 1850 allerminst uit het niets geschapen: het heeft voorgangers gehad, wier sporen men teruggaande kan volgen tot in de vijftiende eeuw. Wat in 1850 gebeurde, was tenslotte niets anders dan dat de dienst van de eeuwenlange ondergeschiktheid aan de thesaurieren, later aan de wethouder van financiën, werd bevrijd en zo geraakte tot zelfstandig leven, voorwaarde tot een vruchtbaarder ontplooiing van werkzaamheid. Maar uiteindelijk zijn het de vijftiende-eeuwse fabryckmeenters en hun opvolgers (daaronder een Frans Hendricksz. Oetgens), de stadsmeesterstenhouwers (Hendrick de Keyser), de stadsarchitecten (Daniël Stalpaert) en de minder vermaarde achttiende-eeuwse directeuren van stadswerken, op wier schouders de tegenwoordige directeur van P.W. en zijn medewerkers staan ¹⁾.

Om de lezer bij deze gelegenheid een enkele flits — meer niet — te laten zien van de werkzaamheid van P.W.'s voorgangers, kiezen wij nu eens niet de grote tijd, waarin Amsterdam zijn muren machtig uitzette en een achtste wereldwonder bouwde. Het grote werk is bekend genoeg en zijn roem meer dan eens vertolkt: maar ook het kleine, alledaagse, heeft in een grote stad zijn betekenis. Het mag misschien minder tot de verbeelding spreken, het plaatst ons daarentegen midden in de toestanden, waaronder men vroeger leefde.

Gaan wij daartoe niet één, maar twee eeuwen terug, en zien wij, welke beslommingen in het jaar 1750 de directeur-generaal van stadswerken en gebouwen onledig hielden. Deze was de in 1746 aangestelde gewezen luitenant-ingenieur in 's lands dienst G. F. Meybaum, die evenmin als zijn huidige nazaten bij P.W. kon zeggen, dat hij de tijdsomstandigheden mee had. De stadsregering zag zich in deze jaren gedwongen tot bezuiniging, daar de stedelijke inkomsten tengevolge van het nieuwe stelsel van inning der belastingen door collecteurs in plaats van door pachters waren teruggelopen. Men liet daarom de ambten van stadsmeestertimmerman, metselaar, landmeter en generalc opzienders uitsterven en oordeelde, dat hun bemoeiingen voortaan wel door minder bezoldigde „bazen” konden worden waargenomen. Grote werken stonden er dan ook zeker niet op het programma: geen stadsmuren behoeften in deze jaren te worden opgetrokken, geen grote gebouwen gesticht, geen grachten gegraven of havenwerken aangelegd. Toch was er voor directeur Meybaum in het wel wat gezapige, maar toch levende en werkende Amsterdam van 1750 genoeg te herstellen, te timmeren en te baggeren: daarvan getuigen zijn rapporten aan zijn directe chefs, de thesaurieren, van welke rapporten in het gemeente-archief een aantal bewaard zijn.

Zo blijkt, dat de Overtoomse vaart nodig moest worden uitgediept, wilde zij haar naam waard blijven: het rapport van 29 Januari 1750 vermeldt, dat er „maer schaers twee voet en een half waeter in de midden van de vaert was”. De vraag was echter, op wiens kosten dit zou moeten gebeuren, daar de vaart immers grotendeels buiten de stedelijke jurisdictie was gelegen. Meybaum verstond zich hierover met de baljuw van Amstelland, die hem tot de overtuiging wist te brengen, dat de stad voor het onderhoud van de vaart had te zorgen. Hij adviseerde tenslotte de vaart tot 7 voet uit te diepen en dit werk voor f 3000 aan te besteden, daar zelfs met de kleine stadsmoedermolen niet in de vaart kon worden gemanoevreerd.

Het vuil en ondiep worden der grachten was een veel voorkomend euvel in een tijd, waarin zij tevens dienden als riolen. Een request van de bewoners van de Elandsgracht om deze te laten uitdiepen en schoonmaken leidt tot een voorstel van de directeur om dan meteen de Looiersgracht en -sloot onder handen te nemen en dit gehele karwei aan te besteden voor f 400 per jaar.

Een onderzoek, ingesteld naar aanleiding van een request van omwonenden, strekkende tot demping van het Zakslootje (uitkomende op de Kromboomsloot), bracht aan het licht, „dat dit slootje geheel vol stinkende vuylighijt legt”. Daar het echter een „gemeene sloot” was en sommige omwoners tegen de demping waren, kon Meybaum slechts adviseren „tot wegneeminge van de leelijke stank” de belanghebbenden aan te zeggen, dat zij zelf de sloot moesten laten uitdiepen en schoonmaken. De demping heeft tot het midden der vorige eeuw op zich laten wachten.

Op dezelfde dag — 19 Februari — rapporteert hij over de toestand van het paalwerk en de ducdalven in het IJ en concludeert, dat voor de buitenste palenrij 360 en voor de binnenste 180 nieuwe palen nodig zijn, alsmede in de vijftig zware Hamburger balken tot de ducdalven. Dat al dit paalwerk de aanslibbing van de haven sterk in de hand werkte, zou men in de komende tijden maar al te zeer bemerken.

¹⁾ Mr. W. F. H. Oldewelt, De Dienst der Publieke Werken, in: Amsterdamsche Archiefvondsten, blz. 53-57.

Een geheel andere palenkwestie doet hem op 19 Februari ten derden male naar de pen grijpen. De bewoners van de Tuinstraat hadden verzocht om plaatsing van nog een straatlantaarn, omdat de twee bestaande lantaarns wat ver uit elkaar stonden en men in het donker hinder ondervond van een partij lege vaten, die bij een mouterij langs de openbare weg stonden, „en waeragter sij seggen, dat sig quaed volk soude konnen verschuylen”. Meybaum is echter huiverig voor de consequenties, indien de stad aan deze wens gehoor gaat geven, omdat „het vermeerderen van lanternen en het toestaan van dierglijken vcrsoeken voor anderen tot ern peduerig exempel vcrstreckt, en so als al reeds de bueren een straat verder mij toeriepen: wij hebben hier ook nog noodsaekelijk eene lantcrnc van doen”. De Jordaners waren dus toen al net als nu, en daarom vond Meybaum dan ook twee lantaarns genoeg: hij komt tot de conclusie, dat de requestranten maar tevreden moeten zijn met de verwijdering van de vaten, die trouwens op stadsgrond stonden. Een maand later gaat hij op het Leidse kerkhof (aan het huidige Raamplein) een tuinhuisje inspecteren, dat de doodgraver Jacob de Famars tot woongelegenheid diende, „sijne huysinge kleyn sijnde”. De vernieuwing van het vervallen bouwsel kan volgens het, rapport de stad op zich nemen, mits de bewoner de jaarlijkse rente van de onkosten wil betalen en het onderhoud voor zijn rekening nemen.

In de Nieuwe Stadsherberg aan het IJ blijken de behangsels en lambriseringen, vooral van de kamers aan de waterkant, ten enenmale verrot en vergaan te zijn. Vier kamers zullen nieuw moeten worden behangen met „gewast doek à 11 à 12 stuyvers de elle”, om met het daaruit komende oude behang de rest op te knappen.

Ziehier enige grepen uit de dagelijkse werkzaamheden van de directeur der stadswerken in 1750. Het zijn geen spectaculaire daden, waarvan zijn rapporten spreken. Maar zij geven in al hun onbelangrijkheid een beeld van de velerlei bemoeiingen met de grote en kleine noden van de Amsterdammers, die hun vroede vaders komen vragen om uitdieping van een gracht, demping van een stinkende sloot, betere straatverlichting, nieuw paalwerk in de haven en zoveel meer, waaraan een wijs stadsbestuur evenzeer zijn aandacht behoort te wijden als aan het bouwen van een stadhuis of het ontwerpen van een uitbreidingsplan: al kon men toen zo min als nu aan al die kleinere wensen gehoor geven.

Wanneer wij tenslotte van deze indrukken uit het verleden weer tot het heden terugkeren, dan wensen wij het jubilerende P.W. toe, dat zijn streven niet door bezuiniging moge worden beknot, zoals wij destijds zagen gebeuren; dat het in het ondernemen van werken van grootse opzet een ruimer arbeidsveld moge vinden dan zijn voorgangers van toen. Want, al hopen wij, dat P.W. in het geven van service bij de talrijke kleine voorzieningen, die in een grote stad nodig zijn, niet bij zijn voorzaten zal achterblijven, ons verlangen gaat toch nog meer uit naar een nieuw stadhuis en een IJ-tunnel. Moge de Dienst der Publieke Werken zich in de tweede eeuw van zijn bestaan roem verwerven door deze grote werken tot stand te brengen.

W. J. VAN HOBOKEN.

HET HUIS KEIZERSGRACHT 716, HOEK REGULIERSGRACHT, GENAAMD „DE KROL”.

In de afgelopen maanden is het bekende pand Keizersgracht 716, gelegen op de Zuid-Oost hoek van de kruising met de Reguliersgracht, aan een grondige restauratie onderworpen. Het is voor deze restauratie, die thans vrijwel voltooid is, dat wij hier de aandacht willen vragen.

Wie, komend van het Rembrandtplein, via het Thorbeckeplein zijn schreden naar bovenbedoeld kruispunt richt, ziet reeds van verre het bewuste pand opdoemen. Voortgaande ondergaat hij diep de bekoring van het intieme grachtje tussen Herengracht en Keizersgracht en is na deze inleiding geheel in de stemming om, komend op een van de bruggen van de kruising met de Reguliersgracht, het volstrekt unieke stadsbeeld dat zich dan aan hem voordoet, naar waarde te genieten.

Het is duidelijk dat een dergelijk stadsbeeld, hetwelk als een stedenbouwkundig monument van de eerste grootte wordt erkend, tot elke prijs in stand moet worden gehouden. Dat dit besef niet altijd aanwezig is geweest, weten zij maar al te goed, die zich herinneren hoe, nu juist een halve eeuw geleden, de demping van de Reguliersgracht ernstig werd overwogen, in verband met een noodzakelijk geachte ontlasting van het verkeer in de Utrechtsestraat door de aanleg van een tramlijn over die gracht. De toenmalige Directeur van Publieke Werken, Van Hasselt, stelde als alternatief de aanleg van een tramlijn over de westzijde van de Rinncn-Amstel, na het nivelleren van de daar aanwezige boogbruggen, en het is merkwaardig te constateren, dat destijds aan de oplossing niet eens algemeen de voorkeur werd gegeven. We weten intussen dat zowel

de Amstelbruggen als de Reguliersgracht de bedreiging hebben overleefd en dat vooral de naam van Jan Veth als kampioen voor het oude stadsschoon aan deze **episode verbonden** is gebleven. ¹⁾ Bij de jongste jaarwisseling zijn veel beschouwingen over de laatste 50 jaren gehouden. Kiet altijd gaf een terugblik reden tot voldoening. Doch zeker is, dat op het punt van monumentenzorg en behoud van stedenschoon grote vorderingen zijn gemaakt, ook al blijft er nog veel te wensen over. Zo zien we dat, toen het perceel Keizersgracht 716 bouwvallig begon te worden en de eigenaar, de heer S. L. Pilmeyer, zich tot de overheid om **een** subsidie voor de restauratie wendde, zowel het Rijk als de provincie en de gemeente zonder aarzeling een **onbekrompen** aandeel in de niet geringe kosten toezegden. Zij **deden** dit wellicht niet in de eerste plaats om het huis zelf, dat, hoewel op de Monumentenlijst staande, van het eenvoudige type is zoals Amsterdam er tientallen kent, maar om zijn betekenis voor het stadsbeeld en omdat tot elke prijs voorkomen moest worden, dat op een der vermaardste punten van Amsterdam **een** bouwval of wellicht een open plek zou ontstaan.

Wie de foto van het **monument** vóór de restauratie bekijkt, nreent **wellicht** dat het met die bouwvalligheid nogal meeviel. Zoals bij zoveel huizen in de oude stad is het echter ook hier de schijn die bedriegt. Inwendig was de balkenconstructie sterk aangetast en, wat nog **erger** was, waren de keldermuren niet meer in staat het pand behoorlijk te dragen. Daarbij kwam dat het belendende perceel een zijwaartse druk uitoefende, waaraan het hoekhuis geen weerstand meer vermocht te bieden. Reeds was de pui danig aan het verzakken, terwijl het zware **verkeer** langs de **Reguliersgracht** de algehele ontwrichting snel deed voortschrijden.

Het huis was dus inderdaad aan een grondige restauratie toe. Hetgeen geen schande is voor een eenvoudig burgerpand, dat op een geexponeerd punt staat en uit het jaar **1671** dateert. Dat dit het bouwjaar was, mogen we allereerst aannemen op grond van de kwijtscheldingsregisters. **Deze** vermelden nl. dat op **12** November **1671** Antoni Croll, houtkoper en meester-huistimmerman, aan Albert Lubbers, bakker, opdraagt (d.w.z. verkoopt) een huis en erf op de Zuidzijde van de Keizersgracht op de hoek van de Reguliersgracht voor **f** 4800. Dezelfde Antonius Croll (of **Kroll**) had het erf (van huis wordt dan nog niet gesproken) gekocht, op **21** April 1671. Blijkbaar is het pand dus in de zomer van 1671 gebouwd, vermoedelijk door **Kroll** zelf, die immers timmerman was. Dat hij in ieder geval de bouwheer was, wordt bevestigd door het feit, dat het, pand later in de kwijtscheldingsregisters genoemd wordt het huis „**waar** de krol in de gevel staat“. Het pand heeft dus eens een gevelsteen gehad voorstellende een krol. **De** toespeling op de eerste eigenaar is duidelijk! **Minder** duidelijk zal de meeste lezers zijn, wat we onder een krol moeten verstaan. Het Nederlands Woordenboek helpt ons uit de droom: het woord krol komt gewestelijk voor, vooral in Brabant, en betekent eenvoudig „**krul**“. Ook het Duits kent het nog gewestelijk als **Krolle** = haarkrul.

Het Grachtenboek van Caspar **Philips geeft** in zijn afbeelding van het huis inderdaad een gevelsteen (direct boven de puilijst), waarop wij zowaar een spiraalachtig voorwerp, de bewuste krol dus, menen te herkennen. Van deze steen, die aan het pand de naam „de Krol“ heeft gegeven en die dus omstreeks **1770** nog aanwezig was, is bij de jongste restauratie helaas geen spoor meer gevonden. Wij vrezen dat hij dezelfde weg als zoveel andere gevelstenen is gegaan. Dit ware te betreuren, want hoewel de artistieke waarde van de steen niet groot kan zijn geweest, zou het historisch gezien en ter wille van het behoud van de naam niet zonder betekenis zijn, indien de steen nog werd achterhaald en wederom werd aangebracht. Onze hoop in deze is **op** de heer Alings gevestigd !

Een vergelijking van het pand **vóór** de restauratie met het Grachtenboek leert dat, zoals verwacht kon worden, de gevel vrij veel veranderingen heeft ondergaan. Natuurlijk zijn de ramen en de hoge **onderpui** gewijzigd. Voorts is een klein pothuis aan de voorzijde verdwenen en zijn de ramen van de le verdieping anders geplaatst. Deze wijzigingen hebben het aanzien echter weinig geschaad en zij zijn zeker heilig, vergeleken bij de verminkingen van het belendende, oorspronkelijk gelijksoortige pand, waar de hele top is verdwenen. Het is begrijpelijk dat de architect **P. G. Verheus**, die onder supervisie van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg met de leiding van deze restauratie was belast, overeenkomstig het thans **geldende** principe dat behouden zoveel mogelijk voor vernieuwen dient te gaan, de hoofdingeling van de gevel heeft gehandhaafd. Bij het herplaatsen van de pui, waarbij de nog gave onderdelen wederom zijn gebruikt, heeft hij de oude verhoudingen in hoofdzaak aangehouden. Bij het schilderen echter werden aan de ramen en aan de stijlen lichte, onderling weinig verschillende kleuren **gegeven**, terwijl voorheen de eerste groen geverfd waren. Hieraan is het o.i. te wijten, dat de stijlen in **de** nieuwe toestand zwaarder

1) Men zie hiervoor o.a. de brochure „**Stedenschoon**“, uitgegeven door het Kon. Oudheidkundig Genootschap, Amsterdam! **1901**, **doch** ook Maandblad **Amstelodamum**, **1920**, bl. **29**.

Vóór de restauratie

Keizersgracht 716

Ná de restauratie

lijken dan te voren en de pui iets van haar rijzigheid lijkt te hebben ingeboet. Wij zouden in overweging willen geven hierin t.z.t. nog eens verandering te brengen. Op de afbeelding van de nieuwe toestand wordt de ongunstige werking nog versterkt, doordat deze foto bij donker weer is genomen, terwijl het fraaie zijlicht op de oude afbeelding het relief van de pui en daarmee haar rankheid juist accentueert. Ook de lagere nieuwe deur werkt misschien iets gedrukker. Zij heeft boven zich een tot paneel gevormd kalf gekregen. Voorts is in het glaswerk van de hele gevel een roedeverdeling toegepast.

De topgevel, een eenvoudige klokgevel met half rond fronton en voluten, treffen we in dezelfde vorm in het Grachtenboek aan. Hoewel hij de rechte vormen en de daarbij behorende klauwstukken mist, herinneren zijn slanke contouren toch nog sterk aan een halsgevel. Hij is kennelijk een van onze vroegste klokgevels. We kunnen hem daarom zonder bezwaar met het hele pand op 1671 stellen en als oorspronkelijk aanmerken. Dit bouwjaar, dat we uit de kwijtscheldingsregisters afleidden, vinden we dan door de gevelafbeelding in het Grachtenboek bevestigd, waar we het op een lint als jaarcijfer boven de ramen van de 1e verdieping aantreffen. Vermoedelijk is het in de 19e eeuw, bij de wijziging van de ramen, met de gevelsteen en het festoen verdwenen. Bekijken we de zijgevel voor en na de restauratie, dan ontdekken we enige belangrijke wijzigingen. Het storende zijraam van de winkel en de deur die toegang gaf tot de bovenverdiepingen zijn verdwenen. Op de plaats van de vroegere stoep is een originele nieuwe toegang tot de kelder gemaakt. Het pothuis is natuurlijk gebleven en heeft aan waarde gewonnen. Deze hele zijgevel is belangrijk verbeterd. Ook het nieuwe oeil de boeuf, dat zijlicht in het voorhuis moet brengen, doet het zeer goed.

Over de vraag of de gevel van een oud Amsterdams huis wel of niet moet zijn geverfd, kan men van mening verschillen. Wij weten dat Monumentenzorg in het algemeen zeer voor verven gepoort is. Zeker is dat deze gewoonte, die in de 18e eeuw vermoedelijk niet meer dan door een mode is opgekomen, langzamerhand dermate de kleur en de stemming van het Amsterdams grachtenbeeld heeft bepaald, dat het thans moeilijk is geworden zich daarvan los te maken. Bij de vroeg 17e eeuwse trapgevels, die tussen Leidsegracht en Amstel uiteraard niet voorkomen en tussen Brouwersgracht en Leidsegracht niet zeer talrijk zijn, is verven resp. kleuren bepaald niet wenselijk. Voor de overige typen echter — afgezien natuurlijk van de natuurstenen gevels — liggen de zaken iets anders. Wij kunnen ons daarom voorstellen dat het onderhavige pand — ook om niet uit de toon te vallen — wederom gekleurd is, ook al had de kleur naar onze smaak iets lichter kunnen zijn. Naar verwacht wordt zal zij echter nog iets oplichten.

Het gevaar van een nieuwe verzakking van pui en huis is bezworen door het pulsen van betonnen palen, volgens het systeem „de Waal”, onder het pand. Daar overheen werd een ringbalk en een vloer van gewapend beton gelegd, zodat het gehele huis op een nieuwe fundering kwam te rusten. Om de druk van het belendende pand, die uiteraard niet is verdwenen, te weerstaan, heeft men op twee plaatsen verstijvingsspanten aangebracht, nl. in de voorgevel- en in de insteekpui.

Het inwendige van het huis is tamelijk ingrijpend gewijzigd en aangepast aan de eisen van een meer moderne bewoning en aan de behoeften van de tegenwoordige eigenaar-bewoner. Met grote voldoening kan worden geconstateerd, dat men er in geslaagd is dit grachtenhuis voor zijn oorspronkelijke bestemming van winkel- en woonhuis te behouden en dat, zonder de oorspronkelijke indeling geweld aan te doen. Treden we de winkel binnen, dan bevinden we ons direct in het meer dan 5 m hoge echt Amsterdams voorhuis. Een vorige generatie had de achter-insteek, waarmee we ons geconfronteerd zien, door het voorhuis tot de voorgevel doorgetrokken; een welbekende verminking, die thans weer ongedaan is gemaakt. Dit bracht mede het opnieuw aanbrengen van het front van de achter-insteek, een nieuwe forse „binnen-pui”, die zeer geslaagd mag heten. De insteek bereiken we via een eiken spiltrap, links achter in de winkel. Deze trap bevindt zich op een merkwaardig punt van het huis, namelijk daar waar het huis, zowel gerekend vanaf de Keizersgracht als vanaf de Reguliersgracht, het diepst is. Het in 1668 uitgegeven erf, waarop het pand gebouwd is, heeft namelijk als „sluitpost” op de erven van de Keizers- en Reguliersgracht de vorm van een onregelmatige vierhoek. Doordat de Reguliersgracht niet haaks op de Keizersgracht staat en de huizen op laatstgenoemde gracht niet mee géren, is de achterwand van het huis bijna 2 m breder dan het front aan de Keizersgracht, terwijl de linker zijwand 1 m langer is dan het front aan de Reguliersgracht. Zo was de linker achterhoek de aangewezen plaats voor de trap, die zich hier — anders dan voordien — langs alle verdiepingen voortzet. Wanneer we langs het eerste trapje de insteek hebben bereikt, staan we in een vertrek, dat door de heer Pilmeyer — blijkens het uithangbord handelaar in sculpturen, primitieven en meubelen — tot expositieruimte is bestemd. Het ontvangt overvloedig licht van twee vensters aan de Reguliersgracht en door de binnenpui, Vóór ziet men omlaag in de winkel en vandaar op de Keizers-

gracht, opzij kijkt men op de Reguliersgracht. In deze ruimte rijst in ons het vermoeden, dat dit huis, hetwelk vanaf de grachten zo'n fraai aspect biedt, omgekeerd vanuit zijn vensters een ongekend uitzicht op de grachten moet opleveren. Dit vermoeden wordt bevestigd wanneer we, na weer een trapje hoger te zijn geklommen, via een kleine hall de voorkamer op de 1er verdieping betreden. Hier zien we, doch nu vanuit een vrij hoog punt? direct op het kruispunt van de grachten en, door het zijraam, langs zich opeen stapelende daken, langs reeksen van hijsbalken en stoepen, op de wijkende Keizersgracht, tot aan de Vijzelstraat en nog verder. Hier worden we ons de schoonheid van dit grachtencomplex, het monumentale van de aanleg en het volstrekt eigen karakter eerst ten volle bewust. We zien over de boogbruggen de diep ingezonken Reguliersgracht, waar de hoge iepen hun grillige schaduwen op de oude voorover staande hulzen werpen, maar we zien ook de vreemde leegte op de thans wel zeer breed lijkende hoofdgracht met haar aanplant van jonge lindes. In stilte spreken we de wens uit, de volle wasdom nog te mogen beleven, want de bomen behoren bij de grachten gelijk het water. Helaas kan ook hun camouflerende werking zeer nodig zijn, immers wij weten het maar al te goed: er staat ook zeer veel lelijks langs onze grachten, en juist aan de oneven zijde van de Keizersgracht tussen Vijzelstraat en Utrechtsestraat constateren we een schrijnend tekort aan „monumenten”. Zolang echter het water, de bomen en de grachtwanden behouden blijven, kan het totale beeld gelukkig veel ontsieringen verdragen. Wat niet wegneemt? dat ieder streven om te behouden wat goed is — en zeker waar het geldt het bewaren van originele hoekpanden — moet worden toegejuicht en ondersteund. Dit is de reden waarom wij meenden op de restauratie van het huis „de Krol” de aandacht te moeten vestigen en wij ons daarmee uitvoerig bezig hebben gehouden.

Deze uitnemend geslaagde restauratie stemt in hoge mate tot dankbaarheid. Zij is een mooi voorbeeld van samenwerking tussen particulier en overheid en is in de eerste plaats te danken aan de krachtige financiële steun van de laatste, met name van het Rijk. Er zijn in Amsterdam nog tientallen monumenten, waarvan de restauratie dringend noodzakelijk is. Mogen wij verwachten dat ook zij aan de beurt zullen komen? Wellicht vinden wij nog eens gelegenheid deze vraag in dit Maandblad onder het oog te zien.

We willen het thans hierbij laten. We verlaten „de Irol” en wanneer we nog eenmaal onze blikken over de grachtenkruising laten dwalen, vallen ons de bekende regels van Jan Campert in:

„als ik een huis te bouwen had,
ik had het hier gebouwd”.

Den Haag, Februari 1950.

HK. RUTTERS.

WITTENBURG EN HET GESLACHT WITHEYN.

Waarom ontleent, Wittenburg, het middelste der drie oostelijke eilanden, zijn naam? Het juiste antwoord op deze vraag is in het vergeetboek geraakt, hoewel de in de straatnamenliteratuur gangbare uitlegging de waarheid zeer dicht nabij komt. In „Amsterdamsche straatnamen” van Mej. A. M. van Gelder kan men lezen, dat een van de eerste scheepstimmerwerven, die op het eiland werden aangelegd, het eigendom was van Jan Witte, een houtkoper, en dat naar diens naam de benaming Wittenburg zou zijn ontstaan. De schrijfster voegt er echter aan toe, dat omtrent deze afleiding geen zekerheid is te geven: nergens heeft zij een Jan Witte als eigenaar van een werf of van grond op het eiland vermeld gevonden, en dat de metselaar Dirk Pietersz. de Wit (die in 1663 en 1667 als de verkoper van drie erven op Wittenburg wordt genoemd) als naamgever in aanmerking zou moeten komen, acht zij terecht onaannemelijk. Met Ter Gouw — naar wie Mej. van Gelder verwijst — komt men al niet, veel verder. Hij zegt kort en bondig: „Wittenburg ontving zijn naam naar hem, die er de eerste werf aanlegde, en dit was de houtkoper Jan Witte”.¹⁾ Deze stellige bewoordingen zijn wel geschikt om het vertrouwen te vestigen, dat de schrijver dit niet heeft gefantaseerd, maar zijn kennis uit goede bron had — zonder deze echter te vermelden. Wil men hem dus niet op zijn woord van eer geloven, dan zal men zijn bron moeten opsporen.

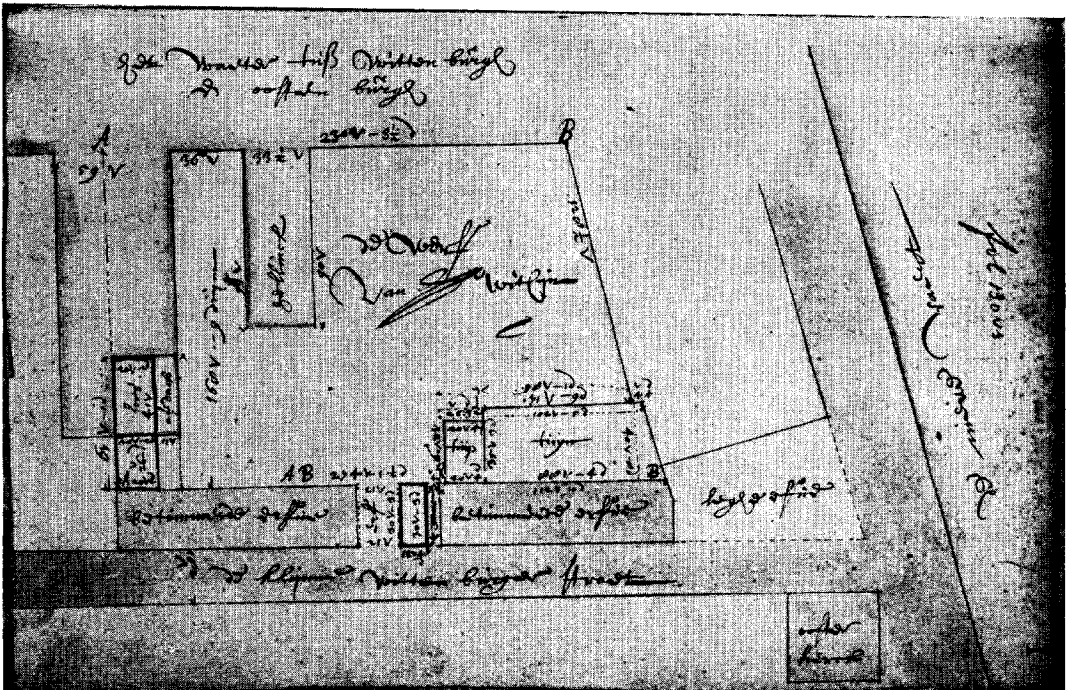
Nu is dit laatste eigenlijk vrij gemakkelijk te doen, en het is daarom wel merkwaardig, dat nog niemand sedert Ter Gouw de moeite heeft genomen hem op dit punt te controleren en te corrigeren: men behoeft er Wagenaar maar op na te slaan. Waar deze de totstandkoming van de vierde stadsvergroting van 1658 beschrijft, noemt hij „de nieuwe eilanden Kattenburg, Wittenburg, zo genaamd naar Jan Witten, een houtkoper, die aldaar de eerste scheepstimmerwerf aangelegd hadt, en Oostenburg . . . ”²⁾. Ter Gouw heeft dus de mededeling van Wagenaar

¹⁾ J. ter Gouw, Amsterdamsche straatnamen, blz. 58.

²⁾ Wagenaar, Amsterdam, I blz. 49.

nogal klakkeloos overgenomen en zich daarbij nog de vrijheid veroorloofd de laatste letter van 's mans naam te verdoezelen. Hij heeft zich echter blijkbaar niet het hoofd gebroken over de vraag, wie deze Jan Witten is geweest en of Wagenaar de naam wel juist had weergegeven; anders had hij dat even gemakkelijk als wij kunnen nagaan op het spoor van de voetnoot, die Wagenaar er bij plaatste. Deze noot verwijst namelijk naar Filips von Zesen, en bij deze schrijver vinden we tenslotte het goede antwoord op onze vraag. In zijn „Beschreibung der Stadt Amsterdam” vertelt hij, sprekende over de aanleg der drie oostlijker eilanden, het volgende: „Die zweite (von diesen Inseln) ist Wittenburg, welche man von Johan Witheine, einem Holz-händler, weil er alhier den ersten Schiffs-bauhof angerichtet, also benahmet; wiewohl sie sonsten der gemeine Jnan auch Huntenburg, weil sie straks auf Katten- oder Katzenburg folget, zu nennen pfeget”¹⁾. Nu weten wij dus naar wie Wittenburg zijn naam draagt: het was Jan Witheyn, een aanzienlijk houthandelaar en scheepsbouwer uit het midden der zeventiende eeuw, over wie zodadelijk meer. Dat de volksmond met Amsterdamse humor ook sprak van Hondenburg in tegenstelling tot Kattenburg, is haast een beschouwing op zichzelf waard: als Von Zesen dit grapje niet zelf heeft verzonnen, zou het er op kunnen wijzen, dat men destijds de afleiding van de naam Kattenburg al niet meer kende, want dat deze zou moeten worden gezocht in het dierenrijk, is onwaarschijnlijk, al ontgaat ook ons de juiste betekenis van deze naam²⁾.

Nu wij met de naam Witheyn eenmaal vaste grond onder de voeten hebben gekregen, kunnen mij Von Zesens uitlegging met andere gegevens gaan aanvullen. Twijfel aan de juistheid ervan behoeft niet meer te bestaan: Von Zesen was een tijdgenoot van Witheyn en kon het dus weten. Neemt men dan ook de proef op de som door de archiefstukken te raadplegen, dan blijken deze de mededeling van Von Zesen volkomen te bevestigen, zowel in woord als in beeld: op bijgaande plattegrond, gereproduceerd naar het origineel in het archief van thesaurieren, ziet men de werf

Plattegrond uit het jaar 1689 van het zuidelijke deel van Wittenburg Jnet „de werf van Heer Witheyn. (Gem. Archief, Thes. Ord. No. 161)

van Witheyn duidelijk aangegeven op het zuidoostelijke deel van Wittenburg, tussen de Kleine Wittenburgerstraat en de Wittenburgervaart. Wij zullen echter zo dadelijk bemerken, dat zijn bedrijf aanvankelijk op een ander terrein, aan de zijde van de Kattenburgervaart, was gevestigd.

¹⁾ Blz. 254 van de uitgave van 1664.

²⁾ Volgens mej. A. M. van Gelder, t.a.p., heeft de naam betrekking op de bodemgesteldheid.

Laten wij nu eerst zien wie de man was, die zijn naam aan dit stadsdeel heeft weten te verbinden. Jan (of Joan) Witheyn was omstreeks 1610 te Hamburg geboren. Zijn vader, Hendrick Witheyn, vinden wij vermeld als degene, „ten wiens huuse aldaer (d.i. te Hamburg) de banck was” ¹⁾, hetgeen waarschijnlijk wil zeggen dat hij ren pandhuis hield ²⁾. Reeds in zijn jonge jaren moet Jan vandaar naar Amsterdam verhuisd zijn, stellig aangelokt zoals zovelen, die destijds uit de omringende landen hier neerstreken door de kans om in de krachtig opbloeiende koopstad aan het IJ fortuin te maken. Voor het eerst vinden wij hem hier ter stede vermeld in 1638, als hij op 14 Mei van dat jaar zijn ondertrouw laat inschrijven niet de 18-jarige Maria Meermans. Hij woonde toen op de Zeedijk, zij in de Warmoesstraat, waaruit men mag afleiden dat beiden toen reeds tot de geëoede burgerij behoorden. Hun huwelijk, dat 30 Mei d.a.v. in de Nieuwe Kerk werd voltrokken, is rijk met kinderen gezegend geweest: niet minder dan vijftien worden er ons genoemd, waarvan het merendeel echter de volwassen leeftijd niet heeft mogen bereiken. Op 19 April maken de echtelieden hun testament ten overstaan van notaris Pieter Carels ³⁾: Witheyn noemt zich dan koopman, en wij mogen dus aannemen, dat hij toen reeds in de hout-handel zat, waarin hij zijn rijkdom zou vergaren. Iets meer worden wij daarvan gewaar uit een tweetal notariële akten uit het jaar 1653: hij sluit dan contracten af met twee houtzagers, die voor zijn rekening hout zullen gaan kappen in het graafschap Nassau ⁴⁾. Intussen komt de toememing van zijn welstand tot uiting in een verhuizing van de Zeedijk naar de Kloveniersburgwal, waar hij tot zijn dood is blijven wonen; het is mij niet gelukt te ontdekken in welk huis. Zijn vader, weduwnaar geworden en eveneens van Hamburg naar het gastvrije Amsterdam getrokken, heeft daar tot zijn overlijden in 1658 bij hem ingewoond. Wanneer Witheyn zijn eerste werf op het naar hem genoemde eiland heeft gevestigd, is met precisie na te gaan, maar dit moet in of kort voor 1657 geweest zijn, Op 19 Januari van dat jaar nam de vroedschap het besluit om alle gronden, gelegen brnoorden de Nieuwe Vaart tot aan en omtrent Outewael, te appropriëren tot sloopstimmerwerven en de Singelgracht door te trekken tot aan het IJ, zodat het gehele gebied binnen de stedelijke fortificatie zou komen te liggen. Hierbij werd overwogen, dat op Kattenburg reeds terreinen waren uitgegeven voor werven, zowel voor de admiraliteit als aan particulieren; voorts „dat mede albereyts eenighe landen, gelegen over de stadsgrachten aldaer benoorden de nieuw gemaecte vaert (d.i. de Nieuwe Vaart) wierden geappropriëert ende bequaem gemaect tot timmerwerven” ⁵⁾. Kennelijk is in het geciteerde sprake van het latere Wittenburg, dat dus toen — hetgeen juist in het onderhavige betoog past — nog geen naam had; men merke op, dat Kattenburg in de resolutie wel met name wordt genoemd. In archiefstukken heb ik de naam Wittenburg dan ook niet eerder aangetroffen dan in 1662, toen de eerste erven daar van stadswegen werden verkocht ⁶⁾. Tevens kan men uit bovenstaande bewoordingen afleiden, dat de eilanden Wittenburg en Oostenburg niet door aanplanting zijn ontstaan, zoals wel is gemeend, maar door vergraving; immers de landen, waarvan de resolutie spreekt, waren er reeds, toen de stad zich er mee begon te bemoeien. Hier begon vóór 1657 het buitendijkse land, dat zich langs de St. Anthonisdijk oostwaarts uitstrekte. Op plattegronden uit de eerste helft van de 17e eeuw — b.v. op de bekende van Balthasar Florisz — is dit dan ook duidelijk te zien ⁷⁾. Indien dus de overlevering, die Witheyns werf de oudste op deze grond noemt, juist is, mogen wij aannemen, dat hij zich hier omstreeks deze tijd heeft neergezet. Deze overlevering strookt trouwens goed met de ligging van deze eerste werf, nl. in de zuidwestelijke hoek van het eiland, ongeveer beycnsd door de tegenwoordige Grote Wittenburgerstraat, de Wittenburgergracht en de Kattenburgervaart: dus zo dicht mogelijk naar de stad toe ⁸⁾. Witheyn had deze grond niet in eigendom, maar in gebruik van de stad: een akte van eigendomsoverdracht zal men dan ook tevergeefs zoeken. Lang heeft hij echter op dit terrein niet gezeten, want in 1661 ging het stadsbestuur over tot het rooien van straten en erven op het eiland om woongelegenheden aan het werk-

¹⁾ Gem. Archief, Collectie ms. genealogieën, C 23 (Genealogie Van Harncarspel). In dit ms. komt een genealogie Witheyn voor, waarvan bij het volgende gebruik is gemaakt.

²⁾ Deze interpretatie dank ik aan Mr. W. F. H. Oldewelt.

³⁾ Not. Arch. 710 fo. 775.

⁴⁾ Not. Arch. 2280 fo. 59 en 60 (Not. J. de Winter).

⁵⁾ Vroedschapsresolutiën 21 fo. 185.

⁶⁾ Thes. Ord. 157 fo. 129vo (Register van de verkochte erven).

⁷⁾ Men zie bijv. de verkleinde reproductie van de kaart van Balth. Florisz in A. A. Kok, De historische schoonheid van Amsterdam, tegenover blz. 51 van de 2e druk.

⁸⁾ Op een plattegrond van ca. 1657 (Gem. Archief, Topografische Atlas, plattegronden van stadsgeedelten sub 185) is dit terrein aangegeven met de naam Witheyn.

volk te verschaffen, en daarbij kwam de werf van Witheyn in het gedrang. Daar hij echter contractueel nog tot Mei 1669 het gebruiksrecht had, bood de stad hem een ander terrein aan, en wel „de eerste werf gelegen aan de noortsijde van de tweede vaert”, d.i. de Wittenburgervaart. Dit is de werf, die men op de hierbij gevoegde plattegrond ziet aangegeven als „de werf van Hr. Withijn”. Op 20 October 1661 werd de transactie in een overeenkomst vastgelegd ¹⁾. Witheyn zal de oude werf zo spoedig mogelijk moeten ontruimen en krijgt de nieuwe voor een periode van twaalf jaar in gebruik, ingaande 1 Mei 1662. Als tegemoetkoming in de hem berokkende schade wordt hem van stadswege het hoekerf No. 20 in de Kleine Wittenburgerdwarsstraat vereerd; daarenboven worden hem tegen een redelijke prijs de erven vergund, onmiddellijk achter dit hoekerf in de straat gelegen, zo ver als zijn werf strekt, benevens vrij gebruik van de houtwallen aan de Nieuwe Vaart ter breedte van zijn werf voor de tijd van drie jaar, na afloop van welke termijn hij preferentie zal genieten bij het huren van die wallen.

Men ziet, dat Witheyn er bij deze ruil niet slecht afkwam; het stadsbestuur heeft zeker prijs gesteld op de voortzetting van zijn bedrijf. Met rappe hand werd nu de verhuizing aangevat en in Januari 1662 konden de erven, geroid op Witheyns oude werf, van stadswege in het openbaar worden verkocht ²⁾.

Als Witheyn zich heeft voorgesteld nog tal van jaren aan zijn nieuwe werf zijn beste krachten te mogen wijden, dan is hem dat niet gegeven geweest: kort na de verandering is hij overleden en op 14 November 1662 in de Westerkerk begraven. Nog op 25 December 1661 had hij met zijn echtgenote ten tweeden male een testament gemaakt, waarbij zij elkaar over en weer tot erfgenamen hadden benoemd en de belangen van hun kinderen geregeld ³⁾. Hoe groot zijn nalatenschap is geweest, heb ik niet kunnen nagaan; zijn weduwe staat echter in het kohier van de 200e penning van 1674 te boek voor een aanslag van f 750, wat dus neerkomt op een vermogen van anderhalve ton. Behalve een goed gesitueerde weduwe liet Jan Witheyn echter nog meer achter, dat hem lief was geweest: zijn kinderen en zijn werf. Laten wij dan de naamgever van Wittenburg eren door na te gaan wat daarvan geworden is.

Na de dood van Jan Witheyn Sr. is het scheepsbouwbedrijf voortgezet door zijn twintigjarige zoon Jan Witheyn Jr., doch onder leiding van zijn moeder, Maria Meermans, die krachtens het zo pas genoemde testament de gehele nalatenschap onverdeeld had aanvaard. Dat zij zich actief met de zaken heeft bezig gehouden, blijkt uit enige gegevens, die onlangs reeds in ander verband zijn gepubliceerd ⁴⁾. In 1669 zien wij haar in moeilijkheden gewikkeld over een aanzienlijke partij hout, aangevoerd uit Lotharingen, dorh tijdens het transport langs de Moezel bij Thionville door toedoen van de Franse regering aangehouden. Het betrof hier waarschijnlijk een represaillemaatregel, genomen naar aanleiding van de confiscatie van een Franse walvisvaarder hier te lande. Zij wendt zich met een klacht tot het stadsbestuur, dat de kwestie overbrieft aan de gedeputeerden ter dagvaart in Den Haag. Ook roept zij persoonlijk de tussenkost in van de gezantschapssecretaris van de Republiek aan het Franse hof, die haar op 10 Mei 1669 bericht, dat de intendant Colbert, die „meester van die sake is”, ondanks zijn herhaalde vertogen onvermurwbaar blijkt ⁵⁾. De afloop is mij niet bekend, maar de destijds toenemende spanning in onze verhouding tot Frankrijk zal aan een vlotte regeling van het geschil wel niet bevorderlijk zijn geweest. Twee jaar later zien wij Jan Witheyn Jr., optredend in naam van zijn moeder, een compagnieschap aangaan met de Zaanse houthandelaar Willem Jansz. Backer om gezamenlijk hout te importeren uit het Wezergebied. In beide gevallen blijkt Maria de leiding in handen te hebben — een nieuw voorbeeld van een zeventiende-eeuwse zakenvrouw, dat ons onwillekeurig een andere in herinnering brengt, die wellicht aan de lezers bekend is: Anna Wijmer, die de lakerververij van haar overleden echtgenoot Jean Sis met zoveel succes verder dreef ⁶⁾.

Niet lang daarna blijkt echter het scheepsbouwbedrijf — althans de werf op Wittenburg — door de Witheyns te zijn opgegeven. In het resolutieboek van thesaurieren staat op 14 Maart 1675 het volgende aangetekend: „Is goet gevonden, dat de opstallen, staende op de scheepstimmerwerff, tot noch toe bij de weduwe van Jan Witheyn gebruikt op Wittenburg, ende dewelke

¹⁾ Thes. Ord. 2 fo. 91vo (Resolutiën van thesaurieren-ordinaris).

²⁾ Thes. Ord. 157 fo. 112, 129vo, en 130 (Reg. v. d. verkochte erven).

³⁾ Not. Arch. 2093 fo. 113 (Not. F, Mechrhout).

⁴⁾ S. Hart, Een bijdrage tot de geschiedenis van de houthandel, in „De Zaende”, 3e jrg. (1948), blz. 53—79; aldaar blz. 66 noot. 3.

⁵⁾ Gem. Archief, Diplomatieke missiven 40 fo. 713.

⁶⁾ M. G. de Boer, Vergeten leden van een bekend geslacht, in 42e Jaarboek van Amstelodamum, blz. 10-34.

sij nu heeft affgestaen, getaxeert sullen werden ende volgens die taxatie bij de stad aengenomen" ¹⁾. Naar de redenen van deze liquidatie kunnen wij slechts gissen: misschien stond zij in verband met het feit, dat een jaar tevoren het twaalfjarig contract met de stad was afgelopen. Mogelijk is ook de wens van Maria Meermans om stil te gaan leven er niet vreemd aan geweest, en gingen de ambities van Jan Jr. wellicht meer in de richting van de handel dan van de scheepsbouw. In later jaren blijkt hij zich althans bezig te houden met de import van baar zilver uit Cadiz. hetgeen wel zal betekenen, dat hij daartegenover andere artikelen (hout ?) naar Spanje uitvoerde ²⁾. De werf, waaraan Wittenburg zijn naam dankt, verdwijnt dus hiermee uit onze gezichtskring: welke bestemming de stad aan het terrein heeft gegeven, ontsnapt aan onze waarneming. Merkwaardig is echter, dat men — getuige de illustratie — nog in 1689 sprak van „de werf van Witheyn", hetgeen men dus aan de invloed der traditie zal moeten toeschrijven. In 1673 was Maria Meermans verhuisd naar de Herengracht, waar zij de eigendom had bekomen van het tegenwoordige huis no. 480, bij de Vijzelstraat ³⁾. Behalve Jan Jr. had zij toen nog twee minderjarige zoons, nl. Jacob, geboren in 1657 en Benjamin, geboren in 1661. Twee dochters hadden het ouderlijk huis inmiddels verlaten. De oudste, Anna, geboren in 1640, in eerste echt gehuwd geweest met de koopman Joan Goessens ⁴⁾, doch spoedig weduwe geworden, hertrouwe 23 Maart 1664 met Johannes de Mey, heer van Streefkerk en schepen van Rotterdam ⁵⁾. Haar jongere zuster Elisabeth, geboren in 1645, was in 1669 in het huwelijk getreden met Jan ten Grootenhuys Pelgromsz., doch reeds vier jaren later overleden, een dochter Anna Catharina nalatende ⁶⁾. In deze huwelijken komt de sociale opklimming der Witheyns tot uiting: zij werden in regentenkringen opgenomen. Zo kon Maria Meermans, na zich in 1675 uit zaken te hebben teruggetrokken, op een met aardse goederen gezegend leven terugzien, totdat in 1680 haar einde kwam: op 6 Februari van dat jaar werd zij in het familiegraf in de Westerkerk begraven. De regeling van haar nalatenschap had nogal wat voeten in de aarde. Bij codicil van 7 December 1679 had zij o.a. bepaald, dat haar boedel niet eerder dan een jaar en zes weken na haar overlijden zou mogen worden verdeeld, opdat de uitstaande schulden eerst zouden kunnen worden ingevorderd en de zaken tot liquiditeit gebracht ⁷⁾. De gestelde termijn bleek hiertoe echter te kort, er gingen verscheidene jaren mee heen. Tenslotte werd op 13 October 1688 een regeling tussen de erfgenamen getroffen, waarbij werd vastgesteld, dat de onroerende goederen en vorderingen ter waarde van rond één ton — waaronder het huis Herengracht 480 — onder hen onverdeeld zouden blijven; de roerende goederen en effecten hadden zij reeds eerder onderling gescheiden en verdeeld ⁸⁾. De totale waarde der erfenis heb ik niet kunnen vaststellen. In het huis op de Herengracht bleef Jan Witheyn Jr. als vrijgezel achter. Zijn beide broers hebben buiten Amsterdam hun fortuin gezocht. Jacob trok naar Rotterdam en trad daar op 13 December 1683 in het huwelijk met Catharina Boon, dochter van burgemeester Adriaan Boon ⁹⁾. Benjamin vinden we in Utrecht terug, waar hij op 6 Augustus 1726 is overleden zonder afstammelingen in rechte lijn na te laten ¹⁰⁾. Over Jans verdere levensloop is echter nog wel wat meer te verhalen, dat ik de lezer niet wil onthouden. Hebben wij hem in het voorafgaande slechts als zakenman leren kennen, na de dood van zijn moeder zien wij een romantische periode in zijn leven aanbreken. Wat daarvan in de droge, sobere bewoordingen der notariële akten aan het licht komt, mag de fantasie van de lezer naar believen aanvullen. Witheyns ongehuwde staat moet hem er toe genoopt hebben om te zien naar iemand, die zijn huishouden zou willen bestieren zonder hem met sterkere banden te binden, en hij vond die in de persoon van Cecilia Tielemans Geesteranus. Zij was omstreeks 1652 te Amsterdam geboren als dochter van Jacob Tielemans en Margareta Geesteranus Cornelisdr., welke laatste stamde uit een familie van predikanten: Cornelis Geesteranus, Cecilia's grootvader, had als zodanig te Utrecht gestaan ¹¹⁾. Niet lang na het overlijden van Maria Meermans blijkt Cecilia in het huis op de Herengracht de scepter te zwaaien: op 25 November 1682 legateert Jan, „ziekelyk van lichaam",

¹⁾ Thes. Ord. 6 fo. 41 (Resolutiën van thes.-ord.).

²⁾ Not. Arch. 4130 i.d. 21 Nov. 1687 en 4173 i.d. 11 Nov. 1695 (Not. D. van der Groe).

³⁾ A. E. d'Ailly, Historische gids van Amsterdam, blz. 259.

⁴⁾ Ondertrouw 15 Dec. 1660.

⁵⁾ Elias, De vroedschap van Amsterdam, I blz. 469 -470.

⁶⁾ Elias, I blz. 512.

⁷⁾ Not. Arch. 2636 (Not. G. Steeman).

⁸⁾ Not. Arch. 4135 (Not. D. van der Groe).

⁹⁾ Mededeling van de gemeente-archivaris van Rotterdam.

¹⁰⁾ Collaterale successie 20 fo. 366; aan vaste goederen en effecten liet hij f 43009 na.

¹¹⁾ Zie de genealogie-Geesteranus, opgenomen in de ms. genealogie-Van Harencarspel.

haar bij codicil een som van *f* 3000 of naar keuze een jaarrente van *f* 300, en noemt haar in dit stuk zijn huishoudster ¹⁾. Gezien de bescheiden omvang van dit legaat behoeft men hierbij nog niet te denken aan een meer intieme dan zakelijke verhouding. Vier jaren later komen er echter feiten aan de dag, die de intimiteit buiten twijfel stellen. Op 27 Augustus 1686 maakt Witheyn, wederom aan het ziekbed gekluisterd, een nieuw codicil ²⁾. Ditmaal vermaakt hij aan Cecilia -- nog steeds zijn huishoudster -- *f* 20.000 met de bepaling, dat deze eventueel na haar overlijden zullen vererven op haar dochter Johanna Jansz, aan wie hij bovendien nog eens *f* 25.000 legateert. De reden voor deze goede zorgen wordt duidelijk, als men weet, dat deze dochter, wier patronymicum het vaderschap reeds doet raden, later openlijk de naam Johanna Maria Witheyn zou dragen. Zij blijkt op 7 April 1686 in de hervormde kerk te Durgerdam te zijn gedoopt als dochter van Jan Jansz. en Celia Tielemans : in het doopboek is duidelijk te zien, dat bij de naam van de vader later „Witheyn” is bijgeschreven ³⁾.

In zijn testament van 24 December 1687 laat ook Witheyn zelf ons niet langer in het onzekere ten aanzien van de identiteit van Johanna Jans ⁴⁾. Hij benoemt daarbij tot zijn erfgenamen zijn beide broers, zijn zuster Anna en zijn nichtje Anna Catharina ten Grootenhuys (de enige dochter van zijn overleden zuster Elisabeth), maar verplicht hen tot het uitkeren van een legaat van *f* 20.000 aan Celia Geesteranus, welk kapitaal na haar dood zal moeten vervallen aan „Johanna Witheyn, sijn testateurs dochter, bij de voorseyde Celia Geestranus geprocreeert”. Hij legateert bovendien aan Johanna nog *f* 50.000. Verder dan met zn vrijgevege hand te zorgen voor de materiële belangen van zijn huishoudster en haar dochter ging hij echter voorlopig nog niet: nog tien jaren zou Celia moeten wachten, eer hij haar tot zijn wettige echtgenote verhef. Op 11 April 1697 gingen zij eindelijk in ondertrouw om aldus op rijpe leeftijd -- hij 54, zij 45 jaar -- een reeds lang bestaande verhouding te bezegelen. Om begrijpelijke redenen trouwden zij buiten Amsterdam, maar noch de plaats, noch de juiste datum zijn mij gebleken ⁵⁾.

De echtverbintenis werd gevolgd door een verhuizing. Op 20 Maart 1700 werd Jan Witheyn eigenaar van een huis en erf op de Herengracht tussen de Reguliersgracht en de Utrechtsestraat (nrs. 575—577), in de plaats waarvan hij ern nieuw dubbelpand liet bouwen ⁶⁾. De rechter helft betrok hij zelf, de linker verhuurde hij aan Abraham van Harencarspel, schepen der stad en weldra zijn schoonzoon: op 22 December 1705 zien wij hem in het huwelijk treden met Witheyns nu negentienjarige dochter Johanna Maria, aan wie door het late huwelijk van haar moeder de toegang was geopend tot kringen, die haar anders misschien ontzegd waren gebleven ⁷⁾.

Anders dan aan zijn vader was Jan Witheyn Jr. een lang leven beschoren. Nog tal van jaren mocht hij samen met Cecilia in het fraaie nieuwe huis aan de Herengracht slijten, totdat hij eindelijk op 95-jarige leeftijd dit leven vaarwel zei: 26 Augustus 1737 werd hij in het graf van zijn ouders in de Westerkerk begraven. Cecilia was hem daarheen reeds voorgegaan op 24 October 1733: het zoveel jaren uitgestelde huwelijk was dus toch nog met ren lange duur gezegend geweest. Rest ons nog de levensloop na te gaan van hun enige dochter, aan wie bij alle aardse voorspoed de smart niet bespaard bleef. Haar eerste echtgenoot werd haar reeds na vijf jaar door de dood ontruk: op 15 April 1711 werd Abraham van Harencarspel in de Westerkerk begraven. Ook de twee uit dit huwelijk gesproten kinderen ontvielen haar vroegtijdig. Na twee jaar weduwe te zijn gebleven, hertrouwde zij op 4 Juni 1713 met Vincent Maximiliaan baron van Lockhorst, heer van Ter Meer en Maarsen, lid van de ridderschap van Utrecht en van het college ter admiraliteit van Amsterdam ⁸⁾. Zij woonden sedert, dien op het Prinsenhof, waar hij als lid van het admiraliteitscollege een vrije woning zal hebben gehad, maar brachten de zomermaanden zeker door op de door hem luisterrijk herbouwde ridderhofstede Ter Meer bij Maarsen ⁹⁾. Hij overleed

¹⁾ Not. Arch. 3262-129 (Not. H. Outgers).

²⁾ Not. Arch. 4122-27 (Not. D. van der Groe).

³⁾ Gem. Archief, archief van Ransdorp 645.

⁴⁾ Not. Arch. 4130 (Not. D. van der Groe). In de minuutakte is enige malen van de naam Johanna Jans het patronymicum doorgehaald en vervangen door „Witheyn”.

⁵⁾ Archief Aalmoezeniensweeshuis 63 i.d. 19 April 1697, waar de boete voor het buiten trouwen is geboekt; de plaatsnaam ontbreekt echter. Hun huwelijkse voorwaarden d.d. 16 Maart 1697 bij not. D. v. d. Groe (Not. Arch. 4263 fo. 136vo.).

⁶⁾ Kwijtisch, 74 fo. 19vo; d'Ailly, Rist. Gids blz. 268. Het huis Herengracht 480 werd 25 Oct. 1715 getransporteerd aan Balthasar Scott; koopsom *f* 50.000.

⁷⁾ Elias, 1 blz. 424.

⁸⁾ Elias t.a.p. Hun huw. voorw. zie Not. Arch. 4257 i.d. 17 Mei 1713 (Not. D. v. d. Groe).

⁹⁾ Over Ter Meer zie Van der Aa, Aardr. woordenboek i.v., en R. van Luttervelt, De buitenplaatsen aan de Vecht, blz. 152 vlg.

12 Januari 1740 en werd met grote **statie** in de Westerkerk ter aarde besteld, van welke plechtigheid zijn achterneef Jacob Bicker Raye in zijn bekende dagboek een beschrijving heeft gegeven. Johanna Maria Witheyn, thans ten tweeden male weduwe, installeerde zich kort nadien in het huis Herengracht 479, waarvan zij voor *f* 86.500 eigenaresse was geworden ¹⁾, terwijl zij **tevens** de beschikking had behouden over **het** Huis Ter Meer. Van de staat die zij voerde, getuigen verder de acht dienstboden, de koets met zes paarden en het inkomen van *f* 30.000, waarvoor zij in de personele quotisatie van 1742 was aangeslagen. Zo bracht de schatrijke douairière van Lockhorst — eens het onwettige kind Johanna Jans, dat onopgemerkt in Durgerdam moest worden gedoopt — haar laatste jaren door, tot zij op 19 November 1758 overleed en met even grote praal als haar tweede echtgenoot was te beurt gevallen in de Westerkerk werd bijgezet ²⁾. Met haar ging de laatste der Amsterdamse Witheyns ten grave ³⁾.

Onze slotsom kan luiden, dat Wittenburg, gelet op de standing van **het geslacht** waarnaar het is genoemd, als oostelijke pendant van de Bickers- en Realeneilanden geen al te slecht figuur maakt.

W. J. VAN HOBOKEN.

OP HET PRINSENEILAND.

Er is een stukje, idyllisch stukje, natuur op het Prinseneiland. Ik schrijf niet, dat het een idyllisch plekje is op **het** Prinseneiland, want deze buurt van Amsterdam is één en al idylle. Waar wandelt gij liever: op het Prinseneiland met zijn lawaaierige bedrijvigheid van hijsende kranen en ratelende lorries, met zijn inkijken naar hoge bergen van oud roest en zijn broeierige, min of meer levende lompenverzamelingen, zijn hoog opgestapelde vaten, kortom met zijn karakteristiek van het Leven, of in een mooie straat in Zuid, met door een Schoonheidscommissie gekuiste aesthetiek en met vervelende ramen met tulen gordijntjes, kortom met háár karakteristiek van het Leven?

Er is dus een idyllisch stukje natuur ook, zo maar tussen de grauwe achtergevels van de pakhuizen in, een tuintje op een geaccidenteerd terrein, prettig geaccidenteerd geraakt door het natuurlijke

proces van het neersmijten van vuil en rommel uit de pakhuizen. Hier kijkt men niet in de donkere spelonken achter de tralie-ijzers van de kelderramen, maar naar het groen, waar het pleisterwit van een achtergeveltje fel bezond, vrolijk doorheen schijnt en dat opgefleurd wordt door rode en gele bloemekens.

J. P. M.

¹⁾ Kwijtsch. 114 fo. 225vo i.d. 13 April 1740. In dit pand is thans het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie gevestigd, dat in zijn orgaan „Nederland in Oorlogstijd” van Nov.-Dec. 1948 een geïllustreerd artikel aan de geschiedenis van het huis wijdde.

²⁾ J. Bicker Raye, Ms.-dagboek (Gem. Archief), blz. 254.

³⁾ Elias, 1 blz. 424; Not. Arch. 11144-91 (testament 19 Maart 1757 not. J. Beukelaar), 9261-90 (provisionele boedelscheiding 31 Jan. 1759 not. Jan Ardinois), 9263-317 (finale boedelscheiding 9 en 22 Mei 1759 not. Jan Ardinois). Voor haar nalatenschap komt men tot een bedrag van ca. negen ton, indien men de legaten en de aangifte voor de collaterale successie bijeen telt.

AMSTERDAMSE KERKKLOKKEN.

Van de afdeling klokkengieterij van de firma Js. Zimmer en Zonen kregen wij bericht, dat dit jaar vijf nieuwe klokken werden gegoten voor Amsterdam en omstreken, bestemd voor de Heren vormde kerken te Zunderdorp, Holysloot, Buiksloot, Sloterdijk en voor de Gereformeerde Waalkerk te Amsterdam, ter vervanging van de door de Duitsers geroofde klokken. Over de klokken worden uitvoerige gegevens vermeld, bijv. die der Waalkerk is gegoten op 16 Juli 1949. Gietnummer: 78. Gewicht 221 kg. Slagtoon: d. Randschrift: Ps. 122 „Wij zullen in het huis dcx Heren gaan”. Geroofd 1942. Nieuw gegoten 1949. Sierrand klokmotief.

De randschriften zijn samengesteld door Mej. Bijtelaar, de sierranden ontworpen door de Heer Luttge, de klokken opgehangen door de fa. Addicks te Amsterdam. I. H. v. E.

VAN D E B O E K E N T A F E L.

AMSTERDAM BIJ GASLICHT door Maurits Dekker (N.V. Internationale Uitgevers Maatschappij „Het Wereldvenster”, Amsterdam 1949.).

Maurits Dekker, die zo vaak de volkspsyche der hoofdstad en haar bewoners op rake wijze heeft getroffen, verrichtte goed werk, toen hij zijn voor een gedeelte in *Vrij Nederland* na de oorlog verschenen schetsen in een boekje bundelde, dat onder de titel „Amsterdam bij gaslicht” nog eens de met electriciteit geladen projectie zal doen schijnen op personen uit en gebeurtenissen in Amsterdam gedurende de eerste decennia dezer eeuw. Niet altoos even romantisch was het te Amsterdam in die dagen: de nabloei ener romantiek karakteriseerde een overgangstijd van vervlakking, mechanisatie, die het kenmerk schijnt te zijn van alle metropolen der twintigste eeuw. De gezelligheid van voorheen schijnt te verdwijnen, althans aan het zoek raken. Café's, zoals bijvoorbeeld Mille Colonnes, de Kroon, het Gouden Hoofd, Americain, Hollandais, Polen, Suisse, Kras, enz kunnen nauwelijks meer bogen op typische stamgasten als J. K. Rensburg, N. H. Wolf en consorten, om bijvoorbeeld de bekende „sche-

delmeter” of een acteur als Coen Hissink niet te vergeten. Cafeteria's en automatieken bestonden in die dagen nog niet, evenmin taxi's, die eerst in 1909 in beperkte mate hier hun intree deden.

Maurits Dekker heeft getracht in een beschrijvende na-Justus van Maurik-stijl, die „oude tijd” voor de ouderen op te roepen en de jongeren daarin te verplaatsen. De keuze van de titel herinnert aan de periode, toen de gaslantaarns nog domineerden in de stadsverlichting van het winteravonduur en gedurende de lange nachten tot lang tijdens de vorige oorlog, toen de kolennood het noodzakelijk maakte om naar het minder bezwaren opleverend procédé van het electrisch licht te doen grijpen.

Ook zonder laudator temporis acti te zijn verheugt men zich telkenmale, wanneer de zegeningen van „die goede oude tijd” in een leesbaar geheel aan het nageslacht worden verkondigd. Dat is de charme van Dekker's ensemble, waarvan de aantrekkelijkheid door de aardige foto-reproducties en tekeningen van Fiep Wcstendorp in ruime mate wordt verhoogd.

S. A. M. B.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

Het Bestuur benoemde tot lid met ingang van 1 Januari 1950: de Heren S. S. D., Wehrens, J. M. C. Lub, H. A. J. G. Kaasjager, Dr. A. Zijdeveld, Mr. F. H. van Nierop, C. Pauw, M. van Embden, P. J. G. Gouda, Mr. B. H. A. van Kreel, Mr. W. A. van Ravesteyn, Ir. F. C. M. Vogels, allen te Amsterdam; de Heer P. van Voorst Sr. te Baarn; de Heer W. ten Have te Bussum; de Heer H. Smidt van Gelder te Overveen; Ir. J. Verschoor te Santpoort en J. A. F. Joghems te Curacao.

CONTRIBUTIE .

Het Bestuur verzoekt, evenals vorige jaren, aan donateurs en leden, ter vereenvoudiging van de inning en ter vermindering van de incassokosten, hun contributie- liefst zo spoedig mogelijk, in elk geval vóór 1 Mei a.s. — te doen toekomen aan de penningmeester van het genootschap, notaris C. G. Pouw, Vossiusstraat 8, hetzij per postgiro No. 52391, hetzij per gemeentegiro A 65. Het herinnert er hierbij aan, dat de minima der contributie, krachtens besluit der ledenvergadering van 22 Juli 1946, verhoogd zijn voor gewone leden tot f 8.—, en voor donateurs tot f 15.—.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

APRIL 1950

WILLEM III

In het Rijksmuseum is de vorige maand een tentoonstelling geopend ter herdenking van het feit, dat het dit jaar driehonderd jaar geleden zal zijn, dat Willem Hendrik, prins van Oranje, geboren is (geb. 's Gravenhage 14 Nov. 1650). Getrouw aan de traditie om in ons maandblad dergelijke gebeurtenissen niet onvermeld te laten voorbijgaan, willen wij hier enige gedachten wijden aan Willem 111 en het Amsterdam van zijn tijd.

De historische literatuur over Willem III en het gebeuren rondom hem is zeer uitgebreid en vult bijkans een boekenkast. In die literatuur komt de tegenstelling tussen Willem III en Amsterdam altijd ter sprake. Wanneer wij de vele brieven van Willem III doorlezen, zien wij, dat Amsterdam altijd moeilijk te bewegen was zijn gedragslijn te volgen. Dit ontlokte hem de opmerking, dat het verdrietig was „altijt soo van een lith (Amsterdam) geringeloort te werden”.¹⁾ Amsterdam, op zijn beurt, verklaarde, dat het een der weinigen was die de voorstellen van ver strekkende aard terdege bestudeerde en er een eigen mening op nabield.²⁾ Willem 111, een man voor wie politiek en leger het eerste woord spraken, had weinig aandacht voor commerciële en industriële aangelegenheden. Willem en de kleine groep rondom hem hadden op de politieke constellatie van Europa een eigen kijk, die noch Engels, noch Nederlands was, maar meer internationaal, Europees.³⁾ De belangen van Amsterdam waren de handelsbelangen van Holland en in het bijzonder die van Amsterdam zelf. Hoewel de houding van Amsterdam in de Staten vaak recalcitrant was, beoogde het toch een vredespolitiek. De oorlog was een demon voor zijn handel. Juist de internationale marktpositie van Amsterdam maakte het gevoelig voor storingen in zijn betrekkingen.

Met een zekere huivering had Amsterdam Willem 111 steun verleend bij zijn expeditie naar Engeland. Het verloop van deze expeditie was zeer gunstig te noemen. Toen het stadhoudelijk echtpaar de Engelse troon besteeg, rekende Amsterdam dan ook op een beloning. De onderhandelingen met de Engelsen inzake het accoord voor de oorlogsvoering tegen Frankrijk verliepen echter ongunstig. De Amsterdamse burgemeester Nicolaas Witsen kon niet verhinderen, dat de Engelse zienswijze betreffende handel op de vijand de overhand verkreeg. Het strikte verbod van handel op de vijand had tot gevolg dat de Engelse industrie in manufacturen, zijde, papier, etc. hiervan meer profiteerde dan de Nederlandse industrie. Verlichtende bepalingen voor de invoer van zekere artikelen in Engeland werden niet verkregen. In de praktijk heeft dit verbod echter niet het resultaat gehad dat Willem III ervan verwachtte. In een brief aan de raadpensionaris Heinsius schrijft hij 4/14 April 1690 vanuit Kensington o.a.: „Tis onverdragelijk dat „Frankrijk zooveel toevoer krijgt uit Holland en van hier, op pretens van naar Spanje of Portugal „te varen; men dient daartegen met alle magt te vijgeren in Holland, als ik mede hier zal doen.”⁴⁾ Wij zullen hier niet verder ingaan op de praktijken, die men ook in Amsterdamse handelskringen erop nahield om toevoer van Franse waren te verkrijgen.

De vervolgingen der Protestanten, die in 1681 in Frankrijk begonnen en die in de herroeping van het Edict van Nantes op 17 Oct. 1685 hun hoogtepunt bereikten, zijn van veel invloed geweest op de houding van Amsterdam tegenover Frankrijk. In deze jaren doet Amsterdam zich als een stad der barmhartigheid kennen. Dat men ook een open oog had voor de industriële capaciteiten van vele dezer Franse vluchtelingen is te begrijpen. De steun, die Amsterdam aan de arme vluchtelingen die de stad binnenstroomden verleende, vroeg enorme bedragen van de stadskas. In 1690 berekende men, dat de kosten van het onderhoud der Franse refugiés met het tractement voor enige hunner predikanten 100.000 gulden per jaar van de stadskas vroeg.⁵⁾ Toen de Franse vluchtelingen, die naar Zwitserland gekomen waren, genoodzaakt waren door gebrek aan onderstand Zwitserland weer te verlaten, verklaarde Willem 111 zich bereid een 4006 tal refugiés in Ierland onder te brengen. Het voorstel van de Staten om een subsidie van 40.000 gulden te geven voor het vervoer van Zwitserland naar de inscheephaven Rotterdam, vond bij Amsterdam een gereed oor, zodat op 16 Juli 1693 consent gegeven kon worden. In 1699 en volgende jaren blijkt Amsterdam jaarlijks 70.000 gulden (46.006 gulden subsidie en 30.000 gulden à 3%) aan de diaconie der Waalse Gemeente te doen toekomen om de vluchtelingen te helpen.

¹⁾ 13 Sept. 1683 — G. H. Kurtz — Willem 111 en Amsterdam 1683-1685, (1928), blz. 59.

²⁾ Archives ou Correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau, deel II 1697-1700 (1908), blz. 508.

³⁾ G. N. Clark, The Dutch alliance and the war against French trade 1688-1697 (Manchester 1923), blz. 2, 144.

⁴⁾ Archives ou Correspondance, etc. Deel I, 1689-1697, blz. 59.

⁵⁾ G. A. Amsterdam. Vroedsch. Resol. 34 fol. 270.

Het is niet de ongenegenheid tegenover Oranje geweest, die de houding van Amsterdam tegenover Willem III bepaalde. Amsterdam stond het handelsbelang voor ogen en vaak doorkruiste de politiek van Willem III, die in het bedwingen van Frankrijk zijn levensdoel zag, dit handelsbelang.

Enige malen heeft Amsterdam Willem III binnen zijn muren mogen ontvangen. Als negenjarige jongen heeft hij met zijn moeder en gevolg van 15 Juni tot 21 Juni 1660 een officieel bezoek gebracht. De post. in de thesauriersrekening van 43643 gulden 17 stuivers „aen diverschen persoonen „over onkosten van het defroyement bij het dese stadt aen mevrouwe de prinsesse Royale en „Sijn hooght. den Heere Prince van Oranje gedaen” spreekt voor zich zelf. ¹⁾

Op 12 Aug. 1672 kwam Willem III weer in de stad, nu als stadhouder. Hij logeerde in het Oudezijds Herenlogement en inspecteerde de wallen en fortificatiën.

Bij zijn volgend bezoek aan Amsterdam was Willem III vergezelschaft van zijn vrouw Maria,

Afbeelding van 't onthaal van den Prins en zyne Gemalin te Amsterdam.

Afbeelding uit de Staatkundige Historie van Holland van 1796 (76ste deel), gevoegd bij de Nederlandsche Mercurius, voorstellende een onthaal in 1684. Voor zover is na te gaan, is het Prinselijk Paar in dat jaar in het Amsterdams stadhuis geen maaltijd aangeboden. Het weinig vorstelijk plaatje doet trouwens vermoeden, dat de uitgever, zoals meer gebeurde, een oude afbeelding heeft gebruikt. Wie van onze lezers kan dit thuis brengen?

de dochter van de Engelse koning Jacobus II. Op 6 Februari 1681 en volgende dagen logeerden zij in het Oudezijds Herenlogement. Dit logement was gelegen aan de Grimburgwal, op het terrein van het tegenwoordige Binnengasthuis, tegenover het Huis aan de drie grachten. Bij het bezoek in 1660 had hier de moeder van Willem III, Mary, Prinses-Royal van Engeland gelogeed, terwijl hij zelf toen op de Kloveniersdoelen verblijf hield.

Met karossen haalden de heren van de regering Zijne Hoogheid in. ²⁾ De prins en Mevrouw de Prinses hadden verklaard de genegenheid te hebben „om binnen dese stadt te komen ende de Italiaense opera te sien.” ³⁾ Het operagebouw was het jaar daarvoor gebouwd aan de Leidse gracht (tegenwoordig 42-56) en op 31 December 1680 had de openingsvoorstelling plaats gevonden met de opera: „La Fatiche d'Ercole per Deianira”. ⁴⁾ Met steun van burgemeesteren had Theodoro

¹⁾ Zie een uitvoerige beschrijving van dit bezoek bij Fr. de Witt Huberts — Een Vorstelijk bezoek aan Amsterdam. De *Tijdspeegel* 15 Oct. 1926.

²⁾ De 16 koetsiers, die de karossen der heren gereden hadden, kregen f 110.5.— als een verering. Thes. Ord. 449. fol. 6.

³⁾ Res. Burg. en Oudburg. B. fol. 216 v., 217.

⁴⁾ Mr. S. A. M. Bottenheim. De Opera in Nederland (1946), blz. 19 e.v.

Strijker zijn doel, het stichten van een Italiaanse opera, bereikt en het moet voor hem een grote voldoening geweest zijn dat het stadhouderlijk echtpaar met gevolg benevens de regering der stad zijn opera kwamen bezoeken. Helaas kwam het bedrag van *f* 1250.—, dat hij voor deze voorstelling kreeg, in handen van zijn schuldeisers. Het is niet bekend welke opera op deze speciale gastvoorstelling opgevoerd werd. Wellicht dezelfde waarmede het operagebouw geopend was?

De gasten werden voorts uitgenodigd om met de regering der stad een maaltijd in het stadhuis te gebruiken. In deze tijd van het jaar kon het uitgebreide gezelschap echter niet in één vertrek ontvangen worden. Men had een tafel aangericht in de kamer der burgemeesteren en één in de raadskamer. Een moeilijkheid was, dat wanneer beide gasten met de schout, burgemeesteren, schepenen en oud-burgemeesteren aan één tafel gingen zitten er weinig plaatsen voor het gevolg aan deze tafel overbleven. Onder dit gevolg bevonden zich verscheidene leden van de ridderschap van Holland en andere provincies en generaals. Door deze tafelschikking zou de tweede tafel in het vertrek van de burgemeesteren als minderwaardig beschouwd kunnen worden. De oud-burgemeesteren stelden echter voor, dat zij daarom zouden gaan aanzitten aan de tweede tafel, zodat deze moeilijkheid met beleid opgelost werd. ¹⁾ Zonder muziek was een dergelijke maaltijd niet in te denken. Michiel Nuits en elf andere musicanten en speelluiden zorgden hiervoor. ²⁾ De waskaarsen en flambouwen, die Thomas Karstensz leverde toen Zijne Hoogheid hier was, zullen niet alleen bij deze gelegenheid gebruikt zijn. ³⁾

Waarschijnlijk heeft het verblijf van Willen III geduurd tot 12 Februari. De rekening, die Hendrik Schut, de kastelein van het Oudezijds Herenlogement vanwege het verblijf van Zijne Hoogheid aldaar indiende, bedroeg *f* 10456.12.— ³⁾ In totaal bedroegen de kosten van dit bezoek voor Amsterdam ongeveer *f* 23000.—.

Nederland was voor Willem III zijn geliefde geboortegrond. Toen hij door zijn Engels koningschap genoodzaakt was langdurig in Engeland te verblijven, keek hij reikhalzend uit naar zijn bezoeken aan Nederland. In een brief aan Heinsius schreef hij 15 Mei 1699: „ick maeck staet met Gods „hulpe in het beginsel van de aenstaende maent van hier naer Hollandt te vertrecken, waernaer „ick verlang als een visch naer het water.” ⁴⁾

Bij het overlijden van koningin Maria op 7 Jan. 1695 en bij de dood van koning Willem III op 19 Maart 1702 te Hamptoncourt nam de stadsregering de rouw aan en 12 dagen lang luidden de klokken van de Oude Kerk, Nieuwe Kerk, Westerkerk en Zuiderkerk drie maal daags een uur. ⁵⁾

S. HART.

BIZONDERHEDEN OVER HET BEGRAVEN IN AMSTERDAM.

Het artikel van de heer Bijleveld gaf mij aanleiding een onderzoek in te stellen naar de uitzonderlijke positie van het 19de eeuwse Amsterdam op het gebied van het begraven. Dr. J. A. Kool, W. Heineken en Dr. J. Breen⁶⁾ schreven er over zonder echter duidelijk te maken, hoe het mogelijk was, dat de hoofdstad van het land zich gedroeg alsof er geen wetten en bepalingen bestonden. Het antwoord op deze vraag vond ik in de archieven van de stad en van de kerkmeesters, officieel genaamd Commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen, goederen enz. der Hervormde Nederduitse Gemeente te Amsterdam, want er is heel wat te doen geweest over deze quaestie. Een kort verslag — voor een nauwkeurige beschrijving zou een lijvig boekdeel nodig zijn — moge hier volgen.

¹⁾ G. A. Resol. Burg. en Oud-Burg. B. fol. 216 v. 217.

²⁾ Id. Thes. Ord. 449 fol. 24,16.

³⁾ Thes. Ord. 449 fol. 57. Het blijkt, dat de confituren, wijnen, etc., die door de bedienden van Zijne Hoogheid waren medegenomen, door de stad waren overgenomen. Alsmede 2 tapijten à *f* 450.—, 2 tafels en 4 garidons. In het N. Z. Herenlogement logeerden de hertogin van Simmeren en haar zuster, wier vertering, groot *f* 625,11.— ook door de stad werd gedragen (Thes. Ord. 449 fol. 10).

⁴⁾ Archives ou Correspondance etc. Deel II blz. 415.

⁵⁾ Thes. Ord. 492 fol. 49. Voor het aannemen van de rouw wegens de dood van de Koning van Engeland 22 Heren à 150 gld. *f* 3300.—. Een zelfde bedrag was ook in 1695 betaald voor de rouw voor de Koningin van Engeland. Voor kleedgeld kregen de heren van de regering jaarlijks 50 gulden. Vanwege het klokkenluiden wegens het afsterven van Koning Willem III werd totaal *f* 650.6.— betaald (Thes. Ord. 492 fol. 79).

⁶⁾ Dr. J. A. Kool: Over het begraven (Amsterdam 1859); Mr. W. Heineken: Overeenkomsten over het begraven in kerken (Bijdragen Staats-, Provinciaal- en Gemeentebestuur 1876); Dr. J. Breen in Maandblad *Amstelodamum* I, 12.

De actie tegen het begraven in de kerken en binnen de steden vond zijn oorzaak in hygiënische overwegingen. Al van ouds liet de regering van Amsterdam motieven van die aard medespreken bij het opstellen van haar ordonnanties. Een keur van 1602, opnieuw afgekondigd in 1617, verbood het begraven in de kerken op Zondag en tijdens de avondpredicaties „alsoo door het openen van graven, groote stanck komt, so in de kereken ende kapellen als op de kerekhoven, ende deselve stanck groote oorsake geeft tot haestige of eenige andere siekten, waardoor eenige van de Burgers en Ingezetenen dezer stede, *gewoon* zijnde ter kercke te komen om Godswoord te hooren, oorsake souden mogen nemen, haar daarvan te onthouden.” Dezelfde keur geeft bepalingen omtrent het hout van de doods-kisten en omtrent het aanbrengen van nieuw zand bij het ruimen van graven, alles ter wille van de volksgezondheid. Op 27 October 1727 droegen de Burgemeesters het toezicht over de kerkhoven en begraafplaatsen op aan het Collegium Medicum.

Toen echter het decreet van de Provisionele Representanten van het Volk van Holland van 8 Juni 1795, houdende een verbod tegen het begraven van lijken in de steden en op de dorpen, in Amsterdam ter tafel kwam, lieten de Representanten daar andere overwegingen voorgaan en besloten op 23 October na ampel advies te hebben ingewonnen, te antwoorden, dat het aanleggen van buitenbegraafplaatsen niet goed doenlijk was wegens de moerassige, lage en veenachtige gronden, alsmede wegens de onberekenbare kosten in verband met de grote bevolking en dienden daarom een verzoek in om dit decreet ten opzichte van Amsterdam in te trekken. Het resultaat was, dat uitstel werd verleend tot 31 December 1796 met de aanmaning om gedurende dat jaar alle beletselen en hinderpalen uit de weg te ruimen. Daar de Representanten van Holland meer gezag in theorie dan in praktijk hadden, hoefde Amsterdam zich niet bezorgd te maken voor dwangmaatregelen.

Dat de stad toch nog veel aandacht aan de zaak heeft moeten besteden, kwam, omdat één van haar burgers, George Henric Aman, bewoner van de Elandsgracht, in 1790 met een vooruitziende blik een begraafplaats aan de Weespervaart in Diemerbrug had opgericht. Deze begraafplaats floreerde niet. Het begraven daar kwam van zelfsprekend duurder dan op de stedelijke kerkhoven, waar de onbemiddelde Amsterdammers ter aarde werden besteld, en de deftige Amsterdammers met uitzondering van enkele maniakken op het gebied der hygiëne dachten er niet aan hun graven in de kerken op te geven. Met het decreet van 1795 zag Aman zijn kansen echter keren, vooral daar de Directeuren van Stadswerken — Publieke Werken zouden wij zeggen — hem vrij gunstig gezind waren. In een uitvoerig rapport van 2 October 1795 aan het Comité van Algemeen Welzijn over het aanleggen van één of meer begraafplaatsen, een plan getaxeerd op f 300.000.—, hielden ze er rekening mee, dat met deze aanleg wel twee jaar of meer gemoeid zou zijn en dat de stad daarom het beste deed voor deze jaren een contract met Aman, die zich hiertoe bereid had verklaard, te sluiten. Het Comité van Algemeen Welzijn deed op 21 October op zijn beurt de Representanten van Amsterdam deze mogelijkheid aan de hand, wees echter daarnaast op de geweldige bezwaren, verbonden aan het aanleggen van nieuwe begraafplaatsen, en gaf daarom eveneens in overweging om in navolging van een aantal plaatsen in Noord-Holland intrekking van het decreet voor zover het deze stad betrof te vragen. Het resultaat zagen wij reeds: De Representanten kozen het laatste. Aman legde zich daar echter niet bij neer. Op 7 December 1793 diende hij bij de stad een request in, waarin hij zijn begraafplaats aanbeval en voorstelde indien gewenst nog een andere begraafplaats aan te leggen. Hoewel hij geen antwoord kreeg, liet hij de moed niet varen en herhaalde zijn aanbod. In 1797, toen zijn financiële positie bedenkelijk ging worden, gooide hij het over een andere boeg en bood aan zijn begraafplaats, ingericht voor 1280 graven met stenen zerken, waarvan reeds circa 300 graven waren afgedekt, aan de stad over te doen, mits hijzelf als stedelijk doodgraver zou mogen fungeren. Daar bulten de stad kon „het rottend riff door kwade uitdampen geen nadeel den mensch toebrengen.” Het stadsbestuur trok zich echter van dit request al even weinig aan als van de vorige requesten. Daarom besloot Aman het hoger op te zoeken. In 1800 diende hij een request in bij de Eerste Kamer, waarin hij aanbod f 10.000.— per jaar in de stadskas te betalen op voorwaarde dat hij monopolie voor de Amsterdamse begrafenissen zou krijgen en dus een vergoeding voor alle lijken, die elders werden begraven. Dit request werd om advies naar Amsterdam gestuurd en door de municipaliteit op haar beurt om advies aan het Comité van Algemeen Welzijn overgedragen. Hier vond Aman eindelijk medestanders. Het rapport van 27 Juni 1800, dat opgesteld was door één van de leden van het Comité, de burger George Decker, bleek echter allerminst naar de zin van de municipaliteit te zijn. Het bevatte een felle aanklacht tegen het begraven in de stad en in de kerken: sedert 1796 was er niets en dan ook niets gedaan. Alle bezwaren tegen het begraven buiten de stad werden door Decker weggeredeneerd en het voorstel van Aman toegejuicht als uitermate gunstig voor de stad. De municipaliteit stelde de behandeling van het rapport aanvankelijk voortdurend uit en stuurde het tenslotte op 24 Juli terug naar het Comité met het

bericht, dat ze er zich niet mee kon verenigen en een nieuw rapport in haar geest verlangde. Het Comité voelde daar klaarblijkelijk weinig voor en stuurde pas op 12 November na een aanmaning een enigszins zuur en zeer kort rapport met het advies te verwijzen naar het rapport van 1795¹⁾. Dit verloop van zaken kwam Aman natuurlijk ter ore en weer deed hij een poging, ditmaal bij de Raad van Binnenlandse Zaken. Hij herhaalde zijn voorstel en vestigde tevens de aandacht op het afgekeurde rapport van Decker. Het Gemeentebestuur werd ter verantwoording geroepen en antwoordde in een missive van 5 Mei 1802, dat de begraafplaats van Aman niet geschikt was en dat het buiten hun macht lag een copie van het rapport van Decker in te zenden, daar dit was afgekeurd en teruggegeven aan het Comité van Algemeen Welzijn.

Weer gebeurde er niets, maar de familie Aman was vasthoudend. In 1807 diende de zoon, Paulus Aman, bij Koning Lodewijk Napoleon — hij verwachtte van deze waarschijnlijk een krachtiger optreden dan van de volksvertegenwoordigers — een request in, verzoekende dat het decreet van 8 Juni ten minste ten opzichte van Amsterdam ter executie mocht worden gelegd en zijn begraafplaats daartoe worden ingeschakeld met het aanbod om, als men dit algemeen wilde invoeren, een plan tot wegneming van alle moeilijkheden op te stellen. Via de landdrost bereikte dit request in November Amsterdam. Daar maakte men echter geen haast met de beantwoording. De Koning was evenwel minder gemakkelijk af te schepen dan de Representanten en op 6 Januari 1808 verscheen een koninklijk besluit — waarschijnlijk wel het gevolg van het request van Aman —, dat de Minister van Binnenlandse Zaken opdroeg voor het gehele land een concept-reglement omtrent het verbod van begraven in steden voor te dragen. Ten gevolge daarvan schreef de landdrost nogmaals naar Amsterdam en op 1 Maart 1808 gaf de Maire eindelijk antwoord. Hij begon met het betoog, dat in 1798 door de Commissie van Geneeskundig Toezicht te Amsterdam de opvatting, dat het begraven in kerken en steden schadelijk was, was tegengesproken, en dat deze opvatting dus alleen berustte op een idee van de Representanten van 1795, die trouwens op de bezwaren van Amsterdam een uitstel van een jaar hadden verleend en daarop nooit meer waren teruggekomen. Verder wees hij nadrukkelijk op het feit, dat Aman een particuliere „entreprenneur en speculant” was, aan wiens belangen het algemene belang niet mocht worden opgeofferd. De begraafplaats te Diemerbrug lag immers op moerassige grond „daar vandaan dan ook, dat er bekende lijken op des suppliant's begraafplaats zijn bijgezet, van welke indien men wel geïnformeerd is, na een kort tijdsverloop geen spoor meer was te vinden, hoe zeer ook deswegens een nauwkeurig onderzoek is gedaan.” De moerassige grond was nog altijd het hoofd-excuus, waarom ook de aanleg van begraafplaatsen elders in de buurt van de stad onmogelijk heette : „en waar vindt men dan de waarborg dat die plaats bekwaam zal zijn, betamelijk voor den overblijfselen van onze waardige afgestorvenen, en dat dezelve niet met alle de lijken in dezelve weldra in moeras en buitengrond zal wegzinken?”

Weer had de stad succes: tijdens het koningschap van Lodewijk Napoleon bleef het verbod een dode letter. De inlijving kwam echter en daarmee de invoering van de Franse wetten, waaronder het decreet van 23 Prairial XII (1804), dat het begraven in besloten gebouwen en het binnenste der steden of dorpen verbood. Het eerste wat Amsterdam er van merkte, was al weer een request van Paul Aman, ditmaal aan de Prins Gouverneur Generaal, dat via de Prefect op 14 Mei 1811 Amsterdam bereikte. Het opstellen van een missive aan de Prefect kan ditmaal niet meer veel moeite hebben gekost. De vroegere bezwaren werden weer aangevoerd. Nu had men echter met een geheel ander gezag te maken. In een brief van 10 Augustus 1811 sloeg de Prefect het verzoek van Amsterdam om ontheffing van het verbod af en droeg de Maire op de Raad bijeen te roepen ten einde de vereiste middelen in het werk te stellen tot overneming en gereedmaking van het terrein van Aman. Daaraan wilde de stad niet geloven en onderhandelingen over andere terreinen volgden. In afwachting van de uitvoering van het decreet moest volgens de voorschriften van hogerhand een verbod worden afgekondigd voortaan nog kerkgraven te verkopen en over te dragen. Dit verbod zette de Maire om in een verzoek. Onmiddellijk werd hij echter op zijn vingers getikt en op 22 September 1812 moest hij er toe overgaan bepaaldelijk een verbod daartoe af te kondigen. Op 10 November 1812 kwam de kennisgeving van de Prefect binnen, dat met ingang van 1 Januari het begraven in de kerken verboden zou zijn. De kerkhoven in de stad mochten voorlopig nog in gebruik blijven. Vóór 1 Januari 1813 moest de Maire het aankopen van grond voor een openbare begraafplaats buiten de stad voordragen. Op 19 November 1812 publiceerde de Maire deze kennisgeving en op 15 December 1812 wees hij de kerkmeesters nog eens uitdrukkelijk op deze publicatie.

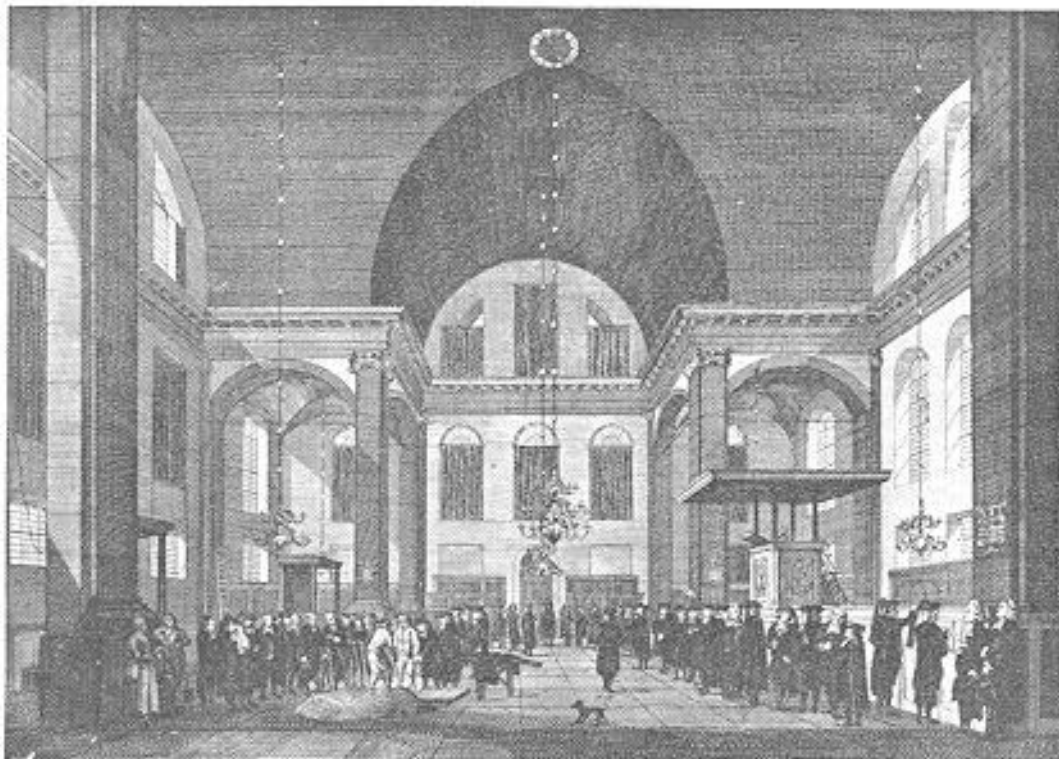
¹⁾ Notulen Comité van Algemeen Welzijn 1800, fol. 263, 355, 442 en 503. De bronnen van de verdere gegevens vermeldde ik niet, daar deze in de verschillende klappers gemakkelijk zijn te vinden.

De kerkmeesters van de verschillende kerkelijke gemeenten, die het recht hadden te begraven, n.l. de Nederduits Hervormde, de Waalse, de Engels Episcopale en de Lutherse Gemeenten, en daaruit aanzienlijke inkomsten hadden, waren natuurlijk al lang op de hoogte, dat dit Damocleszwaard boven hun hoofden hing. Plannen tot het stichten van buitenkerkhoven waren door hen ontworpen, maar niet ten uitvoer gebracht. De laatste dagen van 1812 waren in ieder geval uitzonderlijk voordelig voor kerkmeesters, daar er een geweldige drukte was van het opgraven van lijken — waarvoor natuurlijk vergoeding moest worden gegeven —, die naar elders werden overgebracht. Na 1 Januari 1813 kon dat niet meer geschieden. Vele verzoeken om consent tot opgravingen kwamen bij het Gemeentebestuur binnen, waaruit blijkt, dat de begraafplaats in Muiderberg het meeste voordeel had van de uitvoering van de wet van 1804. Doch ook Aman kreeg zijn deel. De deftige Amsterdammers lieten zich vanzelfsprekend niet op de volkskerkhoven in de stad begraven. Zo werd op 9 Januari 1813 het lijk van Jan Jacob Brants, een bekend en rijk Doopsgezind koopman, ter aarde besteld in Diemerbrug. Hij was net enige dagen te laat overleden om in het familiegraf in de Nieuwe Kerk naast zijn vrouw te mogen rusten. In een enkel noodgeval werd gebruik gemaakt van een der stadskerkhoven, zoals bij het begraven van Elisabeth Henrietta gravin van Boetzelaer van Langerak, de vrouw van de schout bij nacht, Gerrit Verdooren, die in Januari 1813 stierf en in afwachting van het gereedmaken van een nieuwe grafkelder op het kerkhof te Langerak — voor het familiegraf in de kerk aldaar gold natuurlijk ook het begraafverbod — op het Karthuizerkerkhof ter aarde werd besteld. Wel moet men er zich toen van bewust zijn geweest, dat men in een nieuwe tijd leefde: Afschuwelijk idee, een gravin van Boetzelaer begraven op een kerkhof in het hartje van de Jordaan! Dat in deze overgangstijd, waarin men zulke dingen zag gebeuren, plannen werden ontworpen voor het oprichten van particuliere kerkhoven, verwondert ons niet. Willem Borski o.a. heeft rondgelopen met ideeën een begraafplaats in Bloemendaal te stichten.

Het bleek echter voorlopig nog niet nodig te zijn. Met de terugkeer van de Oranjevorst op 30 November herleefde de hoop van het behoudende deel van de bevolking. Ditmaal dus geen request van Aman, maar van zijn tegenstanders! Op 9 December 1813 stelden de kerkmeesters van de Hervormde Gemeente een commissie in ten einde het begraven in de kerken wederom ingevoerd te krijgen. In deze commissie zat o.a. de bekende D. W. Elias. Uit het artikel van de Heer Bijleveld weten wij, hoe hij behalve als kerkmeester ook nog een persoonlijk en zeer direct belang had bij de opheffing van het verbod tot begraven in de kerken. Zijn broer was nog wel niet gestorven, maar zwaar ziek en stierf dan ook op 20 December. Er kwam toen haast bij de zaak. Op 23 December rapporteerde Elias aan kerkmeesters, dat hij persoonlijk in Den Haag was geweest en daar had vernomen, dat de Koning geneigd was tot opschorting van het verbod, mits hem bewijzen werden overgelegd, dat dit voor de gezondheid niet nadelig was en de stad Amsterdam ook een aanbeveling gaf — dit laatste was niet moeilijk, daar Elias deel uitmaakte van het voorlopige bestuur — en verder kon Elias mededelen nog op dezelfde dag te hebben vernomen, dat de Koning het begraven in de kerken provisioneel weer had toegestaan. Inderdaad was dit beschied bij K.B. van 22 December 1813. Op de 24ste berichtte het stedelijk bestuur officieel, dat opschorting had plaats gevonden en op Kerstdag 1813 belegden de kerkmeesters een extravergadering. Het moet een vreugdevolle Kerstmis zijn geweest, dat het bericht bracht, dat het lucratieve begraven weer was toegestaan. Al op 27 December werd de broer van Elias begraven en blijkens andere begravingen in de laatste dagen van deze Decembermaand deed meteen de mare de ronde. Net zoals een jaar tevoren kwam er een geweldige drukte van opgravingen, ditmaal op de buitenbegraafplaatsen en vervoer naar de kerken.

Een periode van rust trad in. De Koning, hoewel voelend voor traditie, had het verbod van begraven slechts opgeschort in afwachting van een nader geneeskundig onderzoek. Dit liet een tijd op zich wachten. Pas op 24 Mei 1825 werd de Minister van Binnenlandse Zaken bij K.B. gelast een commissie hiertoe bijeen te roepen. Op 26 Augustus 1825 bracht deze commissie, waarin o.a. de Amsterdamse Professor G. Vrolik zat, rapport uit. Helaas voor de kerkmeesters alom in den lande, het begraven in de kerken en steden werd onvoorwaardelijk afgekeurd en de Commissie wilde van geen uitzonderingen weten. De uitvoering van dit besluit liet nog enige tijd op zich wachten, maar op 22 Augustus 1827 ging eindelijk een missive van de Minister van Binnenlandse Zaken uit, die op 30 Augustus door de Gouverneur van Noord-Holland werd door gegeven en die de lang verwachte genadeslag velde: Met ingang van 1 Januari 1829 werd het begraven in steden, dorpen en vlekken van meer dan 1090 zielen verboden en vóór die datum moesten daar één of meer begraafplaatsen worden aangelegd. Voor Amsterdam met zijn ruim 200.000 bewoners, dus ongeveer een tiende van de gehele bevolking, was dit niet zo eenvoudig. Burgemeester van Amsterdam was toen de hoogbejaarde Elias, in wie wij een geweldig voorstander van het begraven in de kerken hebben leren kennen. Hij verloochende zijn vroeger optreden niet. Toen

de kerkmeesters bezwaren maakten een juiste opgaaf van de inkomsten uit het begraven te doen, wat een van de eerste vereisten was voor het opstellen van nieuwe plannen, adviseerde hij hen in een brief van 19 November 1827 niet te ageren tegen een onherroepelijk besluit, waaraan hij echter toevoegde : „**maar** een geheel andere zaak is het, of die maatregel alhier uitvoerlijk is, met andere woorden, of zich niet alhier bezwaren of omstandigheden opdoen, welke de uitvoering van bovengemelde Z.M. wilsbepaling zullen belemmeren, zoo al niet in den weg zullen staan en bezwaarlijk op te lossen zullen zijn, namelijk, de kostbaarheid welke aan die uitvoering zal verbonden zijn, daar, behalve de kosten tot aanleg van andere en voldoende begraafplaatsen, het ons toeschijnt, dat er zeer belangrijke schadeloosstellingen te pas zullen komen bij die uitvoering waarover alleen thans quaestie is, en die van dien aard kunnen zijn, dat na behoorlijke

Atlas Fouquet 1783.

Begrafenis- in de Oosterkerk.

Naar tekening van H. Sehoute.

verificatie van dezelve, het aan fondsen zoude ontbreken om dezelve na billijkheid te kunnen geven.>’ De kerkmeesters begrepen, dat zij in Elias, die feitelijk te kennen gaf de uitvoering van het K.B. te zullen tegenwerken, een hechte steun hadden. Ze dienden hun opgaaf in, die de winsten van het begraven op **f 17.300.**— per jaar schatte.

Intussen deed de stad ogenschijnlijk ijverig pogingen om tot een nieuwe regeling te komen. Wethouder Hooft ontwierp plannen voor de aanleg van drie kerkhoven, waarvan de kosten samen met de schadevergoeding aan de kerkmeesters **f 800.000.**— zouden bedragen. Op 29 April 1828 deelde de Gouverneur mede, dat de Koning bezwaar had tegen deze enorme uitgaaf. De stad had hiermee al heel wat gewonnen, want Gedeputeerde Staten stelden aan de Koning voor alleen één kerkhof aan te leggen ter vervanging van de graven in de kerken. Op 26 Mei 1830 vroeg de stad aan de Gouverneur uitstel van het aanleggen der begraafplaatsen totdat de dijken zouden zijn voltooid en daarmee was de zaak voorlopig van de baan.

Angst voor de cholera asiatica deed B. en W. ip 1832 het advies inwinnen van de Plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toezicht, maar ondanks het ongunstige advies van deze Commissie van 11 Augustus, bleef het begraven in de kerken op de gebruikelijke wijze voortgaan. Zelfs het oordeel „Amsterdam door plaatselijke omstandigheden verhinderd aan de stem der

verlichte staathuishoudkunde gehoor te geven, staat met betrekking tot alle steden van ons vaderland niet alleen, maar tot alle volkrijke steden van Europa in deze op zich zelve" bracht geen wijziging.

In 1839 dreigde een oude bekende of althans zijn vertegenwoordiger een spaak in het wiel te steken. Paul Aman was weliswaar naar Liverpool verhuisd, maar een zekere Jan de Lanoy Abrahamsz, een van de voornaamste aandeelhouders in de begraafplaats te Diemerbrug — de Amans waren namelijk reeds spoedig in verband met alle tegenslagen genoodzaakt geweest een negotiatie van *f* 27.000.—, verdeeld in 54 aandelen, op hun begraafplaats af te sluiten —, die na een proces een accoord met Aman had gesloten, diende een request in bij de Koning met het verzoek dit kerkhof te kopen of de stad Amsterdam op te dragen de koop te sluiten, opdat aan de ondraaglijke toestanden daar een eind mocht komen. Natuurlijk adviseerde Amsterdam ongunstig: Hoewel — voor zover men wist — een nette begraafplaats, lag ze te ver weg en was ze te klein. Processen, die erover aanhangig waren gemaakt, maakten de koop onzeker en bovendien zouden de eigenaars van graven een verandering van een particuliere in een openbare begraafplaats ongetwijfeld niet toejuichen ¹⁾. Het gevolg van dit request was echter wel, dat B. en W. opnieuw een uitstel van vijf jaar moesten vragen, wat op 3 September 1839 geschiedde. Het antwoord bleef uit. Van 10 December 1842 dateert echter een zeer ontstemd schrijven van de Minister van Binnenlandse Zaken. Hij wilde plannen zien en als het niet anders mogelijk was, moest Amsterdam maar een geldlening sluiten, opdat in 1843 een eind aan deze wantoestanden zou komen. Met Ilpendam en Broek in Waterland was Amsterdam de enige plaats in Noord-Holland, waar nog in strijd met de wet werd begraven.

Amsterdam zag in dat het ernst werd. Tot nog toe had men zich beperkt tot het ontwerpen van een plan voor een begraafplaats aan de Westzijde der stad. In verband met de aanleg der spoorwegen kon dit echter niet in zijn volle omgang doorgaan. In Maart 1843 werd besloten jaarlijks een som van *f* 20.000.— op de begroting uit te trekken, te beginnen met 1844, en zo geld bijeen te brengen voor het trapsgewijze inrichten van begraafplaatsen. In 1845 werd werkelijk een begin gemaakt met het aanleggen van een begraafplaats buiten de Willemspoort, de latere oude Westerbegraafplaats. De kerkmeesters van de Hervormde Gemeente werden hierover zo zenuwachtig, dat ze een brief zonden 'aan de stedelijke regering met de mededeling, dat de inkomsten uit het begraven aanmerkelijk waren gestegen vergeleken met 18 jaar geleden, toen ze er een opgaaf van hadden gedaan. De stad voelde, nu het invoeren van het verbod onvermijdelijk werd, echter weinig meer voor schadevergoeding en deelde mede, dat ze zich hierover niet kon uitlaten. Intussen duurde en duurde de uitzonderlijke toestand voort. De nieuwe begraafplaats kwam wel gereed, maar was te klein, zodat de stad wegens administratieve moeilijkheden bezwaar maakte haar in te schakelen. Pas in 1860 werd er voor de eerste maal begraven. Brandbrieven van de Gouverneur bleven niet uit. Een Katholiek kerkhof, de Liefde, was in 1842 tot algemene tevredenheid in gebruik genomen en werkte zelfs met winst, zodat het de Gouverneur toescheen, dat de uitvluchten van de stad weinig grond hadden en dat althans enkele kerkhoven in de stad gesloten zouden kunnen worden. De stad bleef zich echter op de slechte stedelijke financiën beroepen en tenslotte besliste de Raad op 8 Augustus 1855, dat een concessie verkieselijk was boven het in eigen beheer nemen van de begraafplaatsen. Met de concessionarissen had men weinig geluk. De opzet van de architect, L. Valk, de eerste concessionaris, mislukte in 1858, omdat het kapitaal van *f* 500.000.— niet bij elkaar was te krijgen. Dit grote kapitaal was o.a. benodigd, omdat daarin een schadevergoeding aan de kerkmeesters van de verschillende kerkelijke gemeenten was vercalculeerd. Een tweede concessionaris, K. Kooy, werd deze verplichting van schadeloosstelling niet opgelegd, zodat hij met een kapitaal van *f* 350.000.— meende te kunnen volstaan. Hij stierf echter ontijdig in 1862.

Intussen waren er uit de burgerij verschillende stemmen opgegaan over de onhoudbaarheid van de toestand. Dr. J. A. Kool, een bekend medicus, schreef in de „Schat der Gezondheid" van 1860 en 1861 artikelen over het begraven te Amsterdam met de meest lugubere uitlatingen, o.a. „dat, tot op dit oogenblik, in de kom der gemeente minstens 42.435 lijken liggen te verrotten" en „ontzettend denkbeeld voorzeker om, met eene bevolking van meer dan 260.000 menschen, voortdurend het leven te moeten slijten op een *nimmer verzadigd* kerkhof ter grootte van een paar uren in de omtrek". Hij gaf daarbij een aantal statistische gegevens, die hij gedeeltelijk had losgekregen van de koster van de betrokken kerken, tot grote woede natuurlijk van de

¹⁾ Deze begraafplaats te Diemerbrug behoort thans aan de Hersteld Evangelisch Lutherse Gemeente en draagt de naam „Rustoord". Zij heeft de belanghebbenden ook later niet altijd geluk gebracht. Kort voor de eerste wereldoorlog moest de toenmalige beheerder terecht staan wegens het verkopen van grafstenen en hekken van particulieren.

kerkelijke instanties, die de kosters alle communicatie met de vijand verboden. Een medestander vond Kool in W. Goedkoop, die in 1860 een brochure schreef ter beïnvloeding van de raadsleden: „Het is met alleen verwonderlijk, maar tevens hoogst te betreuren, dat tot nu toe, in de eerste gemeente van ons Vaderland, deze zaak is behandeld geworden met miskenning van **pligten** en met ene onvergefelijke ligtzinnigheid, die aan de minste Gemeente in **Nederland** tot oneer en schande zou verstrekken”. Het steeds weer aangevoerde excuus van gebrek aan benodigd terrein was een onzinnige uitvlucht geweest. Nu immers was het terrein wel te vinden. Men moet verstomd staan „dat zulk een handelwijze gedoogd werd niet alleen, maar zelfs zo vele jaren bestaan kan, dat zij als het ware burgerrecht verkregen heeft, zoodanig, dat hij met bevreemding wordt aangezien, die zijne verbazing daarover te kennen geeft.”

Dergelijke brochures moeten mede er toe hebben bijgedragen, dat de Raad op 18 Februari 1863 in beginsel besloot tot het aanleggen buiten de Muiderpoort van een tweede algemene begraafplaats in eigen beheer. Er werd *f* 210.000.— voor deze Oosterbegraafplaats uitgetrokken, waarvoor de grond al eerder ten behoeve van de overleden concessionaris voor *f* 11.875.— was aangeschaft. Eindelijk kwam het dan toch *zover*, dat op 26 October 1865 B. en W. bekend maakten, dat ten gevolge van de openstelling van deze begraafplaats — de resten zijn tegenwoordig nog te vinden achter het Indisch Instituut — op 1 Januari 1866 het begraven in kerken en op kerkhoven met ingang van die datum werd verboden. De kerkmeesters kregen geen schadevergoeding ¹⁾, daar de toen ingevoerde wetsbepalingen geen bevoegdheid gaven de begraafrechten te verhogen om de kerkelijke gemeenten schadeloos te stellen en daar het verbod van begraven niet was uitgegaan van de Gemeente, maar van een K.B., zoals het Gemeentebestuur in een schrijven aan de Lutherse Gemeente, die om vergoeding had gevraagd, betoogde. Met de Hervormde Gemeente werd nog een korte tijd strijd gevoerd over het begraven op de twee kerkhoven op de bolwerken, die oorspronkelijk om de kerken hadden gelegen en daardoor onder het beheer van de kerkmeesters hadden gestaan, maar ook hier moesten kerkmeesters nog in 1866 toegeven ²⁾. Aan de uitzonderlijke positie van Amsterdam was toch een eind gekomen!

Vatten wij tenslotte de oorzaken van deze tergend langzame gang van zaken nog eens samen, dan moet de conclusie luiden, dat redenen als gehechtheid van de bevolking aan de oude begraafplaatsen, zuinigheid van het gemeentebestuur en financieel belang van de kerkmeesters overal golden, dat echter de enorme bevolking en de ongunstige samenstelling van de bodem, die op-hoging noodzakelijk maakte, een directe uitvoering in 1829 in Amsterdam onmogelijk hebben gemaakt. Dit excuus heeft geleid tot een geheel onnodig uitstel van 37 jaar, dat voornamelijk zijn grond had in de drie bovengenoemde redenen.

1. H. VAN EEGHEN.

DE JODENKETTINGEN.

1 n mijn schooljaren — die al zeer geruime tijd achter mij liggen — kon men aan de leuning 1 van de Leidse brug, van de brug bij de Spiegelgracht, en wellicht nog op andere plaatsen, een lange ketting, tot een tros opgerold, zien hangen. Onder ons jongens heetten ze de Jodenkettingen. Lange jaren sloeg ik er geen acht op, tot ze weer eens in mijn herinnering terugkwamen. En toen miste ik ze. Nu rijzen de vragen bij mij op: waar dienden ze voor? Sinds wanneer hingen ze er? En sinds wanneer, en om welke reden, zijn ze thans verdwenen? Of . . . berustte die jongensbenaming soms op fantasie? BL.

In de le jaargang van ons maandbad (blz. 40 en 64) is deze vraag reeds in het kort behandeld. Ons medelid Dr. J. Meijer was echter zo vriendelijk een uitvoerige verklaring te geven. **RED.**

De „Joden”-kettingen hebben te maken met de zogenaamde *Sabbathgrens*. Het is nl. den Joden verboden op Sabbath *voorwerpen te dragen*, „op publiek terrein.” ³⁾ Dit wordt echter wel veroorloofd indien dit gebied in „particulier terrein” is veranderd. Volgens de Joodse wet is dit nu het geval

¹⁾ Vergl. hiervoor het artikel van Heineken.

²⁾ Vergl. hiervoor het artikel van Breen.

³⁾ Ik kies hier de formulering „publiek terrein” en „particulier terrein”. Het zijn uiteraard technische termen, waarbij onder het eerste verstaan dient te worden: een overdekte, niet afgesloten, openbare en voor ieder toegankelijke ruimte; het tweede is: een particulier terrein, minstens 4 handbreedten (= 35 à 36 c.M.) lang en breed en afgesloten door wanden, die niet minder dan 10 handbreedten (= 88 à 89 c.M.) hoog zijn. Voorbeeld van 1 = straatweg; van 2 : = een binnenplaats. In de taal der *Misjna* (Tractaat Sjabbath) spreken wij van: *Resjoet Harabiem* en *Resjoet Hajachied*.

wanneer een „publiek terrein” *eventueel langs alle toegangswegen kan worden afgesloten*. Bijvoorbeeld door ophaalbruggen, hekken of kettingen. Ziedaar de betekenis van de „Joden”-kettingen. Vgl. in dit verband nog Jeremia 17 : 21 en 22.

Uit de litteratuur over de geschiedenis der Joden in Nederland zijn mij 2 interessante voorbeelden bekend, over deze materie handelende. Het eerste speelt in Den Haag, waar de rijke Portugese Joden voor dit doel alle *Haagse vaste bruggen* in houten *ophaalbruggen* wisten te doen veranderen (1692).

Aan Luiscius (*Algem. Hist. Geogr. en Genealogisch Woordenboek*, 1730, s.v.; 's-Gravenhage) ontleen wij dat „de Portugeezen van de magistraat verzogten, dat de stene bruggen, leggende over de gragt rondom den Hage, op hunne kosten mogten afgebroken en in houtte ophaal-bruggen verandert worden, gelijk geschiedde”.

Wijlen Opperrabijn T. Tal heeft daaraan een studie gewijd „*Haagsche Bruggen, een Joodse kwestie*”, voordracht 13 Januari 1898 (*Jaarboek Die Haghe* 1900). Merkwaardig is het, dat deze zaak veel opschudding teweeg bracht, o.m. onder de anti-Semieten, die de vrijheid der Joden maar al te groot vonden ¹⁾.

Een ander specimen bracht wijlen J. Zwarts in *Be Joodsche Sabbathgrens van Maarsse en Maarsseveen* in *de 18de eeuw*. (Overdruk uit Jaarboekje „Niftarlake”, 1931). Het gaat hier om een brug, die men „wel gaarne soude veranderen, om in haar soort een *separatie* genoemd te kunnen worden met een leggende til, die met een vast en suffisant slot gesloten wierd”.

Voor de Bijlage 1 (uit het Not. Archief van Joh. de Jonge, 3 Mei 1725 R.A. Utrecht), is zeer instructief voor de Sabbath-grens. Het komt aan op de bepaling, dat deze brug „in zijn spanning moet kunnen *drajen* als een valbrug”. Daardoor kon zij als „scheiding” dienst doen.

Geheel in dit kader passen onze kettingen, die dus als zodanig een fictieve afsluiting kunnen vormen, teneinde het dragen op onze Sjabboth mogelijk te maken.

J. MEIJER.

SPEELTUIN-JUBILEA.

Het komt tegenwoordig wel meer voor, dat er gewag gemaakt wordt van een belangrijke uitvinding en dat er dan dadelijk anderen zijn, die beweren, dat zij de uitvinding al lang in toepassing brachten. Op een zeer vredelievend terrein n.l. op dat van de Amsterdamse speeltuinen schijnt ook deze mededinging op te dagen. In de dagbladen wordt melding gemaakt, dat er 50 jaar geleden in de Czaar Peterstraat de eerste speeltuin te Amsterdam werd opgericht en dat er thans 38 hier ter stede voor de speelse jeugd beschikbaar zijn.

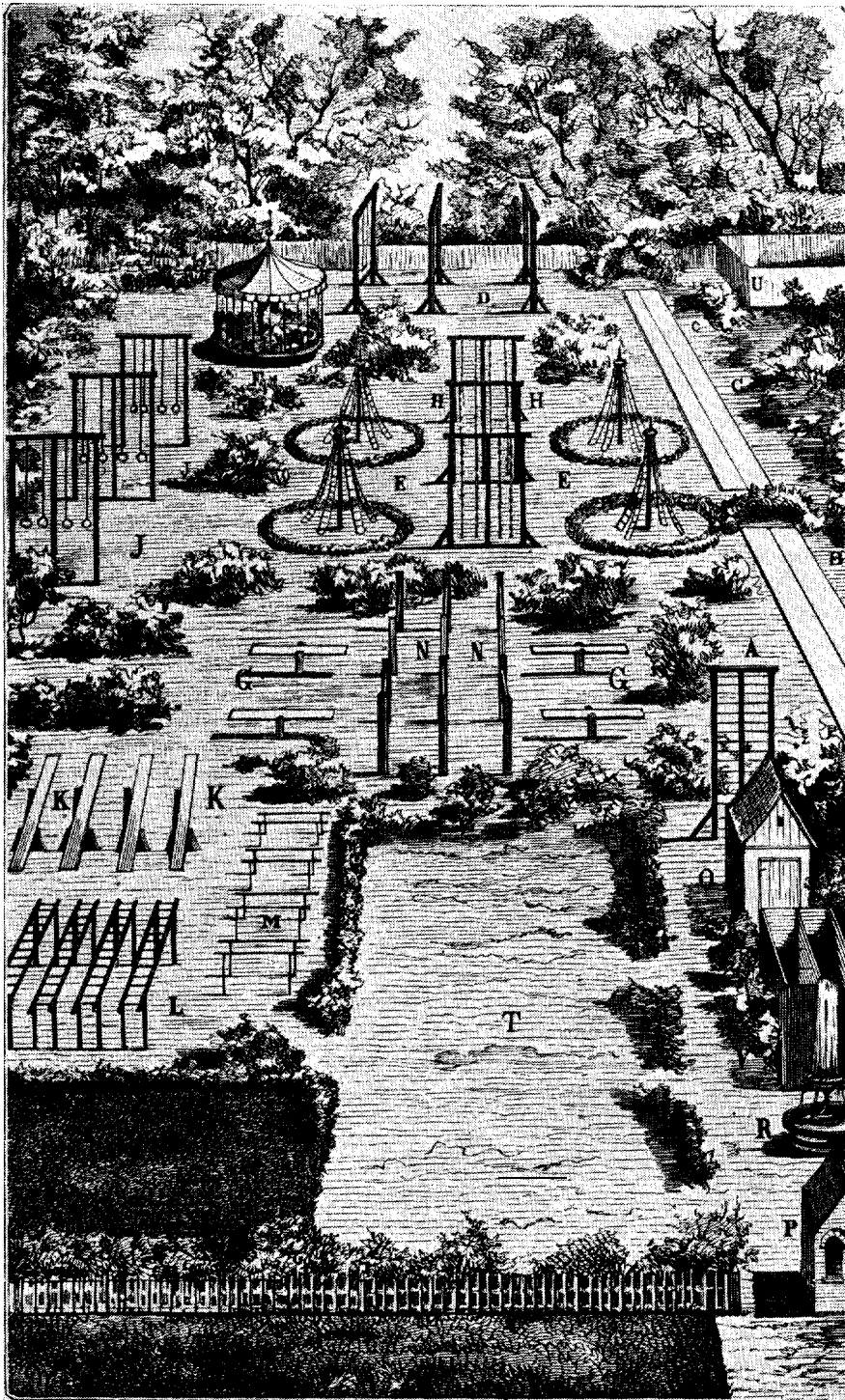
De Vereeniging tot veredeling van het Volksvermaak maakt er ons opmerkzaam op, dat zij op 8 Mei 1880 reeds de speeltuin aan het Weteringplantsoen opende. Het gemeentebestuur was hiermede zo ingenomen, dat het weldra binnen enkele maanden nog een terrein en wel op het Marnixplein aanbood, teneinde een tweede speeltuin te vestigen. Deze kon nog in de zomer van 1880 worden geopend.

Deze telgen der vereniging waren hun moeder dankbaar, zij ontwikkelden zich op zo verrassend snelle wijze, dat de band tussen moeder en kinderen wel steeds lossere werd en later definitief werd verbroken. De middelen der vereniging waren niet toereikend om de nadelige saldi jaarlijks aan te vullen. Er werd toen een afzonderlijke commissie voor de speeltuinen ingesteld, die in naam rekenplichtig was aan Volksvermaak. De heer A. E. d'Ailly schreef hierover in het bij het zestigjarig bestaan der vereniging in 1931 uitgegeven feestgeschrift en deelt hierbij mede, dat in 1917 toen de commissie voor de speeltuinen een legaat kreeg er een ingewikkelde ontarring plaats had tussen Volksvermaak en de commissie die geen rechtspersoonlijkheid bezat en daardoor het legaat zelf niet kon aanvaarden. De zaak werd daarna behoorlijk geregeld en Volksvermaak gaf vol vertrouwen de zorg voor de speeltuinen aan anderen over.

Al heeft deze vereniging het recht zich als eersten oprichter van een openbare Amsterdamse kinderspeeltuin te beschouwen, zij ziet met genoegen dat deze gedachte, die in 1880 vooral den heer N. Tetterode, den bekenden suikerraffinadeur van Spakler en Tetterode, tot ere heeft gestrekt op bijzondere wijze is uitgegroeid; zij verheugt zich dan ook in elk jubileum of dit 70 of 50 jarig is.

Mr. R. E. KIELSTRA.

¹⁾ Voor verdere litteratuur: M. H. Pimentel: *Geschiedk. aant. Port. Isr. in den Haag*, 1876, pag. 9 en J. H. Buzaglo in *Jaarboek Die Haghe*, 1939, pag. 33.

Ontwerp speeltuin Weteringplantsoen.

Uit een artikel van N. Tetterode: „Openbare speeltuinen”
(Eigen Haard 1879, bl. 314)

DE DICHTER DIE DACHT DAT HIJ VAN GLAS WAS.

Tot de vele buitenlanders, die aan de Leidse universiteit studeerden ten tijde van het verblijf van Descartes in ons land, behoorden twee Denen, de gebroeders Thomas en Erasmus Bartholinus, zoons van een Kopenhaags hoogleraar. Zoals uit hun brieven blijkt, waren beiden aanhangers en vereerders van de wijsgeer. De oudste broeder Thomas, die tussen 1637 (het jaar, dat het *Discours de la méthode* verscheen) en 1640 in Leiden vertoefde, werd later een beroemd medicus. Vermaard professor in Kopenhagen, heeft hij verschillende belangrijke ontdekkingen op zijn naam staan.

Niet alleen in zijn brieven getuigt Thomas Bartholinus van zijn bewondering voor Descartes, ook uit zijn geschriften blijkt, dat hij de werken van de Fransman terdege kent. Als Bartholinus het in zijn verzameling van merkwaardige ziektegevallen heeft over de zonderlinge inbeeldingen, waar melancholici mee behept kunnen zijn, knoopt hij kennelijk aan bij een passage uit het *Discours de la méthode*, waarin Descartes het geval vermeldt van iemand, die zich verbeeldde van glas te zijn ¹⁾. Zijn Deense leerling gaat hier nader op in en deelt mede, dat er een beroemde Amsterdamse dichter was, die meende, dat hij een glazen zitvlak had; de stakkerd durfde niet te gaan zitten uit angst, dat hij zou breken ²⁾!

Zoals de geleerde uitgever van Descartes' werken Ch. Adam betoogd heeft, is het hoogst waarschijnlijk, dat Descartes en Bartholinus hetzelfde geval op het oog hebben en dat ook Descartes van de vreemde ziekte van de Amsterdamse poëet gehoord had ³⁾.

Wat Adam echter niet wist, is, dat de patiënt in quaestie niet een willekeurige dwaas was („un pauvre fou d'Amsterdam" noemt hij hem), maar niemand minder dan de illustere professor Barlaeus, die nog groter roem genoot als Latijns dichter dan als hoogleraar. 't Is bekend, dat de vrolijke Brabander, die in gezelschappen steeds een welkome gast was, aan aanvallen van melancholie leed. Reeds enkele maanden na zijn ambtsaanvaarding in 1632 had hij zijn colleges aan het Athenaeum illustre moeten staken wegens overspanning en telkens komen in zijn leven dergelijke perioden voor. Met zijn zwaarmoedigheid in verband te brengen is het (onbevestigde en niet waarschijnlijke) verhaal, dat hij zich in een put verdronken zou hebben uit wanhoop over het feit, dat zijn mededinger Spanhemius een grotere beloning voor een rouwdicht over Frederik Hendrik ontvangen had dan hij. Ook uit sommige brieven blijkt een vreemde geestesgesteldheid en dit alles klopt volkomen met wat Baylc vertelt over de waandenkbeelden van Barlaeus: nu eens verbeeldde deze zich, dat hij van boter of van stroo was en durfde niet in de nabijheid van vuur te komen, dan weer meende hij van glas te zijn en was bang te zullen breken.

Of dergelijke waanvoorstellingen meer voorkomen, zou een psychiater ons misschien kunnen vertellen. Merkwaardig is het in ieder geval, dat het ziektegeval van onze Barlaeus een plaats gevonden heeft in een van de meesterwerken der wereldliteratuur.

H. F. V.

VAN DE BOERENTAFEL.

Mr. S. A. M. Bottenheim. GESCHIEDENIS VAN HET CONCERTGEBOUW, tweede deel, N.V. Uitgeversmaatschappij „Joost van den Vondel" te Amsterdam.

Juist een jaar na het verschijnen van het eerste deel van deze Geschiedenis van het Concertgebouw, dat wij in het Januarinumnummer 1949 van het maandblad mochten aankondigen, heeft het tweede deel van dit kapitale werk over ons lokaal, nationaal en internationaal muziek instituut het licht gezien. Het is op dezelfde royale wijze uitgevoerd als het eerste deel en wederom verlicht met vele afbeeldingen in en buiten de tekst.

Eindigde het eerste deel met het vertrek van Kes naar Glasgow, het tweede opent met de ambtsaanvaarding door Mengelberg, in 1895. Er is als 't ware een natuurlijke scheiding, die trouwens voor de hand lag, tussen beide delen. Door deze verandering toch van leider van het orkest begon inderdaad een nieuwe periode in het leven van het Concertgebouw, een tijdperk dat door de auteur betiteld is als: de nieuwe koers.

Voor de ouderen in het bijzonder heeft dit tweede deel de aantrekkelijkheid, dat zij veel zo niet alles — wat daarin beschreven wordt, zelf hebben meegemaakt. Het ver-

¹⁾ Oeuvres (éd. Adam et Tannery) IX p. 14.

²⁾ *Historiarum anatomicarum rariorum centuriae* (Amsterdam 1654) p. 322.

³⁾ *Oeuvres* XIII p. 27.

levendigt voor hen de dierbare herinnering aan vele schone Zondagmiddagen en Donderdagavonden, die zij in „het Gebouw” in de grote zowel als in de kleine zaal — hebben doorgebracht; aan zovele dirigenten van wereldnaam, die naast Mengelberg, als leiders van het orkest optraden; aan de keur van binnen- en buitenlandse solisten, die in de loop der jaren op het podium schitterden; maar vooral aan de meesterwerken der wereldlitteratuur op het gebied der toonkunst, zo klassieke als moderne (men denke, wat de laatste betreft, in het bijzonder aan Gustave Mahler en Richard Strauss), die voor ons werden ontvouwd, en — last not least — aan het orkest, dat wondere instrument, hetwelk de soms verborgen schoonheid voor ons vertolkte.

Over dit alles licht de schrijver ons wederom zeer uitvoerig en uiterst gedetailleerd in, en wel in een achtal hoofdstukken van dit niet minder dan 260 bladzijden tellende tweede deel. Die hoofdstukken behandelen onderscheidenlijk: de Nieuwe Koers en de Symphonie Pathétique van Tschaikowsky, destijds een noviteit, — eerste bewijs van de nieuwe koers! —, die al dadelijk een formidabele indruk maakte en sedert, naar men weet, op de programma's is gebleven; de reis van het Concertgebouworkest naar Noorwegen in 1928, als uitvloeisel van het bezoek, dat Edvard Grief, de Noorse toondichter, het jaar te voren aan Amsterdam had gebracht, en „Ein Heldenleben”, van Richard Strauss, door deze als blijk van bewondering aan het orkest en zijn leider opgedragen; het Eerste Nederlands Muziekfeest in 1902, erkenning van de betekenis ook van de kunst van eigen bodem, en het, minder feestelijk, Concertgebouw conflict (1904), gevolg van de breuk tussen de orkest-directeur en de directeur-administrateur, de heer Willem Hutschenruyter, die in verband hiermee zijn ontslag nam en in laatste instantie tussen het bestuur en het orkest in emancipatie; Mengelberg's internationale carrière; het Tweede Nederlands Muziekfeest (1912), dus tien jaar na het eerste; het Zilveren Jubileum van het Concertgebouw (1913); het Concertgebouw voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog en tot slot — ook de schaduwen worden ons terecht door de getrouwe geschiedschrijver niet bespaard — een „Luidruchtig Intermezzo”, na en naar aanleiding van de uitvoering van Dopfer's Zevende Symphonie, „De Zuiderzee”, op 25 November 1918, die tot een vijandige demonstratie van de zijde van sommige bezoekers leidde. Tot de demonstranten behoorde de muziekverslaggever van een der grote bladen. In verband hiermede bemoeide ook de Vereniging „De Amsterdamsche Pers” zich met het geval. Wij stippen dit aan, omdat de

uitspraak van het bestuur dier vereniging ter zake, in het boek niet juist wordt weergegeven (wellicht als gevolg van een zetfout). Het bestuur voornoemd sprak n.l. als zijn oordeel uit, dat de plaats voor de kritiek van de verslaggever uitsluitend het blad is dat hij vertegenwoordigt, zodat het optreden van deze verslaggever als *niet geoorloofd* moest worden beschouwd (maar dat het bestuur tevens meende krachtig te moeten opkomen voor de vrijheid der kritiek in het algemeen). In plaats van de cursief gedrukte woorden leest men: „niet-ongeoorloofd”. Dit is niet juist, kan niet juist zijn, omdat het een onlogisch element in de zinsbouw zou vormen.

Het boek besluit met een herinnering aan het grootse Mahler-feest van 1920, ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van Mengelberg. De laatste en voor de objectieve beschouwer zeker moeilijkste periode van de laatste 30 jaar (wij denken hier vooral aan de bezettingstijd) blijft dus voor het nog te verschijnen derde deel bewaard.

D. KOUWENAAR.

100 JAAR PUBLIEKE WERKEN. Uitgave ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de dienst der Publieke Werken van Amsterdam. Overdruk uit het Februarinumnummer van „Ons Amsterdam”.

Deze feestuitgave van 80 pagina's wordt geopend door korte inleidingen van de Burgemeester en de Wethouder voor de Publieke Werken en een historisch overzicht van de ontwikkeling van P. W. vóór 1850, grotendeels ontleend aan het artikel van Mr. W. F. H. Oldewelt in zijn „Amsterdamsche Archiefvondsten”. Dan volgt de hoofdschotel „Honderd jaar Publieke Werken” van de hand van de Directeur Jhr. Ir. J. E. van Heemskerck van Beest, waaraan uiteraard velen moeten hebben meegewerkt. Het begint met een uiteenzetting van de ontwikkeling der administratie, vergezeld van een zeer instructief overzichtschema (bl. 13). Daarna komt een overzicht van de stedenbouwkundige ontwikkeling, waarin heden, verleden en toekomst van onze stad uitgebreid worden behandeld. Grondbedrijf met zijn beheer der bezittingen, het gereedmaken van bouwterreinen, bestratingswerken, verkeer, riolering en waterverversing, bruggenbouw, beplantingswerken met recreatiemogelijkheden, de oprichting, de inrichting en het onderhoud van openbare gebouwen — een speciale passage wordt gewijd aan scholen en de zee- en luchthaven passeren dan de revue. Tenslotte worden nog enkele bijzonderheden omtrent de dienst medegedeeld.

Jammer is, dat het verband tussen tekst en

illustraties, die overigens buitengewoon mooi zijn, soms iets te wensen overlaat!

De afbeeldingen op bl. 72 van het wederaanbrengen van wijzers aan het uurwerk van de Westertoren, van de luidklok van de Westertoren en van de wasvorm van de luidklok in de toren *van de* Gereformeerde Waalkerk, zullen, waar geen nadere verklaring wordt gegeven, bij vele lezers de vraag doen rijzen, waarop de bemoeiingen van P. W. met deze zaken berusten. Ook de boeiende, zelfs griezelige illustraties op bl. 45 van ziek en gezond geactiveerd slib worden ons inziens in de tekst niet duidelijk gemaakt. Deze opmerkingen raken echter niet het geheel; dat is ontegenzeggelijk zeer geslaagd. Doordat de samenstellers niet hebben gestreefd naar een consequent doorgevoerde systematische bespreking van alle onderdelen, maar een aantal grepen hebben gedaan uit de voor leken belangwekkendste onderdelen van de dienst, is een buitengewoon aardig werk ontstaan, waar ieder iets van zijn gading zal vinden.

I. H. v. E.

FEBRUARINUMMER 1950 VAN HEEMSCHUT.

Ton Koot geeft in dit nummer, dat geheel is aan Amsterdam, een bespreking van de bovengenoemde fcestuitgave, waarin hij vooral ook te berde brengt de opvattingen, die de tegenwoordige directeur van P. W. huldigt over de verschillende quaesties, die in de loop der laatste eeuw aan de orde zijn geweest en nu nog zijn, over dempingen, slopingen etc. Bij het doorlezen van dit nummer, dat artikelen van verschillende medewerkers, over algemene en speciale onderwerpen, als de kern der binnenstad, de grachten, de bruggen etc. gedurende de laatste 50 jaar of ook langer, bevat, treft ons in het bijzonder het refrein, dat bijna alle schrijvers laten horen: de moeilijkheden, die het steeds toenemende verkeer met zich meebrengt en het weinig verantwoorde en bevredigende van de verbeteringen en oplossingen, die achteraf slechts tijdelijk blijken te zijn en waaraan veel van de schoonheid van Amsterdam wordt opgeofferd!

I. H. v. E.

DE WATERGRAAFSMEER EN VIJFTIG JAAR AJAX

De Burgemeester opende 17 Maart de tentoonstelling „De Watergraafsmeer en vijftig jaar Ajax”, die de heer A. M. van de Waal ter gelegenheid van het gouden jubileum der bekende Amsterdamse voetbalclub in de Waag heeft ingericht.

De vele afbeeldingen en voorwerpen betreffende de historie van de Watergraafsmeer maken deze expositie niet alleen belangwekkend voor de sportliefhebber, die bij het zien der trofeeën menig succes van Ajax opnieuw zal beleven, doch evenzeer voor allen, die ontvankelijk zijn voor het kleurrijke verleden van dit gedeelte van Amsterdam-Oost. Voor de topographie zijn stellig het meest interessant de nog nimmer tentoongestelde tekeningen uit de atlas van Eck, die thans bij het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap berust. Van de overige inzenders — hun grote aantal bewijst genoegzaam de veelzijdigheid van deze expositie — noemen wij slechts het Gemeente Archief, de Universiteitsbibliotheek, het Stedelijk Museum, de Atlas Splitgerber, het Permuseum, het Hoogheemraadschap van de Watergraafsmeer, de Pastorie van de H.H. Martelaren van Gorcum, de Gereformeerde Gemeente van Watergraafsmeer, W. J. R. Dreesmann, H. J. A. Duparc, Mr. Chr. P. van Eeghen, L. Janszen, J. R. Koning, J. H. Kruizinga, familie Six en A. M. van de Waal.

Onze leden mogen de kans tot delving van deze goudmijn niet voorbij laten gaan. Zij hebben daartoe vermoedelijk tot 1 Mei — de gelegenheid op werkdagen van 10—17 uur, op Zondagen van 13-17 uur en op Dinsdag- en Donderdagavonden van 19.30—22 uur.

S. v. w.

AANVULLINGEN OP HET MAARTNUMMER.

De Heer Alings schreef ons naar aanleiding van het artikel van de Heer Rutters, dat het huis Keizersgracht hoek Reguliersgracht in 1671 gebouwd is voor de bakker Albert Lubbers, in 1742 volgens de opgaaf in het belastingkohier nog een bakker huisvestte, nl. Wm Hilverding en blijkens de afbeelding in het werk van Slothouwer over Amsterdamse huizen (plaat XLIV), die te oordelen naar het bordje Centrum van na 1925 dateert, toen een luxebakkerij herbergde. Helaas kan hij geen uitsluitsel geven omtrent de gevelsteen.

Verder wijst de Heer Alings op een reproductie in deel 1 van Commelin (bl. 476/77) van de Oosterkerk, waarop de ingang van de werf van Wittheyn zichtbaar is en eveneens de houtopslag aan de vaart.

Naar aanleiding van het artikel over de Kalverstraat schrijft ons lid, de Heer K. Citroen, dat zijn

familie sinds 1858 behoort tot de vaste Kalverstraat-winkeliers-bewoners : zijn grootvader, vader en dochter zijn allen daar geboren.

De Heer van Breen wijst er op, dat in dat artikel ten onrechte wordt gesproken van een ingang van de N.Z. Kapel aan het Rokin; deze is pas in de 17de eeuw aangebracht.

ONZE JAARVERGADERING.

Op 25 Februari om 2½ uur opende de Voorzitter de algemene ledenvergadering, waar 7 bestuursleden en 30 leden aanwezig waren. Bij zijn gebruikelijke opsomming van jubilea besprak hij uitvoerig de aanslag van Willen 11 op Amsterdam in 1650 en bracht tenslotte het jubileum van ons Genootschap, dat op 1 Mei 50 jaar zal bestaan, in herinnering.

De Jaarverslagen van de secretaresse, penningmeester, kascommissie, de commissie voor het jeugdwerk en de grachtengevelcommissie werden voorgelezen en de samenstellers hiervoor dank gebracht. Daar deze jaarverslagen alle in het komende jaarboek zullen worden afgedrukt, willen wij hier slechts enkele bijzonderheden daaruit vermelden. Verheugend is, dat dit jaar het ledenaantal gelijk bleef aan het vorige jaar. Minder gelukkig is echter, dat de opbrengst der contributies niet voldoende is om de kosten van jaarboek en maandblad te dekken, zodat een grote som van het kapitaal moest worden genomen. De in prijs verlaagde uitgaven van de commissie voor het jeugdwerk zijn goed verkocht. De grachtengevelcommissie kon met vreugde vermelden, dat de tekeningen van de Herengracht, hoewel nog enige correctie behoevend, door de poorters werden overgedragen.

De Heren le Cosquino de Bussy en Voorbeytel Cannenburg werden bij acclamatie herkozen en daarna stelde de Voorzitter de grote verdiensten van het aftredende bestuurslid, de Heer Kouwenaar, in het licht, waarop deze met enkele woorden dank zei. De voorzitter noemde als geschikte opvolger voor deze vacature de Heer L. C. Schade van Westrum, die bij acclamatie werd gekozen. De Voorzitter deelde mede, dat van de Heer Sander een schrijven was ingekomen met het voorstel de leden meer te activeren, namelijk door hen op te wekken bronnen te verzamelen en deze in te zenden voor het maandblad, waarvoor ze door een aantal deskundigen op de verschillende terreinen bewerkt zouden kunnen worden. De Voorzitter bracht hierbij in herinnering, dat een dergelijk plan ook de oprichters voor ogen had gezweefd. De Heer Janszen merkte op, dat dit plan in theorie uitstekend was, dat hij echter vreesde, dat de regeling, zoals de Heer Sander zich die voorstelde geen succes zou worden. Hij zou een commissie willen instellen om het plan te onderzoeken en advies uit te brengen. De Heer Hooghwinkel sloot zich bij deze opvatting aan. De Heer Hoogland achtte het het beste, dat het bestuur met de Heer Sander overleg pleegde. De Heer den Boer vroeg, waarom de deskundigen niet direct werden opgewekt tot medewerking. De Voorzitter wees er echter op, dat de Heer Sander alle leden wilde inschakelen.

Bij de *rondvraag* merkte de Heer de Vrind op, dat de Oudheidkundige Bond eveneens vergaderde en vroeg daarom dit onderling te regelen. De Voorzitter wees op de moeilijkheid hiervan, daar vele leden alleen op Zaterdagmiddag wilden vergaderen. Hij zegde echter toe waakzaam te zullen blijven op dit punt. Daarna vroeg de Heer de Vrind of de Kalverstraat niet veel langer dan 500 jaar bestond, dit in verband met het aangekondigde jubileum. De secretaresse zei hierover in het volgende maandblad te zullen schrijven. Tenslotte wees de Heer de Vrind er op, dat de Vereniging die Haghe een subsidie van de Gemeente Den Haag voor zijn jaarboek kreeg en vroeg of voor Amstelodamum ook niet iets dergelijks mogelijk zou zijn. De Voorzitter deelde mede, dat hij hierover reeds had gesproken met de Wethouder en dat een concept voor een schriftelijk verzoek was opgesteld.

De Heer Hoogland wees op de desolate toestand, waarin het Poortje van de Brakke Grond op de O.Z. Voorburgwal verkeerde en vroeg of Amstelodamum geen stappen kon ondernemen ter verbetering hiervan. De Heer Mieras meende echter dat deze zaak al behandeld was bij de Monumentenzorg en dat daar gebleken was, dat het een 19de-eeuws poortje was. De Voorzitter beloofde hiernaar te zullen informeren.

De Heer Durksz vroeg naar de uitmonding van de Boerenwetering in de Amstel. De Voorzitter lichtte hem hierover in.

De Heer Kluyt informeerde of de oplaag van het maandblad zo groot was, dat leden nummers voor propagandadoeleinden konden aanvragen. De Voorzitter antwoordde, dat wegens de hoge papierprijzen de oplaag beperkt was, maar dat het bestuur doende was een reclamefolder samen te stellen.

De Heer de Ridder vroeg inlichtingen over de juist opgerichte vereniging „Ons Amsterdam”. De Voorzitter deelde mede, dat de oprichters zich eerst met Amstelodamum in verbinding hadden

gesteld, dat het Amstelodamum echter onmogelijk was hun plannen, n.l. het regelmatig organiseren van excursies ten uitvoer te brengen.

Mejuffrouw Gebhard vroeg naar aanleiding van een oud poortje in de Lazarussteeg, of er waarborg was, dat dergelijke monumenten ongerept bleven. Verder wees zij erop, dat in Amsterdam niet de mogelijkheid bestond van een hoog punt af de stad rustig te bezien, wat men in verschillende buitenlandse steden wel heeft. Zij vroeg daarom of het niet mogelijk zou zijn b.v. met de Bijenkorf hierover te spreken en aan te dringen op het aanleggen van een hoog gelegen restaurant.

De Heer Ree wees op de verwaarlozing van een monumentale zonnwijzer bij de Haringvlietstraat. De Heer den Boer merkte op, dat daar een algehele wijziging van de straataanleg zou komen, zodat ongetwijfeld ook de zonnwijzer zou verdwijnen. Verder vroeg de Heer Ree, waarom nog steeds niet de lege nissen 'en rosetten van het Stedelijk Museum waren gevuld. De Heer Hooghwinkel meende, dat bij de gemeente een fonds bestond voor het vervaardigen van beeldhouwwerk. De Heer Mieras zei, dat nog in 1937 een nieuw beeld was aangebracht. De Voorzitter beloofde, hiernaar bij de Directeur te zullen informeren. Verder vroeg de Heer Ree, of de iepen, die waren blijven staan, niet op te overdreven wijze werden gesnoeid en geveld. Ten slotte zei de Heer Ree graag meer lezingen georganiseerd te zien, vooral ook van de Voorzitter zelf. Deze antwoordde, dat de lezingen alleen in oorlogstijd een succes waren geweest, dat verder de opkomst steeds bedroevend klein was. Als laatste informeerde hij naar het standpunt van Amstelodamum over het terrein voor het nieuwe raadhuis. De Voorzitter deelde mede, dat voorlopig van stelling nemen geen sprake was.

De Heer van der Laan vroeg naar het hoe en wanneer van de jubileumviering. De Voorzitter antwoordde over het hoe nog niets te kunnen mededelen, dat de feestelijkheden echter op de dag zelf, dus 1 Mei en dit jaar tevens Koninginnedag, zouden plaats vinden.

Hierna werd de vergadering gesloten.

1. H. v. E.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

JUBILEUMVIERING.

Het bestuur stelt zich voor ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Genootschap op 1 Mei a.s. (Koninginnedag) van 3 tot 5 uur des namiddags een receptie te houden in de Bank van Lening (ingang Oudezijds Voorburgwal 300), daartoe in staat gesteld door de vriendelijke medewerking van de Heer J. C. H. Euwe.

In de ochtend van 1 Mei zullen in het Rialtotheater, dat daartoe beschikbaar is gesteld door de bereidwilligheid van ons medelid, de Heer A. P. du Mée, oude en nieuwe films betreffende Amsterdam worden vertoond. De leden, die deze voorstelling willen bijwonen, eventueel met één introducé, worden verzocht zich vóór 20 April op te geven bij de Heer L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124, Amsterdam Z, met vermelding van 1 of 2 plaatsen.

VICTOR DE STUERS-HERDENKING.

In Maastricht zal van 1-4 Juni a.s. door België, Luxemburg en Nederland gezamenlijk een Victor de Stuersherdenking worden georganiseerd, welke beoogt door een congres en een tentoonstelling de onderscheidene facetten van de monumentenzorg te belichten. Naast een diner, feestavond, concert, kazemattentocht en monumententochten door Zuid-Limburg en door de Ardennen zullen verschillende lezingen worden gehouden, o.a. over de figuur en over de invloed van Victor de Stuers, de ontwikkeling der monumentenzorg in de drie bovengenoemde landen, bescherming van monumenten in oorlogstijd, herstel van oorlogsschade en de kunstuitingen van de Maasstreek. Hun, die belangstellen in dit congres, wordt verzocht zich op te geven bij de secretaresse, opdat hun invulformulieren etc. kunnen worden toegezonden.

NIEUWE LEDEN.

Het bestuur benoemde met ingang van 1 Januari tot lid: de Heren L. B. van Nierop, J. W. Koorduyn, Mr. J. H. de Pont, A. Staal, P. Goedkoop Dzn, F. M. Haagsma, A. J. P. Sallé, C. Woudenbergh, G. Key Jzn, J. A. Verkugl en J. Otsen, allen te Amsterdam, Jhr. H. van Lennep te Heemstede en tot donateur K. F. Zeeman te Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

1900

1950

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

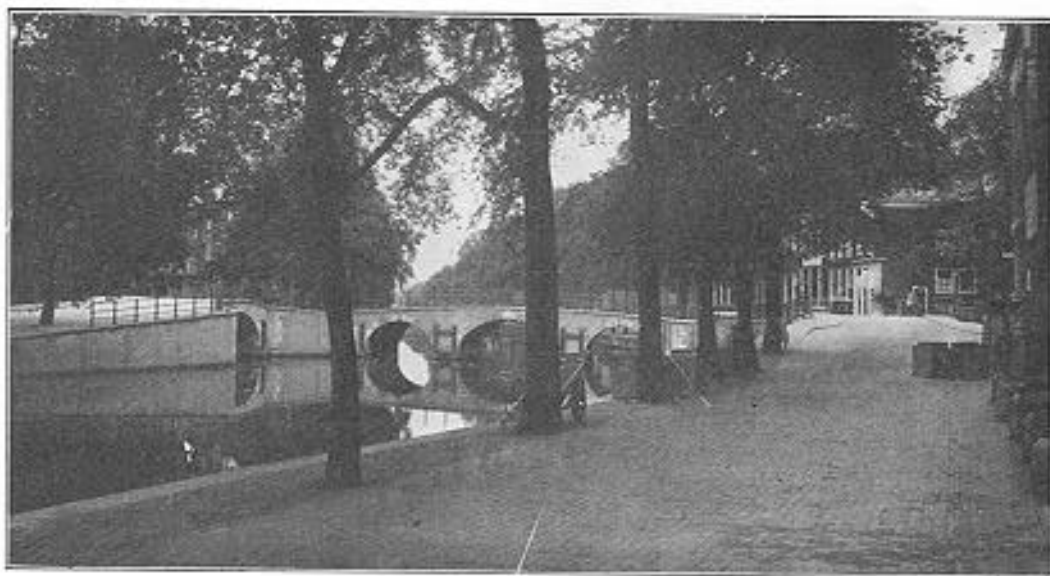
37e JAARGANG

MEI 1950

BIJ HET JUBILEUM.

De le Mei staat op de kalender onzer leden met een stralenkrans gemerkt als de stichtingsdag van Amstelodamum, en nu hij ditmaal den vijftigsten verjaardag brengt, zijn die stralen — niet alleen naar het spraakgebruik, maar bovenal naar glans en gehalte — van het edelste goud. Aan het Maandblad, dat op dezen dag van zinvol herdenken verschijnt, heeft de redactie dan ook in gelukkig beleid een bijzondere waardigheid en bekoring willen verleen door enkele oudere Amsterdammers aan het woord te laten, die uit eigen aanschouwing en belevens kunnen verhalen van het Amsterdam van vijftig jaren her, het Amsterdam, dat geestelijk herboren de twintigste eeuw inging, het Amsterdam, dat Amstelodamum het aanschijn gaf. Aan die herinneringen moge hier een woord over het ontstaan en de eerste ontwikkeling van het jubileerend Genootschap voorafgaan.

Geestelijk herboren noemde ik het Amsterdam van 1900; dit geldt voor de sfeer, waarin wij ons bewegen. De stoffelijke welvaart was haar opgang reeds een kwart eeuw te voren begonnen, toen door de Hollandsche duinen en de landengte- van Suez openingen waren gegraven, waar.

De Reguliersgracht.

langs vertier en bloei weer hun weg naar de oude koopstad konden vinden. Maar daarnaast vertoonde de burgerij nog het voor ons raadselachtige beeld van de 19e eeuw; belangstelling voor de stadshistorie eenerzijds en ter andere zijde een volstrekt gemis aan eerbied voor de gedenkstukken van het verleden, een matelooze onverschilligheid voor het schoon, dat in grachten en gebouwen, in stratenplan en straatbeeld was overgebleven. Toen het stadhuis in 1900 voorstelde ter ontlasting van de Utrechtsche straat de Reguliersgracht te dempen, handelde het onberispelijk negentiende-eeuws en het verwachtte dan ook niets dan waardeering voor deze eenvoudige en doeltreffende oplossing. Een vroede vergissing! Want de burgerij „nam het niet”. Ontwaakt op het ernstig betoog van historieminnaars als D. C. Meijer Jr., opgezwepen door het vlammend protest van Jan Veth, vereenigden zich zoo vele Amsterdammers in een hartstochtelijk verzet tegen de beraamde stedschennis, dat de wethouder zijn voorstel terugnam. De strijd om de Amsterdamsche monumenten was begonnen; de karakteristieke schoonheden der stad waren niet meer weerloos; zij hadden haar verdedigers gevonden, geestdriftig, waakzaam, onvermoeibaar. Amsterdam was geestelijk herboren.

In dien tijd en te midden dier woelingen werd Amstelodamum opgericht. Niet echter — wat men toch zou hebben verwacht — als een vereeniging van stadsschoonheidspaladijnen, die hun krachten wilden samen voegen om verdere verminkingen te verijdelen en met de stervende eeuw ook de wankele opperheerschappij der verkeerslusten te begraven, — niet als een ver-

eeniging, die door strijdbare propaganda haar gelederen zocht te versterken en haar uiterlijke macht te vergrooten. Veeleer droeg zij het merk van haar oorsprong: het Gemeente-archief. Het was een archiefambtenaar, de heer Brouwer Ancher, die het plan vormde en het met den archivaris mr. Veder en den reeds genoemden heer Meijer, kenner en minnaar der stadshistorie bij uitnemendheid, voorlegde aan een vergadering, waar zestien stadgenooten van bekenden (en nog niet vergeten) naam aanwezig waren en in beginsel besloten tot het stichten der vereeniging volgens de richtlijnen van het voorstel. Juist deze richtlijnen verraden de herkomst van het Archief. Als doel werd wel gesteld: „bevordering der kennis van het heden en verleden van Amsterdam”, maar van deze kennis-bevordering waren uitsluitend de leden én als subject én als object gedacht. Eigen kennis zouden zij bevorderen door eigen werkzaamheid in georganiseerd verband. Daartoe werd het veld van onderzoek verdeeld in zeven vakken: I. geschriften over Amsterdam, II. dagbladberichten, III. handschriftelijke verzamelingen, IV. huizen, V. gevel-

Dr. Joh. C. Breen.

steden, VI. vereenigingen, VII. afbeeldingen. Van elk dezer vakken, naar den eisch weer onderverdeeld, werden „leggers” gevormd, documentaire verzamelingen, waartoe de Men hun bevindingen zouden bijdragen. Het Jaarboek zou mededeelingen uit deze leggers bevatten, geen bewerkingen; nadrukkelijk werd vastgesteld, dat „beschouwende” artikelen daaruit geweerd zouden blijven.

Dat de leggers in het brandpunt moesten staan, werd met zorg vastgelegd in de Statuten. Art. 1 noemt als middelen om het doel der Vereeniging te bereiken allereerst „het aanleggen en bijhouden van Leggers of Repertoria van hetgeen daarvoor van belang is” en dan verder „het publiceren van geschriften” en „het doen houden van lezingen (voordrachten), kunstbeschouwingen, zoo mogelijk tentoonstellingen”. Een „Proef-reglement betreffende de werkzaamheden genoemd in Art. 1 van de Statuten”, dat reeds op 18 Mei 1900 door het Bestuur werd vastgesteld, geeft in acht artikelen een uitvoerige en gedetailleerde beschrijving van de werkzaamheden aan de leggers in het algemeen en aan elken legger afzonderlijk, en doet de beide andere werkzaamheden elk met een summier artikeltje van slechts enkele regels af.

Is het wonder, dat deze vereeniging met haar uitsluitend documentaire, haar bronnen verzamelende tendentie een verlengstuk van het Archief werd genoemd? En dat de eerste jaarboeken — hoe belangrijk materiaal zij ook bevatten met hun kundig samengestelde lijsten van handschriften, 18e-eeuwse genootschappen, Portugeesch-Joodsche vereenigingen, kerkmeesters en regenten, huisnamen, gangen met deze droge opsommingen geen onderhoudende lectuur opleverden? Bovendien gaven de mededeelingen uit Legger I (Bibliographie 1901—1908) en die uit Legger 11 (de uit de dagbladberichten getrokken kronieken betreffende: Dagelijksche berichten, Lager Onderwijs. Vakbeweging) aan de Jaarboeken een overheerschend contemporain aanschijn, gelijk nok in de bedoeling der stichters en in den ondertitel der Vereeniging het heden den voorrang had boven het verleden.

De vereeniging heeft in dezen vorm den verwachten wasdom niet kunnen bereiken; zij bleef kwijnen. Wel traden op uitnoodiging van het Bestuur ongeveer 160 stadgenooten tot haar toe,

1901. dr. H. Brugmans.

maar de overgrootste meerderheid dezer leden was niet bereid aan de leggers mede te werken. Zij beperkten zich tot het betalen van hun contributie, een verdienstelijke bezigheid, die ook thans nog door het Bestuur van harte wordt toegejuicht, maar die hen voor het toenmalig Bestuur toch stempelde tot onvolwaardige leden, tot leden met een essentieel gebrek. Naast hen ontwikkelde zich een groep van „werkende leden”, die in de ledenlijst de ereplaats kreeg onder het Bestuur. Het was een kleine groep; zij telde acht namen, in 1904 slinkend tot zeven, toen één der werkende leden in het Bestuur werd opgenomen (waarmede niet gezegd wil zijn, dat de bestuurders leegloopers waren. Om deze hoosaardige gevolgtrekking te voorkomen werd later de lijst der werkende leden aldus geredigeerd: „De leden van het Bestuur, benevens de Heeren” enz.). In 1906 werd het getal weer op acht gebracht, nadat, voor het werk aan Legger I een betaalde kracht was aangesteld. In 1909 is deze afzonderlijke groep opgeheven; van dat jaar stamt het heden nog geldende gebruik de ereplaats onder het Bestuur te bestemmen voor een lijst van oud-brstuurders. Met bezorgdheid zag het Bestuur den toestand aan. Noeh het Beschermheerschap van den Burgemeester (een eervolle en nu ook gouden traditie van Amstelodamum) noch het bezit van ruime geldmiddelen (helaas een verloren traditie) konden den rechten bloei teweeg brengen. Men zocht de oorzaak in hrt gebrek aan voldoende medewerkers. „Mijne Heeren”, zoo riep de secretaris Veder in 1903 uit, „onze vereeniging bestaat nu een drietal jaren. Een terugblik over dien tijd doet ons geen oogenblik aarzelen nment de redenen van haar bestaan en om ons over dit bestaan

te verheugen . . . . Voldoende is aangetoond hoe onze vereeniging het genootschap is, welks levensvoorwaarden blijven bepaald, zoolang er eene belangstelling zal zijn voor het heden en verleden van onze stad, die buiten materiele oogmerken gaat.

Zijn alzoo deze levensvoorwaarden van Amstelodamum evenmin te loochenen als weg te nemen, niettemin zijn de voorwaarden van een *bloeiend bestaan en eene krachtige ontwikkeling* weer andere . . . . Wat ontbreekt, het is de daadwerkelijke deelneming aan ons werk van meerderen uit ons ledental. Dit alleen kan den *bloei* van Amstelodamum bepalen”.

De secretaris dacht volkomen correct in den geest van de oprichters en de Statuten. Maar hij vergiste zich, als hij de genezing zocht in een versterking en niet in een ombuiging van dien geest. Onder de leden en zelfs in den boezem van het Bestuur werd dat wel ingezien. Een strooming ontstond en wies aan om het accent van de bronnen-verzameling te verleggen naar de bronnen-bewerking, om de kennis van en de liefde tot de historische waarden van Amsterdam in breede kringen aan te wakkeren, om het Jaarboek aantrekkelijker van inhoud te maken door het opnemen van de „beschouwende” artikelen, die men tot dusver had uitgesloten, kortom om een historische vereeniging te worden, waarin vakman en belangstelling hun goesting zouden kunnen vinden.

Het waren inderdaad revolutionnaire gedachten, die daar rezen en de jonge vereeniging met een paleis-omwenteling bedreigden. Van de initiatiefnemers heeft Brouwer Ancher het niet moeten belevan; hij was reeds op den tweeden Kerstdag van 1900 overleden. Veder, als archivaris onschokbaar in zijn geloof aan de roeping der vereeniging voor de documentatie, heeft zich tot het uiterste tegen den nieuwen koers verzet en, toen hij den strijd ging verliezen, in 1907 zich mismoedig uit het Bestuur teruggetrokken. Zijn plaats als secretaris werd ingenomen door dr. Breen, die, hoewel als adjunct-archivaris ook aan het Gemeente-archief verbonden en in politicis een onbederflijke Calvinist en anti-revolutionnaire, toch van de revolutie, die zich hier voltrok, geenszins afkeerig was. Meijer ten slotte, de voorzitter, stierf in 1908 en werd opgevolgd door dr. Brugmans, den jongen professor, die op weg was Amsterdams historicus bij uitnemendheid te worden en sterk was in de begeerte het grootsch en boeiend stadsverleden bij de burgerij bekend te maken.

Met deze beide mannen in de leiding ging de Vereeniging een nieuw tijdperk in; Brugmans en Breen kunnen terecht de tweede stichters van Amstelodamum worden genoemd. Onder hun bezielde en bezielende leiding, hun bekwame stuurmanskunst stevende het schip met volle kracht de lokkende historie in, welken koers het niet meer zou veranderen. De voortzetting der leggers werd aan het Gemeente-archief overgedragen, waar zij een vertrouwde behuizing en een liefderijke koestering vonden. In de Jaarboeken werden alleen de Mededeelingen uit Legger II behouden in den vorm van de Dagelijksche Kroniek, die op een eigen bekoring en leesbaarheid mag bogen en nog heden ten dage een spontane ontboezeming vernag uit te lokken, gelijk hier achter staat afgedrukt. Verder werden de Jaarboeken nu opengesteld voor de eertijds geschuwde „beschouwende” artikelen, historische verhandelingen, waardoor zij ook voor een belangstellend leekenpubliek de aantrekkelijkheid kregen, die zij vroeger hadden moeten missen. Daarmede was ook de weg der propaganda betreden, propaganda voor de Vereeniging zelve, die haar ledental, in de eerste periode nagenoeg stationnair op 160, met sprongen zag stijgen tot bij 700 in 1913. — propaganda bovenal voor het behoud van de schoonheid en de karakteristieke waarden van Amsterdam. Deze propaganda bracht dikwerf strijd mede; noch Brugmans en Breen, noch hun medebestuurders en opvolgers zijn daarvoor ooit teruggedeinsd; zij hebben bij elke overwinning de gezochte voldoening gesmaakt; zij hebben bij elke nederlaag te dieper beseft, hoe noodzakelijk het werk van Amstelodamum nog altijd is. In een geschiedenis van het gouden Genootschap te omvangrijk voor de kolommen van dit Maandblad — zal aan zijn propagandistische bedrijvigheid zeker een zeer groote plaats worden ingeruimd, ook aan de nauwe en gelukkige samenwerking, die allengs met de zustervereenigingen het Kon. Oudheidkundig Genootschap, Hendrick de Keyser en den Bond Heemschut is verkregen, — mede ook aan de bijzondere vormen van propaganda, die onze Commissie voor het Jeugdwerk en onze Grachtengevelcommissie nastreven. Hier kan dit alles slechts worden aangestipt ter vaststelling, dat ook dit werk slechts mogelijk is geweest op de nieuwe grondslagen, die het tweemanschap Brugmans-Breen heeft gelegd. Op die grondslagen ook konden zij zelf, bij het zilveren jubileum van het Genootschap en het 650-jarig bestaan der stad in 1925, het grootsche plan van de tentoonstelling, die op Rijks- en Stedelijk Museum beide beslag legde, ontwerpen en met behulp van een door hen aangevuurd staf tot luisterrijke uitvoering brengen.

Die nieuwe grondslagen deden mede de behoefte aan een Maandblad ontstaan. Op 1 Januari 1914 begon het te verschijnen ter bevordering van het contact met de leden en ter plaatsing van korte mededeelingen op historisch of actueel terrein. Onder de opvolgende redacteurs Enschedé, De

Balbian Verster en Kouwenaar heeft het Maandblad zijn werk als vriend der leden met goede vrucht volvoerd en ook voor den tegenwoordigen redactieraad is hier een belangrijke en schoone taak weggelegd.

Een jaar vóór de oprichting van het Maandblad was de nieuwe koers ook wettelijk vastgelegd. Bij de Statutenwijziging van 28 Januari 1913 werden de Leggers uit art. 1 verwijderd en rezen de publicatiën uit den schemer der tweede plaats in het volle licht. De vereeniging nam nu den titel Genootschap aan en de ondertitel ging met een kleine, maar betekenisvolle omzetting luiden: Vereeniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, — het verleden had den kop genomen. Daarmede was de geest Brugmans—Breen met zijn revolutionaire strekking ook constitutioneel tot de zegepraal gevoerd en verankerd. Daar ligt een onmiskenbare, schoon ongewilde, humor in Breens verslag van deze hoogst belangrijke Statutenwijziging : „de voornaamste veranderingen bestaan daarin dat de titel der Vereeniging werd gewijzigd, en dat de middelen, waardoor zij haar doel tracht te bereiken, meer overeenkomstig den bestaanden toestand worden geformuleerd. Voorts wordt de minimum-contributie met vijftig cents verhoogd”. Maar gelijk had de lakoniekeling wel; de historieschrijver moge zich vergapen aan den spectaculair glans dezer Statutenwijziging, in waarheid was zij slechts een bevestiging van wat reeds tot een hechte basis was gegroeid.

Brugmans en Breen hebben het beiden bestaan eerlid te worden en deze onderscheiding niet als een rustbed van lauweren, doch als een prikkel tot onverzwakte werkzaamheid en toewijding te beschouwen, Breen tot zijn dood in 1927 na een twintigjarig secretariaat, Brugmans tot zijn aftreden in 1933 na een dertigjarig praesidium. Hun namen worden nog met eerbied en dankbaarheid genoemd. Als zij in dit herdenkingswoord een bijzonder groote plaats hebben ingenomen, dan zijn daarmede hun verdiensten toch niet overschat. Alleen als Amstelodamum in ernst bereid is voort te werken op de grondslagen, die zij hebben gelegd, en bovenal met de liefde, die hen heeft gedreven, kan het zijn gouden jubileum waardig vieren.

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY, *Voorzitter*

DE EERSTE JAREN.

DRIE LEDEN UIT 1900 VERTELLEN.

De laatste 20 jaren van de 19e eeuw waren een tijd van krachtig geestelijk leven op verschillende terreinen. In geheel Nederland en vooral in Amsterdam. Ook op onderwijsgebied, vooral ten gevolge van de opkomende onderwijzersbeweging. Nieuwe ideeën werden besproken; men streefde naar meer aanschouwelijkheid en wilde ook buiten de muren der school omzien naar de grote wereld. De schoolwandelingen kwamen in de mode, waardoor belangstelling gewekt werd in de kennis der natuur, de aardrijkskunde, de geschiedenis. Ook voor de geschiedenis van Amsterdam. Een commissie van onderwijzers en hoofden van scholen stelde een Gids voor Schoolwandelingen samen, die op kosten van de gemeente ter Stadsdrukkerij verscheen.

In deze tijd werd de vereniging Amstelodamum opgericht. Eerlijk gezegd heb ik weinig herinneringen aan die eerste vergaderingen bewaard; er was weinig belangstelling bij de leden. De vergaderingen waren slecht bezocht en toen het Ned. Onderwijzers Genootschap mij in het hoofdbestuur riep en op onderwijsgebied zoveel andere zaken mijn aandacht vroegen, heb ik met zeer verflauwde belangstelling het lot van Amstelodamum verder gevolgd. Totdat mijn vertrek naar Arnhem aan die band een einde maakte.

Wat mij echter steeds bijgebleven is, is de liefde voor Amsterdam en zijn geschiedenis. Met grote vreugde zie ik, hoe in deze tijd de belangstelling in Amsterdam, na jarenlange sluimering, weer toeneemt.

Bij het jubileum van Amstelodamum spreek ik de hoop uit, dat deze vereniging in de toekomst meer en meer de leiding moge geven bij de uitbreiding van de kennis van en de liefde voor onze mooie hoofdstad.

L. C. T. BIGOT.

Oud-hoofd Openb. Lag. School te Amsterdam.
Oud-directeur Kweekschool v. Onderwijzeressen
te Arnhem.

Geb. te Amsterdam 1-12-'67.

Het spijt mij, dat ik omtrent de oprichtingsjaren van Amstelodamum heel weinig kan mededelen. Tot de oprichting heb ik, daartoe opgewekt door mijn vriend Breen, gaarne medegewerkt, mij verheugend, dat ik als enige onder de talrijke leraren in de geschiedenis daartoe was aangezocht. Door het feit, dat bij de bestuurskeuze een enkele stem op mij was uitgebracht,

voelde ik mij onderscheiden. Toch acht ik mij gelukkig, dat ik daarin geen functie heb gekregen. Amstelodamum was bij de oprichting het werk van archiefambtenaren en collectioneurs; het was een verlengstuk van het stedelijk archief en heeft ook veel werk daarvoor gedaan, werk, dat later door dit gedeeltelijk is overgenomen of opgegeven.

De opname van de uitnemende historicus, prof. Kernkamp, die in 1901 in het bestuur werd opgenomen, maar daarin geen leiding heeft verkregen, hoewel de begaafde uitgever der Bontemantelpapieren daarvoor zeker in aanmerking had moeten komen, heeft daarin geen verandering gebracht en ook mij zou dit niet gelukt zijn. Daarbij komt, dat ik in 1901, ter wille van de gezondheid van mijn gezin, naar Hilversum verhuisde en daar zeven jaar bleef wonen, waardoor ik los raakte zowel van Amstelodamum als van Amstelodamum.

Toen ik in 1908 terugkeerde, vond ik de toestand geheel gewijzigd; de oude leiders, D. C. Meijer en Mr. Veder waren teruggetreden en hadden de leiding overgelaten aan Prof. Brugmans en Dr. Breen, die een nieuwe koers insloegen en het Jaarboek van Amstelodamum tot een historisch orgaan van betekenis hebben gemaakt, terwijl zij veel van het oude werk, zo b.v. het bewerken van vele zgn. leggers, hadden opgegeven.

Zo vond ik Amstelodamum terug bij mijn terugkomst naar Amsterdam; tot actieve deelname aan de werkzaamheden is het ook nu niet gekomen, al heb ik in deze vereniging een voordracht, die over „Amsterdam ten onrechte van verraad beschuldigd”, gehouden; het stuk zelf gaf ik echter een plaats in mijn eigen *Tijdschrift voor Geschiedenis*.

Naar het oordeel van het merendeel van het Bestuur toch was het historisch element nu voldoende vertegenwoordigd; ik heb het steeds opmerkelijk gevonden en ten zeerste betreurd, dat de bekwame historicus Dr. Gosses daarin nimmer is opgenomen en dat zijn diepgaande kennis daardoor Amsterdam niet ten goede is gekomen en meen dit herhaaldelijk aan Prof. Brugmans te hebben meegedeeld.

Dit omtrent de oprichtingsjaren, waarover mij mededelingen werden gevraagd, Mijn betrekkingen tot Amstelodamum dateren van veel later jaren, toen Breen's glorieuze denkbeeld om het eerste optreden van Amsterdam in de geschiedenis te vieren met de grote tentoonstelling van 1925, waarvoor het gehele Rijks- en Stedelijk Museum werden beschikbaar gesteld, ingang vond. In het voorafgaande jaar werd eindelijk een beroep gedaan op alle te Amsterdam wonende historici, en daaronder ook op mij, waaraan ik met geestdrift heb gevolg gegeven.

Maar dit valt buiten de oprichtingsjaren, al zou ik er veel van kunnen vertellen en ik meen door het bovenstaande aan de wens van het bestuur te hebben voldaan.

Amsterdam, 27 Maart 1930.

M. G. DE BONN.

Men vraagt mij als lid van het driemanschap van „oudste leden” van Amstelodamum, een kort woord te schrijven over mijn indruk bij de oprichting in 1900. Voorwaar een lastig geval voor iemand, die, als ik, met het genootschap in de eerste periode van zijn bestaan geen andere bemoeienis heeft gehad dan dat hij geregeld zijn contributie betaalde. Laat ik eerlijk opbiechten, dat ik, destijds op het Gemeente-Archief aan mijn „Vroedschap” werkende, bitter weinig belang stelde in deze geheele, door den heer D. C. Meijer Jr. op touw gezette zaak, waaraan Mr. Veder (die er ook niet veel voor voelde) wel nolens volens moest mededoen. Mijns inziens dagteekent de volle beteekenis van Amstelodamum pas van veel later tijd, toen het, na lang een onderonsje van enkele liefhebbers van Amsterdams geschiedenis te zijn geweest, zich tot een uitgebreider publiek richtte en de *algemeene* belangstelling voor ons stadsverleden poogde op te wekken. En dat dit het genootschap zoo schitterend is gelukt, daarmee mag Amstelodamum zich gelukkig prijzen!

JOHAN E. ELIAS.

HET HEDEN.

BRIEF VAN EEN LID OVER HET JAARBOEK 1949.

Zooals telkenjare, heb ik ook thans wederom met vreugde Uw jaarboek over 1949 begroet, en zelfs meer, den inhoud met spanning gevolgd.

Ik heb bij het lezen van de bijdrage over de ramen in de Oude Kerk diep betreurd, dat deze stukken historie nog steeds niet de plaats hebben herkegen, waarop zij en wij recht hebben. Ik heb de Deutsche dichters vergzrd op hun wandelingen door het Amsterdam van vroegere eeuwen. Ik ben de fraaie zaal van het patriciërshuis Heerengracht 476 binnen getreden om, evenals Eckerman met Goethe „Gespräche” te voeren met Schlegel en hem er van trachten te overtuigen, dat, moge hem onze taal „so zuwider” zijn, mijn oordeel over *zijn* taal niet anders luidt. Ik ben bij het lezen van het artikel over Huydecoper zeer sterk doordrongen geworden

van het hooge niveau, waarop in de achttiende eeuw door onze vaders de eenvoudigste zaken werden behandeld. Ik heb met de grootste bewondering de evolutiën gevolgd van de Amsterdamsche vrouwen in 1742 op het slappe koord der „personeele quotisatie” en mij in verbazing daarbij afgevraagd, hoe het mogelijk is geweest, dat de schrijfster, om haar doel te bereiken, een draad heeft gespannen van de Amstedijk, waar de bronnen liggen, naar hare woning in Washington. En tenslotte heb ik nog eens mijn jeugd aan mij voorbij zien trekken in Frascati (of juist gezegd „Prot”, zooals deze comédie in mijn jonge jaren tegen het rindc van de vorige en het begin van deze eeuw nimmer anders genoemd werd) waar de onvergetelijke drie K's, en niet te vergeten Lageman, hun grollen en glossen de zaal inslingerden.

Doch het meest van alles heeft mij getroffen, om niet te zeggen ontroerd dat deel van Uwen arbeid, dat zich zoo bescheiden op den achtergrond heeft geplaatst, ik bedoel de Kroniek, die zoo treffend weergeeft al de zoo hoogst belangrijke in het afgelopen jaar plaats gevonden gebeurtenissen en die op zoo sympathieke en uitnemende wijze de namen van zoovele eminente mannen en tevens zoovele feiten in onze memorie onuitwischaar en blijvend zal griffen. Ik heb met deferentie de vele diaconessen, paters, notarissen en tal van anderen de hand gedrukt met stille bewondering voor hun vruchtbaren arbeid gedurende 25, 30 of zelfs 40 jaren ; ik heb zulks — meer cordiaal gedaan ten opzichte van de zoo talrijke uitnemende krachten op het gebied van handel en industrie; ik heb diepe eerbied gevoeld voor de kracht en de energie, die er uitgegaan zijn van onze jubilerende wielrijders-, voetbal- en hengelsportverenigingen ; ik heb met afgrijzen herdacht de vele plaats gevonden tramongelukken (wel een 11 tal), verkeersdito's (een 14 tal), auto-dito's (een 12 tal), branden (een 13 tal), om van de ongelukken door verdrinken en uit het raam springen, resp. vallen, niet te spreken, en ik heb in het kort de grootste bewondering voor de wijze, waarop U dit voor de geschiedenis van onze stad zoo hoogst gewichtig werk hebt opgebouwd tot een monument, aan welks voeten ons nageslacht zal kunnen blijven voortbouwen. Ik dank U daarvoor, ongetwijfeld mede uit naam van mijne vele medeleden van Uwe vereniging. Intusschen, alle menschelijke arbeid blijft tenslotte onvolmaakt, daarvoor zijn en blijven wij slechts menschen; ook zelfs ten opzichte van Uwen arbeid kan zulks niet anders gezegd worden; ook Uw werk is vatbaar voor aanvulling en verbetering. Aldus peinsde ik en ik vroeg mij af, of ik den moed zou kunnen vergaren U eenige suggesties te doen, die, naar mijn zeer bescheiden meening de „kroniek” ten goede zouden kunnen komen.

Ja, ik waag het: heb ik goed nagegaan, dan hebben in 1943 ongeveer 80 ongelukken van verschillende aard plaatsgevonden; dit cijfer lijkt mij nu aan den (te) lagen kant en ik vermoed, dat raadpleging van de politie-rapporten tot een belangrijk hooger cijfer zou voeren. U beschouw dit niet als een aanmerking, doch uitsluitend als een verlangen mijnerzijds om Uw kroniekenarbeid zoo nauwkeurig mogelijk op te voeren. Trouwens het maken van een aanmerking zou al heel ondanbaar zijn, wanneer ik zie, dat b.v. in 1919 in Uw kroniek van slechts een of twee ongelukken melding gemaakt werd, waaruit dus met vreugde mag worden geconstateerd, hoe Uw historische arbeid sedert aan diepte, kennis en techniek gewonnen heeft.

En dan dit: het aantal jubilarissen, die U herdenkt, lijkt mij veel te gering; er zijn toch zeker meer werkzame Amsterdammers geweest, die gedurende 25 tot 50 jaren hun krachten gegeven hebben aan den bloei van hun stad? Waarom deze, misschien (te) bescheiden, doch juist daarom zoo sympathieke stille zwoegers niet voor het voetlicht gebracht? U zult aanvoeren, dat het moeilijk zal zijn deze uit te vinden, doch wij leven in den tijd van „research-work”, en wat nog onlangs zoo uitnemend is gelukt ten opzichte van onze „stille armen”, zou zeker niet minder succes kunnen hebben met onze „stille jubilarissen”. Denkt U hierover eens na.

Ik ben wellicht wat lang van stof, een veel voorkomend verschijnsel bij „ouden van dagen”. doch er ligt nog iets op mijn hart: bij de diverse plaats gevonden ongevallen volstaat U met slechts het bloote feit te vermelden, zonder daaraan iets toe te voegen omtrent de namen der slachtoffers, hun maatschappelijk leven of wat ook. Dit nu lijkt mij niet juist, of althans niet volledig. Hoe meer zou zoo'n bericht aan waarde winnen, wanneer wij omtrent de personen in kwestie wat meer ingelicht werden? Dan eerst zal de gebeurtenis voor ons gaan leven, dan eerst zegt deze ons iets ! Men zie maar eens, hoe onze onsterfelijke voorvader Jacob Bicker Raye op dergelijke voorvallen reageerde en van deze op (als ik dit woord mag gebruiken) smakelijke wijze iets „daarstelde”, dat voor immer zijn historische waarde heeft behouden. Ook hier zult U wellicht zeggen : „Wie zal dit alles betalen?”. Welnu, ik heb een idee. Wanneer U iets voelt voor hetgeen ik hierboven opmerkte over „jubilarissen”, dan creëert U een speciaal „jubilaris-fonds”, dat ten doel heeft gelden te innen voor het zoo juist vermelde „research-work”; het lijkt mij aan geen twijfel onderhevig dat U deze bedragen door vrijwillige bijdragen wederom terug kunt ontvangen van die tal van jubilarissen, die zullen weten in de kroniek vermeld te worden en daarmee het gevoel krijgen voor zich zelf en hun familie historie te maken.

Mijne Heeren, ik ben „au bout de mes observations et speculations”; ze werden mij ingegeven door mijn, voor Uw Genootschap zoo snel en warm kloppend hart, dat sneller klopt, naarmate ik zie, dat Uw werk aan waarde wint. Doch ik moet, gezien mijn leeftijd, er voor waken, dat deze snelheid geen te groote afmetingen aanneemt en dus meende ik goed te doen den loop van mijn hart voor te zijn en derhalve datgene, wat daar op ligt U over te reiken, voordat zijn laatste klop gehoord is.

A. W. W. H.

IN DE OUDE KRANTENWIJK VAN AMSTERDAM.

Het grootste, of eigenlijk het enige grote krantengebouw in de Amsterdamse Fleetstreet van plm. een halve eeuw geleden was dat van Het *Nieuws van den Dag* (met er boven de drukkerij van Roelofzen en Hübner), destijds staande onder de hoofd-redactionele leiding van de oud-predikant (later hoogleraar) dr. P. H. Ritter, de vader van de huidige literator van die naam. Hij was de derde in de rij, ná Simon Gorter (ook een dominé) de vader van de dichter van Mei (zijn werk is gebundeld onder de titel: „Een jaar levens voor de dagbladpers”) en ná H. de Veer, die eveneens eerst predikant was en daarna directeur van een H.B.S. werd, schrijver o.m. van „*Trouwingh* voor het Jonge Holland”. Dat was dus de dominees-periode van het *Nieuws*, een periode, die typerend was voor het blad en de tijd waarin het verscheen. De oud-redacteur van de Nieuwe *Rotterdamsche Courant*, dr. C. Easton — de bekende sterrenkundige — was de eerste vak-journalist aan het hoofd van het blad; hij zou tevens de laatste hoofdredacteur zijn. In 1922, toen *De Telegraaf* het *Nieuws* kocht, is het als zelfstandige courant verdwenen.

Dat was jammer, want het *Nieuws* bekleedde een geheel eigen plaats in onze pers, men mag wel zeggen: in ons volksleven, als orgaan van de beschaafde middenstand. Het had dan ook uitstekende redacteurs en medewerkers. Ik noem wijlen ons bestuurslid, J. F. L. de Balbian Verster, specialist op geschiedkundig gebied, en J. F. Gebhard Jr., eveneens doorkneed in de historie van onze stad. Van Gebhard, de vader van de onlangs afgetreden directrice van de Openbare

Uitslag verkiezingen Tweede Kamer 1897 voor het Alg. Handelsblad; v. l. n. r.: W. H. van Heijningen (Amst. Crt.), J. Timmer (Prov. Corr.), C. J. M. Muller Massis, E. W. de Jong. C. K. Elout, Mr. G. Keller Jr. (allen Alg. Handelsbl.).

Leeszaal, zijn naar bekend is de interessante bijschriften onder de tekeningen van Amsterdamse stadsgezichten afkomstig, die L. W. R. Wenckebach voor het Zondagsblad van het *Nieuws* maakte, en die later (ten getale van 100) als premie van het blad verschenen zijn. Ze doen nog altijd opgeld in het antiquariaat.

Vaste medewerkers van het *Nieuws* waren o.a.: J. H. Rössing voor toneel, Daniël de Lange (de directeur van het Amsterdamse Conservatorium) voor muziek, Ericus (Baron) voor land- en tuinbouw, enz. Vooral Rössing genoot, en terecht, een grote renommée, ook onder de toneelspelers, die hem hoog schatten om zijn deskundigheid en zijn mild oordeel. En de geschiedenis van Amsterdam wist hij levend te maken als geen ander.

Het *Nieuws* had in het begin dezer eeuw een oplage van 38.000 exemplaren. Het is een cijfer, dat in deze tijd van overdreven jacht op vergroting der oplagen, geen indruk meer maakt. Toch kon het *Nieuws* zich op grond daarvan, het meest-verspreide en meest-gelezen dagblad in en buiten Amsterdam noemen. Maar daarbij legde het er dan de nadruk op, dat het in veel meer gezinnen gelezen werd. Niet zelden namen enige gezinnen tezamen een abonnement. Op grond daarvan stelde het *Nieuws* het getal zijner lezers op 160.000.

Het blad, opgericht in 1870, was een der eerste goedkope bladen, die na de afschaffing van het dagbladzegel (in 1869) verschenen. Het was, wat zijn opzet betreft, min of meer een navolging van *Le Petit Journal*; vandaar dat de N.V. die het uitgaf „De Kleine Courant” heette. Oprichters waren G. L. Punté en P. van Santen. Eerstgenoemde (voordien uitgever o.m. van het werk van Multatuli) werd de eerste directeur. Zijn zoon was de laatste.

De grote figuur van de oude krantenwijk van Amsterdam troonde echter aan de overzijde, op de z.g. Pijpenmarkt. Dat was Charles Boissevain, directeur-hoofdredacteur van het *Algemeen Handelsblad*, toen nog gevestigd in twee oude huizen, op dezelfde plaats. De stichting van de dagbladpaleizen, die er nu zijn, dagtekent eerst van veel later. Destijds stelde men zich nog met een bescheiden behuizing tevreden, wat zeker geen schade deed aan de wijze waarop de journalistiek beoefend werd. De benedengang van het *Handelsblad* was zo smal, dat twee personen elkander nauwelijks konden passeren. De volle, ietwat schommelende gestalte van Charles vulde de gang vrijwel geheel. Het was onder leiding van de secretaris der hoofdredactie, Martin Kalff, bekend o.m. als schrijver van „Amsterdam in plaatjes en praatjes”, dat de oude percelen inwendig wat gemoderniseerd werden, maar eerst onder de zoon en opvolger van Charles, de oudzeeofficier A. G. Boissevain, zou het door Eduard Cuypers ontworpen nieuwe gebouw verrijzen.

Charles Boissevain was een aparte verschijning in de Amsterdamse of eigenlijk de Nederlandse krantenwereld. Wie zijn naam noemt denkt natuurlijk dadelijk aan zijn befaamde „Van Dag-tot-Dag's”, zijn dagelijks hoofdartikel (in 1925 in bloemlezing uitgekomen). De Van Dag-tot-Dag's deden denken aan de Franse journalistiek en vormden een sterke tegenstelling met de over het algemeen stijve, deftige stijl, welke de hoofdredacteurs van die dagen kenmerkte. In dit opzicht verloochende „de oude Charles”, zoals wij hem noemden, ter onderscheiding van zijn oudste zoon, Ch. F. H., de Toonkunst- en Concertgebouw-man, zijn Franse afkomst niet. De Boissevain's waren nl. oorspronkelijk Hugonoten, uit de buurt van Bergerac. Zijn pennevruchten kenmerkten zich vooral door lyriek, wat echter strijdvaardigheid niet uitsloot. Daarvan getuigde bijv. zijn pennestrijd met dr. A. Kuiper over de kwestie van de doleantie en de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Van zijn artikelen noem ik afzonderlijk de beroemde: „Open letter to the Duke of Devonshire”, die hij schreef (in de Engelse taal) tijdens de laatste oorlog tegen de Boerenrepublieken, omstreeks Kersttijd, een ontroerend stuk, tegelijk van onverbiddelijke logica.

Charles deelde de kamer der hoofdredactie met mr. A. Polak, „de man van de cijfers”, zoals men hem wel eens ondankbaar noemde, als gevolg van beider tegenstelling in journalistiek opzicht, maar hij vormde aan het *Handelsblad* een zeer noodzakelijk complement van Charles Boissevain, die altijd om zo te zeggen -- met een panache op zijn hoed liep.

In de redactie zaten verscheidene bekende journalisten. Zo bijv. C. K. Elout, de z.g. hoefijzer-correspondent van het blad (naar het tekeningetje, waarmee hij zijn bijdragen merkte). Wie herinnert zich niet, onder de ouderen, zijn scherpzinnige, altijd in fraaie, originele vorm gegoten, beschouwingen over de „Heeren van Den Haag”, beschouwingen die vaak de richting bepaalden, waarin het grote, liberale blad bij de behandeling van belangrijke politieke vraagstukken ging¹⁾. Dan mr. J. Kalff, de latere hoofdredacteur, voordien bekend door zijn recensies over toneel en beeldende kunsten; S. van Milligen, de muziek-recensent, (toondichter o.m. van „Snowa”), later Sibmacher Zijnen en E. W. de Jong, redacteur-verslaggever, (na dien Londens correspondent van het *Handelsblad*) die als Jan van Amstel over lokale onderwerpen schreef. En ten slotte, niet

¹⁾ Het was ook Elout, die met Riissing en met de schilder Hauer, de kroning van de laatste tsaar aller Russen meemaakte.

te vergeten — maar die zat verder van huis — mr. H. Louis Israëls, oom-zegger van Jozef, die in 1891 Johan de Meester als Parijs correspondent van het *Handelsblad* opvolgde en in die functie het gehele Dreyfus-proces meemaakte, hetwelk hij, als Jood, als het ware aan den lijve onderging. Jongeren van betekenis waren: C. J. A. van Bruggen, de latere schrijver (o.a. van „Het Verstoorde Mierennest”), die juist kort geleden 75 jaar geworden is, en Jan Feith, die ook, maar op andere wijze, naam als auteur zou maken. Na hen kwamen o.a. Pisuise en Blokzijl aan het *Handelsblad*. Menigeen zal zich vooral de serie feuilletons herinneren, waarin zij hun belevenissen als straat-zangers neerlegden (later als boek uitgegeven). Het was een toen meer beoefend genre der journalistiek. Men denke aan „Een Dromer ter Haringvangst” en „Vijf weken bedelaar” van Bernard Canter — ik meen in *De Telegraaf* — en aan M. J. Brusse, die met zijn „Van af- en aan-monsteren” zijn rubriek „Onder de Menschen” in de *N.R.C.* opende.

Een gans bijzondere plaats in de journalistiek nam uiteraard de hoofdredacteur van *De Standaard*, dr. A. Kuyper, in. Men weet hoeveel faculteiten van de menselijke geest deze intellectuele reus beheerste. Hij was tegelijk theoloog, geleerde, staatsman, partijleider, redenaar en journalist. En in elk dezer kwaliteiten stond hij bovenaan. Ook als dagbladschrijver! Ouderen zullen zich de schittering van zijn „Driestarren” herinneren. Niemand minder dan Charles Boissevain, ofschoon principieel zijn tegenstander, heeft hem eens : *Monsieur le premier* onder ons, journalisten, genoemd. En niemand kon de juistheid hiervan ontkennen! Met de dagelijkse leiding van zaken aan zijn blad bemoeide dr. Kuyper zich niet. Die was in handen van collega R. C. Verweyck.

Ook *De Standaard* heeft later zijn grote gebouw gekregen, en hetzelfde geldt voor zijn overbuur *De Tijd*. De directeur daarvan, Ferd. Wierdels (de latere wethouder) gaf aan de nieuwe zetel van zijn blad de naam van „Het Kasteel van Aemstel”, herinnering aan de overlevering (waar-aan tegenwoordig, meen ik, niemand meer gelooft), dat er een kasteel van de Gysbricht's in deze omgeving, tussen N.Z. Voorburgwal en Nieuwendijk, heeft gestaan.

De Telegraaf was aanvankelijk niet aan de Nieuwe Zijds gevestigd, maar huisde in de Sint Nicolaasstraat in een daar staand donker fabrieksgebouw. *Acte de présence* vertoonde zij door een z.g. Tijdingzaal in de Kalverstraat, waar het publiek de tegen de wanden opgehangen krant kon lezen.

Wij tekenden Charles Boissevain als een aparte figuur in de krantenwereld, maar dit was zeker in niet mindere mate het geval met de toenmalige hoofdredacteur van *De Telegraaf*, J. C. Schröder. Die viel gehéél uit de gebruikelijke toon. Hij verdedigde geen bepaalde beginselen, maar scheen slechts te leven voor geestige spot. En omdat hij een scherpe kijk op mensen en zaken had, zeide hij rake dingen ook. Het ergste kon hij woeden als toneel-criticus. Dan waadde hij als het ware tot de enkels door het bloed van door hem overhoop gestoken auteurs en acteurs. Wie kennis wil nemen van zijn schrijftrant raadplege een der beide bundels van zijn werk, die werden uitgegeven: „Journalistieke rolmops” en „Barbarosserie”.

Behalve het *Nieuws van den Dag* kocht *De Telegraaf* ook het *Nieuwsblad voor Nederland* ¹⁾, waarvan de directeur, D. A. van Waalwijk, de meest op de voorgrond tredende figuur was. Hoofdredacteur was mr. G. Keller, oud-kunstredacteur van het *Handelsblad*. Het *Nieuwsblad* was eerst gevestigd in de Warmoesstraat, daarna in het oude societeitsgebouw „Concordia” op de N.Z. Voorburgwal. Van Waalwijk voorzag het van een naar de straatzijde open staande marmere entree, een hal, waarin de namen prijkten van de vooraanstaanden, die hadden meegewerkt aan de verdwijning van het dagbladzegel. In de grote bovenzaal van het gebouw was het door Van Waalwijk gestichte Nederlands & Permuseum ondergebracht, waarvan toentertijd de aarts-verzamelaar, A. Th. Hartkamp, conservator was ²⁾.

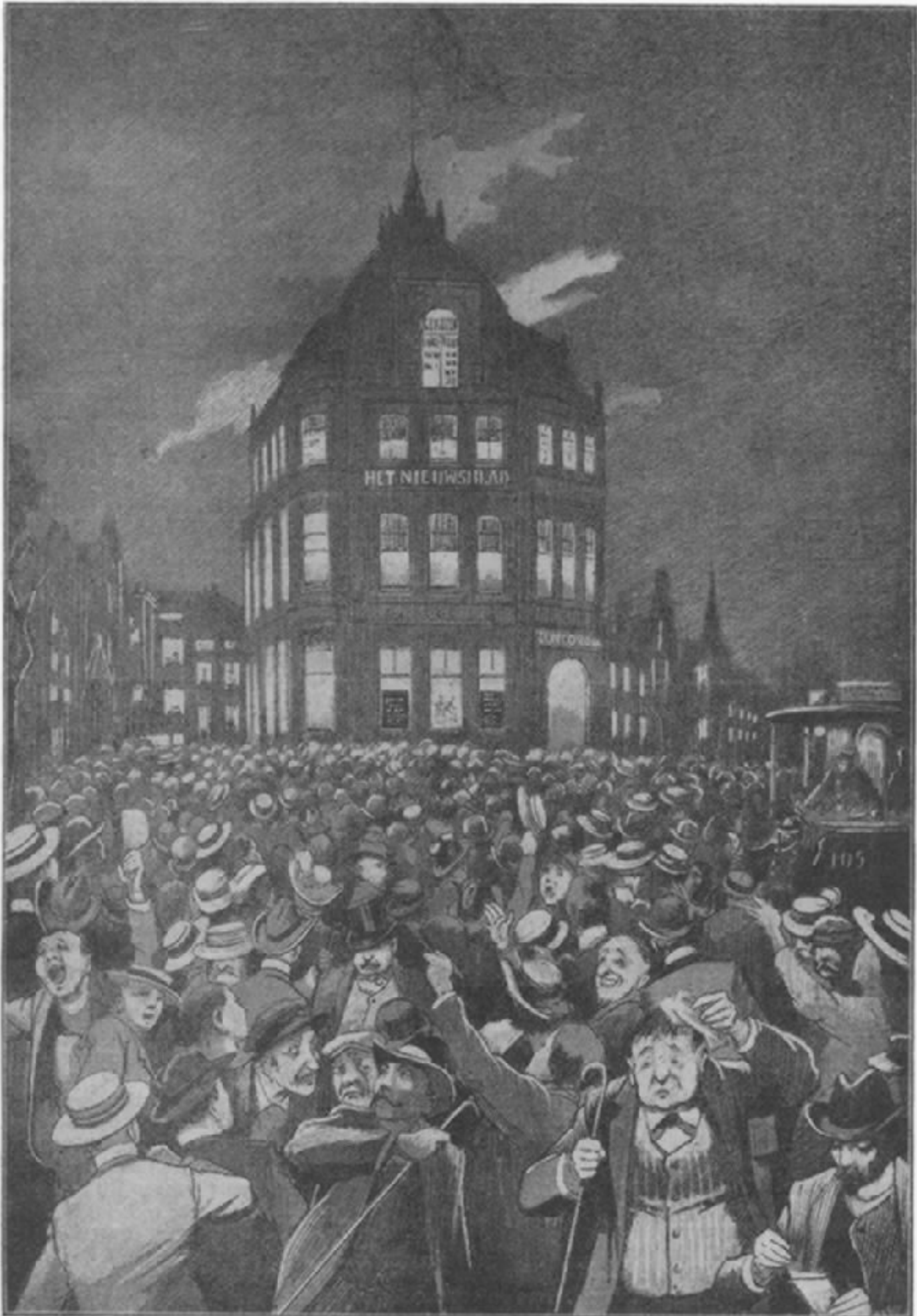
„Concordia” werd door *De Courant* betrokken (nu zit de *Volkskrant* er in). Voor *De Telegraaf* zette architect Staal het bestaande gebouw, dat het hlad tegenwoordig deelt met *Het Parool* en met *Trouw*.

Het Volk is eerst laat in — althans in de onmiddellijke nabijheid van — onze krantenwijk gekomen. Eerst werd het blad in een oude dropfabriek op de Geldersekaade „gedreven”, daarna verhuisde het naar de Keizersgracht tussen R.K. Armenkantoor en Felix en ten slotte verrees het bestaande grote gebouw van „De Arbeiderspers” op het Hekelveld. Zo als de *Standaard* door dr. A. Knyper geleid werd, kreeg *Het Volk* na de oprichting in 1900 — dus nu juist 50 jaar geleden — mr. P. J. Troelstra als hoofdredacteur. Drie jaar later volgde P. L. Tak, specialiteit vooral op het gebied der gemeente-politiek, hem op. Vervolgens kwam het blad onder een collectieve redactie, bestaande uit: J. F. Ankersmit, J. de Roode, Ed. Polak en Frank van der Goes, waarmee meteen de voornaamste redacteurs genoemd zijn. Later keerde men tot de eenhoofdige

¹⁾ Ook het *Handelsblad* maakte zich in die dagen van een volksblad meester, t.w. *De Echo*, destijds gevestigd in Felix.

²⁾ Thans gevestigd in het Korenmetershuisje op de N.Z. Kolk bij de N.Z. Voorburgwal.

Zondagsblad van het Nieuwsblad voor Nederland
Vóór „Concordia” 16 Juni 1905. Verkiezingsuitslagen.

leiding terug. Van de geregelde medewerkers stip ik aan: A. B. Kleerekoper, bekend o.m. door zijn „Oproerige Krabbels”. En hoeveel bewondering genoten, terecht, de platen die Alb. Habn voor *De Notenkraker* tekende.

Ook het Amsterdams bureau van de *Nieuwe Rotterdamse Courant* is in later tijd aan de Nieuwe Zijds Voorburgwal gekomen. Toen het nog op Rokin 2, boven de oude kantoorboekhandel van M. Schooneveld en Zn. gevestigd was, was H. L. Berckenhoff er de redacteur-correspondent van. Hij was een der meest-veelzijdige journalisten van zijn tijd, meester op alle wapenen. Hij schreef evengoed (en met autoriteit) over de dingen van de dag, in het bijzonder de gemeentepolitiek als over de verschillende kunsten: toneel, muziek en schilderkunst en zijn werk was stylistisch altijd superieur. Berckenhoff was een der laatste voorbeelden (alleen Elout herinnerde af en toe aan hem) van het nu verdwenen type van *all-round* journalist. De journalistiek is in onze tijd evengoed als de wetenschap in specialiteiten uiteengevallen! Wat begrijpelijk was immers in de ontwikkeling der dingen lag -- maar toch jammer is.

Het Internationaal Telegraaf-Agentschap, toen *Reuter's Office* genoemd, had toen reeds een plaats midden in de Amsterdamse krantenwijk en wel, gelijk thans, aan de Bloemmarkt (nu Postzegelmarkt). C. Schliek was er de intelligente chef van.

De ontspanningsplaats van alle journalisten, hun verenigingspunt ongeacht politieke en godsdienstige gezindheid, was café „Palais-Royal”, op de hoek van N.Z. Voorburgwal en Paleisstraat, op de plaats waar thans het Geldkantoor staat. Hier kon men hen kameraadschappelijk bijeen vinden, 's namiddags tussen 4 en 6 als de provincie- en de stads-editie waren afgedrukt, en 's avonds, na afloop van vergadering, concert of toneelvoorstelling.

Ook de boodschappenlopers der pers, de krantenkruiers die kopij moesten halen en brengen, huisden in de onmiddellijke nabijheid van de dagbladbureaux. Het waren: Boeken in de Jonge Roelensteeg, die vooral voor het *Nieuws* werkte en Buyen in het Keizerrijk (later Muyderman op het Singel bij de Paleisstraat) die alle kranten bediende. En de stalhouder Korthof, die de expeditie der kranten verzorgde en tevens de verslaggevers der pers bij koninklijke bezoeken, begrafenissen, branden enz. reed, zetelde almeê op de Nieuwe Zijds Voorburgwal en wel recht tegenover het *Nieuws*.

Ziehier een vluchtig beeld van de oude krantenwijk van Amsterdam voor plm. 50 jaar, de buurt waarin ik reeds als kind verkeerd heb, toen mijn vader aan de redactie van het *Nieuws* verbonden was, en waarin ik zelf het grootste deel van mijn leven als journalist heb doorgebracht. Hoe kort lijkt dat alles geleden, maar hoe ver ligt het toch achter mij!

Bergen (N.-H.).

D. KOUWENAAR.

DE FIGURATIE VAN HET AMSTERDAMSCH E STADSBEELD.

Tijdens zijn leven moet Lambert ten Kate Hermansz. reeds een internationalen roep hebben gehad als linguist, als aestheticus en verzamelaar, misschien ook als godgeleerde en als wiskundige. Voor de taalwetenschap is zijn beteekenis, naar ik meen, van blijvenden aard; zijn acsthetische denkbeelden hebben slechts historische beteekenis, maar zijn gemeengoed gebleven voor de Nederlandsche theoretici op dit gebied gedurende vrijwel de geheele 18de eeuw. Het ligt dan ook voor de hand, dat buitenlandsche reizigers hem en zijn verzameling kwamen bezoeken. Aan een dezer, Zacharias Conrad von Uffenbach, danken wij de volgende uiteenzetting: „Ten Kate hielte ohne Grund auf die Italiäner am meisten, weil sie, wie er gar artig sagte, alles ideal, oder nach eigener Erfindung machten, und das schönste in der Natur zu sammen vereinigen; da hingegen die Hollander und andere Meister sich allzu vest an ein Object hielten, und die Natur vorstellten, wie sie selbigc fiinden, sie seije nun mangelhaft oder schön. Deswegen nennnten auch die Italiäner dieselben spottweise Naturalisten”.

Het, was Ten Kate geweest, wiens tusshenkomst er toe had geleid, dat Cornelis Pronk voor schilder werd opgeleid en de bewijzen ontbreken niet, dat die opleiding den geest der Italianen ademde. Aanvankelijk zich toelegend op het portret, gaat hij omstreeks 1724 tot een geheel ander genre over: het schilderen laat hij voortaan na en hij bepaalt zich tot het teekenen van stadsgezichten, 200 in opdracht van verzamelaars als van een uitgever. Voor die omzwaai kunnen wij dankbaar zijn, want Pronk legde aldus niet slechts den grondslag voor een topografische teekenaarsschool, waaraan wij een getrouw beeld der Nederlandsche steden uit het tweede kwart der 18de eeuw danken, maar hij zou het door hem gecreëerde genre tot diep in de 19de beheerschen.

Maar hoe stond Ten Kate tegen dezen overgang? Er blijkt van geen verwijdering, althans niet van den kant van Pronk. De naaste medewerker van dezen, een zijner weinige leerlingen, was Abraham dr Haen de jonge. Buiten de trekenkunst beoefende hij reeds op jeugdigen leeftijd de

dichtkunst en in 1731 wijdt hij een lijkdicht ter nagedachtenis aan Ten Kate, dat, onder veel meer „de Kunsten” haar Leidsman doet derven. In een ander gedicht, helaas zonder datum en „Teekenlessen” getiteld, geeft De Haen een geluid te hooren, dat allerminst Ten Kate schijnt na te volgen. Het begint:

„Gij, die vermaak scheidt in het teekenen naar 't leven!
 „Gij, die Gezichten maakt van huizen, dorp of stad!
 „Neem onze les in dank,

en behandelt dan verschillende teekenkundige vragen, om aldus te eindigen met die der figuratie:

„Men moet ook op de soort van rij- of vaartuig letten;
 „Want Holland laat geen stier voor 't gladde kouter gaan:
 „Een jaagschuit op de Waal of in den Rijn te zetten,
 „Is of ge een Hessenkar woud schildren langs de Zaan.

Dan wijst de dichter op de verschillende „wet”, die bijna iedere stad ten aanzien van rouwgebruiken heeft en vervolgt:

„Men zou hier te Amsterdam de lange mantels weeren,
 „En lagchen om een sleep van vrouwen met een huik:
 „Het geen Enkhuizen past, zou Amsteldam zich schaamen,
 „Al die byzonderheid van kleed- en landsieraad
 „Brenge in uw teekening verstand en waarheid saamen
 „En toont den ziender aan in welk gewest hij staat.

De Haen richt zijn „les” tot allen, die huizen bij deze uitdrukking moet men zonder twijfel denken aan „Heerenhuizen”, dus kasteelen of aanzienlijke buitenplaatsen - dorp of stad willen teekenen, d.w.z. tot de topografen in den ruimsten zin des woords. Hij bedoelt hen te overtuigen zich te scharen onder de aan Ten Kate onwelgevallige „Naturalisten”. Figuratie schrijft hij nochtans niet voor; figuratie pleegt op de schetsboekbladen trouwens begrijpelijkerwijs te ontbreken en al zal geen der navolgers van Pronk op een voor de buitenwacht bestemd werk, een centraal stadspunt weergevend, de stoffeering doen ontbreken, op verschillende hunner publicaties is dit wel het geval, waarin buitenbuurten of buitenhuizen tot afbeelding komen.

Het zou te ver voeren om na te gaan, of de Haen's figuratie-theorie voortvloeit uit de beschouwingen van eenigen theoreticus of den arbeid van eenigen praktikant; en evenzoo of Pronk's navolgers zich steeds naar haar gedragen. Wat dit laatste betreft, mag ten aanzien der in kleuren weergegeven figuratie daaraan eenige twijfel bestaan: het is van den colorist dan ook veel gevergd zijn palet te doen buigen voor een zij het naturalistische theorie. Maar wat zeker waard is bij het gouden jubileum van Amstelodamum herdacht te worden is het gevoel van samenhang tusschen stadsbeeld en figuratie, die uit De Haen's gedicht spreekt.

Behoud van het stadsbeeld is mede een der aangelegenheden geweest, welke behartiging aan „Amstelodamum” een plaats heeft verzekerd in de harten van een deel der burgerij. Zeker, ook na 1900 is er gedempt, is er gesloopt, is er verbrand; maar hetgeen bleef, is in 1950 den vreemdeling nog tot bewondering, den stadgenoot tot liefde, beter tot verliefdheid. Hoe intusschen is de figuratie in die vijftig jaar gevarieerd? Ik schrijf met opzet de figuratie en niet het uiterlijk aanzien van de individuen, iets dus als de mode. De „Aglaia”, Asschepeoestr ten tijde van den Sjaalman, is met haar zusters en broeders thans opgenomen in de rij der sprookjesprinsessen, haar beteekenis als kenbron een wetenschap nog daargelaten.

Het individu toch zal in bepaalde gevallen de figuratie in teekening of schilderij kunnen benaderen, de figuratie, zooals De Haen die poneert, onderstelt een betrekking tot den harteklop van het plaatselijke leven.

Meer dan het stadsbeeld heeft de figuratie te Amsterdam in de laatste halve eeuw ingeboet: twee oorzaken hebben hiertoe voornamelijk gestrekt, het gewijzigde verkeer en de gewijzigde orde, of, wil men, maatschappelijke structuur.

Het „rij- of vaartuig” was het eerste moment, dat De Haen bij de figuratie noemde.

Met een en ander was het vóór vijftig jaar geheel anders gesteld als nu.

Ik herinner mij, dat ik in het begin van 1904 voor het eerst in een auto heb gereden, voertuig, dat toen tot de bijzonderheden behoorde, maar ieder jaar in getal aangroeide. Nog zekeren tijd zou het duren tot de vermogende particulier zich een eigen auto ging aanschaffen, natuurlijk met eigen chauffeur, in sommige gevallen ter vervanging zijner equipage.

Hoevele equipages in 1900 te Amsterdam nog bestonden weet ik niet, omstreeks 1893 werden er 80 geteld onder vermelding, dat er in 1870 nog 300 waren. Maar ook dit kleine aantal strekte tot verlevendiging van het stadsbeeld. Aanvankelijk had misschien de hoop geleefd, dat het Vondelpark, officieel immers Rij- en Wandelpark geheeten, het Bois de Boulogne in zijn vertoon van equipages op zijde zou streven. Hiervan is nooit veel gekomen. Trouwens was aan de equipages hiertoe niet genoeg af te zien. Een vorige generatie gewaagde nog van den bijna trotschen luister, die dagelijks op de Heerengracht placht uit te stralen van het rijtuig van Mevrouw van de Poll-Mogge Muilman († 1878) met zijn rood lakensche bok en twee palfreniers, achterop staande. Maar later was het eenige, dat in het Vondelpark of ook in de stad viel waar te nemen, dat de

Het Leidsche Plein.

bezitster eencr equipage een wijle een wandelingetje maakte en het rijtuig haar op eenigen afstand stapvoets volgde. Sommige Heeren-eigenaars zag men wel van de bok rijden: ik herinner mij, hoe in het eind der 19de eeuw aan een der forensentreinen te Baarn de toen niet meer jonge Heer J. Beetz, destijds de huizenmakelaar van Amsterdam door zijn equipage werd opgewacht, waarmede hij dan, van de bok af rijdende zich naar zijn villa te Soestdijk begaf, gelegen daar waar de straatweg een rechten hoek maakt; naar ik meen, is ze thans de zetel van een R.K. instelling; slechts de vijver met de wat ouderwets aandoende lage brug daarover herinnert den passant aan den meer landelijken staat van de laatste eeuwwisseling. Twee anderen eveneens van gevorderden leeftijd herinner ik mij van de bok rijdende, beide Assuradeuren, de Heeren J. ter Meulen († 1895) en J. van Veeren van Veen († 1912). Toen laatstgenoemde, mijn overbuurman, de 70 al ver voorbij was, mende hij nog geregeld zijn phaëton, waarbij zijn enkele jaren jongere echtgenoot, Mevr. van Veeren van Veen-Jkvr. de Jong van Beek en Donk († 1913) hem vergezelde: vooral voor deze laatste was de afdaling geen gemakkelijke opgave. Een der laatsten, die mede tot het einde zijner dagen zijn rijtuig heeft bestuurd met geestdrift en deskundigheid was de wijnkooper A. van Eik († 1925). Nadien restte hoofdzakelijk slechts de bankier Jhr. H. M. van Loon († 1949), die echter Amsterdam reeds eerder metterwoon had verlaten. Er zijn, ook in het behandelde tijdperk, zeker meer eigenaars van équipages geweest, die deze zelf hebben bestuurd, doch ik wil slechts één hunner in herinnering brengen, den Gedeputeerde in Noord-Holland, Jhr. M. C. J. den Tex († 1907), dien men op de Amsterdamsche grachten soms met de vier kon zien rijden.

Dit was een imposant gezicht en ook overigens drukten de equipages een zekeren stempel op het beeld der grachten, woonkwartier als deze toen waren. Bij bruiloften uit den kring der bewoners hiervan bestond het gebruik voor den rit naar Stadhuis en Kerk de beschikking te vragen over de équipages van vrienden en bekenden, een coupé voor het bruidspaar en een voor de bruidsmisjes. Het instituut van bruidsjonkers dateert hier pas uit deze eeuw — en landauers voor de overige genoodigden. Zulk een aanvraag bracht aan koetsier en, tot lager bedrag, aan palfrenier, welkome inkomst, maar joeg den eigenaar in den regel op kosten, daar aan de rijtuigen of aan de tuigen wel eenige vervolmaking werd gevraagd. Een bepaalde eenheid verkreeg men met dit al natuurlijk niet — onder de (gala) landauers was er nog wel eens een enkele, die naar ouderen smaak in de riemen hing —, noch wat rijtuigen, noch wat paarden, noch wat livreen aangaat. Toch was het geheele beeld cenrr dergelijke trouwerij fleuriger dan de latere in auto's. Bij teraardebestelling van den houder eener équipage — crematie was destijds in Nederland niet mogelijk — was het niet ongebruikelijk, dat de eigen koetsier de lijkkoets reed, natuurlijk getooid met mantel en steek, zooals die plachten te worden gedragen. Slechts aan één begrafenis in eigen rijtuigen houd ik voor Amsterdam herinnering en wel op een later tijdstip, dan men zou denken. In 1908 bij de teraardebestelling van Mr. E. J. Everwijn Lange, President van de Nationale Hypotheekbank, waren de volgkoetsen eigen rijtuigen. Tevens herinner ik mij geen ander geval dan het zijne, dat op den rijweg — hij woonde Heerengracht 491 — een eenige tientallen centimeters dikke laag zand werd uitgestrooid ter demping van het geluid, dat anders tot de ziekenkamer zou zijn doorgedrongen.

De Haen schonk in zijn gedicht speciale aandacht aan de begrafenisstoeten. In anderen zin deden dit in het laatste kwart der 19de eeuw sommige vooraanstaande Amsterdammers, die ter bestrijding van de misstanden bij uitvaarten een Begrafenisvereniging stichtten. Die misstanden ken ik slechts bij overlevering : de aansprekers waren uitgedost in een ouderwetsche, doch allerminst uniforme kleedij, welke — zoo drukt een contemporain schrijver zich uit — deed denken aan „vaste figuranten aan een draken-theater”; zij vervulden hun plicht zonder eenige égards, dronken na voltrekking der plechtigheid minder of vaak meer jenever en namen, hiervan dikwijls de blijken gevend, op den thuisweg de plaats in, door de kist op den heenweg bezet. Het lijkt geen gemis voor het stadsbeeld, dat deze figuratie tot het verleden behoort.

Keeren wij terug tot het leven. Aan hen, die geen équipage ter beschikking hadden, stonden de stalhouders — ouderwets sprak men ook van „sleepers” — ten dienste. Voor de bruiloften ook, waarbij de stoet de samenstelling eener eigen trouwerij trachtte te benaderen. Aan die deftigheid

Breitner: Het Rokin.

ontbrak wel eens iets en soms waren de landauers bezet door een grooter aantal genoodigden dan het gebruikelijke viertal. Maar dit kon slechts tot verhooging der feestvreugde strekken, welke echter slechts dan volmaakt was, wanneer de rijtuigen om een bepaald perk in het Vondelpark een rondje reden, waarbij de inzittenden over en weer elkander toewuifden. In tegenstelling tot de rouwstallen, die zich tot „zwart werk” bepaalden, stonden de stalhouders open voor allerlei prestaties. 's Zomers kon men er een Victoria bestellen of een open landauer, om het Kalfje, Sloten of bij uitzondering het Gein om te toeren dan wel naar Muiderberg te gaan, zoo men de Gooische Stoomtram wilde vermijden, die om haar talrijke ongelukken bekend was. Voor elk jaargetijde leende zich de vigilante, wanneer het naar het station ging, dir met imperiaal, een

door stevige latten omringde ruimte op het dak, waarop men koffers, maar ook kinderwagens of fietsen kon laden, zoo noodig vastgesnoerd met dikke touwen. Nog langen tijd kon men Jhr. W. H. van Loon († 1935) in zulk een vigilante, natuurlijk zonder imperiaal, dagelijks beurswaarts zien rijden. Overigens was de coupé, die slechts een achterbank had en een smal, laag opklapbaar voorbankje en die zich dus voor kleiner gezelschap beter leende dan de vigilante, meer in gebruik in den handel. De groote makelaars bezochten 's morgens per coupé hun principalen. En tegen het eind van het spreekuur van menigen geneesheer verscheen de coupé voor zijn huis, op welks bok de koetsier dikwijls in den dut geraakte, tot de dokter verscheen en hem de volgorde aangaf der af te leggen bezoeken.

Ook arresleden waren in beperkten getale bij enkele stalhouders te huur, gelijk slechts weinige particulieren er een hadden. In 1890 hebben zij den Amstel kunnen berijden. Het zal een fraai gezicht zijn geweest, maar het gering aantal arren en de moeilijkheden, verbonden aan het bereiken van de sneeuwgrens buiten de veste werkten er toe samen het verkeer daarmee tot een minimum te beperken.

Wat de wagen der paardentram in het Amsterdamsche atadsbeeld heeft beteekend, vooral bij avond, leeft voort in Britner's schilderijen van den Dam, waar de meeste lijnen haar beginpunt hadden. Een tramrit ondernam men toen echter niet als de simpelste zaak: want, hoezeer de prijs niet hooger was dan thans, beteekende dit bij de hoogere koopkracht van het geld heel iets anders.

En ook de andere diensten reden met paardentraction, de stadsreiniging met haar klepperman, de brandweer met een fors klinkende bel en bij donker met flambouwen verlicht, indrukwekkend meer nog door het stoere tempo der paarden; ook de justitie met de donkergeschilderde „dievenwagen”, die met twee gehelmde veldwachters achterop de beklaagden van het Huis van Bewaring, nog lang op den Heilige Weg, naar het Paleis van Justitie vice versa vervoerde. En dan het bedrijf der expeditie van goederen: het puik hiervan, de bierkarren zijn ons gebleven, maar de wagens van Van Gend & Loos en van wie niet al gingen geleidelijk tot de mechanische tractie over.

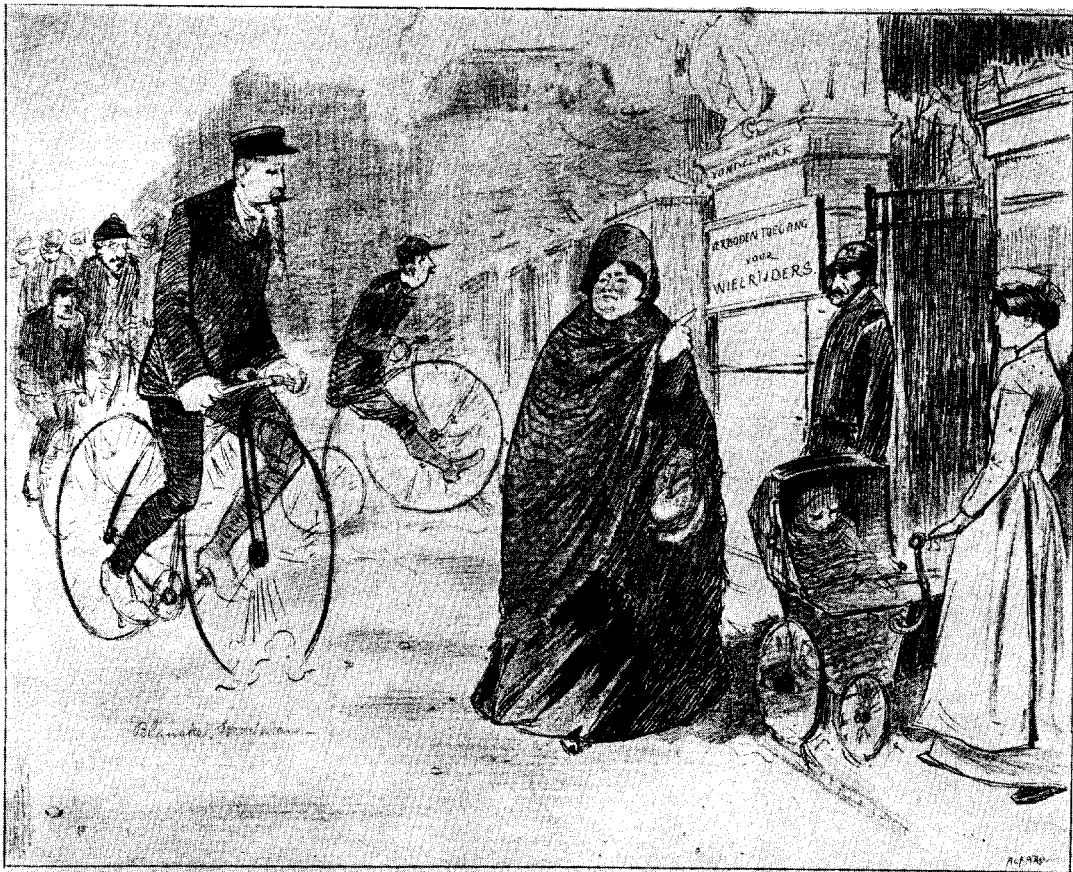
Wat de paardrijders aangaat, lijkt de figuratie, wel te verstaan van het Vondelpark weinig gewijzigd in de verlopen halve eeuw. De naaste omstreken van de hoofdstad leenen zich nu eenmaal weinig tot de ruitersport. Van Jhr. Mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg († 1902), die in 1869 Tweede Kamerlid werd, verluide het, dat hij zich ter bijwoning harer vergaderingen te paard van Amsterdam naar Den Haag begaf, waarbij hij dan een deel van zijn aanvankelijk kiesdistrict Haarlemmermeer doorkruiste. Maar voor 1900 speelde dit reeds in den lang verleden tijd en behoud ik de herinnering slechts aan een lid van het geslacht Backer, ik meen Jhr. W. J. Backer, Administrateur der Stadsdrukkerij († 1934), dien men als heerruiter wel op buitenwegen in den omtrek ontmoette.

Men heeft, geloof ik, wel eens gedacht, dat gelijk bij de tractie ook in de sport het paard geheel verdrongen zou worden en dan allereerst door de fiets. Ik herinner mij nog, hoe in mijn jeugd-jaren in het Vondelpark een club — zij droegen immers uniforme jasjes en petten — „velocipedisten” oefeningen hielden op die machines met een hoog vóór- en een zeer klein achterwiel. Dit type is, naar bekend, geheel verdwenen; het andere toen bestaande, de driewieler, is thans in gebruik in hoofdzaak bij ouden van dagen en gebrackigen. Het huidige type van tweewieler deed hier tusschen 1890 en 1895 zijn intree, maar als voorwerp van luxesport, naar zich laat begrijpen, wanneer men bedenkt, dat de aanschaf van een fiets van goed Engelsch merk op meer dan f 200.— kwam te staan. Toen een onzer periodieken de figuratieve werking der fietsrijders voor het Vondelpark in beeld bracht in eenige stadgenooten verpersoonlijkt, die daar geregeld ontspanning zochten, liet zich kwalijk denken, welke rol de fiets weinig later in het Amsterdamsche leven zou spelen.

Een stier komt, naar De Haen zegt, in Holland voor figuratie niet in aanmerking. Ik herinner mij den tijd tot 1887, dat op Maandagen de ossen en misschien ook ander hoornvee langs bepaald aangegeven trajecten in Amsterdam ter veemarkt werden gedreven. Mocht hieruit eenige figuratieve winst zijn gekregen, dan ging dit ten koste van de meest elementaire eischen van zindelijkheid dier straten. Wat langer hebben het de ezellen hier uitgehouden, die in een kudde van vier of vijf, natuurlijk onder goed geleide, langs de grachten trokken, waar haar melk, wier voedingswaarde men hoog aansloeg, in verschen staat aan de deur werd afgeleverd.

Dat in een waterland als het onze De Haen het gewicht der figuratie door schepen verstond, kan niet verwonderen. De verandering, ook hierin opgetreden sinds 1900, moge aanzienlijk zijn, toch lijkt haar belang voor het stadsbeeld minder groot dan dat ten aanzien der voertuigen te land.

De watersport immers placht niet binnen de stad, veeleer van haar periferie uit te worden beoefend. De plezierjachten ziet men niet in de grachten en de wherries zelden anders dan op een feestdag.

De krasse maatregel van het Bestuur van het Vondelpark tegenover heeren Wielrijders.

Uit „Geïllustreerd Politie-nieuws” omstreeks 1893.

verlucht met versierselen of verlicht met vetpotjes. En aan de Amstel-oevers, waar de roeiverenigingen zijn gezeteld, is sinds 1900 het beeld der roeisport nauwelijks gewijzigd. Anders is het echter gesteld bij sommige der binnengrachten, waar in het gunstige seizoen een nieuw soort pleziervaartuigen, de watertaxi's, elkaar onafgebroken opvolgen; ze strekken daar tot figuratie, maar honderdduizenden ook tot schouwplaats van het kostelijk décor der oude stad. Hoe ontvolkt zouden de grachten zonder hen lijken, nu de stoombooten en de sleepen en vooral de typische zolderschuiten met den man, die ze met zijn langen stok voortboomde, wel vergoed verdwenen zullen zijn.

Als tweede oorzaak voor den teruggang der figuratie in het Amsterdamsche stadsbeeld stelde ik straks de gewijzigde orde of maatschappelijke structuur. Ik bedoel dit: naar het maatschappelijke ging in 1900 het meerendeel der bevolking in feite uit van bepaalde onderstellingen, welke althans in den groep van gelijkgestemden zonder voorbehoud en zonder nabetrachting werden aanvaard. Het gaat er hier niet om, of men een dusdanige levenshouding toejuicht of betreurt. Ik meen, dat het feit van haar bestaan voor het tijdperk 1900 evenmin voor tegenspraak vatbaar is als dat andere, dat zij voor het heden sterk aan beteekenis heeft ingeboet. Ik beoog niet hier de oorzaken aan te geven, die tot die gewijzigde instelling hebben samengewerkt. Met voorbijgang daarvan wil ik slechts stellen, dat hoe sterker het groepsgevoel is des te krachtiger de behoefte bij de groepsgeenoten hiervan naar buiten te doen blijken — de interne groeps houding kan in dit verband gevoelig onbesproken blijven — door gemeenschappelijk optreden, maar tot schraging hiervan tevens door b.v. gemeenschappelijke uitdrukkingswijze en, waar het hier aller-

meest op aan komt, gemeenschappelijk uiterlijk betoon. De volksdrachten zijn niet maar een schilderachtige curiositeit en veel minder nog een spel. Ik zou het zoo willen zeggen, dat sterker, misschien veel sterker dan in 1950 bij vele individuen, tot een of eenige groepen behorende, het in 1900 als een zaak van orde, die nu eenmaal moet zijn, werd beschouwd, dat bespeurbaar was tot welke confessie, tot welken burgerlijken staat, tot welk bedrijf, tot welken landaard, tot wat al niet meer hij of zij diende te worden gerekend.

Het zal nauwelijks betoog behoeven, dat de levenshouding van 1900 der figuratie tot vruchtbaarder voedingsbodem strekt dan die van 1950. Wat hebben wij verloren?

Vooreerst onze Joodsche stadgenooten, die zijn heengegaan met een onverminderd verlangen, maar met een steeds verminderend vertrouwen, van te zullen terugkeeren in de Amsterdamsche Jodenbuurt. Zij hadden hun adelsbrieven al, sinds Rembrandt hen niet als fignratie, maar als hoofdmotief had geteekend. Maar hoe missen wij hen als figuratie van de Nieuwmarkt en van de Zondagsmarkt, van de **Oudemanspoort** en van het Amstelveld.

Menschelijk gesproken verbleekt tegenover de ellende, welke tot dit alles leidde, elk ander verlies. Toch noopt mijn onderwerp nog op tal van andere te wijzen.

Een sterken militairen inslag heeft Amsterdam nooit gehad en een sterk garnizoen evenmin. Niettemin voelde het zich verbonden aan het 7de, waarvan het eigenlijk het muziekkorps onder **Zaagmans** nog het meest zag. Voor de schietoefeningen ging het regiment per **Gooische** stoomtram naar Kraailo, maar wanneer een onzer kennissen, vooral zoo eenig militair gevoel hem niet vreemd was, de wacht bij het Paleis moest. betrekken, liepen wij als jongens met eens zooveel nonchalante

De Keizersgracht, bij de Wolvenstraat.

branie over de verboden kleine steentjes. En de schutterij zaliger nagedachtenis, wier oefenplaatsen ook meer en meer excentrisch werden; hoe genoeglijk toen de Van Eeghenstraat nog niet en de Willemsparkweg slechts zeer ten deele bestond, dus ongeveer 1892, op het terrein tusschen deze straat en het Vondelpark waar te nemen, hoc bij de commando's de helft der manschappen het verschil tusschen rechts en links niet kende of niet wilde kennen. Ik zwijg van de vele verhalen, die over de schutterij de ronde deden, maar moet toch nog wijzen op de waarlijk fraaie figuratie, die twee andere militaire formaties bij een marsch door de stad konden opleveren : de huzaren, het in aantal geringe paardevolk, door oude Amsterdammers soms nog „dragonders" geheeten, en het keurcorps der Mariniers met hun populaire pijpers. De khaki-uniformen onzer tegenwoordige troepen mogen menigvuldige voordeelen bieden, in het stadsbeeld doen ze onder voor de oude.

Met de verschillende militairen hadden de weezen gemeen, dat het groepsverband en de hieruit voortvloeiende uniforme kleedij hun was opgelegd van hoogerhand. In het begin der eeuw was deze, ook buitenshuis nog algemeen voorgeschreven, zij het dan niet volgens den wensch van menige(n) wees. Het verdwijnen dezer costumkleeding uit het stadsbeeld strekt dit tot verarming, met name van die in de stadskleuren der Burgerweezen. Op een mooien Zondagochtend was hun kerkgang een waarlijk fraai schouwspel en men mompelde, toen de uniforme kleeding tot het verleden behoorde, dat er onder de grootere meisjes wel waren, die vonden, dat zij in de oude, zoo dikwijls in beeld gebrachte kleederdracht beter uitkwamen dan in een algemeen verkrijgbaar banaal jurkje.

Al mogen overwegingen van coquetterie bij de verpleegden in gestichten voor ouden van dagen niet hebben gegolden, voor dezen is overigens veel van kracht, wat hierboven over de weezen is vermeld. En ook hier denk ik met zekeren weemoed terug aan de oude vrouwtjes uit het Bestjeshuis, zooals de spraakmakende gemeente de groote instelling der Ned. Herv. Diaconie op den Binnen-Amstel noemde met haar paarse japonnen, zwarte omslagdoeken en kornetten als hoofdbedekking. Met de voorgeschreven kleeding van zoovele andere gestichten is ook die van de „bestjes" verdwenen.

De kornet werd nog in deze eeuw door oudere vrouwelijke huisdienstboden gedragen; de overgrootte meerderheid harer droeg echter de tulen muts. Deze behoort sinds geruimen tijd evenzeer tot het verleden en met haar de lichte japonnen met een eveneens licht werkje en de daarbij behoorende witte schorten. En zou dit ook niet het geval zijn met de rood en wit gestreepte „knechtsjasjes", die de vaste huisknechten 's morgens droegen evenals de z.g. oppassers, die hun tijd over meer dan één werkgever verdeelden?

Al evenmin kondigen de koopvrouwen uit de Jordaan met haar zwarte omslagdoeken en de koffiepijsters -- en de „waspitten", de werknemers op de sinds lang verdwenen Waskaarsenfabriek aan de Ruysdaelkade, wier verfoeilijke geur ons ouderen nog niet uit het geheugen is, zouden het evenmin doen -- haar maatschappelijke werkzaamheid in haar kleeding aan. Nochtans kan men niet vergeten, dat zij het zijn geweest, die Breitner tot zijn mooiste schilderijen, aanleiding gaven.

De blauwe mutsen der turfdragers, die ik mij uit mijn jeugd herinner, hadden het in de vorige eeuw al afgelegd.

En hoevele beroepen zijn geheel verdwenen. De waldieper, wiens taak in mijn jonge jaren al in nevel gehuld was, maar die niettemin met Nieuwjaar en met Kermis kwam wenschen. De lantaarnopsteker, die met zijn lange stok 's avonds eerst de gas-lantaarns, in later tijd die van electrisch licht kwam opsteken, zoolang die ontsteking nog niet centraal geschiedde. De porder of porster, die midden in den nacht op stap ging, om hen te wekken, die niet veel later aan den slag moesten gaan. De kastenmaker, wiens werk thans door den meubelmaker overgenomen is. De grutter, wiens bedrijf is samengesmolten met dat van den kruidenier. De verkooper van oublies, die hij met luider stem aanpreef en van wien, misschien geheel zonder grond, gezegd werd, dat hij in politiedienst stond. De verkooper van roomkaas, een melkproduct, dat hij in twee fraai gepoetste koperen trommels -- evenals Jan Oublie langs de grachten gaande -- aan de huizen aanbod. Toch is ondanks dit alles de orde van 1900 het meest ten gronde gewijzigd in uiterlijkheden der beide kunnen. De mannen gingen prat op hun knevels en misschien ook op hun baarden, al nam deze laatste haartooi in algemeenheid af, en zij droegen, tenzij zij artistieke neigingen hadden, de haren kortgeknipt. Zij rookten als regel. De ouderen onder hen droegen, zij het niet zichtbaar, hooge laarzen, de jongeren laarzen tot boven den enkel. De vrouwen droegen lange rokken en, zij het niet zichtbaar, kousen; de lage schoenen kwamen nog juist te zien. Heur lange haren strekten tot bewondering. In de kleedij der andere kunne was het verboden zich in het openbaar te vertoonen, een verbod, dat slechts op Hartjesdag op den Zeedijk werd overtreden.

En thans : tout a changé de face. De hooge laarzen zijn, op regendagen, het monopolie der vrouw.

De mannen dragen molières. Kousen dragen de vrouwen bij draaglijk weer niet; haar korte rokken laten dienaangaande niets te raden. Hoc het bij koude met de kousen gesteld is, beletten de mannenbroeken te zien, welke de vrouwen dan ook buiten den Zeedijk dragen. De snorren zijn den weg der baarden van 1900 opgegaan. Maar waarin de kunnen elkaar vinden, is in het rooken en het drinken van jenever niet slechts, maar tevens in den haargroei, die bij beide naar elkaar is toegegroeid: verkorting bij de vrouw, verlenging bij den man. Den laatsten ontbreekt nog slechts de gewoonte van permanenten. Mocht hierin verandering treden, dan zal de gelijkheid van uiterlijk der kunnen permanenten zijn.

Maar dan zou ik mij toch afvragen, of ik niet uit de gelederen der Naturalisten zou treden, om met Lambert ten Kate de tegenstelling hoog te houden tussehen „mangelhaft” en „schön”.

MR. CHR. P. VAN EEGHEN.

AMSTERDAM 1900—1950.

Toen de Redactie mij het vereerend voorstel deed, eene bijdrage voor dit doel in te zenden, was mijn eerste indruk: Hoe jammer, dat het tijdperk, waarover ik schrijven moet, niet loopt van 1880—1900. Ik zou zoo kunnen beginnen met al die dierbare jeugdherinneringen te boekstaven, niet slechts van de 80er, doch ook van de 90er jaren. Een onverdacht getuigenis

De Dam met de oude Beurs (afgebroken 1903).

van dat laatste tijdperk kreeg ik nog vorig jaar van een mijner Fransche correspondenten, die toen werkzaam was bij ons Rijksmuseum en zijne dankbare herinneringen besluit met een: Enfin, tout était bon en Hollande dans ces temps, non . . . parfait.

Als men vier grootouders heeft, allen geboren en getogen Amsterdammers, op den grootvader-naamdrager na, die evenwel de laatste 40 levensjaren daar ambtshalve woonde, is het geen wonder, dat zoo iemand meer van Amsterdam gehoord en gezien heeft, dan de eerste de beste Nederlander en vooral, als hij van jongsaf behept is met de eigenschap, bij voorkeur met het verleden te verkeerren. Maar dan valt ook het meest de ervaring op, hoe radicaal de verandering was, die de 20e eeuw allengs medebracht. De huizen van familieleden en kennissen in steeds sneller tempo verdwijnend, om plaats te maken voor kantoren en winkels, waarbij het uiterlijk aanzien der gevels nauwelijks gespaard bleef en zelfs rauwelijks verstoord werd op een der luisterrijkste punten door den brutalen klomp van het gebouw der Ned. Handelmaatschappij.

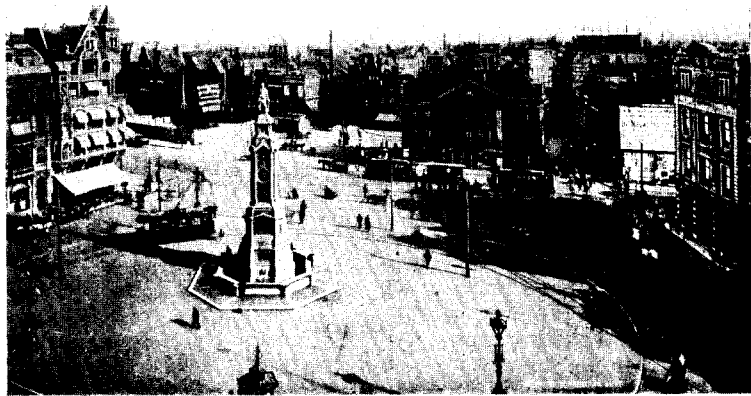
Doch nog erger wil mij lijken het voorgoed te loor gaan der rust en intimiteit der grachten, die niet zijn ingesteld op de bestemming van openluchtgarages, gezwegen nog van het levensgevaarlijk verkeer op die te nauwe straten.

Amsterdam heeft op dat gebied eenen wereldnaam te verliezen. Men kan immers niet verwachten, dat vreemdelingen op den duur eene wereldfaam van stadsschoon zullen blijven aanvaarden onder de werkelijkheid van eene dag en nacht durende verminking door hinderlijke vehikels. Er is m.i. geen urgenter punt voor nu en straks, dan dat er eene afdoende oplossing gevonden worde, om de stad van dit euvel te verlossen en haar de rust en schoonheid der grachten te hergeven.

Hoewel ik reeds enige jaren meer tijd en belangstelling wijdde aan archiefwerk dan aan mijn rechtsstudievak, verbond het eerste jaar der nieuwe eeuw mij in dagelijkschen arbeid aan het archief der stad mijner voorvaderen; de bezoeken aan Amsterdam werden minder en bepaalden zich dan nog hoofdzakelijk tot die aan musea, tentoonstellingen en veilingen.

Uit het begin der eeuw bleef mij eene merkwaardige ontmoeting bij, die ik hier, mede bij gebrek aan persoonlijke indrukken, wil vermelden. Kederlandsche jachtliefhebbers hadden gedurende eene week ongeveer te gast, leden der vereeniging: *Le fusil de chasse français*, een zeer voornaam gezelschap, dat de wedstrijden op de Haarlemsche banen opluisterde. In Amsterdam trad voor hen als mentor op de jolige Zwitsersche Baron Fernand de Watteville. Ik maakte eenen avond eenen luisterrijken maaltijd mede bij een familielid en bekend Nederlandsch sportsman. Een lang gesprek voerde ik met den marquis de J., die een wel zeer bereisd man bleek en Europa door en door kende. Ik vroeg hem naar zijne indrukken van Amsterdam, waar hij nog nimmer langer dan een paar uren vertoefd had. En het antwoord! Ik was in de gelegenheid een en ander reeds thuis te vernemen over de nog bestaande geslachten, wier voorouders uwe hoofdstad groot maakten en ik heb gezorgd, ook eens met hen kennis te maken, doch ik sta versteld van hunnen dgelijken eenvoud en onopvallende manieren en verschijning.

En verder: Nooit zag ik zooveel Joden bijeen, behalve in Kiew, Odessa en Warschau; in Parijs zijn er ook heel veel, maar het vreemde voor mij is, dat men hen hier niet ziet in gezelschap (*le monde*) en evenmin in de sociëteiten, die voor ons de deuren hadden geopend.

De Dam na de afbraak van de oude Beurs.

In 1925 werd ik bij loterij toeval lid van de Grootte Club. Als men oud wordt, en doof er bij, ontvlucht men de drukte en het verkeer van den huidigen dag en als mijne komst in stad noodig is, zijn het Rijksmuseum, dat ik zag verrijzen en de Grootte Club mijne veilige havens.

Ik heb het voorrecht genoten, in de 19e eeuw veel te mogen reizen, van de Noordkaap tot in de Povlakte, van Groot Brittijn tot de grenzen van den Balkan. Daarna leek het mij een ware plicht eigen land vooral, grondig te leeren kennen. Hieraan ontbreekt uiterst weinig, buiten Friesland, dat ik niet meetel, omdat het zelf niet gaarne meetelt en liefst afzijdig blijft. Dan, in het rustig namiddaguur gezeten voor het groote hoekvenster der Club, uitzien op het gewoel van Dam en Damrak, gaan de gedachten naar het gewest, dat ik wel het laatst, maar niet het minst leerde kennen, daar in de verre verte, mijn geliefd Groningen, doch dan komt toch ook het gevoel op : Amsterdam, gij hoofdstad van Nederland !

30 Maart 1950.

BIJLEVELD.

HET LEESMUSEUM VOOR VROUWEN IK DE BOCHT VAN DE HERENGRACHT.

In het jaar van de oprichting van het Genootschap Amstelodamum huurt het Damesleesmuseum, sindsdien het Leesmuseum voor Vrouwen geheten, de westelijke vleugel van de bel-etage van het grote woonhuis Herengracht 450, dat thans een andere bestemming krijgt. Tot stand gekomen in Mei 1877, in het decennium tussen 1870 en 1880, waarin Cns *Streven*, *Onze Roeping* en *De Huisvrouw* als de eerste tijdschriften voor vrouwen in de tweede helft van

de negentiende eeuw verschenen ¹⁾), was dit leesmusem, ondanks een voormalige verlegging van woonplaats te bekrompen behuisd voor de Amsterdamse vrouw, die haar litteraire smaak wilde bevredigen, aan haar gedachtengang door goede lectuur leiding geven, haar algemene kennis op velerlei gebied door belezenheid uitbreiden. Het was wijs ingezien door het toenmalige bestuur, dat een goed ingericht leesmusem verbreding van de basis van ontwikkeling en beschaving aan alle vrouwen zou kunnen brengen.

De keuze van de nieuwe woning was uitnemend. Door de ruime hal was het Leesmusem van alle overige kantoorvertrekken op de verdieping afgescheiden. Het besloeg twee grote, imposante vertrekken met een ruim uitzicht aan de voorzijde op de nooit te vergeten gracht en aan de achterzijde op de fraaie tuin. Zij waren verbonden door het vertrek voor de bibliothecaresse, later bibliothecarissen. Een klein gedeelte der boekerij was aldaar ondergebracht, het grootste in een vertrek van het sous-terrain door een trap met de laatste kamer verbonden. De leeskamer aan de achterzijde en die aan de voorzijde — tevens conversatiezaal — waren zonder overdrijving zo smaakvol en volkomen beantwoordend aan het doel ingericht, dat vele eenzamen, in de gemakkelijke stoelen met dagblad, tijdschrift of boek in de hand zich aldaar „thuis” gevoelden. De onontbeerlijke mededelingen van het bestuur, ballotagelijst enz. waren zichtbaar geplaatst zonder het aanzien van het geheel te bederven. In de conversatiezaal kon thee gedronken en een licht noenmaal gebruikt worden. Zo kreeg het Leesmusem zonder het bepaald te willen enigszins het begrip van een Vrouwenclub. Het werd wel eens zo beschouwd. Mijn vader bleef althans in de hal wachten, toen ik eenmaal op een Zondagnamiddag, wanneer het bezoek schaars was, een boek ging halen, daar een heer op een Vrouwenclub niet binnenging.

Het bestuur zelf heeft nooit iets anders dan de bestemming tot lezen gewenst. De betekenis van de vereniging lag in de verschaffing van lectuur. In de tijd, dat een wijze oudere mij zeide, altijd **De Gids** en de **Revue des deux Mondes** te lezen, lagen niet alleen deze, maar bijna alle voorname algemene tijdschriften in de vier moderne talen een vaste tijd op de leestafel, om daarna mede naar huis genomen te kunnen worden. Meer nog dan in de ruime boekenschat, die zich steeds uitbreidde met de laatst verschenen boeken, waarin de leden naar hartelust konden grasduinen, die de meisjes konden „doorraffelen”, en de ouderen ter ontwikkeling of ontspanning aldaar of tehuis konden lezen, — lag, ook nu nog, mijns inziens, het zwaartepunt van het Leesmusem in de toename van de sinds 1900 zich zo snel uitbreidende aantal en soorten van tijdschriften. Die verzameling heeft bescheiden en als de laatste in de rij zeker bijgedragen tot hulp bij de beroepskeuze der jongeren, tot het inzicht van verzorging en opvoeding van haar kroost van jonge moeders, tot ernstiger kennisneming van de vraagstukken van de dag van de vrouw van middelbare leeftijd, tot de bezonken levensbeschouwing der ouderen. En vergeten wij niet, dat de voornaamste romans, critieken en verzen in tijdschriften verschenen, voordat zij in boekvorm verkrijgbaar waren gesteld.

Door omstandigheden buiten zijn schuld heeft het Leesmusem deze woning na een twintigtal jaren moeten verlaten. Het heeft de traditie zo goed mogelijk in de nieuwe kleinere behuizing P. C. Hooftstraat 150 voortgezet. Het heeft zich aangepast aan de zo moeilijke en snel veranderende tijden en tijdsomstandigheden, en is natuurlijk daardoor in vele opzichten veranderd. Het heeft de zware jaren 1940—1945 weten te overleven. Een voornaam bewijs van zijn levenskracht en zijn goed bestuur.

Doch voor haar, die op de dag van de officiële opening van de nieuwe woning 1 November 1900 zo ik mij niet bedrieg — aan de theeschenkerij mocht helpen, en die van 1910 af een tiental jaren bestuurslid is geweest, zijn de Bocht van de Herengracht en het Leesmusem voor Vrouwen na de verplaatsing nooit meer dezelfde geweest.

Washington, D.C.

LEONIE VAN NIEROP.

HET UITGAANDE LEVEN OMSTREEKS 1900.

Nu, als gevolg van de tweede wereldoorlog het „uitgaan” van de jongere generatie zich bijna geheel beperkt tot „borrels”, voorzien van veel sterken drank en al dan niet voldoende eten, maar ontbloot van iedere vormelijkheid, is het interessant eens na te gaan hoe dit vijftig jaar geleden toeging. Een oudere dame, vroeger bewoonster van één van de deftigste gedeelten van de grachten, heeft zich bereid verklaard het één en ander te vertellen over het leven van een uitgaand jong meisje omstreeks 1909.

¹⁾ Zie mijn Het Leesmusem voor Vrouwen in het archief van de tentoonstelling „De Vrouw 1813—1913”.

Het was geen gewoonte, dat meisjes uit de eerste Amsterdamsche kringen werk zochten of studeerden. Wanneer een meisje, dat van kostschool kwam en den leeftijd bereikt had om uit te gaan, bezigheden had, dan beperkten die zich meestal tot bescheiden sociaal werk: voorlezen in ziekenhuizen, oppassen in kinderbewaarplaatsen en dergelijke werkjes vulden misschien een paar middagen in de week en ook aan muziek- en andere lessen kon misschien wat tijd besteed worden, maar de positie van „uitgaande jonge dame” was niet heel goed te vereenigen met meer serieuze werkzaamheden en het was dan ook geen uitzondering, dat. uitgaan de eenige reële bezigheid was.

Er heerschte in die dagen overal een sterke coterie-geest. Om te beginnen bleef het uitgaan vrijwel geheel tot de eigen stad beperkt, maar ook daarin ging men maar niet zoo met iedereen om, maar alleen met wie men ongeveer als zijn gelijken erkende; wanneer b.v. een aanzienlijke Joodsche familie zich op de grachten vestigde, was het niet de gewoonte daar een visitie te gaan maken, wat anders zou kunnen worden opgevat als een blijk van sociale gelijkheid. Ook de dochters gingen om met de kennissenkring van hun ouders, ofschoon hierin al tot op zekere hoogte verandering was gekomen door de meisjesscholen, die minder selectief geworden waren, waardoor ook omgang verkregen werd met meisjes die niet tot den eigen kleineren kring behoorden; soms toevallig, want niet alle coterieën waren ontstaan uit standsverschillen, maar b.v. ook door familierelaties en andere oorzaken, die toen meer invloed hadden dan tegenwoordig.

Den oogst van nieuw-uitgaande jonge meisjes (het woord *débutante* werd hier weinig gebruikt) kon men meestal al grootendeels in oogenschouw nemen op de bazaar van „Arbeid Adelt” en „Tesselschade”, die ieder najaar plaats vond en waarbij zij als verkoopsters optraden. Apart werden de meisjes eerst, door hun moeder gepresenteerd op de „jours” van haar kennissenkring; later gingen zij daar alleen naar toe. In tegenstelling tot in Den Haag kwamen in Amsterdam op de jours vrijwel nooit heeren. Ook de gewoonte jongens te presenteren, door op een middag in een rijtuig rond te rijden en bij de kennissen kaartjes af te geven was omstreeks 1890 uit de mode geraakt.

Ofschoon het hof in het Amsterdamsche leven slechts een kleine rol speelde, was toch het jaarlijksche koninklijke bezoek een belangrijk feit en bij die gelegenheid werden de jonge meisjes die daarvoor in aanmerking kwamen gepresenteerd. Men liet zich daarvoor inschrijven bij de Dame du Palais, toen mevrouw van Loon, en maakte bij haar een visite op speciaal daarvoor bestemde ontvangdagen; ook gaf men een visitekaartje af bij de dienstdoende hofdame aan het paleis. Men kreeg dan een uitnodiging voor de raout, waar men door een (zelf vroeger voorgestelde) oudere dame, in den regel de moeder, gepresenteerd werd aan de Koningin.

Op den vastgestelden avond ging men naar het paleis en werd er door de dames in de troonzaal *cercle* gemaakt. De Koninginnen kwamen dan binnen en onderhielden zich een oogenblik met alle dames, die voor haar een diepe kniebuiging maakten (van tevoren voor deze gelegenheid ingestudeerd); dit duurde ongeveer een half uur. Daarna gingen de Koninginnen naar de Burgerzaal, waar *cercle* gemaakt werd door de autoriteiten; dames werden verder niet aangesproken. Als dit was afgelopen begon het bal in de troonzaal, dat tot ongeveer middernacht duurde. Deze feestelijkheid, verlicht door de groote kaarsenkronen, leverde natuurlijk een prachtig schouwspel op, vooral omdat het voorschrift was dat de dames in lichte toiletten zouden verschijnen, de jonge meisjes bij voorkeur in het wit, terwijl de heeren die niet in uniform waren, voorzoover zij het konden bekostigen in hofcostuum verschenen, bestaande uit een zwart lakens pak met goudgalon en -borduurself, gouden knopen, en degen en steek (dit laatste natuurlijk niet onder het dansen).

Zuid-Holland werd in Den Haag ontvangen, maar alle andere provincies verschenen op de raout in Amsterdam, zoodat daar een aanzienlijke menigte bij elkaar was, b.v. veel officieren, o.a. van de schutterij. Het gevolg was, dat er wel ongeveer tienmaal zooveel heeren als dames aanwezig waren, wat in dit geval een zeer speciaal *inconvenient* voor de dames had. Er waren n.l. twee buffetten, één dat voor iedereen toegankelijk was en één, in de Mozes- en Aäronzaal, waar men alleen met dame terecht kon. Het eerste was in korten tijd leeg, zoodat het daarna voor de hongerigen en dorstigen zaak was steeds van een dame vergezeld te zijn en nog na een halve eeuw herinnert zich de vertelster van dit alles met smart den hoogen militair, dien zij bij haar presentatie den heelen avond eenvoudig niet kwijt kon raken.

Een andere officieele ontvangst was de jaarlijksche receptie van den burgemeester, of liever gezegd de recepties, want hij gaf er twee: een „dansante” en een „niet dansante”; de jongelui gingen natuurlijk bij voorkeur naar de eerste. Ofschoon het hier minder officieel toeging dan op de raout (men werd b.v. niet uitgenoodigd, maar iedereen kon er heen gaan), ging deze ontvangst toch met een grootere vormelijkheid gepaard dan de gewone feesten, althans verlangde mevrouw Vening Meinesz nog, dat de jonge meisjes voor haar een diepe kniebuiging zouden maken, wat

verder nergens gebeurde. Haar opvolgster, mevrouw van Leeuwen, verlangde dit ook niet meer. Behalve de recepties gaf de burgemeester meestal ook nog een bal, dat overigens niet verschilde van de bals die door de andere grachtenbewoners gegeven werden (want hrt uitgaande leven speelde zich toen vrijwel zonder uitzondering af in de grachtenhuizen, torn nog door particulieren bewoond). De dames hadden toen nog bnlbockjes en zoodra men op een soirée binnenkwam begon het bespreken van de dansen (behalve de extra-dansen, die niet in het boekje stonden en waarvoor **men dus pas op** het oogenblik zelf werd uitgenoodigd). Soms werden de dansen al vóór het feest besproken en speciaal was dit het geval met het gewichtigste deel van het feest : het souper. De heer, die een dame van tevoren voor het souper uitnoodigde, moest haar echter een boeket sturen, wat altijd een vrij kostbare geschiedenis was en om dit te ontloopen en toch de dame

Fancy-fair ..Feestmarkt... 1904.

zijner keuze naast zich aan den disch te hebben werd vaak de volgende methode gebruikt : vroeg **op** het feest **zijn** en dan net zoo lang in de gang bij de voordeur rond dreutelen tot het bewuste meisje arriveerde en haar dan vlug vragen, tenzij een boeket in haar hand al deed blijken, dat een ander toch vóór geweest was. Ook de meisjes voelden vaak wel voor dit systeem, want een boeket gaf altijd **ren** gereede **aanleiding tot** veronderstellingen : zou **hij** bedoelingen hebben? en zou zij er op ingaan?

Op deze feesten werd weinig gedronken, voornamelijk **limonade** en orgeade (een amandeldrank), terwijl later op den avond ook wijn werd gepresenteerd. Aan het souper, dat zonder uitzondering zittend was, werd meestal champagne geschonken, vaak van niet al te goede kwali teit. Daarna duurde het bal nog een uur of mat voort ; in den regel was het om een uur of twee, drie afgelopen. Van tevoren was een uur vastgesteld en bij aankomst werd bij de deur aan de koetsiers gezegd wanneer zij hun vrachtjes weer morsten komen afralen ; maar vaak was men hiermee niet al te secuur en moesten de koetsiers eindeloos staan blauwbekken, vooral bij bruiloftsfeesten, die dikwijls erg lang duurden. Ook was er toen nog geen denken aan dat een meisje een huissleutel mee zou krijgen ; in sommige huizen was een nachtbl. waarmee de dienstboden uit hun rust,

gewekt konden worden en als die er niet was moest één van de dienstboden maar opblijven. Een feest moest natuurlijk steeds gechaperonneerd zijn. Dit gebeurde door de gastvrouw en enkele van haar kennissen en de goede toon eischte, dat iedere geïnviteerde al deze ouderen ging aanspreken. Feestelijkheden of uitgangetjes zonder chaperonne waren volkomen ondenkbaar, er moest en zou bij ieder feest minstens één getrouwde vrouw zijn om mee te ontvangen; soms waren dit zelf nog maar jonge, pasgetrouwde en weinig oplettende dames, zoodat haar overwicht op „de jeugd”, waartoe zij zelf eigenlijk nog behoorden, gering was, maar toch was haar aanwezigheid voldoende om de zorgen in de ouderharten te doen verdwijnen.

Het dansen op deze feesten bestond vrijwel alleen uit walsen en zoo nu en dan de ingewikkelde, langdurige quadrille des lanciers. Eén van de oorzaken van dit gebrek aan variatie zal geweest zijn, dat veel heeren niet of nauwelijks leerden dansen, zoodat het al heel aardig was als ze eenigszins behoorlijk konden walsen. In de meer conventionele kringen vond men het in de laatste jaren van de vorige eeuw nog niet gewenscht schooljongens en -meisjes samen op dansles te laten gaan; de meisjes hadden dus onder elkaar les bij Leefson, waar behalve de wals ook dansen als de mazurka, de polka en de pas des patineurs geleerd werden, maar, behalve op een enkele lagere school, waren er geen jongensdanslessen, zoodat dezen het maar, zoo goed en zoo kwaad als het ging, in den meest letterlijken zin van het woord moesten zien bij te beenen.

Eén uitzondering hierop moet genoemd worden: dit waren de lessen van Mr. Casorti, een Fransman van Italiaansche afkomst, die in zijn tijd een heele beroemdheid was geweest en door heel Europa in voornamelijk milieu's lessen had gegeven. In de negentiger jaren logeerde hij ieder voorjaar een paar maanden in het Amstelhotel en gaf dan tegen zeer hoog lesgeld dansonderwijs; zijn verderen tijd bracht hij in musea door. Daar hij niet van de jongsten meer was (hij was in 1812 in Champagne geboren) waren zijn lessen niet bepaald modern te noemen en zoo komt het, dat er nu in Amsterdam nog niet eens zoo heel oude menschen rondloopen, aan wie nog serieus de beginselen van menuet, gavotte e.d. zijn bijgebracht. Zijn laatste verblijf in Amsterdam is vermoedelijk in 1899 geweest.

Meer dan bals werden jongelui's-diners gegeven. Deze begonnen om half zeven of zeven uur (zonder apéritif), er werd lang aan tafel gezeten en de menu's waren zeer uitgebreid; daarna werd gedanst. Ook werden bij de diners voor ouderen wel eens een paar jongeren gevraagd, die dan aan het ondereinde van de tafel zaten; dergelijke uitgangetjes werden echter als nogal een corvée beschouwd, aangezien van de jongelui verwacht werd dat zij al de ouderen gingen aanspreken.

De beleefdheid legde trouwens nog meer verplichtingen op. Na een bal of diner moest een jong meisje een digestiebezoek gaan brengen op de jour van de gastvrouw (wanneer de dames „jour” hielden wist iedereen, het werd bovendien in herinnering gebracht, doordat men, visites makende, op de visitekaartjes schreef — of liet drukken — b.v. „eerste en derde Dinsdag”). Heeren konden volstaan met op een anderen middag een kaartje te gaan „pousseeren” — in de hoop dat er dan niet ontvangen werd.

Behalve de particuliere uitnodigingen waren er ook enkele jaarlijks terugkeerende: zoo b.v. het bal dat de commandant van de marine op de marinewerf voor de zee-officieren gaf, en het z.g. Casino-bal. Het „Casino” was een zeer exclusieve vereeniging, dat eens per jaar een bal gaf voor de zoons en dochters van de leden; het souper werd hier steeds vooraf besproken, zoodat ieder jong meisje een boeket kreeg, dat bij den eersten dans in de hand gehouden werd, wat natuurlijk een buitengewoon mooi gezicht opleverde.

Het was al na 1900 toen in de eerste kringen het begrip „dansclub” toelaatbaar werd geacht. Deze werd opgericht door een aantal mama's, die natuurlijk zeer nauwkeurig uitkeken wie er wel en wie er niet in gevraagd kon worden en vanzelfsprekend zaten er steeds minstens twee van deze oudere dames bij, om toe te zien of alles wel behoorlijk toeging. Deze dansclub werd een paar maal per maand gehouden, duurde van negen tot twaalf en er was geen souper bij; het dansen vond plaats bij „Maison Boer” in het Weteringplantsoen, wat tot gevolg had dat één van de uitgenoodigde meisjes niet mee mocht doen, omdat haar moeder er bezwaar tegen had dat zij kwam in een „publiek huis”!

Een andere vermakelijkheid was het tooneelspelen. Zoo richtten een paar dames Van Lennep een club op, die de naam kreeg van „De Knapenvereeniging”, omdat, zooals de oprichtsters zeiden, deze het nuttige doel beoogde „de knapen van de straat te houden”: tot deze club behoorden o.a. leden van de families De Marez Oyens, Heldring, Labouchère, Van Eeghen, De Savornin Lohman, Sillem en Van Swinderen. Ook dit bleef natuurlijk weer tot kleinen kring beperkt, van optreden in het publiek was geen sprake en men speelde b.v. op bruiloften van bevriende families.

Met dit alles had een jong meisje, dat eenigszins in trek was, in het goede seizoen wel drie of meer

avonden in de week bezet en het is dan ook wel begrijpelijk, dat hiernaast voor geregelde bezigheden geen gelegenheid was. Overdag moest bovendien de garderobe op peil gehouden worden, waar ook veel tijd in kon gaan zitten, want niet iedereen kon zich permitteeren alles klaar te koop in de chique winkels: Hirsch, Camelia en de hoedenwinkel van Jacot. Veel werd met behulp van naaisters gemaakt en voor deze gewichtige zaak was natuurlijk veel overleg noodig. Hier mag nog wel een voor die tijd typisch feit vermeld worden: terwijl de jonge meisjes zich uiterst zedig kleedden, waren er onder de oudere dames nogal wat, die zich vertoonden met een zeer diep décolleté, zoodat er zelfs een bekende figuur was, die den bijnaam kreeg van „La revue des deux mondes”!

Groote schandalen waren er overigens niet in de uitgaande wereld van ongeveer 1900 en de „on-dits” beperkten zich tot kleine incidenten die men (al dan niet aangedikt) verder vertelde. Zoo ging het verhaal van een zeer gefortuneerde dame, wier prachtig parelsnoer op een feest brak; toen haar man zich beijverde de parels van de grond op te rapen zei ze: „Ach, laat toch liggen!” Een andere, oudere dame verwekte een sensatie door aan een diner bijna te stikken in haar paarden „collier de chien” en dit nog net bijtijds van haar hals te rukken. En met smaak werd verder verteld, hoe op een Amsterdams diner een voorname buitenlandsche gast zat met prachtige antieke kant langs haar hals; tijdens het bedienen raakte één van de knechts met zijn overhemdsknoopje daarin verward en het kostte heel wat moeite dit onvrijwillige paartje, onder het angstgeroep van „Nicht missen, nicht reissen!” van het vrouwelijke slachtoffer, weer te scheiden.

Wie dit alles nu, vijftig jaar later, leest, zonder het zelf te hebben meegemaakt, zal misschien den indruk krijgen van een periode, waarin op uiterst asociale manier met tijd en geld werd omgesprongen. Maar het is nu eenmaal moeilijk voor een jongere generatie de waarden van het nabij verleden te apprecieeren en zich in te leven in een tijd toen het mogelijk was vroolijk te zijn ook zonder behulp van veel sterke drank; om toch ook de bekoring te zien van dit rozenknoppenbestaan in vergelijking met de „hard-boiled” jonge meisjes van tegenwoordig.

Wij kunnen slechts kijken naar de eerbiedwaardige dames, die vijftig jaar geleden dit zorgeloze leventje leidden en ons afvragen: zijn zij zooveel oppervlakkiger en futielier dan hun gestudeerde en werkende dochters en kleindochters? Ik zou het niet durven beweren.

v. E.

HET DIENSTMEISJE 1900.

Op 21 Februari 1882 werd Gatske de Jong te Leeuwarden geboren. Zes weken later verhuisde haar vader, die daar bij de stadsreiniging werkte, met zijn gezin naar Amsterdam, waar hij door bemiddeling van de Friese inspecteur Hazenberg een aanstelling als politieagent had gekregen. Het loon was laag, slechts 9 gulden in de week, maar althans meer dan in Leeuwarden, waar hij op zes gulden was getrouwd. Pas veel later, bij zijn promotie tot eerste brigadier, werd zijn loon verhoogd tot 28 gulden in de 14 dagen. Het was dan ook niet eenvoudig rond te komen in de grote stad en het gezin leidde een armelijk bestaan, eerst op de Lauriergracht, later op het Korte Blekerspad. De flinke en toegewijde moeder, van boerenafkomst, vond een kleine bijverdiensite in het mesten van varkens voor slagers en de kinderen trokken er al jong op uit om blaren en afval van de markten daarvoor te verzamelen.

Toen Gatske 11 jaar was, werd de vader, die toen in de Jodenbuurt dienst deed, gevraagd of hij er nog niet eentje thuis had, die wilde dienen. De kleine Gatske, de jongste dochter, werd voor de gelegenheid tot 12 jaar gepromoveerd -- een feit, dat zij op haar eerstkomende en zogenaamde dertiende verjaardag onthulde -- en bij de stalhouderij in de Zanddwarstraat aangenomen. Met haar leeftijd werd haar naam veranderd, want heette ze op de Potgieterschool nog altijd Gatske -- wat jaren en jaren later bij een toevallige ontmoeting een oude en lang vergeten klasgenoot de uitroep ontlokte: „Was jij niet het kind met de gekke naam?” -- nu werd ze voorgoed omgedoopt in Stien, evenals op raad van de vrouw van een collega-agent met de andere zusters, die allen reeds een dienst hadden, was gebeurd: Eekekje, Ybeltje en Trijntje waren Anna, Marie en Toosje geworden. Net zoals de zusters kwam ze bij de nette burgerij terecht, niet bij de rijkdom. Een lange dienjurk, een afdankertje van een van de ouderen, waarin ze onwennig en angstig voor opmerkingen de laan uitstapte, was vereist. Ook de tulen muts moest ze dragen en van haar weekloon van een daalder (f 1.50) werden nog een paar dubbeltjes voor het opmaken besteed. Natuurlijk ging een gedeelte van de verdiensten naar het ouderlijk huis. Ofschon ze meteen voor dag en nacht ging, viel het het kleine meisje niet moeilijk te wennen.

Ze kwam best terecht en kreeg — een belangrijk ding — voor het eerst van haar leven goede kost, genoten bij de familie aan tafel. Thuis had dat er niet afgekund! De werktijden waren lang: half zeven op en tot 's avonds toe druk bezig met schoonmaken, koken en wassen op klompen in de stal. Slechts een vrije Dinsdagavond van acht tot half elf en eenmaal in de veertien dagen een vrije Zondag van 's middags twee uur af. Aan vakantie dacht men nog helemaal niet. Haar Friese bloed verloochende zich niét en met ijtijd popelde ze naar de uitgaanstijd. Haar slaapplaats was een klein opkamertje naast de keuken, dat met een leertje werd bereikt. Soms, als de baas 's avonds dat leertje had verschoven, tuimelde ze 's ochtend slaperig de keuken in. Het was geen rustige slaapplaats, want naast de keuken waren de paarden ondergebracht. Ook overdag brachten deze heel wat leven in de brouwerij. Een saaie dienst was het zeker niet! Bij de grote stalhouderij met wel 40 paarden reden de koetsjes van doktoren en bankiers en de postkoetsen voor de pakketpost af en aan. De Jodenbegravenissen vormden welkomme onderbrekingen van de gewone ritten. De arme Joden, die als ondersteuning van de stad grote droge roggebroden kregen, kwamen deze als veevoer verkopen. Ook Stien, die nu volop te eten had, stond het roggebrood niet aan en af en toe wist ze onopgemerkt een stuk in de stal kwijt te raken. Niet alleen de stallen gaven vertier; de bruiloften in de grote Zuiderkerk lokten haar naar buiten, dan was er altijd wel iets te poetsen bij de voordeur! De boodschappen bij de melkboer in de Hoogstraat waren een variatie op het werk in huis en, toen ze er wat langer was, werd zo'n boodschap wel eens het excuus voor een uitstapje naar de Dam. Maar o wee, als ze met de melkkan in de hand daar haar baas tegenkwam! Zij was echter niet de enige, die af en toe een slippertje maakte. Eens gebeurde het, dat een van de koetsiers er even één nam in een café op de hoek en dat het paard, toen zij langs kwam, met wagen en al haar naar de stal volgde. Op 16 Juni 1899 's avonds om 11 uur een geweldige opwinding, een grote brand bij de *verfzaak* van Vettewinkel op de Gelderse Kade! De knechts vlogen de straat op, maar de 17-jarige Stien werd door de Juffrouw, de vrouw van de baas, teruggestuurd met een „kinderbedtijd”. Stien, die als zevenjarige dreumes tussen twee oudere zusters de brand van de schouwburg had meegenoten, liet dat niet op zich zitten. Over de hooizolder klom ze naar de Onkelboerensteeg en vandaar naar de brand. De nacht bracht ze door in bed bij de dochter van de stalknecht, die in de steeg woonde, en de volgende ochtend, toen het licht werd, sloop ze over de zolder terug. Ieder was vol van de brand en Stien, die in bed had gelegen, verpraatte zich al gauw.

„Ze werd te eigen”, vond de Juffrouw, „het was beter, dat ze maar eens veranderde van dienst”. Op de Kloveniersburgwal in een gewoon huisgezin viel het volstrekt niet mee. Van beide kanten waren er haken en ogen. Het sneuvelen van een stenen paraplubak door de val van een kleedje was de druppel, die de emmer deed overlopen. Toen een van de knechts langs kwam en vertelde, dat de Juffrouw aan het sukkelen was met meisjes en haar zeker graag terug zou hebben, was haar besluit gauw genomen. Ze werd met de week gehuurd en betaald — twee gulden nu — en behoefde haar terugkeer naar de Zanddwaarsstraat dus niet lang uit te stellen. Op de stalhouderij bleef ze tot haar trouwen in 1904 toe. Zij was toen 11 jaar in dienst geweest en opgeklommen van een daalder in de week tot 10 gulden in de maand.

Eenmaal in het jaar, na afloop van de grote schoonmaak, kreeg ze van de Juffrouw een lap om zich een nieuwe dienstjapon te naaien. Daarin liet zij zich juist tegen 1900 fotograferen bij Kuijer op de Westermarkt, een zaak, die onder zijn specialiteiten dergelijke foto's mocht rekenen en waar alle meisjes zich zo lieten portretteren. Voor het attribuut, het onontbeerlijke mandje, zorgde de fotograaf. Het Friese Gatske, voor de Burgerlijke Stand nog zo geheten, was opgegroeid tot een rasechte Amsterdamse Stien, flink en vol humor, het dienstmeisje van 1900.

VIJFTIG JAAR PALEIS-BEIAARDIER.

Als de Paleisklokken zingen weten de Amsterdammers Jacob Vincent op zijn hoge troon, waar hij reeds een halve eeuw iedere nationale feestdag en iedere Maandag de klokken tot leven wekt. Dit gouden jubileum was voor ons de welkome aanleiding de beiaardier eens te vergezellen op een van zijn tochten naar de koepel, die sinds tien jaar per lift bereikbaar is. Maar bij een defect aan dit vervoermiddel klimt de thans ééentachtigjarige klokkenist welgemoed op eigen — nooit weigerende — kracht naar boven ! In de koepel hebben wij nog even de tijd eer de klok met twaalf slagen de aanvang der Maandagse bespeling aankondigt. Achter de speeltafel gaan de gedachten van de beiaardier zeventig jaar terug: beneden op de Dam staan weer het Commandantshuis en de Beurs van Zocher. Op

In het paleis: Bij de oude speeltafel.

dat plein ziet hij een kleine Jacob, die met zijn vriendjes de veel bekijks trekkende poppenkast met een touw vastmaakt aan een wachtend koetsje en dan het grootse moment van weggrijden verbeidt . . . .

Vele jaren later leidt Albert Pomper, organist van de Evangelisch Lutherse Kerk aan het Spui, Vincent binnen in de wereld van het klokkenspel. Pomper was beiaardier van de Zuiderkerk, welke taak zijn leerling Jacob in 1898 voor hem waarnam. Deze bespelingen hingen Vincent's talenten zó aan de grote klok, dat hij twee jaar later werd geroepen tot beiaardier van het Paleis, een functie in particuliere dienst van H.M. de Koningin. De Amsterdammers toonden in die dagen nog weinig belangstelling. De eerste bespeling, waarvoor duizenden toehoorders op de Dam samenstroonden, was het concert ter gelegenheid van de geboorte- van Prinses Juliana. Sindsdien hebben Vincent's zomeravond-, Kerst- en Paasbespelingen, de laatste met bazuinen, een gestadig groeiend aantal luisteraars geboeid. Steeds heeft Vincent's spel zich in vorstelijke belangstelling mogen verheugen : Koningin Wilhelmina kwam meermalen met Haar dochter de zingende klokken tot in de koepel tegemoet! Ook buitenlandse vorstelijke gasten lieten zich

ten **Paleize** nooit onbetuigd over de bronzen stem van Amsterdams vroegere stede-huis. En toen de radio Vincent's Kerstspel tot in de Indische huiskamers deed weerklinken, bewezen met tranen bevlekte dankbrieven van „stadgenoten in den vreemde" wat zijn spel voor de Amsterdammers zelft betekent! Aan onderscheidingen heeft het de beiaardier in de loop der jaren niet ontbroken, maar het klankrijkste eremetaal hangt in de koepel: twee Vincent-klokjes, het geschenk van Amsterdams dankbare burgerij bij het veertigjarige jubileum van de beiaardier.

Als Vincent wil vertellen over de eerste televisie-uitzending van **Philips**, waarvoor hij een causerie over het klokkenspel hield, gaat zijn stem onder in de eerste der twaalf slagen, die de tijd voor een nieuwe bespeling aankondigen. Als de laatste slag over de stad is weggestorven zetten de klokken het **Wilhelmus** in. Nooit maakte het volkslied zulk een indruk op ons als op die dag, toen wij neerblikten op het plein, waar de nieuwe week het hart van Amsterdam deed bonzen. Het Maandagse verkeer drong zich behendig door de enge Damstraat, maar de beste luisterplaats voor deze klokmuziek, de Eggertstraat, lag verlaten . . . Na het **Wilhelmus** droeg de wind het ene vaderlandse wijsje na het andere naar de schepen op het IJ en nóg verder.

De volgende Maandag hoorden wij in een verlaten Eggertstraat de klokken zingen met de blijheid van hun meester, wiens spel een roeping is. Moge het Vincent gegeven zijn ons nog veel van zulke Maandagen te schenken !

S. V. W.

WAAR SCHRIJVENDE AMSTERDAMMERS PRATEN.

Op de Nieuwe Zijds, ietwat schuchter naast de kolos van het **Handelsblad**, kent iedere Amsterdammer het zwierige halsgeveltje van Scheltema, honk van alle schrijvende mensen, die de persen der omliggende krantenbureaux dag en nacht met nieuws voeden. De potkachel naast de leestafel brandt zó goed, dat daarboven het stuc van het plafond is bezwaken. Dit sobere café ademt de sfeer van een huiskamer, waarvan de bezoekers het eigenlijke meubilair zijn.

Sinds 1927 geeft **kellner** Johan Wartena hier ieder lid van het journalistengezin het zijne, nodig voor nieuwe inspiratie. Deze geboren en getogen Amsterdammer kon in dat jaar al terugzien op een jarenlange staat van dienst, die begon in de tijd toen kellers veel geld gaven om te mogen werken op het terras van „Mille Colones" op het Rembrandtplein, toen hotel Blauw op het Thorbeckeplein zijn bezoekers verraste met een der eerste filmvoorstellingen in Amsterdam en Frits in zijn „Kuil van Schiller" — ter plaatse van de huidige „Rode Leeuw" — liedjes zong met gitaarbegeleiding. De café's leverden in die dagen ook bier aan particulieren, hetgeen in de tweede helft van de week veel extra werk gaf: Donderdag flessen spoelen, Vrijdag tappen en Zaterdag aan huis-bezorgen. De kellers maakten soms dagen van vijftien tot twintig uur, maar de verdienste benaderde die der diamantbewerkers! In Johan's jeugd stond café Scheltema in de Mozes en Aäronstraat, in een aanbouw van de Nieuwe-Kerk, waar het een speelgoedwinkel tot buur had. Een tegeltableau aan de muur van het huidige café houdt de herinnering aan deze winkelpuitjes levend. In 1908, toen de huisjes in de Mozes en Aäronstraat werden gesloopt, vestigde Scheltema zijn zaak in het tegenwoordige pand, waar zij een nering in potten en pannen opvolgde. Als journalisten-trefpunt nam het café de taak over van het vroegere **Palais Royal**, ter plaatse van het Geldkantoor op de hoek van de Nieuwe Zijds en de Paleisstraat.

Velen, die thans als sterren aan de krantenhemel flonkeren, heeft Johan als „broekje" zien komen. In zijn relaas trekt een bonte schare voorbij: Anton van Duinkerken, Kouwenaar, Luns-

Tekening Misset.

Winkeltjes in de Mozes en Aäronstraat tegen de Nieuwe Kerk. Geheel rechts Scheltema.

hof, Doeve, Bertus Aafjes, Jo Spier en . . . . Zijn verhaal wordt onderbroken door Bob Wallagh, die komt afrekenen en dan tevens het gesprek voortzet met de omlijsting van drie andere figuren : Johan, de enige kellner, die tegen de dichter Gerard de Brabander — die Jan heet — zegt „nu is het genoeg, dit is je laatste biertje, Jan!”

Jacques Gans, de enige man, die een éénmansoorlog voert tegen de Maatschappij in zijn weekblad *Het Pamflet*.

Schotting, de oudste Amsterdamse journalist — tegen wie iedereen „oom Louis” zegt — en pionier van het seniorenconvent van de Nederlandse Journalistenkring.

En hiermede was helaas ook voor ons het moment van afrekenen gekomen ! s. v. w.

MISSET: KRONIEK-TEKENAAR VAN AMSTERDAM.

Iedere belangstellende in Amsterdams verleden heeft wel eens in een topografische atlas gespeurd naar de vroegere afbeelding van een plekje, dat in de loop der jaren een ander uiterlijk kreeg. Indien zulk een wijziging dateert uit de eerste helft van onze eeuw, zal deze weetgierigheid menigmaal zijn bevredigd door een tekening, die in de hoek de bescheiden signatuur „Herm. M. J. Misset” droeg.

Onder de huidige tekenaars van het Amsterdamse stadsbeeld is Misset de enige, die reeds jaren vóór de oprichting van Amstelodamum werkzaam was. En nu, bij ons gouden jubileum, kunt

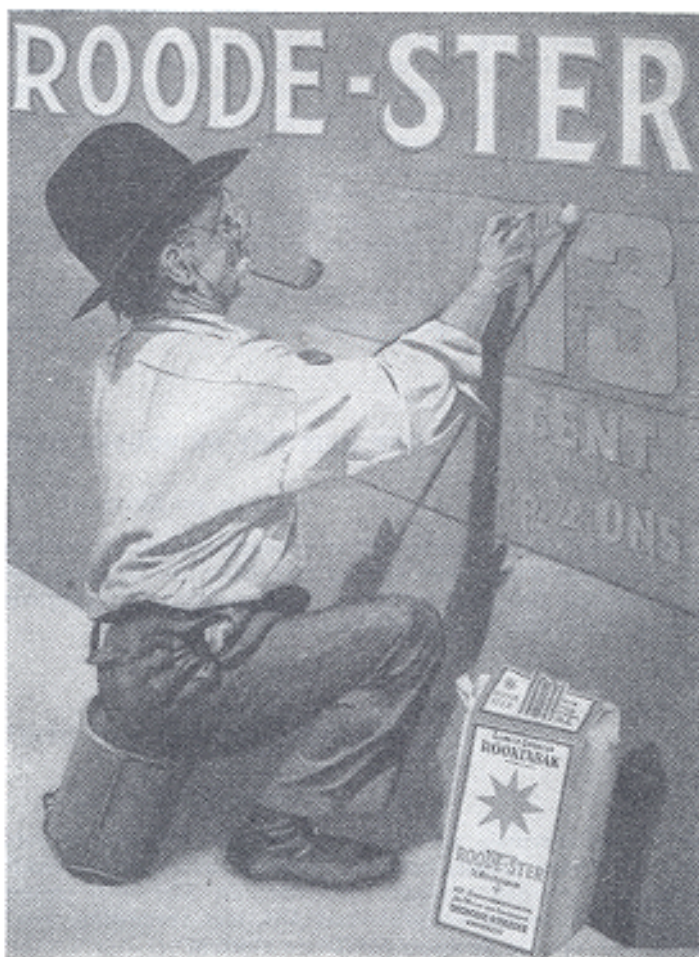

De 74-jarige.

ge hem nog steeds druk bezig vinden in zijn atelier aan de Jacob van Lennepkade. De vierenzeventigjarige Misset heeft ons daar gastvrij ontvangen en eer wij het wisten waren er vier uur verpraat !

Zijn vader, de steendrukker Gerrit Misset, zei op jeugdige leeftijd Haarlem vaarwel om met neef Kees een voetreis te ondernemen naar Leipzig, waar het tweetal zich wilde bekwamen in de opkomende foto-lithografie. De tocht zou echter niet lang duren. Gerrit bleef al steken in Amsterdam, waar hij in dienst trad van Greiner, een der beste van de vele Duitse fotografen op de Nieuwendijk. Kees zette de reis alleen voort, maar kwam niet verder dan Doetinchem, waar hij de grondslag legde voor de tegenwoordige Uitgevers Maatschappij Misset.

Gerrit ging in 1864 over naar de fotograaf A. Jager, Water 110 over de Papenbrug. Hij trouwde een Heemstedse en betrok later een bovenhuis aan de Brouwersgracht bij het Melkmeisjesbruggetje, welk huis thans no. 54 draagt. Het was dit karakteristieke plekje van Amsterdam, waar onze tekenaar Hermanus Johannes Marie Misset 28 October 1875 het levenslicht aanschouwde. Van zijn derde tot zijn vijfde jaar heeft Misset daar voor een raam van de tweede verdieping met een heupziekte gelegen. De vaste en merkwaardigste voorbijgangers, die hem steeds vriendelijk groetten, staan hem nog levendig voor de geest : Sientje de bidster, het breiende krantenvrouwkje, de gebochelde met zijn ezelinnetjes die voor de huizen gemolken werden, de bliken dominée en vele andere bekende straatfiguren uit die dagen. Vader Misset leerde zijn zoon in die jaren reeds met waterverf omgaan. Meermalen werd Herman in het holst van de nacht gewekt door de roep „brujomhoj” van schippers, die vóór het Melkmeisjesbruggetje — toen nog een wipbrug — lagen. Van die hoge brug belandde menig paard in de kelder van

Als straatschilder.

de benedenburen en het was voor hem dan steeds weer een sensatie het dier met het toestel van Sinck te zien ophijzen. In Mei 1887 wordt Misset ingeschreven als leerling van de tekenschool voor kunstambachten in de Jacob van Campenstraat bij de Van der Helststraat. De resultaten van dat onderricht kunt ge o.a. bewonderen op de aardige tekening, die de vijftienjarige Misset van het Volkspark aan de Voorweg maakte (gereproduceerd tegenover blz. 77 van „De Amsterdamse Schans en de Buitensingel”). Deze vijftienjarige knaap kwam voor dertig cent per week in dienst van een huisschilder, maar het duurde niet lang eer hij bij een behanger-decorateur zijn weekloon tot een gulden zag stijgen.

In de jaren 1895-1898 maakte de ondernemende Misset een zwerftocht door België, waar een reismakker zich bij hem aansloot, Frankrijk en Noord-Italië. Het avontuurlijke tweetal verdiende onderweg de kost met het opknappen van alle mogelijke karweitjes zoals het opschilderen van de Eiffeltoren en het portretteren van cafébezoekers, waarvoor de prijzen opliepen naarmate de belangstelling groter was. Misset's enige spijtige herinnering aan die jaren is, dat de uitbeelding van de toen gedempte Warmoesgracht hem is ontglipt!

Na zijn terugkomst te Amsterdam in 1898 koos hij een hoekje van een der zolders van het Pesthuis tot atelier en sedert heeft hij tot op de huidige dag goed zijn brood verdiend als decoratie- en letterschilder. Het kroningsfeest van H.M. Koningin Wilhelmina gaf hem al dadelijk handen vol werk. Het portretteren van de stad — voor welk werk de aquarel steeds zijn voorliefde heeft genoten — bleef slechts een bijverdienste: „Ik ben vakman, geen kunstenaar” zegt Misset. Maar juist deze eigenschap maakt zijn werk topografisch bijzonder betrouwbaar, hetgeen de heren Breen, Hartkamp, Meijer, Moes, Veder, De Vries en enkele andere ingewijden op een rondgang door het Pesthuis — het was in 1900 tijdens de strijd voor het behoud van dit bouwwerk — niet ontging. Van dat oogenblik af — de tekenaar Rieke was juist in 1899 overleden — kreeg Misset geregeld opdrachten van het Gemeente Archief en van verzamelaars, vooral voor de atlas van D. C. Meijer. Nóg ziet Misset de huisknecht van de heer Meijer in 1908 op een morgen het overlijdensbericht van zijn meester komen brengen en hij voegt daar aan toe: „die dag was de enige van haar leven, waarop mijn vrouw het zout in de aardappelen vergat”.

Misset, die ieder rimpeltje in het oude gelaat van Amsterdam kent, mag men de kroniektkenaar der laatste vijftig jaar noemen: het Gemeente Archief stelde hem steeds op de hoogte van komende wijzigingen, zodat hij veel van het verdwenen Amsterdam nog juist op tijd kon vereeuwigen. Politie en brandweer waarschuwden hem wanneer de rode haan kraaide en Misset klom dan voor het maken van een schets op ladders en schuttingen. Maar daarnaast beschikt hij over tal van nog niet uitgewerkte schetsen en aantekeningen betreffende reeds lang vergeten figuren en beroepen.

Misset moge niet jong meer zijn, aan werkkraft heeft hij ook thans nog niets ingeboet: „Oud worden is niet bezwaarlijk als men het hard werkend kan doen” zegt hij ten afscheid.

S. v. w.

HET HUIS MET DE GOUDEN KETTING.

WAAR IS DE KETTING?

Het perceel Keizersgracht 268 is vanouds bekend als het huis met de Gouden Ketting. Sinds enige tijd hangt deze ketting niet meer aan de gevel. Het pand, thans in gebruik bij de uitgeverfirma Scheltens en Giltay, werd verleden jaar geschilderd; daarna was de ketting verdwenen. Toch niet voor goed? Dat zou jammer zijn.

B. de R.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

VOORJAARSEXCURSIE.

De voorjaarsexcursie zal plaats vinden op Zaterdag 17 Juni van 13½ tot 17½ uur en zal als doel hebben Edam, waar wij de kerk, musea en het raadhuis zullen bezichtigen. Deelnemers worden verzocht zich vóór 20 Mei op te geven bij de heer L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124, met vermelding van 1 of 2 personen en een bedrag van f 1.— op zijn postgiro 518756 te storten.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

JUNI 1950

EDAM EN ZIJN SCHEEPSBOUW.

De afkomst van de stad Amsterdam en die van Edam zullen elkaar wel niet veel ontlopen : beider vroegste periode is wazig en waterig als het prachtige landschap, waarin deze nederzettingen ontstonden, deze lage landen met hun meren, hun waterlopen en hun nevelige verten.

Hoe worstelden die vroegste bewoners van dit onherbergzame waterland zich door het leven? Moeten wij ons hen voorstellen in primitieve paalwoningen, om tenminste enigszins beveiligd te zijn tegen waterinvloeden? Het is wel waarschijnlijk, want terpen zijn er niet in dit **veenland** en de paalwoningen van Marken en Volendam zullen in deze streken toch wel haar voorgangsters hebben gehad. Hoe leefden zij en waarvan? Hoe graag zouden we ons daarvan een beeld vormen! Maar hoe zullen wij, die ons zelfs het dagelijks leven van onze grootouders nauwelijks bewust kunnen maken, bij benadering iets kunnen weten van de ongetwijfeld harde en moeilijke strijd om het bestaan van die „pioniers”. Hoogstens kunnen wij met enige grond veronderstellen, dat zij met vissen en met de jacht op waterwild aan de kost kwamen. Maar hoe pover is zo'n nuchtere conclusie, wanneer we bedenken, wat we zouden willen weten.

Ook in de naam vertonen beide steden overeenkomst, want de wijze, waarop de naam Amsterdam van Amstel werd gevormd, is dezelfde als die, waarop Edam of Yedam is samengesteld met Y(e). Die Ye is te vinden op de bekende kaart van **Beekman**. Het was een waterloop die uit het Noorderlijk deel van de Zeevanc komend ter plaatse van het tegenwoordige Volendam in de Zuiderzee stroomde. Halverwege dit water, dat nu nog duidelijk kenbaar is in het polderland ten Noorden van Edam, lag het dorp Middelye, nu Middelle. Dus zelfs een Ye hebben de beide steden gemeen. Een van de mooiste gebrandschilderde ramen in Edams Sint Nicolaaskerk (ook hier verwantschap!) bewaart de herinnering aan het eerste „historische ” feit, waarbij de naam Edam naast die van Haarlem wordt genoemd, de verovering van Damiate in 1219.

Een schip van een type, dat omstreeks 1600 in gebruik was, vaart de ketting in tweeën, die tussen twee verdedigingstorens over de **Nijlarm** voor Damiate is gespannen. De pijlen en tulbanden van de verdedigers geven de **couleur locale** aan het tafereel. Een kreupelrijm op een bord naast het raam deelt de beschouwer mee, dat Edam aan deze onderneming zijn wapen heeft te danken:

Edam, als getrouwe Lant-saten
 Quamen die van Haerlem te baten,
 Wilt vreuchde vaten
 Sij **ginghen** hem hard en fier,
 Met **stouten** moedt met felle manier,
 Als verwoede stier
 Paus, Keiser, en al het Christen Heer
 Verwonderden hen allen seer,
 Van die groote Eer.
 Alsoo kreegh Edam **haer** Wapen
 Met Eer en **gewelt**,
 Drie vergulden sterren in 't Roodt-velt
 End een Stier daer in **gestelt**.
 Anno 1610.

Tot omstreeks 1300 dringt het zeewater steeds dieper landinwaarts, tot de Zuiderzee ongeveer de omvang heeft van voor de gedeeltelijke inpolderingen. Wij moeten aannemen, dat omstreeks 1300 de kustverdediging weliswaar nog primitief maar toch in staat was de grootste rampen te voorkomen. Achter de beschermende dijken zal het mogelijk zijn geweest vee te houden. En het enige „**houdbare**” product, dat over grote afstanden kon worden vervoerd en dus elders op markten verhandeld, was kaas. Hollands Noorderkwartier ging kaas produceren. De beroepen van visser, jager en veehouder, die wel vaak gecombineerd zullen zijn uitgeoefend, vereisten in dit waterland, waar nog steeds vele boeren per roeiboort gaan melken, het gebruik van boten. En in die tijd van „**zelfverzorging**” betekende dit, dat men zijn eigen vaartuigen vervaardigde en onderhield. Langs menige waterkant lag een primitief werfje. Zij, die de grootste handigheid bezaten, zullen weldra ook in opdracht van anderen hebben gewerkt. Door deze specialisatie ontstond er geleidelijk een groep boerenscheepsbouwers. Een gelukkige omstandigheid heeft ertoe meegewerkt, dat dit scheepsbouwbedrijf zich vooral te Edam localiseerde.

De Hollands-Westfriese Zuiderzeesteden dateren alle uit dezelfde periode van ongeveer 1280 tot ongeveer 1360.

Zodra het gebied ten Westen van Kennemerland, dat al vrij lang „**min of meer**” onder de graven van Holland ressorteerde, economisch de moeite van een veroveringstocht waard leek, d.w.z.

zodra er voor de graven opbrengsten uit te verwachten waren, toonden die Hollandse graven neiging ook daar hun gezag te vestigen. Daarmee zou tevens een eind worden gemaakt aan de rooftochten van de West-Friezen in de grafelijke gebieden. Dat trouwens 's Graven onderzaten ook niet afkerig waren van zo'n roofpartij, bleek in 1276 toen Kennemers en Waterlanders hun plunderingen tot Haarlem uitbreidden. Pas Floris V is er in geslaagd daar iets meer dan een schijngezag uit te oefenen. Mede ten gevolge van het feit, dat het water van de zee de landverbinding tussen West-Friesland en het overige deel van Friesland verzwol, kon hij door middel van dwangburchten als het door hem gestichte kasteel Radboud te Medemblik de bevolking enigszins onder de duim en dus belastingplichtig houden. Voor de Friezen van de „overkant” werd hierdoor het hele Noorderkwartier gebied, „van de vijand” en de schepen van de Westelijke Zuiderzeeplaatsen waren voor hen een even welkome buit als die uit het oorspronkelijke gebied van de graven van Holland. Enige van die Zuiderzeeplaatsen kregen in de loop van de veertiende eeuw stadsrechten. Edam was een van de laatste in 1857. Op Sint Elizabethsdag van datzelfde jaar kregen „onse lieve ende getrouwe poerteren van onser stede van Adam (Edam)” van Willem van Beieren een privilege, dat voor de ontwikkeling van de stad van het hoogste belang zou worden. „Voert gheven wij hem oorlof enen nijenhaven te graven tusschen der zee ende der Purmer ende die onversparret tot enen ende in te

Ingangsportaal Grote Kerk ± 1500.

foto: G. Bij 't Vuur.

varen en totten anderen uyt mit scepen onbelet van ons en die te overbrugghen na horen oerbaar.” De Edammers kregen dus hierbij verlof een directe verbinding van de Zuiderzee naar de Purmer te maken, zonder sluisen of tolleren en daar bruggen over te leggen, waar het hun goeddacht. Deze verbinding hield door het in- en uitstromende getijdewater zichzelf op diepte, het werd, doordat elders de verbindingen met de zee werden dichtgestopt, o.a. bij Monnikendam, waar de afsluiting nog duidelijk als dijk herkenbaar is, „de” verbinding van het merengebied met de Zuiderzee. En dat betekende in die tijd, toen het goederenvervoer in dit waterland hoofdzakelijk te water plaats vond, nog al wat.

Ziedaar Edam potentiëel in een overeenkomstige positie als het omstreeks een halve eeuw oudere Amsterdam, dat destijds weinig belangrijker zal zijn geweest : gelegen aan een goed vaarwater, waar het scheepsverkeer van het achterland langs moest.

De boerenscheepstimmerlieden van Edam zullen meer malen te hulp zijn geroepen voor reparaties aan langsvarende schepen en bovendien hielden de Zuiderzeeplaatsen er een soort beschermingsvloot op na tegen de Friese kaperij. Ook daarvan zal Edam door zijn gunstige ligging en door de ervarenheid van zijn scheepstimmerlieden wel een belangrijk deel geleverd hebben.

De stad moet in elk geval omstreeks 1400 gebloeid hebben en dat meer door de scheepsbouw dan door de Edammer kaas, welk Noordhollands zuivelproduct zijn

naam waarschijnlijk te danken heeft aan het feit, dat Edam de uitvoerhaven was.

De kleine stad was in de vijftiende eeuw in staat een kerk van respectabele afmetingen te stichten. De zware financiële lasten van de bouw der Edamse Sint Nicolaaskerk konden alleen door een welvarende bevolking worden opgebracht.

Getuigenissen van reizigers uit die tijd bevestigen, dat de scheepsbouw de welvaartsbron was. De bezittingen van de scheepstimmerman Jan Moens omstreeks het midden van de 15de eeuw wijzen er wel op, dat hij ook nog boer was. Behalve zijn huis en timmerwerf bezat hij twee biggen, twee koeien, landerijen en 110 gulden aan contanten. Geleidelijk groeit het nevenbedrijf tot hoofdbedrijf, al blijft landbezit nog heel lang kenmerkend voor Edams scheepstimmerlui. Maar in 1514 lezen wij van een scheepstimmerman, die het voor zijn tijd kapitale bedrag van 1200 gulden in zijn werf heeft belegd. Tegen het einde van de vijftiende eeuw betalen de scheepstimmerlieden 3 à 4 maal zoveel belasting als de andere burgers en uiteraard zitten zij ook op de bestuurskussens.

De 15de en 16de eeuw waren de grote tijd van Edam, dat over het hoogtepunt heen begon te raken, toen de wonderbaarlijke groei en bloei van Amsterdam een aanvang nam.

De narigheid begon, als zovele narigheden in ons land, met Karel V. De schrandere en doortastende rentmeester van 's keizers bezittingen in het Noorderkwartier vond bij zijn broodheer, die aan

chronisch geldgebrek leed, een gewillig oor, toen hij er op wees, dat de waarde van het land in het merengebied enorm zou stijgen, als men door een afdoende beveiliging tegen het binnenstromende zeewater de waterstand beter in zijn macht zou krijgen. Een door hem ingesteld onderzoek bewees, dat alle boeren het daarmee roerend eens waren. Er was maar één adres, waar men van geen afsluiting wilde weten: dat was Edam; waar de scheepsbouwers-stadsbestuurders met hand en tand hun onversperde doorvaart verdedigden. En in een vinnige strijd van vele jaren zijn zij zich taai blijven verzetten tegen maatregelen, die overigens op den duur niet te keren waren en die in het belang van het hele Noorderkwartier ook genomen dienden te worden.

Het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland, belast met de aanleg en het onderhoud der sluiswerken, die dienden om het zeewater tegen te houden en het binnenwater te spuien, heeft in zijn jonge jaren weinig plezier beleefd van Edam, in welke stad het nu gelukkig toch nog grotendeels is gevestigd. Want die scheepsbouwers begrepen wel, dat een afgesloten haveningang betekende: geen natuurlijke uitdieping, dus verzanding en daarmee de dood van hun bedrijf.

Tientallen jaren hebben zij gevochten: op papier, door het zenden van afgevaardigden, door sabotage van de werkzaamheden en door het enige malen vernielen van die hatelijke sluisen, toen deze ten slotte toch klaar gekomen waren,

Ondanks deze officiële „tegenwerking” en de ongunstige tijd van de opstand gaat het Edam in de roerige zestiende eeuw voor de wind.

Wie omstreeks 1550 een woning kon laten bouwen als het tegenwoordige Edams Museum, moet een welvarend man zijn geweest. Ook de prachtige slanke Speeltoren dateert uit die eeuw. En een stad, die de veerkracht bezat, de grote Sint Nicolaaskerk, toen deze in 1602 met nog een dertigtal huizen was afgebrand, binnen dertig jaar te herbouwen, was nog niet aan het eind van haar Latijn. Die kerk is nog steeds een van de schoonste monumenten van Noord Holland boven het IJ. En de gebrandschilderde ramen, die in tijdsorde onmiddellijk op de beroemde Goudse glazen aansluiten, geven aan het monumentale bouwwerk een sfeer, die anders tussen de gewitte muren en pilaren zo gauw zou zijn verkild. Maar na ongeveer 1630 gaat hét achteruit met 'de scheepsbouw. De Zaanstreek wordt snel het nieuwe centrum.

Een tijd lang is er een zekere stilstand. Bovendien camoufleerden nieuwe nevenbedrijven de achteruitgang enigszins. Dat waren houthandel en zoutziederij. En tegen het eind van de 17de eeuw kon de scheepsbouwer Oosterling nog in gerechtvaardigde trots de schilderij laten vervaardigen, welke nu in het elegante 18de eeuwse stadhuis hangt, en waarop hij staat afgebeeld, terwijl hij zijn dochter en schoonzoon wijst op de '92 schepen, die hij heeft gebouwd.

In 1780 is het helemaal afgelopen met de Edamse scheepsbouw. Eén klein, maar schilderachtig werfje heeft de stad nog over.

Veel is verloren gegaan in een tijd van materiële en geestelijke ineenstorting. Maar hoeveel schoonheid Edam met zijn weerspiegelend water, zijn bruggen, zijn torens en zijn staalkaart van Oudhollandse bouwkunst nog bezit, zult u ervaren, wanneer U op 17 Juni de stad komt bezoeken.

G. T. VERMEER, voorzitter Oud-Edam.

Edam Museum ± 1550.

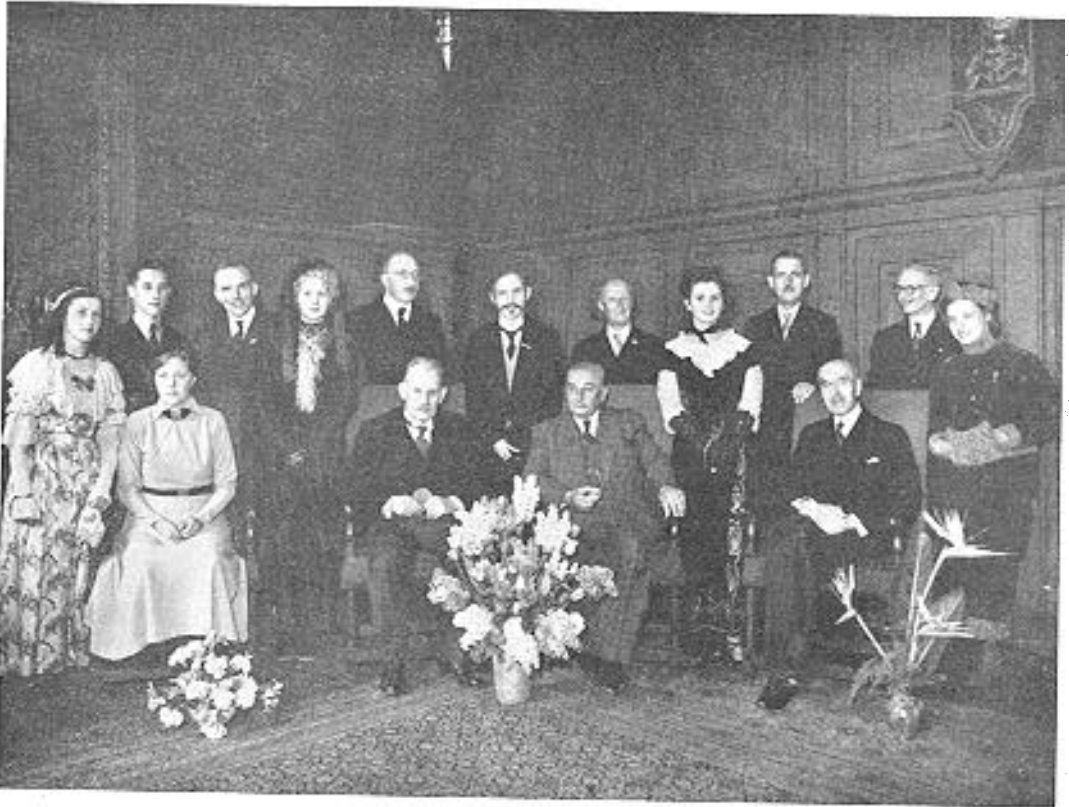
DE VIERING; VAN ONS GOUDEN JUBILEUM

In het prille feestgedruis van de Koninginnedag, waarvan de viering dit jaar Maandag 1 Mei plaats vond, maakten de leden van Amstelodamum zich op tot de herdenking van het vijftigjarig bestaan van hun Genootschap.

Hun eerste schreden door het vlaggende Amsterdam waren gericht naar het Rialto theater, waar des morgens reeds lang vergeten rolprenten hun reprise zouden beleven: Na het voorprogramma, de vertoning van het laatste wereldnieuws, heette de voorzitter alle aanwezigen — de opkomst was verrassend groot — welkom, in het bijzonder onze beschermheer, burgemeester **d'Ailly**.

In dankbare bewoordingen herdacht hij de drie Amsterdammers Meijer, Brouwer **Ancher** en Veder, die een halve eeuw geleden Amstelodamum ten doop hielden.

De werkwijze van ons Genootschap moge in deze vijftig jaar veranderd zijn, dezelfde verknochtheid aan Amsterdam, die de oprichters tot hun daad dreef, bracht **deze morgen** de leden van thans in zo **grote** getale tezamen. Voorts dankte de **voorzitter** de directeur van het Rialto theater, ons medelid de heer A.P. du Mée, die op zulk een onbaatzuchtige wijze zijn theater beschikbaar stelde en ons alle mogelijke medewerking verleende.

Na de receptie

Zittend v. l. n. r. : de bestuursleden **Mej. Dr I. H. van Eeghen**, Mr **A. le Cosquino de Bussy**, **C. G. Pouw** en **J. E. J. Bonnike**. Naast de stoelen v. l. n. r. (le, 4e, 6e, 8e en 11e der staande rij) : leden der historische club „**Nova Zembla**”.

Achter de stoelen v. l. n. r.: de bestuursleden **L. C. Schade van Westrum**, Mr **H. de la Fontaine Verwey** en **J. P. Mieras**, het oud-bestuurslid **A. E. d' Ailly**, het bestuurslid **Prof. Dr I. J. Brugmans** en de inrichter der jubileumtentoonstelling, de heer **A. M. van de Waal**.

De voorstelling gaf een retrospectief overzicht van de ontwikkeling der film, waarbij ook enige malen — helaas minder dan wij wel zouden wensen — het oude Amsterdam op het doek kwam. Dit gemis werd echter met het tweede gedeelte der voorstelling, dat geheel aan onze stad was gewijd, ruimschoots vergoed.

Na de filmvoorstelling verenigde het bestuur zich met de leden der Commissie voor het Jeugdwerk en der Grachtengevelcommissie aan een gemeenschappelijke maaltijd in de passende omgeving

van het huis Leeuwenburg. Aan deze lunch werd een bijzonder feestelijk karakter gegeven door het mede aanzitten van de beschermheer Mr Arn. J. d' Ailly, het erelid Mr Chr. P. van Eeghen, de inrichter der jubileumtentoonstelling, ons medelid de heer A.M. van de Waal, en de oud-bestuursleden A. E. d' Ailly, Ir J. D. M. Bardet en D. Kouwenaar.

De voorzitter vergeleek in zijn welkomstwoord deze samenkomst met de maaltijd, die Nicolaas Tulp 28 Januari 1672 Burgemeesteren en Raeden van Amsterdam aanbood ter gelegenheid van zijn gouden jubileum als lid van de vroedschap. Zoals Tulp toen allen dankte van wie hij in die periode zoveel steun en medewerking had mogen ondervinden, bood het bestuur van Amstelodamum deze maaltijd aan als blijk van dank en waardering voor het vele werk, dat de Grachtengevelcommissie en de Commissie voor het Jeugdwerk in het belang van het Genootschap en onze stad verrichten.

Vervolgens wees de burgemeester in zijn toespraak, de vele aanslagen op Amsterdams stadsschoon in de vorige eeuw releverende, op het nog korte bestaan van Amstelodamum, van welk Genootschap ook in die dagen zulk een heilzame invloed had kunnen uitgaan. Hij gewaagde met lof van de velen, die zich steeds weer de tijd en de moeite getroosten om zich te geven aan deze schone taak. Onze beschermheer eindigde met het uitbrengen van een dronk op het jeugdige enthousiasme van Amstelodamum.

Ons oud-bestuurslid Ir J. D. M. Bardet bracht de gelukwensen over van het Genootschap Oud-Utrecht. De grote waardering, die het werk van Amstelodamum in brede kring mag ondervinden, noemde hij een kostbaar bezit, waarop zich slechts weinige zusterverenigingen kunnen beroemen. Voorts haalde Ir Bardet nog enkele herinneringen op aan de prettige jaren, die hij als bestuurslid van Amstelodamum had mogen medemaken.

Als laatste spreker prees ons erelid Mr Chr. P. van Eeghen de ver vooruitziende blik der oprichters, die deze bijzondere dag van Amstelodamums gouden feest noch op een Zondag, noch op een werkdag hadden doen vallen! Gedachtig aan de woorden van de voorzitter en aan de kaarsen op tafel herinnerde hij aan het schilderij van Nicolaas Eliasz. Pickenoy, waarop Tulp — ter illustratie van zijn lijfspreuk „Aliis inserviendo consumidor” — naar een brandende kaars wijst. Mr van Eeghen sprak de wens uit dat deze spreuk van een grote Amsterdammer tot in lengte van dagen op Amstelodamum van toepassing zou mogen zijn.

Na de dis toog het bestuur naar de Bank van Lening, waarvan de directeur, de heer J. C. H. Euwe, ons zijn stijlvolle kamer voor het houden van de receptie had aangeboden. Met bijzonder dank vermelden wij hier ook de medewerking van vijf leden der historische club „Nova Zembla” van de H. B. S. voor Meisjes, die ons bij deze ontvangst zulke grote diensten hebben bewezen. Het was voor de bezoekers een originele verrassing op gracieuze wijze gepresenteerd te worden door deze jongedames in hun kledij van omstreeks het jaar 1900.

Vele leden en vrienden van Amstelodamum — meer dan wij hadden durven vermoeden — gaven op deze geanimeerde bijeenkomst blijk van hun belangstelling voor het Genootschap. Onder hen merkten wij vertegenwoordigers op van de Gemeenteraad, het Gemeente Archief, de Universiteitsbibliotheek, de Gemeentelijke Commissie Heemkennis, het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, de Bond Heemschut, de Koninklijke Academie van Wetenschappen, het Permuseum, het Toneelmuseum, de V. V. V. „Amsterdam”, de vereniging „De Amsterdamse Haven”, de Amsterdamse Gemeenschap, „De Poorters”, het Rijksmuseum voor Volkskunde, het Nederlands Openluchtmuseum, de Vereniging „Haerlem” en vele andere instellingen. Voorts kwamen van tal van zusterverenigingen schriftelijke gelukwensen binnen. Er waren bloemstukken van de directie der N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Uitgeverij C. V. Allert de Lange en H. Heye & Zoon.

Jhr Ir G. C. Six van Wimmenum, voorzitter van het K.O.G., waarvan het bestuur ons met zijn voltallige aanwezigheid vereerde, opende de rij sprekers. Jhr Six schetste hoe het K. O. G. een halve eeuw geleden vol belangstelling aan de wieg van Amstelodamum had gestaan en van welk een prettige aard de samenwerking tussen beide Genootschappen steeds is geweest. Als bezegeling van dit gouden verbond overhandigde hij onze voorzitter de erepenning van het K. O. G., ontworpen door Willem Kloeke naar aanleiding van een t. g. v. het vijfenzeventigjarig bestaan in 1933 uitgeschreven prijsvraag. De eerste gieting van deze penning werd aangeboden aan H. M. Koningin Wilhelmina. Onze voorzitter aanvaardde met buitengewone erkentelijkheid deze hoge onderscheiding, waarvan de vijfde bij deze aan ons Genootschap werd verleend. Voorts werd o. a. het woord gevoerd door de heer P. Hoogland namens de Commissie voor het Jeugdwerk en door Mej. Dra. G. Troelstra, lerares in de geschiedenis aan de H. B. S. voor Meisjes, namens de historische club „Nova Zembla”. De heer J. Nijkerk, directeur der V. V. V. „Amsterdam”, bood de legpenning van deze vereniging aan, die onze voorzitter met bijzondere dank in ontvangst nam.

Als stoffelijk blijk van waardering voor de medewerking van „Nova Zembla” overhandigde Mr

le Cosquino de Bussy, die deze middag zelf zoveel goede wensen en gaven in ontvangst had genomen, aan een der leden de nieuwe druk van de Historische Gids van Amsterdam voor de bibliotheek der club.

Als sluitstuk van de jubileumviering opende onze onvermoeibare voorzitter de volgende dag, Dinsdagmiddag 2 Mei, in het Stedelijk Museum de tentoonstelling „Amsterdam in de twintigste eeuw”. In zijn openingswoord wees hij op de technische moeilijkheden, die zich bij de organisatie van deze expositie voordeden. De velen, die tenslotte aan de verwezenlijking van dit plan gingen wanhopen, hadden niet buiten de waard maar wel buiten van de Waal gerekend! Ondanks de zeer korte voorbereidingstijd wist ons medelid, de heer A. M. van de Waal — dank zij zijn grote kennis en ervaring op dit gebied — toch nog een zeer aantrekkelijke tentoonstelling in te richten. Ook de eveneens door hem samengestelde catalogus kwam — de eerste tegenslagen ten spijt — op tijd van de pers. De expositie omvatte 199 twintigste-eeuwse tekeningen uit de verzamelingen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, het Gemeente Archief, het Stedelijk Museum en Mr Chr. P. van Eeghen. De in vele vitrines tentoongestelde litteratuur uit die jaren was slechts een gedeelte van hetgeen in de bekende bibliotheek van de inrichter aanwezig was. Zowel in beeld als geschrift gaf deze expositie een mooi overzicht van hetgeen in het Amsterdam van onze eeuw verdween en verscheen. De voorzitter eindigde dan ook met de wens dat deze tentoonstelling iedere bezoeker tot de tanden zou wapenen met enthousiasme voor de strijd om het behoud der schoonheid van onze goede stad. De tanden mochten vals zijn, maar het enthousiasme niet !

Wij willen dit verslag niet besluiten zonder onze dank te betuigen aan allen, die Amstelodamums gouden feest tot een onvergetelijke herdenking hebben gemaakt. Wij denken daarbij zeker niet in de laatste plaats aan de pers, die met zulk een verheugende waardering gewaagde van ons werk. Zij allen gaven ons de kracht dit werk in de komende vijftig jaar met zo mogelijk nog meer geestdrift voort te zetten !

S. V. W.

DE VLOER VAN DE SEBASTIAANKAPEL.

De Sebastiaankapel van de Oude kerk is onlangs enigszins opgeknapt, en de houten vloer die de zerken bedekte, werd weggenomen. Van wat er toen voor de dag kwam, willen we hier iets vertellen.

De Sebastiaankapel zal omstreeks 1470 zijn gebouwd. Ze deed dienst als kapel van de Handboogschutters tot 1578, het jaar van de Alteratie, en daarna bleef ze ongebruikt tot in het begin van de 17de eeuw.

Dan wordt (in welk jaar konden we niet vinden) de kapel van het overige deel der kerk afgesloten door een hoog houten schot met in het midden een fraaie dubbele deur in Hendrick de Keyserstijl. Wilde men een groot catechisatielokaal hebben, een wachtkamer voor het kerk-intekenregister of misschien wel beide?

In ieder geval had de afsluiting tot gevolg, dat de kapel minder gewild werd als begraafplaats ; slechts nu en dan kwam er een koper voor een graf opdagen.

Er werd wel geregeld begraven in de met een K gemerkte huurgraven van de kerk, maar de mensen die daar hun doden ter aarde bestelden, waren uiteraard niet degenen die zich kostbare zerken lieten beeldhouwen. Slechts een enkele zette bescheiden een naam of een merk op de grafsteen.

Zo heeft de tijd dan stilgestaan in de Sebastiaankapel. Er zijn vrij veel zerken uit de 16de eeuw, weinig uit de 17de, nog minder uit de 18de.

Wanneer we het oudste nog bestaande grafboek van de Oude kerk raadplegen (dat van 1532 dateert), dan zien we dat de Sebastiaankapel vier rijen (lagen) telde, elk van ongeveer veertien graven. Dat zal zo zijn gebleven tot het jaar 1614, toen men een nieuw grafboek aanlegde, passend bij de veranderde omstandigheden.

Want Amsterdam was na de Alteratie gegroeid, en menigeen die een graf in de kerk wenste te kopen, moest afgewezen worden. Burgemeesteren en kerkmeesters zullen de hoofden bij elkaar gestoken hebben, en gevonden dat het eigenlijk heel nutteloos en heel oneconomisch was, wanneer een mens na zijn dood nog zoveel ruimte in beslag nam als hem onder de bestaande zerken gegund werd. Dus zou voortaan één uniforme maat (zo zuinig mogelijk) voor alle zerken worden vastgesteld.

Wie méér wilde, kon zich een dubbel graf kopen.

Tot dusver had de vloer van de Oude kerk een bont allegaartje vertoond: blauwe zerken in verschillende maten, enkele witte en rode zerken daartussendoor, soms een zerk van gele zandsteen,

gewone plavuizen van verschillende grootte — en zelfs waren er graven bedekt met bakstenen en verglaasde Keulse stenen.

Dat wordt na 1614 anders: betrekkelijk grote bedragen worden uitgegeven voor nieuwe zerken, en de oude worden ingekort. Hierbij heeft het vandalisme hoogtij gevierd: fraaie middeleeuwse en vroeg-renaissancezerken zijn verhakt en verminkt, en slechts enige weinige hebben hun oorspronkelijk formaat behouden.

De vloer van de Sebastiaankapel kreeg nu inplaats van vier, vijf lagen elk van negentien zerken. De meeste van die nieuw verkregen graven zijn onverkoopbaar gebleken, en werden huurgraven.

In 1844 wilden kerkmeesters de kapel wat meer presentabel maken als catechisatielokaal.

Tot nog toe had boven het houten schot een zwart zeil gehangen; dit werd thans vervangen door een brabantse muur en men maakte het witte plafond, dat nu nog bestaat.

Omdat er steeds minder begraven werd in de kapel, had men zich de kosten van het om de twintig jaar ophogen maar bespaard. Dientengevolge ligt de vloer van de kapel tegenwoordig lager dan de rest van de kerkvloer.

Wie belangstelling voor oude grafzerken koestert en van geschiedenis houdt, kan hier aardige vondsten doen. Hij houde echter in het oog, dat de twee rijen zerken vóór het houten schot aan de kerkzijde bij de Sebastiaankapel meetellen.

We zullen nu iets mededelen over wat de zerken ons te lezen geven, en welke Amsterdammers er al zo in deze kapel zijn ter aarde besteld. We houden de volgorde aan van het grafboek van 1532; beginnen aan de zijde van het koor en behandelen elke laag van noord naar zuid.

1 ste laag.

Een rijk bewerkte vroeg 17de eeuwse zerk met uitgesleten opschrift. Er is nog te lezen: Cesar le . . .

Een zerk waarvan het opschrift verwijderd is.

Een zerk in stukken en brokken onder het houten schot.

Een zerk met het opschrift : Hier leyt begraven Elisabeth Baart weduwe Wessel Bosman Obet den 16 February 1729.

Een zerk met sporen van beeldhouwwerk.

Een zerk met het opschrift: Jacobus Bosman Obiit den 2 Juny 1745.

Een zerk met opschrift: Jan Erkelens Obiit 27 April anno 1747. Voorts het merk van Burgemeester Jacob Gerritsz. Hoyng, die overleed in 1625.

Een zerk met het opschrift: Joan Coetsé.

Een zerk zonder opschrift.

Een zerk met in een cirkel een emmertje in hoog relief, het merk van Heindrick Symonsz. in die leeren emmer. (Vroeg 16de eeuws).

Een zerk waarvan het opschrift is verwijderd.

Twee zerken zonder opschrift.

Een zerk met het opschrift: m cornelis matheus alias chri. . die starf in jaer ons Heeren 1558 de 7 dach in december. Hieronder in 18de eeuwse letters: Josina Coetsé. Daaronder een schild met het merk van Mr. Cornelis, en nog een ander merk. In het grafboek staat : meester Cornelis chriesteel mattheus z. alyas van de casteelle/franssoische scoelmeester dese(r) stede aemstelredam.

Twee zerken zonder opschrift.

De helft van de zerk van Burgemeester Hob Jacobsz. (zie onder 3de laag.)

Twee zerken zonder opschrift.

2de laag.

Een zerk met vroeg 16de eeuws wapenschild met merk. Daaronder het opschrift: int jaer XXI starf griet jan van gelders wif.

Een zerk met in ovaal een wapen in hoog relief; op de linkerkzijde een merk, op de rechterzijde een halve adelaar. Ter weerszijden de letters P en K. Waarschijnlijk de initialen van Pieter Cocq, die het graf kocht in 1774.

Een zerk onder het houten schot.

Een zerk met een (18de eeuws?) uitgesleten wapen.

Een zerk met een gedeeltelijk uitgesleten merk, misschien dat van Pieter de Koker, die in 1634 het graf had gekocht.

Een zerk zonder opschrift.

Ken zerk met het opschrift: Maria Erkelens Obiit 18 July Anno 1778. Sporen van een uitgehakt wapenschild van een vorm, zoals ± 1500 gebruikelijk was.

Een oude rode zerk met sporen van beeldhouwwerk.

Een zerk met het merk van „Jan Pietersz. Visser kuemeester van de Seepe”, die in 1636 het graf kocht. Daaronder staat de naam van een latere eigenaar (1695) : Georgius Colonius.

Een vroeg 16de eeuwse zerk, waarvan meer dan de helft verdwenen is. Op het overgebleven fragment een ingekrast wapenschild met een hart; op een banderol staat: ffrans jacob z. Op andere plaatsen zijn de namen vermeld van Hillegondt Jacobsdr. en van „ . . . bava jacops.”

Een zerk zonder opschrift.

De nu volgende zerk is de oudste gedateerde in de Sebastiaankapel. Oorspronkelijk iets langer, en ruim anderhalf maal zo breed, met in de vier hoeken de symbolen der evangelisten en langs de rand het opschrift. Van die rand is slechts een der korte zijden gespaard gebleven, met het opschrift : „Ano XV^c en vijf.”

Aan de andere zijde staat het slot van het opschrift: „. . . gerrits syn wyf.” De volgende eigenaar was een priester. Midden op de zerk is in een nis de kelk met hostie uitgehouwen, en op een banderol wordt vermeld : „An 1540 starf m pieter pietersz^o. priester vâ enchusê de sestê Augustu.” Tevens is het merk van meester Pieter in de zerk gehakt. ¹⁾

Twee zerken zonder opschrift.

Een dubbele zerk met het opschrift: Pieter Elias.

Dit was Burgemeester Pieter Elias, die eigenaar van het graf werd in 1771 en overleed op 25 November 1783.

Een zerk met overblijfsel van het merk van „Albert die tymerman.” (Vroeg 16de eeuws)

Twee zerken zonder opschrift.

(Slot volgt)

B. BIJTELAAR.

DE OUDE BEGRAAFPLAATS VAN DE AMSTERDAMSE SEFARDIEM TE GROET.

R eagerende op de vraag van Mr. J. Belonje (zie ons *Maandblad* Febr. 1950 pag. 25/26) waag ik het de aandacht van onze lezers te vestigen op dit onderdeel van de geschiedenis der Amsterdamse Portugezen.

In mijn editie van Hugo de Groot's Remonstrantie, Amsterdam 1949, heb ik uitvoerig stil gestaan bij de vroege staatsrechterlijke structuur der Joodse Gemeenschap hier te lande en in dit verband behandelde ik ook de vestiging der Sefardië in Alkmaar. Inderdaad is het merkwaardig dat hier de Joden het eerst godsdienstvrijheid verkregen. Twee jaar voordat het eerste Jodencharter werd verleend, was in de omgeving van deze stad een begraafplaats aangekocht, hetgeen in Amsterdam niet mogelijk bleek. Of er verband bestaat tussen beide feiten laat ik voorlopig in het midden.

Localisering der begraafplaats.

De bronnen die De Castro brengt zijn de dichter De Barrios (*Xebra de Bikur Jolim*) ²⁾ en David Franco Mendes („*Estabelecimento*”). De eerste spreekt van „Gruten Campo de la Ciudad de Alcamar” (= „een veld Gruten in de nabijheid van Alkmaar”).

David Franco Mendes zegt ³⁾ „Sendo a todo humano inevitavel amorte presico era comprar Terras para descanco dos seus diffuntos, o que exueutarão no Anna 5362 (1602) de 2/3 de Morgo de Terra (s)ua Caza, na aldea Groede proximo a acidade de Alcamar, na Holanda septentrional, sendo este oprimeiro cemitêrio de que temos noticia certa.”

Uit deze formulering meende De Castro te mogen concluderen, dat het nog niet zeker is of er niet een vroegere heeft bestaan ! Wie weet, wat er op dit gebied nog eens ontdekt zal worden.

Nu is het merkwaardig, dat De Castro in 1874 een onderzoek heeft laten instellen naar de juiste plaats, waar deze begraafplaats zich heeft bevonden. Weliswaar zegt hij in de Keur (pag. 2) „uit een *door mij* in 1874 ingesteld onderzoek”, doch dit is minder juist. Het onderzoek werd verricht

¹⁾ Van Arkel en Weissman vermeldden deze zerk in „Noordhollandsche Oudheden”. Toen Mr J. Belonje en Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins hun Genealogische en Heraldische Gedenkwaa-digheden publiceerden, was de vloer van de Sebastiaankapel onder de planken verborgen.

²⁾ De Barrios: *Opuscula* 923. „Los primeros Judios de Espana en Amsterdam con el Frisio Uri Levi començaron a exercer la caridad de enterrar a los muertos en el Año de 5362”.

³⁾ Memorias Do Estabelecimento e Progresso dos Judeos Portugezes e Espanhoes, nesta famosa cidade de Amsterdam (5529 = 1768 of 9) por David Franco Mendes (pag. 18). De geciteerde plaats van De Barrios is in margine bijgevoegd en daaraan hoogst waarschijnlijk door De Castro ontleend.

(op verzoek van De Castro) door Magnin, Oud-Archivaris van Drenthe, zoals toevallig bleek uit de authentieke rapporten, die gelijk zoveel wetenschappelijk materiaal van de geleerde schrijver van de *Keur* overgingen in het bezit van Ets Haim. Publiceren wij hier genoemde rapporten, waarvan de inhoud voor zichzelf spreekt.

Rapport.

Den Sn. **January** 1874 begaf ik mij naar *Alkmaar*. Daar maakte ik kennis met de **Heeren Blok** en **Elzat** (de voornaamste Israëlieten), leden van het kerkbestuur aldaar.

Daár kende men niets van een Israëlietische Begraafplaats te *Groet*; wel kende men zoodanige Begraafplaats te *Schoorl*.

De voormalige begraafplaats te *Schoorl*, omstreeks 2/3 morgen groot, bevond zich in handen van een speculant, die, meenende dat hij **stroopen** kon, in 't Israëlietisch Weekblad aankondigde, dat hij die plaats wenschte te verkoopen. Zijne eischen waren echter zoodanig, dat niemand er naar wilde luisteren.

Op de Griffie van de Regtbank, waar de oude **prothocollen** der akten van vrijwillig regtsgebied overgebracht zijn, wist men niets; men konde er niets vinden, maar men beloofde mij te zullen schrijven, zoodra men van de Begraafplaats te *Schoorl* of *Groet* iets ontdekte.

Den volgenden dag begaf ik mij naar *Schoorl*. Daar trof ik, in den Hervormden Predikant van *Schoorldam*, *Schoorl* en *Groet*, den flinksten man aan, dien ik ooit heb ontmoet. Zijn naam is **Jelgersma**. Hij is een Fries, uit het dorp **Kimsward**.

Met hem, reisden we *Groet* rond, dat uit drie gehuchten bestaat, nergens was iets omtrent eene voormalige Israëlitische begraafplaats te vinden.

We begaven ons toen naar het gehucht **Hargen**, waar de Heer **Peek**, Burgemeester van *Schoorl* c.a., woonachtig is. Dien Heer vonden we niet thuis, en zijn vrouw en kinderen (waaronder volwassen) verzekerden ons, dat de Burgerlijke Gemeente *Schoorl* c.a. geene oude stukken bezit.

We keerden dien ten gevolge naar *Schoorl* terug.

Ds. **Jelgersma** meent, dat er nog oude stukken zijn in eene kist, welke zich in de consistorie-kamer van de kerk te *Schoorl* bevindt. Als zijn vermoeden bevestigd wordt, zal hij er mij van informeren. In allen gevalle zal hij mij schrijven.

Algemeen is te *Schoorl* bekend, dat dáár, op de grensscheiding van *Groet*, een stuk land ligt, ongeveer 2/3 morgen groot, dat aan de duinen paalt, thans voor een groot gedeelte met hout is beplant en door de boeren aldaar en in den omtrek (men vergeve mij hetgeen ik herhaal) „*het Smousen Kerkhof*” wordt genoemd ¹⁾.

Men meent, dat de grensscheiding tusschen *Schoorl* en *Groet* in vroegere tijden kwestieus is geweest. Ook hieromtrent wordt onderzoek gedaan. Het is mitsdien ligt mogelijk, dat de bedoelde begraafplaats, welke thans onder *Schoorl* (op de grenzen van *Groet*) wordt gevonden, vroeger onder *Groet* was gelegen.

Dat is alles, wat ik op mijne reis kon ontdekken.

Amsterdam, 12 Januarij 1874.

Magnin,

Oud-Archivaris van Drenthe

Memorie.

Bij nader onderzoek is gebleken:

- a. dat van eene Israëlietische Begraafplaats te *Groet* volstrekt geene overlevering noch iets anders bestaat ;
- b. dat van de voormalige Joodsche Begraafplaats te *Schoorl* geen enkel geschrift is te vinden, noch bij het Gemeentebestuur, noch bij het Hervormde Kerkbestuur aldaar;
- c. dat er ook niets van wordt aangetroffen in de archieven van de Israëlietische Gemeente te *Alkmaar* en in die van de Arrondissements-Regtbank aldaar;
- d. dat de voormalige Israëlietische Begraafplaats te *Schoorl* thans in het bezit is van de *Gebroeders Kruijer* aldaar, die den eigendom van dien van de familie *Bas*, te *Schoorl*, hebben verkregen, nu 3 of 4 jaar geleden.

Amsterdam, 16 Januarij, 1874.

Magnin.

¹⁾ Typerend, dat de laat-negentiende eeuwse De Castro emendeert: „Bij de boeren in den omtrek staat de plek heden ten dage onder den naam van „**Jodenkerkhof**” bekend.

Verdere historie van de begraafplaats.

Voor de opgaven van de aldaar begravenen kunnen wij thans wederom gevoeglijk De Castro volgen. De eerste die er ter aarde werd besteld was Garcia Pimentel, broeder van Manuel Pimentel (alias Isaac Abeniacar), de gunsteling van Hendrik IV van Frankrijk. Voorts ontleende De Castro aan het beroemde *Livro de Bet ahain do K.K. de Bet Yahacob* de „opgaven betreffende de uit Groet naar Ouderkerk overgebrachte gebeenten” in de woordelijke vertaling uit genoemd register (Bijlage A. pag. 35).

Inderdaad is het opvallend, dat van 1616 af diverse lijken uit Groet naar Ouderkerk (sedert 1614 de begraafplaats der Amsterdamse Serafdiem) zijn overgebracht. Voor 1616 het gebeente van één vrouw. Voor 1619 zijn het behalve één vrouw 8 kinderen! Voor 1622 tien personen. In 1623 volgt dan een moeder met een kind en daarna in 1626 het gebeente van welgetijd 52 personen¹⁾.

De vraag rijst waarom men daartoe is overgegaan! Zij is gemakkelijk te beantwoorden.

In 1625 klaagt de beroemde Dr. Joseph Bueno, in een brief aan *deputados* en *administradores* van Ouderkerk, over de kostbare zerken, die men daar opricht. Zij zouden een schijn van grote rijkdom kunnen opwekken. Van betekenis indien zoals dat in Ferrara is geschied -- de gunstige houding van de magistraat zich zou wijzigen. Ferrara „waar de aanwezigheid van ONZE natie geëindigd is en de fraaie grafstenen gebruikt zijn voor de bouw van kerken, zoals nu te Alkmaar zal gebeuren en binnen korte tijd hier”²⁾.

D'Ancona, aan wie we dit ontleenen, zegt niet te weten, wat met de verwijzing naar Alkmaar bedoeld is. „Hoogstwaarschijnlijk was hier sprake van schending van de verlaten begraafplaats te Groet.”

De vondst van Mr. J. Belonje heeft hier zekerheid gebracht. Inderdaad zijn de zerken van Groet gebruikt voor de bouw van kerken. Een interessante, doch niet minder lugubere ontdekking³⁾.

J. MEIJER.

DE BRUINISTENKERK.

1 n het opstel over de geschiedenis van de Bruinistenkerk in dit tijdschrift (December 1949, p. 150-156) moesten enkele vraagtekens blijven staan. Dank zij de kennis en de hulpvaardigheid van onze medeleden is het thans mogelijk enige aanvullingen te geven.

Een van de onopgeloste vragen was, waar het bedehuis van de Brownisten lag, dat in 1662 door brand vernield werd. Wagenaar beweert, dat deze kerk op dezelfde plaats stond als de latere, dus in de Bardesteeg, en hij verwijst in dit verband naar Commelin. Deze geschiedschrijver deelt mede, dat de kerk in de Bardesteeg gebouwd werd, nadat het bedehuis „alhier” verbrand was, waaruit niet noodzakelijk behoeft te volgen, dat de eerste kerk op dezelfde plaats gelegen was. Anderzijds is door de onderzoekingen van Vaz Diaz vast komen te staan, dat de Brownisten in 1660 nog kerk hielden in de Lange Houtstraat. Op grond van een en ander waagde ik het te veronderstellen, dat de kerk, die in 1662 verbrandde, in de Lange Houtstraat stond.

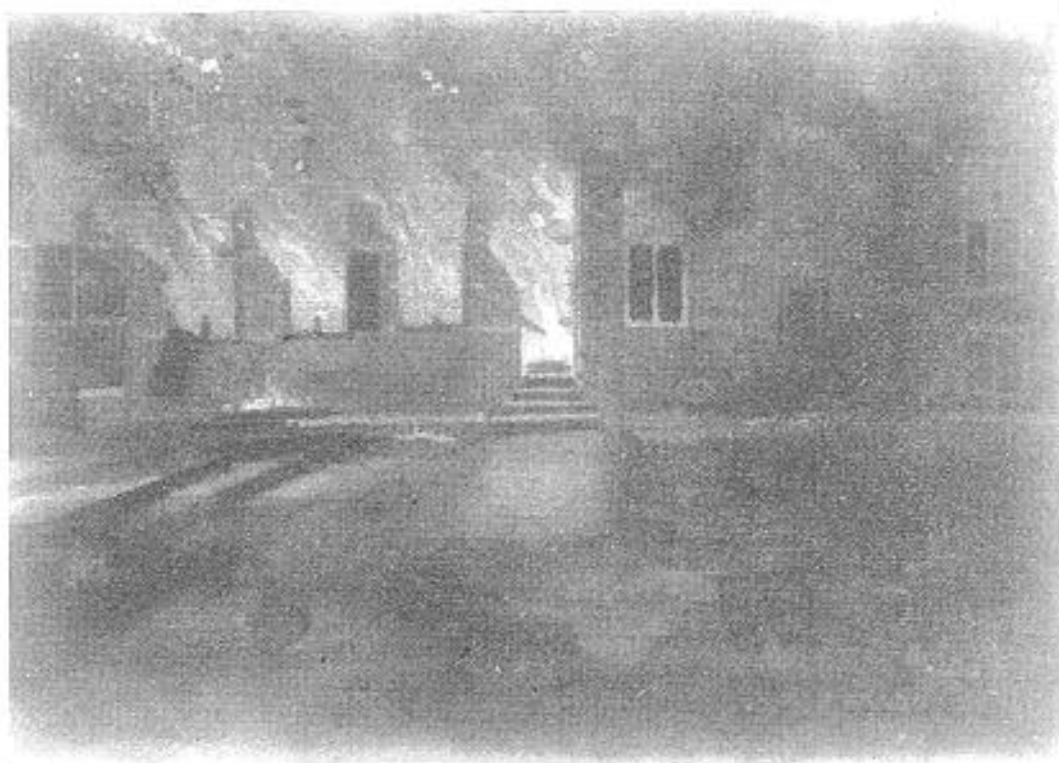
Deze hypothese wordt nu bevestigd door een aquarel, die in het bezit is van ons medelid Ds. W.J.F. Meiners. Door de welwillendheid van de eigenaar is er van dit merkwaardige stuk een reproductie gemaakt, die bij dit artikel afgedrukt is. Op deze aquarel, waarvan de maker onbekend is, staat rechts onder in 17e-eeuws schrift aangetekend: „De brand bij de Bruinist-kerk”. Bezie men de situatie, zoals deze op de aquarel voorkomt, nauwkeurig, dan is het m.i. duidelijk, dat deze brand zich niet in of bij de Bruinistengang afgespeeld kan hebben. Immers, het brandende gebouw (of dit de kerk zelf is of een belendend huis, waar de brand begonnen is, kan in het midden blijven) bevindt zich in een brede straat, waar een rij huizen staat. Dit klopt niet met de smalle Bruinistengang. Heeft de tekenaar misschien ter wille van het perspectief de straat verbreed? Ook dan blijft het onmogelijk, dat de Bruinistengang voorgesteld is, want de (latere) kerk was gebouwd tegen de achtergevel van de huizen in de Bardesteeg en stond zelf aan de Huidenvetterssloot. Onderstelt men, dat de brand begonnen is in de belendende huizen in de Bardesteeg, dan zou men op de afbeelding de gang moeten zien. Hoe men het ook neemt, niets wijst op de Bruinistengang. Daar

¹⁾ De Castro noemt ten slotte Jacob Aboab, op wiens grafsteen een klein zerkje ligt (Yepultura De Jacob Aboaf), dat misschien mede van Groet werd overgebracht.

²⁾ J. d'Ancona in *Brugmans en Frank*, pagina 263. De toevoeging „binnenkort hier” slaat klaarblijkelijk op moeilijkheden in verband met Ouderkerk. Men vergelijkte d'Ancona ter plaatse.

³⁾ In een correspondentie met Mr. J. Belonje verklaarde deze zich bereid te interveniëren bij de autoriteiten te Groet, teneinde de zerk-resten („fragmenten uit Namensen steen van een factuur, die uitermate broos is”) naar Ouderkerk over te brengen (10-2-1950).

entegen past het beeld, dat de aquarel te zien geeft, wonderwel bij de situatie in de Lange Houtstraat. Bezien we de bekende kaart van Balthasar Florisz van Berckenrode van 1625, dan blijkt, dat de Lange Houtstraat in die dagen een tamelijk brede straat was met aan weerszijden een bebouwing in de trant van de huizen op de aquarel. Op grond van dit stuk mogen we m.i. veilig concluderen, dat de kerk van de Brownisten, die in 1662 verbrandde, in de Lange Houtstraat gelegen was en dat men de nieuwe kerk in 1668 op een andere plaats bouwde : in de Barndesteeg. Aan het eind van het artikel over de Bruinistenkerk werd de vraag gesteld of een van de lezers soms een afbeelding bekend was van het uiterlijk van het gebouw, waarvan Querido, Batelt en Hermans zulke levendige beschrijvingen gegeven hebben en waarvan het inwendige ons bekend is door de tekeningen van Albert Hahn. Dit beroep op onze lezers heeft niet gefaald. Ons medelid, de heer C. Visser, was zo goed mij te wijzen op een aquarel van de Huidenvetterssloot, waarop de achtergevel van de Bruinistenkerk, zichtbaar is, van de hand van de bekende tekenaar H. M. Misset,

„De brand bij de Bruinist-kerck”.

17e-eeuwse aquarel.

die zovele verdwenen hoekjes van oud-Amsterdam aan de vergetelheid ontrukkt heeft. Deze aquarel, vervaardigd in 1899 vóór de demping van de sloot, maakte deel uit van de vermaarde collectie D. C. Meyer Jr., die in 1912 bij Frederik Muller geveild werd. 't Bleek, dat dit stuk met een tekening van hetzelfde onderwerp en een van de achtergevel van de Bruinistenkerk, eveneens van de hand van de heer Misset, indertijd door de heer Crone aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap geschonken was en thans bewaard wordt in de topographische atlas van het Genootschap. Een reproductie van de aquarel en de laatstgenoemde tekening zijn bij dit artikel gevoegd. De aquarel geeft een aanschouwelijk beeld van de smalle Huidenvetterssloot, waaruit aan de rechterzijde een hoog gebouw met een dubbele gevel oprijst. Beziet men de pentekening, dan blijkt, dat de beide gevels van het voormalige kerkgebouw in een flauwe hoek lagen. Duidelijk herkent men de dichtgemetselde kerkkramen, waar Batelt en Querido over spreken, en de kleine ramen van de drie verdiepingen met eenkamerwoningen, die de enige lichtbron vormden in het sombere gebouw. Ook

de lugubere kelderruimten, waar Querido over uitwijdt, zijn zichtbaar. Inderdaad maakt het gebouw een vreemde indruk en men kan zich voorstellen, dat het alleen al door zijn uiterlijk op de verbeelding van romanschrijvers gewerkt heeft. Daarbij komt nog, dat de gang, waarin de ingang gelegen was, zoals ook uit de tekening blijkt, angstig nauw was en dat het gebouw alleen daarlangs te bereiken was.

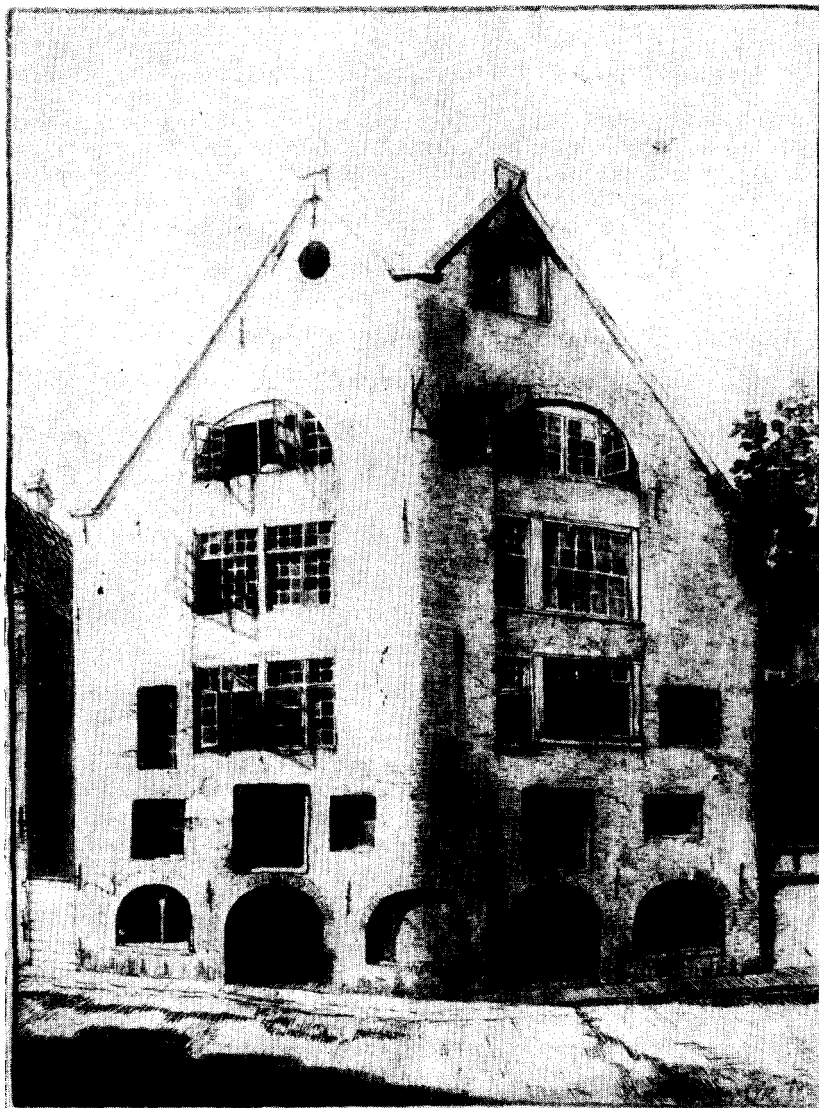
De Huidenvetterssloot vóór de demping in 1899
met de achterzijde van de **Bruinistenkerk**.

Aquarel van H. M. Mimet.

Tot de Amsterdammers, die het gebouw met eigen ogen aanschouwd hebben, behoort ons medelid, de bekende schrijver Jan Mens. Deze schrijft ons, dat hij zich herinneren kan, hoe er op de hoek van een **zijsteeg** van de Barndesteeg omstreeks 1910 een vervallen gebouw stond, waarin beneden een machinale houtbewerkerij van de firma Mars gevestigd was. 't Was een grote ruimte met **spitsboog**vensters en een soort galerij. Dit was dus de laatste bestemming van de Bruinistenkerk kort voor de afbraak, toen de meeste krotwoningen reeds ontruimd waren.

Behalve deze persoonlijke herinnering wijst de heer Mens ons op een merkwaardige passage in de brieven van Vincent van Gogh, die op de Barndesteeg betrekking heeft. De **24-jarige** Vincent woonde toen bij zijn oom op de Marinewerf en bereidde zich voor op het Staatsexamen. Maar zijn hart was niet bij zijn studie; zijn liefste wens was het om evangelist te worden en zo zocht hij aanraking met een predikant, die in een achterbuurt arbeidde.

In een brief van 18 Februari 1878 (no. 119) vertelt hij het volgende:

Achtergevel van de Bruinistenkerk aan de Huidenvetterssloot.

Pentekening van H. M. Missef.

„Daarna moest ik om 1 uur in een Zondagschool zijn van een Engelsch predikant Adler, in de Barndesteeg, hij heeft daar een klein maar zeer net oud kerkje. De school werd echter gehouden in een klein kamertje, waar ook op dat uur, dus midden op den dag, het licht moest worden aangestoken. Er waren misschien een 20 kinderen uit die arme buurt. Hoewel hij een vreemdeling is, zoo preekt hij toch in 't Hollandsch (maar de Engelsche dienst) en doet zijn catechesaties ook in 't Hollandsch, maar zeer aardig en handig.”

De vraag van de heer Mens of hier sprake is van de Bruinistenkerk, moet ontkennend beantwoord worden. Sinds de laatste Brownisten in 1701 overgingen tot de Presbyteriaanse Kerk op het Begijnhof is het gebouw in de Barndesteeg niet meer als bedehuis gebruikt. Het kerkje, waar Vincent van Gogh over spreekt, is de Episcopale Zionskerk, waarvan de ingang aan de Barndesteeg lag en de zijgevel de Noordzijde van de Bruinistengang tot de Huidenvetterssloot in beslag nam en die dus tegenover de oude Bruinistenkerk lag. Was het ter herinnering aan de oude Brownisten, wier bedehuis zulk een onwaardige bestemming gekregen had, dat men dit Engelse kerkje gebouwd heeft, dat later bij de Gereformeerden in gebruik was? Op de plaats ervan staat thans het gebouw van de Vereniging tot heil des volks.

Tenslotte moge nog vermeld worden, dat, behalve de naam van de Engelse Pelgrimsteeg op het Rembrandtplein, ook nog aan de Brownisten herinnert de gedenkplaat, die in 1927 aangebracht is in de Engelse kerk op het Begijnhof. Hierdoor wordt de heugenis levend gehouden aan de gemeente van John Robinson, die in 1608 te Amsterdam gevormd werd en in het volgend jaar naar Leiden verhuisde en waarvan een groot gedeelte in 1620 met de „Mayflower” naar Amerika overstak, de beroemde „Pilgrimfathers”. In 1608, toen de Presbyteriaanse kerk op het Begijnhof gevestigd werd, waren Presbyterianen en Brownisten verbitterde vijanden, maar later, toen de Brownistengemeente hier ging kwijnen, verzoenden zij zich. Daarom is deze gedenkplaat op het Begijnhof op zijn plaats, ook als symbool des vredes.

H. F. V.

NOGMAALS DE AMSTERDAMSE KRUIER.

Vershrillende lezers van ons maandblad schreven mij naar aanleiding van mijn artikel over hun herinneringen aan kruiers.

De Heer Bijleveld schreef, dat kruiers zelfs lieden in dienst hadden, die na gesloten tijd kievitseieren opdoken (vóór 1877) en hoe zijn moeder door een kruier werd afgehaald, als het rijtuig dienst had om deftige oude dames, op avondvisite, thuis te brengen. De kruier J. Geel had zijn bedrijf in een kelder op de Keizersgracht. Hij was verlamd, maar verbeeldde zich een soort bliken dominé te zijn. De Heer Bijlevelds oudoom, Jhr. H. van Loon, kwam onder ban van dien „oefenaar”, die hem begroette met allerlei scheldwoorden gelijk „zoo oud gemeen beest ben je daar weer, om je hart te luchten”. Verder herinnert hij aan de schoftkelders aan het begin van het Singel, waar men nog in de jaren 1897-1902 alleraardigst ontbijten kon en toen nog een kruier kwam, om te vragen, of de Heren soms een commissie hadden.

De Heer G. Lieftinck herinnert zich uit de tachtiger jaren de figuur van Dirk, de kruier uit het pothuis hoek Keizersgracht en Reestraat en hoe het gebeurde, dat toen er eens twee schouwburgplaatsen over waren, deze aan de kruier werden gegeven, waarop hij des Zaterdagds disponeerde „voor UEd. 2 uur in de comédie gezeten 2 personen à f 1.— = f 2.—”.

De Heer W. J. van Hoboken wees op een passage in het dagboek van Bicker Raye: „6 Juni 1757 is een kruier in de Kalverstraat woonende, Sam genaamt, bij de Ossemart verdrongen gevonden, hij was een generaale boode van de min. Also hij alle jongelieden die daar van geliefde gediend te sijn alderhande soort van hoertjes wist te beschikken, waar meede hij seer veel gelt won”.

Ons medelid de Heer A. Perdeck zond mij een artikel, dat hij had gepubliceerd in het 31 Decembernummer van Cinderella, getiteld „Kruiers en meiden”. Hij wijst hierin speciaal op alle veranderingen, als auto, telefoon, electricische machines enz., die het verdwijnen van de ouderwetse kruiers meebrachten, o. a. „In die dagen kwam ook de voorlooper van de nu volkomen onmisbaar lijkende stofzuiger: ik meen dat het Heinekens glazenwasserij was, die voor het eerst voor de bewoners der grachtenhuizen met zijn wonderlijke machine kwam, die onder de bomen van de gracht werd neergezet en waar vandaan dan een slang in het huis werd geleid, die de ene kamer na de andere en het ene meubel na het andere stofvrij zoog, met veel lawaai en veel bekijks”.

Deze machine was dus al één van de eerste concurrenten van de tapijtkloppende kruiers, die Dubourcq in zijn artikel afbeeldt. Aardig nog om hier te vermelden is, dat al in de 18de eeuw het tapijten uitkloppen een speciaal beroep was. In 1783 klaagden de eigenaars en bewoners van huizen en erven, gelegen op de Keizersgracht tussen Prinsenstraat en Brouwersgracht over de personen, die onder mom van het in huur hebben van een zolder of onderstuk van de Groenlandse

pakhuisen van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat bezig waren met het uitkloppen van tapijten, vloerkleden en dekens voor particulieren. De omwonenden, waaronder de uitgever Bernardus Aaltsz en aan de overzijde van de gracht Joan Hodshon, gingen niet alleen gebukt onder het lawaai en de baldadigheden van kruiers en domestiëken, die de uitkloppers assisteerden, maar ook onder de wolken van stof en vuil, die soms zelfs vermengd met ongedierte hun huizen binnen-drongen en de pas geverfde puien bedierven, zodat het gebruik van voorhuizen en zijkamers ten eenenmale onmogelijk werd. Het request werd in Januari 1784 gecontinueerd en later geseponeerd, met andere woorden de behandeling op de lange baan geschoven. Toen het in 1792 nogmaals werd ingediend, geschiedde hetzelfde. ¹⁾ De uitkloppers zijn dus niet gestoord in hun bezigheden.

I. H. v. E.

DRAAIORGELS.

In de *Neue Zürcher Zeitung* van 22 December 1949 is een stuk gewijd aan de Amsterdamse draai-orgels. Er worden enkele enormiteiten verteld, bijv. dat een orgel met inbegrip van de manse-makers (geldophalers) bediend wordt door een half dozijn mannen; dat grote orgels door een paard worden getrokken en dat de wijsjes oud, oeroud zijn, waarschijnlijk nog door de voorvaderen der orgeldraaiers gespeeld, zoals „Juffrouw wilt U met mij verkeren, dan zal ik U de polka leren”. De schrijver heeft kennelijk nooit Mariandel en Maria van Bahia horen spelen! Na een beschrijving van het uitwendige volgt de tekst van enkele typische wijsjes, o.a. van de „Sehnsuchtssang”:

„Liefste, als ik slapen ga,
dan zoen ik je portret,
dan kniel ik bij de tafel neer,
waar ik je heb opgezet”.

Over het muzikale gedeelte toont de schrijver zich weinig enthousiast: „Die Orgeln sind in der Mehrzahl gräßlich verstimmt. Bei anderen ist der Taktverlauf in heillosen Unordnung. Allen vollführen einen Riesenlärm .” Terecht besluit hij echter zijn stuk met de mededeling, dat de Amsterdammers van dit lawaai houden.

I. H. v. E.

VAN DE BOEKENTAFEL.

„ONS AMSTERDAM”, Uitgave Gemeente Amsterdam.

Ziehier een boek, dat wij met bijzonder plezier aankondigen en met overtuiging aanbevelen. Door velen werd het gemis gevoeld aan een boek van niet te grote omvang, dat toch de geschiedenis der stad volledig weergeeft van haar ontstaan tot aan de huidige tijd, dus ook van het moderne Amsterdam, zo schrijft ons medelid, de heer P. Hoogland, oud-gemeentelijk Inspecteur van het Onderwijs, in de Inleiding. En hij voegt er aan toe: Het zal de belangstellende burger in kennis moeten brengen met het verleden van de stad zijner inwoning, het zal de onderwijzer en leraar tot gids dienen te zijn, het zal de rijpere jeugd in nauw contact moeten brengen met het verleden en met het heden.

Ziehier voor ons de hoofdzaak! De jeugd inleiden tot de geschiedenis van de stad. De jongeren door bemiddeling van hun onderwijzer, de leerlingen van het Middelbaar en Voorbereidend Onderwijs alsmede de leden van Jeugdorganisaties ook door eigen studie, door dus zelf het boek ter hand te nemen en aandachtig te lezen.

„Ons Amsterdam” sluit zich geheel aan bij

het streven van ons Genootschap, gelijk dat in het bijzonder tot uiting komt in de commissie voor het jeugdwerk. De ouderen onder onze leden zullen zich herinneren, dat met dit deel van ons werk begonnen is naar aanleiding van de waarlijk beschamende uitkomsten, die dr. Jacq. Presser, leraar aan het Vossius-gymnasium in 1931 kreeg, toen hij een onderzoek instelde naar de kennis zijner leerlingen omtrent Amsterdam. En dat de Gemeente zelve thans de uitgave van dit boek op zich heeft genomen (nadat zij reeds was overgegaan tot de instelling van de commissie Heemkennis) stemt ook zeer blijmoedig. Ja, zo moet het gaan!

De samenstelling van „Ons Amsterdam”, dat in zijn ondertitel „De historische ontwikkeling van Amsterdam” nog eens een korte kenschets van de inhoud geeft, was opgedragen aan een drietal leerkrachten: Dr. J. C. van der Does, oud-leraar aan een Chr. Hogere Burgerschool, J. de Jager, oud-hoofd ener openbare school en Mej. A. H. Nolte, lerares aan het Rooms-Katholieke Lyceum voor Meisjes.

Daarmede is dus nog eens de politieke en godsdienstige neutraliteit van het boek, de bruikbaarheid voor onderwijsinstellingen van diverse

¹⁾ R. A. 722, 21 en 725³, II.

pluimage onderstreept. Een bijzondere medewerker was Alb. Hahn Jr., die niet slechts bijdragen leverde voor het welvoorzien illustratieve gedeelte, maar ook zelf een hoofdstuk schreef en wel over Amsterdam en de schilders. Maar het leeuwendeel hebben natuurlijk de drie genoemden geleverd en dan speciaal de heren van der Does en de Jager.

Doordat „Ons Amsterdam” geschreven is door verschillende auteurs, ontbreekt de eenheid van stijl in de behandeling der geschiedenis, zo constateert de heer Hoogland in zijn Inleiding. Wij beschouwen het, evenmin als hij, als een bezwaar. Elk van de drie zegt het op zijn eigen wijze, en die verdeling van arbeid komt zeker aan de levendigheid van het historisch overzicht ten goede, brengt daarin aangename afwisseling. Het meest persoonlijke cachet zet de heer de Jager op zijn werk; mej. Nolte en dr. van der Does volgen meer de traditionele verteltrant, zij het dan ook op zeer verdienstelijke wijze. Bovendien heeft de heer de Jager de noten bij de illustraties voor zijn rekening genomen en hij doet dat op een vaak pittige manier.

De afdeling Stadsontwikkeling leverde de in „Ons Amstertlam” opgenomen gekleurde kaartjes, de Stadsdrukkerij besteedde de nodige typografische zorg aan het boek en, last not least, onze Voorzitter, de oud-Gemeentearchivaris, keek de kopij vóór het afdrukken door.

D. KOUWENAAR.

Enkele kleinere bijdragen, van belang voor de geschiedenis van onze stad werden ons toegezonden.

Ons medelid, Prof. Dr. J. H. Scholte, de von Zesen kenner bij uitnemendheid, publiceerde

in het Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 1949 een artikel „Zesens Adriatische Rosemund”. Hier worden de rozenmotieven, voorkomende in von Zesens werken en *leven* — o.a. was hij de stuwende kracht bij de oprichting van een Rosenzunft — behandeld en daarbij komen tal van Nederlandse en speciaal ook Amsterdamse personen en bijzonderheden ter sprake. Dit is een welkome aanvulling op de artikelen van dezelfde schrijver, uitgekomen in onze jaarboeken.

In Historia van Maart 1950 schreef ons lid, 1. van Esso Bzn, een artikel over Czaar Peter de Grote en de Joden van Amsterdam, waarin allerlei gegevens uit de zeer verspreide literatuur zijn bijeengebracht en aan elkaar getoetst. Daar in algemene werken over de Joden dit onderwerp niet wordt behandeld, verrichtte de schrijver door het publiceren van zijn hierover verzamelde aantekeningen een zeer nuttig werk. Een speciaal nummer (December 1949) van het Personeelsorgaan „Wiekslagen”, uitgekomen ter gelegenheid van de 70ste verjaardag van G. H. Bührmann, hoofddirecteur van de papiergroothandel N. V. van die naam, bevat een aantal aardig geïllustreerde artikelen van verschillende schrijvers, o.a. leden van het personeel, over het bedrijf, huisvesting etc., vroeger en nu.

RECTIFICATIE.

Ir. J. S. Schippers bericht ons naar aanleiding van een artikel in het Aprilnummer over Speeltuyn-jubilea, dat de Heer N. Tetterode niet de suikerraffinadeur, maar de oprichter van de bekende Lettergieterij Amsterdam v/h N. Tetterode was.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

HET CONGRES TE ROTTERDAM.

Ter aanvulling op ons bericht in het Januari nummer over het congres van leden van verenigingen, die zich de locale geschiedbeoefening ten doel stellen, op Vrijdagavond 30 Juni en Zaterdag 1 Juli te Rotterdam kunnen wij thans mededelen, dat daar o.a. een voordracht zal worden gehouden door onze Voorzitter, Mr A. le Cosquino de Bussy. Belangstellenden kunnen zich tot de secretaresse wenden voor deelnemingsformulieren.

EXCURSIE NAAR EDAM.

Enkele leden hebben uit het bericht in ons vorig nummer begrepen, dat de prijs voor deelneming met twee personen f 1,— i.p.v. f 2,— bedraagt. Wij verzoeken hun de resterende f 1,— omgaand te willen storten op postgiro 518756 van de heer Schade van Westrum, Johannes Verhulstraat 124, Amsterdam-Z.

NIEUWE LEDEN.

Het Bestuur benoemde tot lid met ingang van 1 Januari 1950 de Heren: R. B. J. de Waal, J. D. Overberg, F. J. B. de Boer, Luc. Last, G. E. Vreeman, J.L. Visser, Mr P. B. H. van Groin, Ph. A. Sondervan, Ed. Spier, P. J. van Sloten, M. Swaab, Ch. Boon Hartsinck, A. C. van den Bijllaardt, V. H. Meijer van Putten en de Dames W. G. Kernkamp en M. J. A. de Koster, allen te Amsterdam; tot donateur de Heer D. H. Vettewinkel te Overveen.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

SEPTEMBER 1950

IN MEMORIAM — J. DE JAGER

Na een korte ongesteldheid overleed Zaterdag 15 Juli een der beste kenners van de historie van Amsterdam, de heer J. de Jager.

De overledene was begaafd met een scherp verstand. Zijn belangstelling was veelzijdig. Vooral verdiepte hij zich in vraagstukken van filosofische, culturele en historische aard. Iedere studie van hem getuigde van diep nadenken en nauwgezette overweging.

Opgeleid aan de Bijkskweekschool voor Onderwijzers te Deventer kwam hij vijftig jaar geleden als jong onderwijzer naar de hoofdstad. Kan het anders, dan dat deze stad met haar grote historie weldra zijn gehele liefde had? Hij was een van de eersten der onderwijzers, die ook bij de jeugd deze liefde trachtte aan te kweken. En toen in 1935 het bestuur van het Genootschap Amstelodamum besloot tot de instelling van een Commissie voor het Jeugdwerk sprak het vanzelf, dat De Jager werd uitgenodigd zitting te nemen in deze commissie. Hij werd haar eerste secretaris en heeft dit werk met grote toewijding en kennis van zaken verricht. Dat thans op zoveel scholen, zowel bij het lager als bij het middelbaar onderwijs aandacht wordt geschonken aan de schoonheid en aan de historici van onze stad, danken wij voor een belangrijk deel aan zijn werk.

De Jager stelde hoge eisen aan zijn arbeid. Ieder woord van hem was wèl overwogen. Hij was niet tevreden voor hij de volstreckte zekerheid had, dat wat hij schreef, historisch volkomen verantwoord was. Daarvan getuigt ook zijn laatste arbeid. Samen met Mej. A. H. Nolte en Dr. J. C. van der Does schreef hij het dit voorjaar verschenen boekwerk „Ons Amsterdam.” De door hem geschreven hoofdstukken getuigen ook hier van zijn buitengewone nauwgezetheid en zijn grote kennis van zaken. Wie aan het slot van dit werk de aantekeningen leest bij de illustraties krijgt diepe bewondering voor deze arbeid. Amsterdam verliest in De Jager inderdaad een der beste kenners van zijn historie.

Bij de crematie op Westerveld getuigde Dr. van der Does in gevoelvolle woorden van de waardering en de dankbaarheid van het Genootschap en in het bijzonder van die van de Commissie voor het Jeugdwerk.

P. HOOGLAND.

JAN VETH EN AMSTERDAM

Op 1 Juli 1925 overleed hier ter stede Jan Veth.

Hij had aan Nederland behoord, niet slechts aan de plaatsen zijner inwoning, al hadden deze, Dordrecht, Amsterdam en Bussum zeker een grote stee in zijn hart.

Te Dordrecht was hij geboren en had hij tot zijn 16de jaar gewoond. Wat Dordrecht hem betekende, heeft hij in geschrift herhaaldelijk neergelegd. Het was een gelukkige, zinrijke gedachte na een kwart eeuw aldaar een herdenkingstentoonstelling „Jan Veth als schilder en schrijver” te houden, welke de Directeur van Dordrechts Museum, de Heer L. J. Bol met kennis en piëteit bezorgde.

Veth had een grote werkkraft; wie de oeuvre-catalogus, bijvoegsel tot Huizinga's bekende biografie raadpleegt, treft de omvang van zijn werk telkens weer. Het ligt voor de hand, dat slechts een keuze daaruit tot tentoonstelling kwam, een keuze, die verschillende perioden omvat, hieronder ook de Amsterdamse in ruime zin des woords.

Tegenover 16 jaren te Dordrecht en 36 te Bussum staan er nog geen 10 van inwoning te Amsterdam. Toch wekt de tentoonstelling tal van herinneringen op juist aan de hoofdstad. In Veth's tijd was deze andermaal het middelpunt der Nederlandse schilderkunst en dat der Nederlandse cultuur. Huizinga's boek — in de peroratie brengt hijzelf het tot uiting — geeft naast het leven van Veth de beschrijving der Nederlandse cultuur van diens dagen.

Haar dienaar is Veth geweest, onverschillig of hij te Amsterdam woonde of elders verbleef. Dit bedenke men bij vergelijking zijner eerste periode in de hoofdstad van 1880 tot 1888 met de tweede, die niet langer dan van 1924 tot 1926 mocht duren.

Te Dordrecht was in hem de liefde tot de schilders der 17de eeuw gegroeid, niet te verwonderen bij het kunstzinnig en kunstgeleerd milieu van zijn ouderlijk huis. Men mag het er voor houden, dat hij niet vreemd bleef aan de liberale opvattingen, die er golden. Ik geef toe, dat ik de gegevens mis, om deze invloed in bijzonderheden te bepalen. Wat nu hiervan zij, het is klaarblijkelijk, dat de

jonge Jan Veth, die zijn leven lang een sterk gevoel voor traditie getoond heeft, eigenschappen bezat, welke hem behoedden voor het gevaar, dat misschien elke traditie bedreigt en zeker de liberale van omstreeks 1880, dat ze haar opvattingen als een eindphase beschouwt, welker toppunt dan nog niet geheel moge vaststaan, maar waarin de marschroute ombuiging gedooft noch behoeft.

Zo is het begrijpelijk, dat de 16-jarige naar de Rijksacademie komende, aansluiting vond bij medeleerlingen, die in de schilderkunst een element van vernieuwing zouden vormen. Met de letterkundigen der tachtiger jaren hadden deze een levendige aanraking en Jan Veth's gaven voor de kunst van het woord waarborgden hem ook in hun midden een plaats van gezag.

Het komt me voor, dat in de toenmalige toonaangevende kringen te Amsterdam de ontwikkeling der schilderkunst minder weerstand wekte dan die der letterkunde. Het zou te ver voeren de grond hiervan na te gaan. Bij Veth zal zeker het schilderen aan het schrijven zijn voorafgegaan; het is bekend, dat hij in 1885 schreef, maar de aard van zijn schilderwerk van vóór die tijd maakt het niet waarschijnlijk, dat het onder het oog van het publiek kwam.

De vroegste geschriften van Veth zijn zeker in periodieken verschenen, in de Nieuwe Gids, die de liberale kringen weinig waardeerden of in de Groene Amsterdamer, het weekblad onder de tweeledige, tevens tweeslachtige leiding van J. de Koo en Justus van Maurik Jr., dat in vele kringen wel rege was. Naar ik meen, was het uitgesproken Amsterdamse karakter van het blad aan deze tot tolerantie leidende populariteit niet vreemd en tevens lagen de zeer bijzondere gaven van de rasjournalist de Koo zelfs zijn politieke tegenstanders. Toch merkte medewerking ook aan dit blad de schrijver als verkerende in het kamp der radicalen, te Amsterdam destijds de strijdvaardigste tegenstanders van het liberalisme. In 1894 gewaagt Veth van eigen weekbladartikelen: „Zoals ze, de eene week verbeterende wat de vorige week te bout of te onvolledig werd gezegd”; wie hem ook maar oppervlakkig heeft gekend, zal er van zijn doordrongen, dat een voorbehoud van onvolledigheid te zijnen aanzien nooit goede grond heeft gehad, en men kan dus aannemen, dat de jonge Veth zich bewust was, de zaken soms te boud aan te pakken. Of die boudheid hem in opspraak heeft gebracht, weet ik niet. Wel weet ik, dat dit het geval was, toen in diezelfde Groene in 1891 de serie „Bekende Tijdgenooten” een aanvang nam met Veth's beeltenis van H. J. Schimmel. Diens roep als romanschrijver was destijds groter dan thans, maar ook toen genoot hij niet de verering, die voor de tweede geportretteerde, Nicolaas Beets zo in kerkelijke als in uitgesproken liberale kringen bestond. Na zestig jaren bezien we de beide litho's anders, al geef ik toe, dat in vele latere Veth meer zijn stijl heeft gevonden. Maar in 1891 ergerden velen zich aan een dusdanige afwijking van het traditionele portret. Schimmel, Veth's medebewoner van Bussum, had diens aandacht waarschijnlijk mede door zijn uitzonderlijke fysionomie getrokken; en deze werd, met de scherpe neus en de brutale pruik tegen een witte achtergrond afgetekend, tot een lof der lelijkheid, volkomen afwijkende van wat men destijds in het portret wenste. De zakelijke bezwaren tegen Beets' beeltenis waren misschien wat geringer, maar ook hier stootte men zich aan de ontstentenis van de eerbied, waarmede een predikant-dichter van zijn standing behoorde te worden genaderd, ook in effigie. Ik zeide reeds, dat Veth voor de litho's geleidelijk zijn stijl zou winnen, die meer ingang vond bij het grote publiek. Daarbij kwam, dat sinds hij in 1895 in „De Kroniek” de „Bekende Tijdgenooten” voortzette, deze minder onder de aandacht der Amsterdammers kwamen. Want welk een goede redacteur deze in P. L. Tak ook had, de plaats, die de Groene lang in het wekelijkse Amsterdamse leven heeft ingenomen, heeft De Kroniek nooit kunnen bereiken.

Intussen kwam er in de aard van Veth's werk in zoverre een verandering, dat het zich meer kon richten op de persoonlijke opdracht, bij de portretschilder nog zoveel essentiëler dan bij andere; en dat die voor de pers en wat dies meer zij evenredig afnamen. Niet geheel ophielden: zo verschenen enkele litho's, portretten van hoogleraren in de Studenten Almanakken van Leiden en Amsterdam. Tot het Amsterdams & Studenten Corps was Veth trouwens reeds in 1892 ter gelegenheid van de beroemde Keuze-Tentoonstelling in betrekking getreden.

Die opdrachten kwamen veelal uit Duitsland ten slotte had Veth toch wel groter verwantschap met oude Duitsers dan met Ingres — en men zag dit werk niet hier te lande. Wel herinner ik me de grote indruk, die in 1899 op een tentoonstelling in Arti het thans te Dordrecht ingezonden portret van Mej. W. Hacke maakte. Almede wat Holbeiniaans vestigde het de roep van de portrettist Veth ook in Nederland.

Maar er was meer, waarvoor Amsterdam Veth in die dagen dank had te weten, welke na zijn dood in dit tijdschrift de toenmalige redacteur J. W. Enschedé reeds heeft vertolkt. Wie de bundel „Bedreigde Schoonheid” ter hand neemt, valt het op hoe de Bussumse niet-eens-forens sinds 1900 op de bres stond voor Amsterdam's stadskarakter: Pesthuis, Reguliersgracht, Spinhuis, Arsenaal, om slechts deze te noemen. Zonder Veth's ingrijpen zou hiervan zeker veel zijn teloor gegaan.

De professoren-portretten, zo te Amsterdam als in andere Academie-steden volgden elkander op en dra ^{zou} Veth niet slechts voor universitaire kringen, maar ook voor de haute banque de portraiture-

en-titre zijn, zoals hij het kort na zijn Akademieschap in de kring der tachtigers was geweest. Het mocht een verre weg lijken, ik **zeide** het reeds: in beide tijdsgewrichten heeft **Veth** zich gevoeld krachtens aanleg en krachtens traditie drager en dienaar te zijn der Nederlandse cultuur.

Denkt men bij het voorgaande op een afstand aan het verwijt van de Jacobijn en de minister, een van geheel andere aard is over zijn werk wel geuit. Dit van uitsluitend cerebraal te zijn **on-**danks de lof zijner jeugd voor „emotionele kunst.” Aan Ingres, met wie **Veth** de liefde, bij Ingres zou ik zeggen de hartstocht, tot „le dessin” gemeen had. is hetzelfde gemis aan sentiment ten laste gelegd. De grotere bewogenheid van de Franse meester leidt tot een dadelijke terugwijzing van

Gezicht uit Keizersgracht 327 op achtergevels der Herengracht geschilderd door Jan Veth in 1926

de grief. Maar bij **Veth** is deze evenzeer ongegrond. Ik beroep me nu niet op uitingen zijner jeugd, waarin hij Jozef **Israëls** en Millet roemt als de zangers van de arbeid. Ik kan wijzen op hetgeen hij in zijn tweede Amsterdamse periode als schilder en als schrijver heeft geboden.

Schijnbaar nog in **ongebroke**n kracht verlegde **Veth** in 1924 zijn woonplaats van **Bussum** naar Amsterdam. Hij betrok er **het Blauwhuys** op de Keizersgracht 327, eens de woning van de Maecenas Mr. **Nicolaes** Witsen. Van zijn atelier uit schilderde hij de achtergevels der Herengracht, evenmin als **Schimmel** ook maar enigszins mooi naar het gewone begrip. Maar **zijn** liefde voor het Amsterdamse traditionele stedschoon kwam uit het hart; ze deed hem de oude huizen geven in een dromerig zilvergrijs licht en maakte ze ook anderen dierbaar.

En sterker misschien nog in zijn laatste en wel beste geschrift, „Een veronachtzaamd Hoofdstuk”, slechts weinige maanden vóór zijn dood voltooid. Het vindt zijn eindpunt in zijn uitgangspunt, Paulus Potter's ets „De Ploegpaarden”, almede tot **het** ontroerendste behorende, dat de oude Hollanders ons hebben gelaten, wier glorie **Veth's** gehele leven lang de zijne was.

Wel mochten de vele vrienden van Veth, die van de jeugd af zulk een voorkeur had voor de uitdrukking „geus”, bij zijn overlijden de woorden nazeggen, door hem zelf aan P.L. Tak na diens dood in 1907 gewijd:

„De schrikkelijke Dood, wiens schamper-felle nukken
„Geen woud-reus wederstaat, kwam dezen geus verslaan. . .

en

„Dankbaar voor handdruk, lach en stem,- en dankbaar meest,
„Dat ons zijn wakker beeld verheldrend bij zal blijven. . .

CHR. P. VAN EEGHEN.

DE VLOER VAN DE SEBASTIAANKAPEL (Vervolg)

3de laag.

Een zerk uit de eerste helft van de 16de eeuw, rijk bewerkt, maar erg afgelopen, doordat men ze van haar oorspronkelijke plaats in de 2de laag heeft gehaald en vlak voor de deur van de catechisatiekamer gelegd heeft. Sporen van een merk (een winkelhaak) en een beest met een staart. Het is dan ook de zerk van Claes in die Kat, regent van het Sint Pietersgasthuis van 1522 — 1536.

Een zerk zonder opschrift.

Een zerk onder de dubbele deur, waarschijnlijk zonder opschrift.

Drie zerken zonder opschrift.

Een zerk met in ovaal een gedeeltelijk uitgesleten wapen, waarin links een lelie te onderscheiden valt.

Een zerk met vroeg 16de eeuws wapenschild, waarop een bijna uitgesleten merk; boven het schild een tweede merk. Dit is van „Marij ghijsbrechts dochter dije weduwe van Sijmon Dyrics zoë wijnvlater,” die in 1558 het graf kocht.

Een zerk waarvan het opschrift verwijderd is.

Een blauwe zerk met ovaal wit marmer inlegsels; opschrift uitgesleten.

Een zerk met ingekrast wapenschild, waarop een uitgesleten merk.

Een zerk met schild en merk van „machtelt bouwens dr.” (1ste helft 16de eeuw.)

Een zerk met in ovaal een (17de eeuws) wapenschild; onherkenbaar uitgesleten.

Twee zerken zonder opschrift.

De volgende zerk is waarschijnlijk de grootste van de kapel geweest: ongeveer $2,25 \times 1,43$ m. Hieronder was begraven Hob Jacobsz., ook wel Hobrecht Jacobsz. genoemd, en zijn vrouw. Hob Jacobsz. was burgemeester, en tevens kerkmeester van de Oude kerk. De zerk was ontworpen volgens het gewone recept: in de vier hoeken de symbolen der evangelisten, langs de rand het opschrift, in het midden het wapenschild met merk. Thans staat in het midden nog te lezen: Ao 1540 Hob Jacobsz. Burgermeester, den 17 Mae . . ., en zijn er sporen van een wapenschild en versiering zichtbaar. Van het randschrift is overgebleven: beth Hobrecht Jacob zn huysvrouw was sterf. . . god heb die ziel.

Deze zerk is heel erg mishandeld. Een gedeelte van het randschrift is ingekort, en vervolgens is de steen in twee gelijke stukken gehakt; het ene is op zijn plaats blijven liggen het en andere is naar de eerste laag verhuisd.

Een zerk met het opschrift: Hier leyt begraven Sara Coosters de huysvrouwe van Abraham de Mares de Jonge is in den Heere gervst den XXX September Anno MDC XXIII. Daaronder in ovaal schild met lauwerkrans het merk van Abraham de Mares. (Hij heette voluit Abraham Pietersz. de Mares, en was een vermogend koopman.)

Een zerk zonder opschrift.

Een zerk met het opschrift: Hier leyt begraven Gerrit Roelvinck obiit 21 October 1678. Daaronder een wapenschild met een klaver-drie, en dan een tweede opschrift: Hier leyt begraven . . . yeksie Swartwout Huysvrouw van Gerrit Roelvinck In den Heere gerust den 13 (of 15) July Anno 1663.

4de laag.

Een zerk met twee merken: een van Jan Cornelisz. Koster (van de Oude kerk) en een, dat zowel van Jan Willemsz. van Westerlo kan zijn als van Cornelia van Schayck, wier naam met het jaartal 1667 eronder staat.

Een zerk met fraai beeldhouwwerk uit het begin van de 18de eeuw, gemaakt voor Dirk van Voorst, de doodgraver van de Oude kerk. Het wapenschild vertoont een doodshoofd; verder zijn er draperiën, een zandloper, een brandende en een gedoofde fakkel uitgehouden. De steen vermeldt bovenaan de naam van Dirk van Voorst, en onder het wapenschild: Christina van Voorst obiit 15 Julii

1711, Margareta van Voorst obiit 18 Desember 1726, Huysvrouw van Dirk van Voorst **Gravenmaaker** van dese kerk obiit 17 April 1729.

Een zerk onder het houten schot, zonder opschrift.

Een zerk (die vroeger breder was) met een rennende vos, daaronder een schild met merk, en het opschrift: starf harmen gisbertsz. vos decēber 24 A 1574.¹⁾

Een zerk zonder opschrift.

Een zerk met het merk van heer Pieter Willemsz. Welke functie deze priester in'de Oude kerk vervulde, is ons onbekend. Geen sporen van een kelk.

Een zerk zonder opschrift.

Een zerk met overblijfsel van het merk van Claes Hendricksz. (1ste helft 16de eeuw.)

Twee zerken zonder opschrift.

Twee gelijke zerken, elk voorzien van de naam Pieter Overlander en een merk. Deze zerken hebben in de 17de eeuw één „groete witte sarck van twe graven” vervangen. In 1548 was het graf gekocht door Pieter Overlander, afkomstig uit Ditmarschen, en ossenkoper van beroep. Zijn nakomelingen kwamen in de stedelijke regering.

Een zerk met merk en monogram van Joost Veeliker.

Een zerk met het opschrift: Jan van Eyl.

Een zerk met merk en monogram van Jan Arentsz. Kramer.

Een zerk met het merk van Ghijsbert Lodewijcks.

Drie zerken zonder opschrift.

5de laag.

Een zerk met merk in 16de eeuwse omlijsting.

Een zerk met in een cirkel een wapenschild met wolf, en de naam Govert Lups.

Een zerk onder het houten schot.

Twee zerken zonder opschrift.

Een zerk met vroeg 17de eeuws wapenschild, waarop o.a. een klimmende leeuw; nogal afgesleten.

Drie zerken zonder opschrift.

Een zerk met (17de eeuws?) schild met merk.

Een zerk met merk in 17de eeuwse omlijsting.

Zeven zerken zonder opschrift.

Een zerk met schild en merk.

Het is ons niet gelukt om met behulp van de grafboeken *alle* merken thuis te brengen, maar toch wel de meeste. Voor bijzonderheden omtrent personen hebben we ons bediend van de grafboeken en de werken van **Elias** en Ter Gouw.

Van **degenen**, die in de Sebastiaankapel begraven werden, maar wier naam men niet op een zerk zal aantreffen, noemen we: Paulus van Loije, baljuw van Muiden (misschien ± 1500) ; Dirk Jacobsz. Quintijn, schepen in 1506; Gijsbert Taemsz., kerkmeester der Oude kerk in 1519/1520; Adriaen Sandelij, pensionaris der stad omstreeks het midden van de 16de eeuw; Burgemeester Abraham Boom † 1642 ; Burgemeester Dr. Cornelis Boom † 1651; Hendrik Nicolaas Sautijn, schepen, † 1765. Wanneer het begraven in de kerken niet verboden was, dan zou ook de geneesheer-dichter Jan Pieter Heye hier zijn laatste rustplaats gevonden hebben : immers hij had graf no. 7 in de **Sebastiaankapel** geërfd van zijn vader.

De namen die we in de grafboeken tegenkomen, geven ons een weerspiegeling van bijna de hele burgerij : burgemeesters, schepenen, regenten van godshuizen, kerkmeesters, geestelijken, een koster, een doodgraver, een baljuw, een schoolmeester, een wijnverlater, een keurmeester van de zeep, enige vermogende kooplieden, een groot aantal kleine zelfstandigen.

Maar het proletariaat vinden we niet vertegenwoordigd: een graf in de kerk was te duur. En ook treffen we geen kunstenaars aan: die stonden financieel nogal eens gelijk met het proletariaat . . .

Tijdens de werkzaamheden in de Sebastiaankapel zijn enige verbrokkelde zerken vervangen door zerken zonder opschrift, die van elders waren aangevoerd.

Op een van de brokstukken zag ik nog een monogram JB, dat misschien uit de 17de eeuw dateerde. Men heeft overigens de zerken op hun vroegere plaats gelegd, om het even of die plaats de juiste was of niet, en de naden tussen de zerken met cement gevuld.

Voorts zijn de eiken deuren van hun verflaag ontdaan. De roo-deur ziet nu niet rood meer, maar de profilering komt veel beter uit.

¹⁾ Mej. Dr. I. H. van Eeghen vond nog in het begraafboek van de Oude kerk: Harmen Vos schoenmaecker in Sint Annenstraet begraven den 25den December.

Het lag in de bedoeling om de kapel te gaan gebruiken voor evangelisatiesamenkomsten en wijkavonden; daartoe was een spreekgestoelte nodig. Een voorstel om het kunsteloze 18de eeuwse preekstoeltje met 19de eeuws klankbord en trap uit het koor naar de Sebastiaankapel over te brengen, is niet uitgevoerd. Wanneer dit om de kosten niet is geschied, dan kunnen we slechts zeggen dat voor de zoveelste keer de zuinigheid de wijsheid heeft bedrogen. Want thans heeft men de kathedier van de voorlezer naar hier overgebracht en een heel eigenaardig verlengstuk aan de reeds in de kapel aanwezig zijnde luifel gemaakt, teneinde iets te verkrijgen dat op een klankbord lijkt.

We geloven dat het acoustisch niet zal bevredigen en *aesthetisch* is het een onding.

Dan doen de nieuw aangeschafte stoelen het heel wat beter : eiken boerenstoelen met biezen zitting ; het model is verwant aan een soort stoelen die men veel op 17de eeuwse schilderijen en gravures ziet. Ze zijn licht gebeitst en steken niet hinderlijk nieuw af bij al het oud eiken dat de kerk rijk is. We hopen het nog eens te zullen zien, dat er ook zulke stoelen in het ruim van de kerk geplaatst worden, en dat de haveloze, van wormen doorknaagde rommel uit de 19de eeuw, die thans de Oude kerk ontsiert, verwijderd wordt.

Wanneer zal dat gebeuren. . .

B. BIJTELAAR.

HET HUIS MET DE GOUDEN KETTING

Dierbare jeugdherinneringen aan het uitzonderlijke uithangteken van het huis Keizersgracht 268 kwamen bij een onzer lezers, de Heer A. F. A. de Ruijter, op bij het lezen van het bericht over het verdwijnen van de ketting in het Meinummer van ons blad. Wat dat verdwijnen betreft, kunnen wij hem geruststellen: de gouden ketting hangt weer op zijn oude plaats. Zijn tweede vraag, nogmaals het verhaal of de sage hieraan verbonden te vertellen, is minder gemakkelijk te beantwoorden. Uit het maandblad van 1920 (VII, pag. 4) blijkt, dat er niet één, maar wel vier min of meer romantische verhalen over de oorsprong van het uithangteken bestaan. Een vijfde geschiedenis vinden we op pag. 18'7 van de Navorscher van 1855. Daar verhaalt Daniel Birrius Campen, die als zoon van Notaris Jacobus Campen, eind 1784 of begin 1785 — hij werd 2 Januari 1785 gedoopt in de Zuiderkerk — in dit huis het levenslicht aanschouwde en er 19 jaar woonde, een van de vele en volgens zijn mening waarschijnlijkste versie van de geschiedenis der ketting, zoals die hem in zijn jeugd was verteld. Ook verklaart hij de naam van het spookhuis, die het toen had. De wonderlijke geluiden, die hij als kleine jongen hoorde en die hem gelukkig nooit hadden verontrust, had hij steeds geweten aan het lawaai van de *knechts* der belendende suikerraffinaarderij. Er waren echter bijgelovige mensen, die deze geluiden meenden te moeten toeschrijven aan het feit, dat in dit huis de ongelukkige vrouw van de Directeur-Generaal der Stadsgebouwen, **Rauws**, die op 11 Mei 1772 bij de brand van de schouwburg was omgekomen, zich had opgehangen. Geheel juist was de kleine jongen niet ingelicht over deze gebeurtenis, die zich iets meer dan tien jaar voor zijn geboorte had afgespeeld; **Rauws** woonde volgens de opgaaf in het Herenboekje van 1772 op het Singel over het Utrechtse Veer en wegens zijn heldhaftige gedrag kreeg zijn moeder haar leven lang een *douceur* ¹⁾. Van een weduwe was geen sprake. Toch zat er een grond van waarheid in de sensationele verklaring van de spookachtige geluiden. Uit het schouwregister van lijken ²⁾ blijkt, dat op 26 Januari 1773 op de Keizersgracht in de Gouden Ketting het dode lichaam van de Weduwe Andrae werd geschouwd en dat daarbij werd geconstateerd, dat zij door strangulatie was gestorven. Louis André, de echtgenoot van deze ongelukkige Johanna van Maasland, was inderdaad bij de brand van de Schouwburg, die zich even verder op de Keizersgracht had afgespeeld, omgekomen ³⁾. Het verhaal was dus in wezen juist, alleen was Louis André als hoofdpersoon vervangen door de alombekende **Rauws**.

Maar om tot de Gouden Ketting terug te keren, voor zijn oorsprong moeten we veel verder teruggaan, daar reeds op 27 April 1643 in een begraafboek van de Waalse Kerk dit huis met de Gouden Ketting wordt genoemd. Een onderzoekingstocht in de kwijscheldingsregisters op het Gemeente-Archief voert ons langs de verschillende kopers: op 28 Juni 1781 de ons reeds bekende notaris Campen, op 23 Mei 1708 Hendrik **Nutges**, en op 14 October 1689 Isaac van Bronckhorst. Tenslotte komen wij zo tot de koper van het onbebouwde erf: een zekere **Eliseas** Haerel, koopman op de **Prinsengracht** over de Elandstraat, kocht het op 16 Januari 1620 ⁴⁾. Daar het huis gedurende meer

¹⁾ Res. Thesoriërs 20 Mei 1772.

²⁾ R.A. 640g.

³⁾ Collaterale Successie 1773, 189.

⁴⁾ Thes. Ord. 154, 282.

dan 69 jaar in zijn familie bleef, moet hij of een van de zijnen het uithangteken hebben aangebracht. De meermalen geopperde veronderstelling, dat een goudsmid of ketenmaker de ketting als beroeps-aanduiding buiten hing, vervalt hiermee; noch Harel, noch zijn kinderen oefenden dit ambacht uit. Wat ze wel waren? Het onvolprezen Genealogisch Repertorium van E. A. van Beresteyn bracht uitkomst. Weer is het de Navorscher, die licht op de zaak werpt. In 1913 publiceerde de Heer Weerts op pag. 219 van dit blad een brokje oude genealogie uit zijn familiearchief betreffende de familie Harel of Havel — de naam kon hij niet ontcijferen. En het is niet alleen de familie, die wij zoeken, maar — o wonder! — ook het verhaal, het authentieke verhaal van de Gouden Ketting vinden wij daar opgetekend in de volgende bewoordingen: „Ao 1739 9 Julij hebben de nigten Eijkelenbergh mij verhaald, dat Elizeus Harrel in de Akense trouble tijden 8 kinderen voor aff na Amsterdam gesonden heeft en hij daar na zelvz gevolgt is, dewelke een laken drappier zijnde, een kar met Lakens afgesonden hadde, dewelke gespolieerd wierde, waar onder een pak met een ejsere ketting omwonden, hetgene men niet aangeroerd hadde ter welker gedagtenis Elizeus Harrel een erve op den Keijzersgracht gekogt hebbende, aldaar een stuk van die ketting verguld zijnde liet uithangen, waardoor dit huijs met de naam van de goude ketting tot nog toe gereputeerd is. Ook wisten gemelde nigten mij te zeggen dat Maria Mott huijsvrouw van Elizeus Harrel alhier de eerste buijtenmoeder in het Wale Weeshuijs geweest heeft.”

Deze genealogie en dit verhaal zijn tot op de kleinste punten te controleren ¹⁾ en wij kunnen dan ook met een gerust geweten de verwende vrouw, die de gouden ketting versmaadde, de diefachtige ekster, het oneerlijke dienstmeisje, de rijke reder, en anderen als figuren uit sagen en legenden voorbijgaan: Het onopgesmukte verhaal van de kar met lakens is de ware geschiedenis van de eerbiedwaardige, ruim 300 jaar oude Gouden Ketting!

1. H. v. E.

RESTAURATIE VAN DE ADMIRALITEITSLIJNBAAN AAN DE OOSTENBURGERGRACHT.

E E N O A S E I N E E N D O R R E S T A D S W I J K

Op Zaterdag 29 Juli 1950 kwamen een aantal genodigden, grotendeels Amsterdammers, bijeen, waaronder de voorzitter van het Genootschap Amstelodamum, om de opening bij te wonen van het nog overgebleven en gerestaureerde voorgedeelte van de Admiraliteitslijnbaan aan de Oostenburgergracht hoek le Conradstraat. De gastheer van deze opening was de Directie van de N.V. Werkspoor te Amsterdam, wier streven is de oude gebouwen welke zich bevinden binnen het fabriekscomplex een waardiger aanzicht en een passende bestemming te geven. De opening geschiedde na een inleidend woord van de president-directeur, Ir. M. H. Damme Sr., door de burge-meester van Amsterdam Mr. A. J. d' Ailly.

Deze gebeurtenis was een vreugde voor allen, die medegewerkt hebben om de restauratie, welke vele soorten zorgen heeft gekend tot stand te brengen. In het jaar 1940 besloot de Directie van de N.V. Werkspoor om het gebouwtje, dat nog over was van de lange Admiraliteitslijnbaan, en dat verwaarloosd was te restaureren en te bestemmen, wat betreft de voormalige woning van de opzichter van de lijnbaan tot dienstwoning, en het nog overgebleven gedeelte van de lijnbaan tot Museum van Werkspoor en de Oostelijke eilanden.

De jaren van bezetting waren tevens de jaren van bouwverbod, welke uitvoering onmogelijk maakten met erbij enige jaren na de bevrijding van Wederopbouw, die deze restauratie niet urgent genoeg achtte. Na veel geduld werd een aanvang gemaakt met de restauratie in Juni 1949 en in Juli 1950 voltooid.

De voorbereiding eiste studie over deze historische plek waar zovele jaren de welvaart van Amsterdam heerste, n.l. het eiland Oostenburg, waar de lijnbaan van de Admiraliteit was gelegen naast de lijnbaan van de Oost-Indische Compagnie met de pakhuizen en magazijngebouwen op dit eiland, waar thans de fabriek van Werkspoor is gevestigd.

Bij bestudering van de topographische atlas van mijn vader, aan wie de restauratie als architect werd opgedragen, bleek, dat de gehele lijnbaan in opstand getekend het beste is afgebeeld op de plattegrond van Amsterdam van ongeveer 1692, uitgave J. de Ram, catalogus A. E. d' Ailly No. 223, terwijl Wagenaar Geschiedenis van Amsterdam, de octavo uitgave van 1765, en als aan-

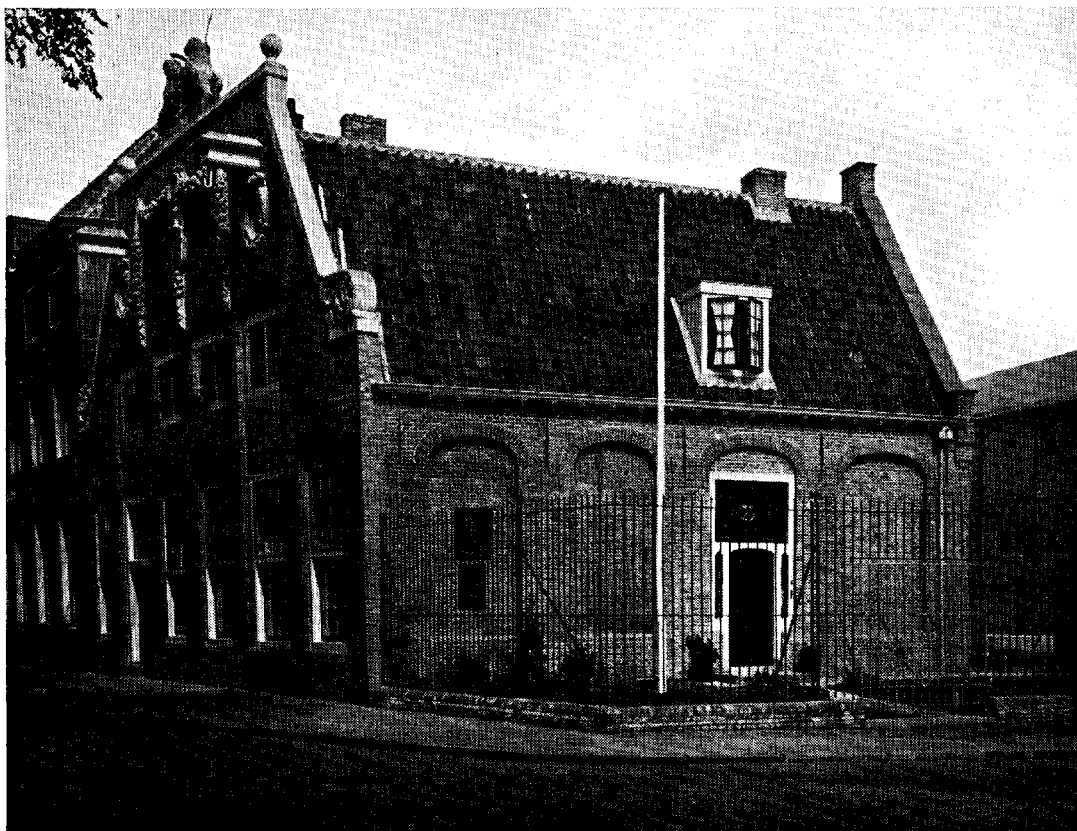
¹⁾ De genealogie wordt bevestigd door de Kwijtscheldingen 3 F, 53 (14 October 1689). Eliseus werd samen met zijn vrouw op 20 October 1616 lid van de Waalse Kerk te Amsterdam. Hij werd begraven op 17 Juli 1626 in de Waalse kerk. Zijn weduwe was in 1631 en 1632 de eerste mère de dehors of regentes van het Waalse Weeshuis.

vulling het opstel van Mr. Dr. J. C. Overvoorde over de Gebouwen van de Oostindische Compagnie in het Oudheidkundig Jaarboek van 1928, de beste historische gegevens gaven.

Afbeeldingen bleken er niet veel te zijn behoudens een kleine gravure van beide gebouwen en enige gravuren kennelijk naar deze prent overgetekend.

Bij bestudering van deze afbeeldingen bleek dat aan het nog overgebleven gedeelte van het gebouw veel veranderd en verloren was gegaan. De rechte zandstenen afdekkand van de voorgevel was op de afbeeldingen bekroond met een Leeuw, voorzien van een zwaard en zeven pijlen, het wapen van de Verenigde Nederlanden; deze leeuw was echter verloren gegaan.

Speurende in oude afbeeldingen en in het geheugen van de architect, bleek dat er op de achtergevel van de Lijnbaan, welke achttienhonderd voeten lang was geweest, een leeuwengroep had gestaan, welke na afbraak, in 1920 ongeveer, een plaats had gevonden in de tuin van het Scheepvaartmuseum te Amsterdam. Overleg met genoemd Museum had ten gevolge dat deze leeuwengroep werd afge-

Voormalige Admiraliteitslijnbaan te Amsterdam ná de restauratie in 1950

staan om op de voorgevel te plaatsen, met erbij de simpele zinsnede dat, voor vervoer en het plaatsen op de gevel de architect maar moest zorgen. Dit gaf in de uitvoering moeilijkheden, want het gewicht van de leeuwen was groot en boven de gevelband was geen plaats. Ook bleek medisch ingrijpen nodig voor de voorbenen van de leeuwen, want de benen die de opgeheven bronzen zwaarden dragen waren ieder in vier stukken gebroken. Doch met enige scherpzinnigheid werd ook dit vraagstuk opgelost. Zo werd een sieraad, behorende bij een gebouw na ruim een kwart eeuw verpleging vanwege een museum, teruggebracht naar het bouwwerk waarbij het behoorde.

Na de aanvang van de restauratie werd eerst het gehele gebouw „uitgemest” en alles wat niet kon worden toegepast, afgevoerd. Dit waren vele wagens vuilnis en vergaan houtwerk. Toen het gebouw was leeggeruimd bleek eerst hoe erg de staat was waarin dit belangrijke bouwwerk door verwaarlozing was geraakt; tevens bleek dat in de oorlogsjaren nog een flinke houtroof had plaats

gehad. Zo waren alle houten vloeren, zolderingen van dikke balken tevens de steunpunten van de kap, verwijderd, zodat eerst maatregelen moesten worden genomen om instorten te voorkomen. De voorgevel was ferm ontzet door de aanwezigheid van lange ijzeren ankers in de penanten, welke ankers door roesten een viervoudige dikte hadden verkregen en het metselwerk hadden ontzet. Alle muurankers die van buiten zo'n fors aanzien hadden waren aan de binnenzijde afgeroest. Dus ook hier flink stutten. Bij ontgraving bleek dat er onder het gehele gebouw met de daarachter gelegen lijnbaan, op welke plaatsen thans fabrieksgebouwen staan, gewelven waren met daaronder zoveel vrije ruimte, dat men er zo gewenst met een bootje in kon varen. De gewelven werden hersteld en gesloten.

Een achtergevel had het gebouw niet gehad, wel achttienhonderd voeten Oostwaarts. Daarom werd

Voormalige Admiraliteitslijnbaan te Amsterdam vóór afbraak achtergedeelte in 1936

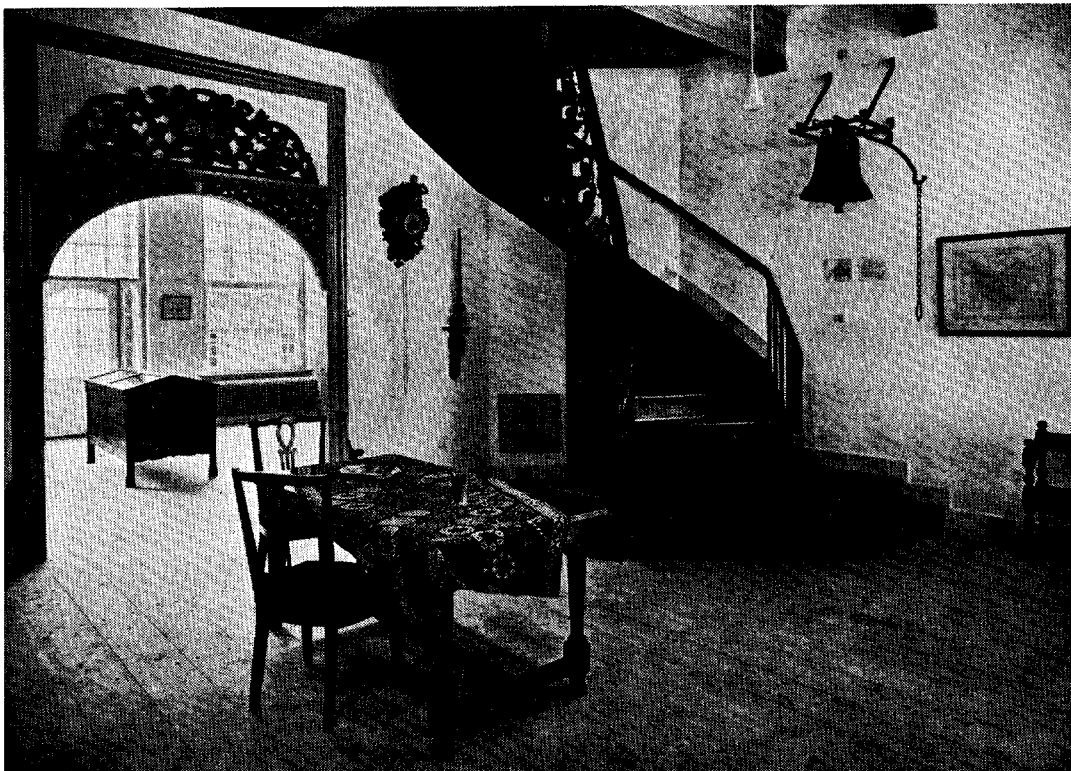
er over de gewelven een betonnen balk geconstrueerd om de nieuwe achtergevel te kunnen dragen. Deze achtergevel werd gemetseld van oude bakstenen afkomstig van afgebroken pakhuizen aan de Bickersgracht, met nieuwe kozijnen van forse houtzwaarte, opgebouwd op hetzelfde verhoudingsstelsel van de overgebleven gevel. Hierin werd het jaar van eerherstel door gesmede ijzeren ankers aangegeven.

De zijgevel was bepleisterd en gaaf; na de verwijdering van de pleisterlaag was in een dichtgemetselde blindnis nog het echte voegwerk van 1660 te zien. Met behulp van steenhouwer en voeger werd deze gevel hersteld, waarbij de niet jeugdige voeger voor de eerste keer de dagvoegspijker gebruikte welke zijn vader hem had nagelaten. Door de veranderde indeling van de dienstwoning verkreeg de woning een buitendeur met zijlichten, met snijraam en snijraamhek waarin de gekruiste ankers van de Admiraliteit. Het bestaande hek moest om veiligheidsredenen gehandhaafd blijven,

maar werd ontdaan van de gegoten stijlen en velerlei soorten pennen en prikkels, en voorzien van een nieuw draaiend deel, geschilderd in een lichte kleur als aanduiding voor de bezoeker.

De gedenkplaat van Tsaar Peter, werd reeds aangebracht in het jaar 1947 met eronder in vele kleine letters het getuigschrift van diens werkmeester, verleend na 6 maanden arbeiden op de werf van de Oostindische Compagnie. De ontsierende vlaggestok op de voorgrond is niet de schuld van de architect, doch een daad van de bewoner, die als oud-militair de vlaggestok, welke naar goed gebruik dient te worden ingehaald, verwarde met de mast van een schip waaraan altijd een vlag behoort te wapperen.

De voorgevel werd geheel in de steigers gezet, de kozijnen met houtzwaarte en verbindingen bestudeerd en afgeleverd zoals op de foto van na de restauratie blijkt. Om te laten zien dat de twee

Voormalige Admiraliteitslijnbaan. Interieur „Eilanden Museum”. Augustus 1950

vensters en smalle deur naderhand waren ingebracht zijn de kozijnen gebleven en van passende ramen voorzien. De vensters links en rechts van de brede deuren welke oudtijds toegang gaven tot de lijnbanen zijn gelaten in de vorm, waarin ze werden aangetroffen en deugdelijk hersteld. De vier vensters er boven waren oudtijds geweest: in het midden twee vensters met dikke stijlen en dorpels van eikenhout en links en rechts ophaaldeuren voor het pakhuis.

In de gedachte van: deze zijn verdwenen en bij de nieuwe bestemming niet gewenst, werden ze aangepast bij de aanwezige oude kozijnen.

Het kostelijke steenhoutwerk van de festoenen, en oeils de boeuf waren talloze malen overgeschilderd en hadden daardoor vorm verloren. Deze werden ontdaan van de verflagen en het wapen gekleurd in de kleuren van de Admiraliteit, zijnde zwart gekruiste ankers op een wit veld. De gehele gevel is afgespoten met de stoomspuit, een instrument dat niets vernielt en waartegen vuil van vele jaren, rook van de locomotieven der Spoorwegen niet bestand is. Alleen bleek het niet verstandig van de aannemer bij bezichtiging van het resultaat, daar niet op gekleed te zijn. Inwendig werden de balklagen en vloeren van museum en woning vernieuwd, wat moeilijkheden gaf om balkhout van 7 m lengte, afmeting 40 x 25 cm, rondom gaaf, te verkrijgen. De vloeren werden

gelegd op de oude wijze van brede dikke delen met gesmede spijkers, vastgespijkerd. De wanden werden bepleisterd op de oude manier, niet vlak doch uit de hand met kalkmortel.

In het jaar 1940 was door de Heer Ir. G. J. Lugt, toen Hoofdingenieur bij Werkspoor, beslag gelegd op een oude eikenhouten trap afkomstig uit afbraak ¹⁾ en veilig opgeborgen in een vergeten hoekje in de fabriek. Deze werd tevoorschijn gehaald, opgesteld en hersteld. De trap bleek te laag te zijn voor de verdiepinghoogte, daarom werd een verhoging van enige treden eronder gemaakt met het verrassende resultaat, dat de trap nu waardig uitkomt tegen de witte wanden. Was deze trap vóór de oorlog niet in veiligheid gebracht, dan zou deze verloren gegaan zijn tussen de vele bouwfragmenten welke jaren lang buiten in weer en wind gelegen hebben achter het Stedelijk Museum. Enige voorwerpen afkomstig van de Oostindische Compagnie, bij graafwerk op het terrein gevonden, werden opgesteld. Dit was een gebeeldhouwde afdeksteen van een klein venster, voorzien van gaten voor diefijzers aan de onderzijde, van speksteen en bewerkt in Indië, het ornament gelijkende op de kunst, zoals op het eiland Bali voorkomt. Verder een luidklok uit het huis van de gouverneur J. de Klerk, met diens wapen, gegoten te Batavia door I. Borchhard in 1772. Ook enige stenen kogels en flessen.

De meubilering en vele historische prenten zijn afkomstig uit de erflating van Ir. G. J. Lugt, overleden in 1948, met de bestemming voor het te stichten museum.

In de grote voorkamer van de woning is wederom toegepast een hangschouw welke als enig houten voorwerp de houtroof weerstond. De ruimte achter het gebouw was maar klein wegens de gebouwde grote fabriekshallen en werd bestemd, ten dele voor tuin bij de woning en tuin bij het Museum. Een schuur, mede nodig wegens een pomplokaal van de fabriek, werd gebouwd van hout in passende vormen, geschilderd in een kleurenspeel van grijs en wit tegen de saaie blinde muur, waartegen klimplanten een kans gegeven werd. De tuin werd ingedeeld met paadjes van oude gele straatsteentjes met grasvakken en bloemperken. Een op het terrein gevonden oude molensteen van forse dikte met middenlijn van twee meter werd als tuintafel in de aanleg opgenomen. Tijdens de uitvoering bleek, bij herhaald bezoek aan de in uitvoering zijnde restauratie, vooral toen deze voltooiden vormen ging aannemen, de belangstelling van de buurtbewoners. Het beste kwam dit tot uiting, toen de tuin in vorm en kleur ging groeien. Oudere bewoners bleven staan en keken stil, Jongere vroegen; „wat zijn dat voor planten en bloemen?” Overburen in de dorre lelijke straat plaatsten planten voor de vensters in navolging van wat werd verricht.

Van deze restauratie kan kort gezegd worden: het gebouw was zeer slecht, door de grens van afbraak heen. Door allen die in zich omdroegen de liefde voor het oude handwerk en voor de historie van Amsterdam is deze plek geworden een opheffing uit de verslonzing, een oase in deze stadswijk.

Amsterdam, Augustus 1950.

IJSBRAND KOK.

WERKSPoor MUSEUM

De N.V. „Werkspoor” heeft de goede gedachte gehad het bijzonder fraai gerestaureerde gebouw van de vroegere Admiraliteitslijnbanen, Oostenburgergracht 79, in te richten tot museum.

Bezat dit gebouwte sinds de onthulling van de Tsaar Peter-gedenkplaat op 25 September 1947 ²⁾ reeds een tastbare herinnering aan Oostenburgs roemrijk verleden, het inwendige spreekt thans een nog duidelijker taal.

Wij vinden er verschillende afbeeldingen van het eens zo trotse Oost-Indische Buitenhuis, zowel in zijn goede dagen als na zijn roemloze ondergang op 13 April 1822, toen het tenslotte als korenpakhuis dienst doende gebouw met donderend geraas ineenstortte. Het Scheepvaartmuseum stond behalve een lijnbaans wiel ook een model van de „Cosmopoliet” in bruikleen af, een in 1854 naar Amerikaans voorbeeld gebouwd fregat, dat de reis Brouwershaven-Batavia in de toen zeer korte tijd van 74 dagen maakte. De „slavenbel”, een fraaie bronzen klok met het sprekende wapen van gouverneur-generaal Reinier de Klerk en het randschrift „Gegoten int Ambagt Quartier Batavia 1772 I. Borchhard”, is een tot de verbeelding sprekend stuk. Voorts zijn in de benedenverdieping verschillende meubelstukken en een bordenrek uit het legaat van Ir. G. J. Lugt bijeengebracht.

De bovenverdieping is hoofdzakelijk gewijd aan de oprichting en ontwikkeling van Werkspoor. We zien daar o.a. twee maquettes van de fabriekscomplexen in 1898 en 1923, de oudst bekende reclame uitgave van de Koninklijke Fabriek van Stoom- en andere Werktuigen anno 1860, verschillende modellen zoals van drie door deze fabriek in 1879 vervaardigde kanonnen en technische tekeningen.

S. V. W.

¹⁾ Uit het kort voor de laatste oorlog gesloopte huis Reguliersdwarstraat 73 — Red.

²⁾ Zie maandblad Amstelodamum November 1947.

HISTORISCH CONGRES TE ROTTERDAM OP 30 JUNI EN 1 JULI 1950

Tot dit congres, dat ons jong en energiek zustergenootschap Roterodamum voor „alle verenigingen en genootschappen, welke zich de beoefening der locale en regionale geschiedenis ten doel stellen” had belegd, zijn ook de leden van Amstelodamum in onze Maandbladen van Januari en Juni opgeroepen. Zij zijn niet alle gekomen; trouwens de lichte en blank geschuurde aula van het Maritiem Museum „Prins Hendrik”, die een waardige omlijsting bood voor de verzamelde historici, had niet geheel Amstelodamum kunnen bevatten. Indien bescheidenheid van deelneming heeft weerhouden, dan is deze deugd in Amstelodamum wel zeer dik gezaaid. Nu waren onder de zeventig congressisten (meerendeels Rotterdammers en „westerlingen”, maar ook afgevaardigden uit de verder en verst afgelegen provinciën) de Amsterdammers niet alleen op de poten van een duizendpoot, maar zelfs op de vingers van één mensenhand te tellen. Met een hartelijk woord van welkom heeft de voorzitter van Roterodamum, mr. W. F. Lichtenauer, het congres geopend en daarbij het oogmerk van het initiatief uiteengezet: een band te vormen tussen en een vruchtbare samenwerking te bevorderen van de vele plaatselijke historische verenigingen in den lande. Vervolgens gaf hij het woord aan prof. dr. L. J. Rogier te Nijmegen, Rotterdammer van voormalige inwoning, maar blijkbaar nog altijd van hart, die met zijn rijk gedocumenteerde en zeer boeiende voordracht over Rotterdam sinds het midden der 19de eeuw een diepe indruk maakte. Met een fascinerende tekening van de markante figuren Rose, volkshuisvester, de Vletter, sociale strijder, Pinkoffs, financier, de Jongh, havenbouwer, behandelde hij de onstuimige groei van stad en haven en de daaruit gerezen problemen van stedenbouwkundige, sociale en culturele aard, — beled hij ten slotte zijn bewondering voor haar kracht en zijn vertrouwen in haar toekomst, die niet alleen een stedelijke, maar ook een waarachtig nationale zaak is.

Was het na dit voortreffelijk specimen van plaatselijke geschiedbeoefening nog nodig des anderen daags de beschouwingen van onze voorzitter, mr. A. le Cosquino de Bussy, over het goed recht dier geschiedbeoefening aan te horen? Men deed het gewillig en vernam toen, dat de locale historische belangstelling, eerste en gemakkelijkste uiting van het historisch zintuig, lange tijd door de officiële wetenschap is geminacht, hetgeen echter de lokaal-historicus niet belette in de geschiedschrijving de rijkste bijdrage te leveren. Gehoord gevend aan zijn lust behoefde hij toch niet verlegen te zijn om een meer algemene rechtvaardiging van zijn bedrijf. Vooral voor ons land, gekenmerkt door de grote betekenis van de steden als politieke en culturele centra, is het duidelijk, dat de landsgeschiedenis zonder kennis van de verhoudingen binnen de steden niet kan worden begrepen. Liefde tot de stadshistorie kweekt ook eerbied voor de monumenten en deze zijn niet alleen een stedelijk, maar ook een nationaal bezit; besef van verantwoordelijkheid daarvoor kweekt nationale cultuurkracht.

De plaatselijke verenigingen kunnen voor gemeenschap en enkeling een zegenrijk werk doen, mits zij nimmer vergeten, dat zij historische verenigingen zijn en de historie in haar zuiverheid moeten hoog houden. Verbreiding van kennis is haar taak; zij kan ook in goede populaire vorm geschieden. Maar onverbidde moeten zij pal staan tegen alle aandring van publiek en uitgevers naar ondeskundige, leeghoofdige popularisatie.

Na deze rede volgden een officiële receptie ten stadhuize en vervolgens een gezamenlijke maaltijd in Bellevue aan de Maas. Daar mocht de voorzitter voor zijn gelukkig initiatief en zijn voortreffelijke leiding woorden van dank en gelukwens in ontvangst nemen en ten slotte, als een mens vol tevredenheid en hoopvolle verwachtingen, het congres sluiten. Amstelodamum, als grootste der plaatselijke verenigingen, zal aan de verwezenlijking dier verwachtingen ook zijn krachten dienstbaar willen maken.

A. DE B.

EXCURSIE NAAR EDAM

Vier autobussen brachten de honderdvijftig deelnemers aan onze voorjaarsexcursie op 17 Juni door het zonovergoten Waterland naar Edam, waar de bezoekers een bijzondere verrassing wachtte: terwijl de politie de bussen veilig door de smalle straatjes loodste deed de stadsbeiaardier, de heer S. Bak, Edams klokken jubelen. Deze klankvolle begroeting kreeg voor de leden van Amstelodamum nog meer glans, toen zij van het Stadhuis tussen de Nederlandse en Edamse vlaggen het rood-zwarte dundoek met de St Andrieskruisen zagen wapperen!

In de stijlvolle raadzaal — de houten vloer naar goed Waterlandse gewoonte met fijn wit zand bestrooid — heette burgemeester van Baar het gezelschap welkom. Edams eerste burger zag in dit bezoek het bewijs dat zijn stad ook de toch waarlijk niet van oud stedschoon verstoken Amster-

dammer nog iets heeft te bieden. Hij betreurde slechts dat deze door eeuwen gelouterde schoonheid eerst tijdens de laatste oorlog de stoot had gegeven tot de oprichting van de nu zo actieve Vereniging Oud Edam.

Onze voorzitter dankte de burgervader voor Edams gastvrij onthaal op deze dag, waarvoor Amstelodamum van deze jonge Vereniging zulk een spontane medewerking mocht ondervinden. Maar bovenal troffen hem de vriendelijke bewoordingen van de burgemeester, die voor de Amsterdammers niet zo vanzelfsprekend waren! Spreker herinnerde aan de dagen van het Gelderse verzet tegen het Bourgondische gezag, toen de Amsterdammers in 1479 voor de rede van Enkhuizen een Harderwijker koopvaardijship namen. De Enkhuizers achtten de vrijheid van hun haven geschonden en roeiden de Amsterdammers na om hen ter hoogte van Edam in te halen. Met behulp der Edammers heroverden zij — ten koste van vele Amsterdamse verliezen aan gevangenen en doden — het Harderwijker schip. De woorden van burgemeester van Baar hadden echter geen twijfel gelaten: de strijdbijl is begraven!

Vervolgens sprak de heer G. T. Vermeer, voorzitter der Vereniging Oud Edam. Voor de historische inleiding van dit bezoek moest spreker korthedshalve verwijzen naar zijn bijdrage in ons vorige maandblad. De heer Vermeer wees er op dat men deze middag moeilijk anders kon zien dan als een eerste vluchtige kennismaking met het schone Edam. Hij hoopte dat deze kennismaking van zodanige aard zou zijn, dat velen later op eigen gelegenheid terugkomen.

Na deze toespraken bezichtigden de deelnemers in vier groepen het Stadhuis, het Edams Museum en het Museum Nieuwenkamp, terwijl de resterende groep zich aan de thee te goed deed. De bestuursleden en leden der Vereniging Oud Edam toonden zich voortreffelijke gastheren en gidsen, evenals de heer Steinmetz, conservator van het Museum Nieuwenkamp. Tenslotte kwam het gezelschap samen in de Grote of St Nicolaaskerk, waar de heer H. de Vries het orgel bespeelde. Architect A. A. Kok, onder wiens bekwame leiding dit bouwwerk in de jaren 1920-1935 werd gerestaureerd, hield op de hem eigen onderhoudende wijze een causerie over de bouwgeschiedenis van dit bedehuis. Ook de in de kerk tentoongestelde prenten en tekeningen uit de topografische atlas van de heer Kok trokken veel belangstelling.

Edams schoonheid en Edams gastvrijheid zullen de wens van de voorzitter van Oud Edam, dat velen dit bezoek nog eens op eigen gelegenheid in rustiger tempo zullen herhalen, stellig verwezenlijken!

S. V. W.

OVER WAANVOORSTELLINGEN BIJ BEROEMDE PERSONEN.

De mededeling van de Heer H. F. V. in het April nummer van dit blad over het ziektebeeld van Barlaeus en zijn vraag of in de psychiatrie dergelijke merkwaardige psychische afwijkingen wel meer bekend zijn, geeft mij aanleiding een mededeling te doen betreffende een min of meer analoog geval bij een niet minder beroemd man uit onze stad, die in Amstelodamum wel op zijn plaats is.

In zijn *Observationes medicae* (1641) geeft de schrijver Nicolaas Tulp, vermaard anatoom en viermalige burgemeester van Amsterdam, onder de 228 beschrijvingen van merkwaardige ziektebeelden en anatomische rariteiten, die hij in een meer dan 25 jarige praktijk en 13 jarig leraarschap in de ontleed- en heelkunde heeft waargenomen, er een, (No. 18) onder de titel „*Imaginarium ossium mollities*”, dat betrekking zou hebben op Rembrandt. In Tulp's eigen hollandsche vertaling van de latijnse tekst, onder de titel „*Een Murverd*”, luidt het verhaal, naar het deels oorspronkelijke, deels saamvattende citaat ervan in het proefschrift van Dr. E. H. M. Thyssen over „*Nicolaas Tulp*” (Amsterdam 1881, p. 62) aldus:

„Als eertyds de geneesmeester Philodotus een uitmuntende proef wilde nemen, stelde hy met een lode hoed, sulken lymstang, het hoofd, dat hy sik meende al overlang afgeslagen te zyn, gelukkig weder op . . . nu voorkomende by een vermaard schilder, die een wyle tyds van 't overlopen van de swarte gal gequeld, sik selven verkeerdlik wys maakt, alle het gebeente syns lichaems, (wie hoorde oit sulke grillen?) so week, ende buigsaem te zyn, dat se als murwe was, ligt zouden 't saemen rollen” zodat deze schilder de ganse winter zijn bed hield, uit vrees dat zijn benen of zijn ganse lichaam, zou samenvallen.

„Welke vrees gewaer wordende, wilden wy hem niet tegenspreken, maer veel liever ter smuik als opentlik ontdraien . . . versekerende hem derhalven, deze weekheid den Geneesmeesteren niet onbewust te zyn”.

Waarna hij behandeld werd in schijn, omdat tegenspreken hier niet zou baten, door Tulp, die beloofde hem in drie dagen te genezen, zo hij gehoorzaam zijn raad opvolgde.

„'t Is met gene tonge uit te drucken, wat een hope van 't becomen der gezondheid, dese beloften in hem verwekten: en hoe willig sy hem maekten”.

De behandeling bestond in het afdrijven der zwarte gal (purgantia) met de toestemming beweging te mogen nemen in de kamer op de derde dag; de schilder „wien naulix iemand gelyk”, voelde zijn beendergestel weder sterk, en was voor goed genezen van zijn ingebeelde kwaal”. Terwijl Thyssen bij de woorden, „een vermaard schilder”, als voetnoot, „Rembrandt?”, noteert, aldus zijn onzekerheid uitend omtrent de identiteit van Tulp's patient, meent Jhr. Dr. J. Six dit vraagteken in een uitroepingsteken te moeten wijzigen. („Iets over Rembrandt”, in Oud Holland, XI (1893) p. 153 ff.)

In zijn artikel de latijnse en de hollandse tekst citerend van Tulp's Observatie no. 18, merkt Six daarover het volgende op:

„Ik durf gerust verder gaan dan Thyssen en te beweren, dat met de woorden, „een vermaard schilder”, „in syn kunst snedig genoeg” en „naulix iemand gelyk” (uitdrukkingen in de laatste alinea van Tulp's observatie) in het jaar 1641, toen de Observationes het eerst uitkwamen, geen ander dan Rembrandt kan aangeduid worden”.

Six argumenteert zijn zienswijze door te herinneren aan Rembrandt's inzinking in de jaren 1651-'52, met verwijzing naar de vermelding daarvan door Michel („Rembrandt, sa vie et son oeuvre”, p. 486) en zegt dan verder:

„Ik stel mij derhalve de zaken aldus voor. In 1651 of '52 gaven de slechte tijden de eerste aanleiding tot geldelijke bezwaren. Rembrandt geraakte wederom aan het malen” (evenals in het jaar 1641) en Six meent, „dat uit de mededeling van Tulp, als ook uit het gestel van Rembrandt zijn teruggetrokken leven laten verklaren”.

Het wil mij voorkomen, dat Six het bij het rechte eind heeft gehad. Qualificaties als „een vermaard schilder”, „in syn kunst snedig genoeg” en „naulix iemand gelyk”, kunnen moeilijk op iemand anders slaan dan op de grootste schilder te Amsterdam in Tulp's tijd. Bedenkt men daarbij, dat het contereften van Tulp door Rembrandt — „De Anatomische les” — een vertrouwelijk contact zal hebben bevorderd tussen beiden, dan is het ook plausibel, dat Rembrandt zich tot de geneesheer Tulp zal hebben gewend ter genezing.

Hoe het ook zij: tot zelfs in de Amerikaanse medische literatuur is dit feit doorgedrongen en als zodanig geaccepteerd.

In zijn „Classic Discriptions of Disease” (Illinois U. S. A. 1945, 3d Edition, p. 140) schrijft de auteur, Ralph Major, in zijn bespreking van Tulp's ontdekkingen op medisch en anatomisch gebied:

„Tulp is also said to have cured Rembrandt by suggestion of a mental disease, which caused the famous painter to believe, that his bones were turning into jelly”.

Men kan wel zeggen, dat Rembrandt met zijn penseel Tulp, en deze met zijn pen, Rembrandt, heeft getekend.

I. VAN ESSO BZN.

DE BEPLANTING VAN ONZE STAD.

De Heer Jos. F. Steussy schreef ons met zekere ongerustheid te constateren, dat de plaatsen der bomen, die gedurende de winter 1944/45 zijn verdwenen, ledig blijven. Hij denkt daarbij o.a. aan de Admiraal de Ruyterweg de Witte de Withstraat, de Kinkerstraat, de De Clercqstraat enz. Indien de trottoirs te smal blijken te zijn voor deze tijd, zouden zijns inziens kleinere boomsoorten gebruikt kunnen worden. Ook andere punten van de stad zou hij gaarne beplant zien, o.a. het Marnix, „plantsoen”, dat thans meer een zand- en moddervlakte dan een plantsoen is. De Heer Koning schreef ons naar aanleiding van deze opmerkingen van de Heer de Steussy het volgende :

Het is de bedoeling, dat het herbeplantingsplan voor de stad, welk plan onmiddellijk na de bevrijding met kracht werd aangepakt en thans bijna voltooid is, met spoed geheel wordt uitgevoerd, zodat dit binnen afzienbare tijd geheel gereed zal zijn. Dit plan werd opgemaakt in overleg met de gemeentelijke stedenbouwkundigen en architecten, waarbij uiteraard de inmiddels gewijzigde zienswijze ten aanzien van de straatbeplanting in het algemeen van invloed is geweest (o.a. het verlangen naar meer licht en lucht dan voorheen). Een volkomen terugkeer naar de oude toestand is uitgesloten.

Verder spreekt het vanzelf, dat op plaatsen waar profielwijzigingen der wegen en straten in voorbereiding of uitvoering zijn, nog geen herbeplanting kan worden uitgevoerd. Ik meen hiermede te kunnen volstaan. Het ligt m.i. niet op mijn weg thans op alle details in te gaan ten opzichte van door de heer Steussy naar voren gebrachte punten.

DE STICHTING VAN NEW-PORK

1" „*Ons Amsterdam*”, de onlangs verschenen fraaie uitgaaf der Gemeente Amsterdam, lees ik in het hoofdstuk „Amsterdam's handel in de 17e eeuw” op p. 132 het volgende: „De Compagnie van Nieuw Nederland was een fusie van vier Amsterdamsche rederijen die elk afzonderlijk na de tocht van Hudson de vaart op het nieuwe land hadden aangepakt. Het is deze maatschappij die op het eilandje Manhattan het fort Amsterdam stichtte. Daarom groeide spoedig de nederzetting Nieuw Amsterdam, waaruit de wereldstad ontstond die thans New York heet”. Het zou jammer zijn, als dit verhaal een ruime verbreiding vond, want het is geheel onjuist. En toch is de kans op zulk een verbreiding wel groot. *Ons Amsterdam* is immers bestemd (en aan die bestemming zal zeker voldaan worden), „om de belangstellende burger in kennis te brengen met het verleden van de stad zijner inwoning en de onderwijzer en leraar tot gids te dienen”. Dat zegt de Oud-Inspecteur van het Onderwijs P. Hoogland in de Inleiding van het boek. Hier volgen, zoo kort mogelijk meegedeeld, de feiten betrekking hebbende op onze vestiging aan de Hudson-rivier, zooals zij in werkelijkheid hebben plaats gehad. De Compagnie Nieuw Nederland ontving in 1614 octrooi voor vier jaren, leidde een teringachtig bestaan en zag in 1618 haar octrooi niet vernieuwd. Vestiging op Manhattan heeft door haar niet plaats gehad. Deze geschiedde eerst in 1624/25, en wel door de in 1621 opgerichte Westindische Compagnie. De grondslagen van het fort Amsterdam op Manhattan werden gelegd in 1625, dus 7 jaar na den tijd toen de Compagnie Nieuw Nederland reeds op sterven na dood was. Dit alles vindt men beschreven in: *De Stichting van New York in 1625* van Dr. F. C. Wieder (Uitgaaf der Linschoten-Vereeniging 1925).

A. J. d' AILLY.

VAN DE BOEKENTAFEL

Ro van Oven, HET HUIS AAN DE KADE. Nederlandsche Keurboekerij N.V. Amsterdam.

Het mag verheugend worden genoemd dat Ro van Oven's „Het Huis aan de Kade” een tweede druk beleeft. Dit betekent immers dat dit huis, het Rijksmuseum te Amsterdam, zich verheugt in de belangstelling van het Nederlandse publiek, en niet alleen het huis zelf, maar ook wie er wonen, de meesters, de grote en de wat kleinere, de buitenlanders en de Nederlanders. Mevrouw van Oven heeft zich tot taak gesteld het Nederlandse publiek met hen in contact te brengen en ook de bezoeker van over de grenzen misschien, maar in de eerste plaats toch de Nederlander, de U en ik, die het Rijksmuseum kennen, zoals men een neef van een kennis van gezicht kan kennen, zonder te weten wat men aan hem heeft. Dit laatste, het doordringen in, het zich vertrouwd maken met en het zich verrijken door kennis omtrent het Rijksmuseum, is het streven dat uit iedere bladzijde van dit boek tot de lezer spreekt. Het is niet uitsluitend het Rijksmuseum als gebouw dat de schrijfster aan de lezer wil voorstellen. Na een aardige uiteenzetting van de oorsprong van de verzameling, die ook nu nog de kern van de collectie oudvaderlandse doeken uitmaakt, gevolgd door de bouwgeschiedenis — met het voor en tegen — van Cuypers's schepping, wordt het huis ingericht om de bezoekers te ontvangen. Maar Mevrouw van Oven is een verstandige gastvrouw, niet dadelijk het mooiste en lekkerste (hier dan, het mooiste en mooiste) eerst.

Denk niet dat zij de klas schoolkinderen, die zij, met het blozende onderwijzeresje en al, in gedachten bij de hand neemt, maar dadelijk laat doordringen tot de Nachtwacht of het Joodse Bruidje, zo iets moet worden geleerd. Hierin schuilt een van de grotere verdiensten van dit boek, dat de lezer, die — het wordt uitdrukkelijk gezegd — geen kunsthistoricus is, want voor hem werd het niet geschreven, geleidelijk aan wordt geleerd hoe bij zich in het huis aan de kade moet gedragen, in casu hoe hij moet leren kijken naar al dat schoons dat voor hem ligt uitgestald, eerst meubels en muziekinstrumenten, zilverwerk en porselein, dan de stad, weergegeven in de topografische schilderkunst. Weinig dingen boeien meer dan om te zien hoe het vroeger was, als men weet hoe het nu is. Na de stad, het huis, Vermeer, de Hooch, Gabriel Metsu en ter Borch, met gebruiksvorwerpen en klerenkast. We maken een reis door Vlaanderen en Oud-Holland, we zien altaarstukken en we zitten aan bij een schuttersmaaltijd en waar ons geheugen ons in de steek laat wordt de historische kennis opgefrist. Die lijn van contact tussen historie en kunstgeschiedenis, die de schrijfster door haar gehele werk vasthoudt, is een tweede grote verdienste van dit boek. Dan gaat de feestzaal open en we mogen binnentreden bij de allergrootsten, bij Rembrandt, Frans Hals, Jan Steen en Vermeer, en we horen over hun leven en streven. Weer een belangrijk punt wordt hier naar voren gebracht: men mag bij de belangstellende leek geen interesse voor kunst verwachten, als zij onkundig

worden gehouden over de persoon van de kunstenaar. Wij gaan weer op reis, Utrecht, Leiden, Delft, Haarlem, dan brengt de postkoets ons de landweg op en wij staan voor het wijde Hollandse landschap, met molens en ijsvermaak, of op het zeestrand, bij regen en storm of als de vloot binnenvalt. We maken de decadentie van de 18de eeuw en het herstel van de 19de eeuw mee. Het wordt ons niet slechts getoond, doch ook verklaard. Met Breitner's cavalerie razen we de duinen af en met Breitner snuiven we de prille atmosfeer van een besneeuwd gracht op. Het is toch goed dit alles zo dicht bij en onder ons bereik in het Huis aan de Kade te weten. Wij besluiten onze tocht met een serie eendagsretour vluchten naar het buitenland, Italië, Frankrijk, Engeland, Spanje, maar het lijkt wel of wij de toon daar niet helemaal kunnen vatten, wel kijken we vol bewondering toe, maar het spreken van de vreemde taal valt moeilijk, na al die ontmoetingen met de grote vaderlanders, wier namen ons vroeger wel bekend waren, maar wier gezichten ons nu pas vertrouwd zijn geworden, dank zij dit smakelijk uitgevoerde en met zorg geïllustreerde werk van Ro van Oven. Men begrijpe goed dat het geen kunsthistorisch handboek is van alle schatten, die het Rijksmuseum bergt, dit was ook niet de bedoeling. Wel is het een aantrekkelijke handleiding voor iedereen, die, als leek, als niet kunsthistoricus, het museum wil be-

zoeken. Men zou het in handen wensen van alle onderwijzers, die met hun leerlingen, of ouders, die met hun kinderen naar het museum gaan. Men mag daarbij het bezwaar van de soms zeer populaire stijl naar voren brengen, een onoverkomelijk bezwaar in een studieboek, doch wel te vergeven, als men overweegt dat dit meer aanspreekt bij het grote publiek, dan een strenge opsomming en uiteenzetting van feiten. En voor het grote publiek is een boek als dit bedoeld, in de goede zin des woords.

RRIETTE SCHIPPERS, litt. dra.

A. Rutgers van der Loeff-Basenau. WIJ AMSTERDAMMERS, WAT DOEN WE MET ONZE KINDEREN IN DE VACANTIES. Uitgeverij Ploegsma, 1950.

In dit vlot geschreven boekje doet de schrijfster enkele ideeën aan de hand voor uitstapjes voor de kinderen in en rondom Amsterdam. Een paar geschikte musea, uitzichten van torens en daarna tochtjes in de naaste omstreken passeren de revue. Men verwachtte geen lange en volledige opsommingen; het werkje is uitsluitend bedoeld om de bewoonsters van de grote stad er op te wijzen, hoe de verschillende objecten aantrekkelijk en boeiend voor de kinderen zijn of kunnen worden gemaakt.

1. H. v. E.

JORDAANTOONSTELLING

Onder auspiciën van de Gemeentelijke Commissie Heemkennis en het Jordaancomité wordt van 2 tot 17 September in het Jan Ligtharthuis, Lindengracht 85, een Jordaan tentoonstelling gehouden, die dagelijks van 19 tot 22 uur (Zaterdag en Zondag bovendien van 14-17 uur) geopend is.

De heer A. M. van de Waal, die deze expositie op verzoek van de organisatoren samenstelde en inrichtte, heeft wegens de beperkte ruimte een keuze moeten doen uit het zeer talrijke materiaal. Met medewerking van het Gemeente Archief, het Stedelijk Museum, het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap en het Rembrandthuis is echter een bijzonder aantrekkelijke verzameling — merendeels prenten en foto's — bijeengebracht, die niet alleen de Jordaners, doch ook de overige Amsterdammers belang zal inboezemen.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Het Bestuur benoemde met ingang van 1 Jan. 1950 tot lid: de Heer J. J. Oedekerck, te Amsterdam, de Heer H. H. de Vries te Amstelveen en Mejuffrouw J. E. van Nierop te Washington en tot donateur de Heren Fr. Cohn te Amsterdam en J. A. F. Joghems te Curaçao.

AANBIEDING JAARBOEKEN EN MAANDBLADEN

De Heer L. Wachter, Maandereind 55, Ede, heeft ter overname de delen 17, 18, 25-31, 38 en 41 van het jaarboek, Mevrouw A. M. Lubberhuizen-van Gelder, Rijnstraat 108, Amsterdam Z. (tel. 92827) jaargang 41 (ontbr. 4—6 en 8), 42, 43, 44 (ontbr. 9 en 10), 45, 46 (ontbr. 2 en 5) en 47—49 van het maandblad.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

OCTOBER 1950

EEN BETERE KOERS

Het is een goede gewoonte en het bewijst tevens de levensvatbaarheid van iedere instelling, op welk gebied dan ook, zich van tijd tot tijd af te vragen, of de tot nog toe gevolgde koers de juiste is.

De geestelijke en maatschappelijke habitus van de mens als eenling en als collectiviteit geeft vorm aan en bepaalt het tijdsbeeld, dat steeds andere aspecten naar voren brengt. Ook een genootschap als het onze ontkomt niet aan het proces van de tijd.

De leden weten — en het is bij de herdenking van het 50-jarig bestaan van Amstelodamum nog naar voren gebracht —, dat opzet en doelstelling van ons genootschap aanvankelijk een streng wetenschappelijk karakter droeg. Later kreeg die doelstelling een bredere allure door artikelen in het maandblad van andere dan wetenschappelijk geschoolde leden en vakmensen. Dit had dan ook een belangrijke toeneming van het aantal leden tot gevolg en de belangstelling voor Amsterdam, oud en nieuw nam toe. Door het uitstekende jeugdwerk (een goede vondst) werd deze belangstelling sterk gestimuleerd ook in de regionen van het opgroeiend geslacht.

Lange tijd bezat Amstelodamum de „alleenheerschappij”, — als ik het zo noemen mag, — en bond alle liefhebbers van onze stad. Dit is, helaas niet zo gebleven! Amstelodamum heeft tot onze spijt de tijdgeest niet weten te grijpen en te leiden. Daaraan heeft het toenmalige Bestuur niet alleen schuld, maar ook *wij Zeden*. Hoe het zij, het feit ligt er nu eenmaal. Waar de aandacht voor de stad slechts tot enkele honderdtallen beperkt bleef, kon Amstelodamum bogen op die heerschappij. Het enorme aantal boeken, brochures en geschriften over Amsterdam, het onderwijs in de plaatselijke geschiedenis op de scholen maakte de belangstelling, ook in kringen, die niet of tot nog toe niet tot die van Amstelodamum behoorden wakker, in die mate, dat de behoefte werd gevoeld een Commissie in het leven te roepen, bestaande uit vooraanstaande Amsterdammers, waaronder onze Voorzitter, die al deze belangstellenden samenbundelde. De Gemeentelijke Commissie voor Heemkennis, alsmede de Kring Heemkennis, werden opgericht en een voortreffelijk geïllustreerd maandblad, *Ons Amsterdam* genaamd, verscheen. Onder de bezielende leiding van de Secretaris-Redacteur Henk van Laar is dit maandblad, dank zij ook de gratis copie van tal van medewerkers en last not least de geringe prijs een zeer geziene gast in de huizen van tienduizenden Amsterdammers.

Een concurrent van Amstelodamum? Ja en neen! Ten dele lopen de belangen van beide bladen parallel.

Natuurlijk, jammer is het en blijft het, dat Amstelodamum maar 1500 leden telt en geen 25.000. En ook jammer is het, dat Amstelodamum bescheiden van afmeting en fotomateriaal is. Doch Amstelodamum beweegt zich toch wel op een ander niveau en het heeft niet in de eerste plaats de popularisering van de geschiedenis ten doel. Zeker, Amstelodamum heeft in dit opzicht nog onbetwist de leiding! Maar laten we voorzichtig zijn! Wat niet is, kan worden en NU dienen wij de bakens te verzetten eer het getij VERLOOPT!

En dan wend ik mij in de eerste plaats tot U, leden van Amstelodamum.

Een blad, een vereniging, een genootschap als de onze, staat of valt met de activiteit of het gebrek aan activiteit van de LEDEN. Zeker, een Bestuur moet diligent zijn, maar de leden bepalen de bloei. Een bestuur zonder actieve leden is gedoemd tot de bekende vicieuze cirkel; het put zich zelf uit en geeft geen nieuwe impuls ten leven. Op dit punt zie ik Amstelodamum gekomen.

Wat is het geval? Van onze 1500 leden werken er voor de goede zaak slechts een handjevol. Het zijn steeds dezelfde mensen van wier hand ge een artikel of mededeling tegenkomt. Leden van Amstelodamum, dat is in wezen fout! U bent toch niet alleen lid, omdat dat nu eenmaal „standing” is? Men bevordert daarmee geen enkele instelling, om ter wille daarvan lid te zijn. Men is lid, omdat men volkomen instemt met het doel en U bent pas een actief lid, als U aan dat doel daadwerkelijk deelneemt en niet alleen per jaar f 8,— stort.

Op deze activiteit komt het aan.

Het is mij bekend, dat er leden zijn, die, veelal uit (valse) bescheidenheid menen geen bijdrage te kunnen leveren, omdat zij denken geen welversneden pen, geen tijd, geen. . . . . vult U maar in, te hebben. Ook dit is er volkomen naast! Ook U hebt, juist door Uw belangstelling, wel degelijk stof, niet altijd voor een doorwrocht artikel — dat hoeft ook niet —, maar wel voor belangwekkende mededelingen, of om interessante afbeeldingen, die in Uw bezit zijn, of die in het bezit zijn van plaatselijke en andere archieven, waarin U met een beetje moeite toegang hebt, — te laten reproduceren.

Indien U zakenman bent, hebt U ongetwijfeld een zakelijk archief. Daar zijn ongetwijfeld ook stukken en gegevens in, die op Amsterdam betrekking hebben. Zendt U deze aan de redactie in de vorm van een mededeling, al zij deze nog zo klein.

Bent IJ ambtenaar, juridisch, provinciaal-, **rijks-** of gemeente-ambtenaar, dan hebt U **ongewijfeld** toegang tot een archief en de beschikking over gegevens in verband met de geschiedenis van de stad.

Velen van U hebben **een** familiearchief. **Zet U er** toe uit liefde voor Amsterdam, dit uit te pluizen. Ook leden die **elders** wonen kunnen medewerken, door het archief van de stad hunner inwoning te bezoeken en te speuren naar Amstelodamia.

Wanneer ieder van onze leden zich zou afvragen, „wat kan ik voor ons genootschap doen?” dan zou dit leiden tot hoogst merkwaardige resultaten.

Het is op grond van deze overwegingen, dat ik mij tot alle Leden van het Genootschap richt, met de bede: Tracht ook U een werkzaam lid te zijn in de bovenaangehaalde zin! En **wanneer** IJ enige mededeling hebt, of een — uiteraard wetenschappelijk verantwoord — artikel zoudt kunnen produceren, deelt U dit de redactie mede. Het adres staat in ons orgaan vermeld.

Tot nop toe heb ik mijn mening gezegd, doch ik weet zeker uit naam van **het** Bestuur te spreken, indien ik nu zeg, dat Uw bijdrage ten zeerste gewaardeerd wordt.

Doen wij dat dan, lezers. Dan zeilen wij een betere koers dan tot nog toe!

Amsterdam, **Augustus** 19.50.

C. A. L. SANDER.

Hoewel de redactie zich niet met alle uitspraken in dit artikel kan verenigen, meent ze toch de algemene strekking van het betoog van het medelid Sander te kunnen onderschrijven.

DE COLLECTIE **GRONDPAPIEREN** VAN HET **GEMEENTE-ARCHIEF**

Nu er onder onze ledenkring een streven is waar te nemen tot activering van de leden in de richting van het verzamelen van historische gegevens, is het wellicht niet ongepast de aandacht weer eens op het Gemeente-Archief te vestigen. Bekendheid met het bestaan dezer tak van gemeentedienst mogen wij **bij** alle leden veronderstellen: sommigen behoren trouwens tot de vaste bezoekers van het Archief, overtuigd als zij zijn dat de ware beoefenaar der historie tot de bronnen moet teruggaan. **Niet iedereen** zal **echter** voldoende doordrongen zijn van het besef, dat het Archief niet alleen **icts** te **bieden** heeft de authentieke bronnen tot de stadspeuchiednis maar ook gaarne iets van zijn belangstellenden ontvangt. In de aan het Archief verbonden collecties (bibliotheek en topografische atlas) wordt alles verzameld, wat op het heden en verleden van de stad betrekking heeft en een ieder, die in dit opzicht iets te missen heeft, kan zich verdienstelijk maken jegens de stad en haar historie door het Archief te gedenken. Ligt hier niet een object, dat de dadendrang van de volijverigen onder ons bevrediging kan schenken? Verheugend is reeds het getal der schenkers, wier namen in het jaarlijkse verslag van het Archief plegen te worden afgedrukt, maar het cijfer van **het ledental** van ons Genootschap ligt nog altijd aanzienlijk hoger.

Hierbij wordt in de eerste plaats gedacht aan het afstaan van oude papieren, die men zonder bezwaar zou **kunnen missen**, omdat zij voor de bezitter geen waarde meer hebben, terwijl het Archief ermee zou zijn verrijkt. Tot **deze** categorie kunnen nu met name de grondpapieren worden gerekend. Hiermee bedoelt men de eigendomsbewijzen van huizen en erven, die in de loop der eeuwen tot dossiers kunnen zijn aangegroeid, wanneer zoals oudtijds gebruikelijk was -- deze stukken bij elke eigendomsoverdracht door de oude eigenaar aan de rechtverkrijgende werden overgegeven, zodat het dossier bij iedere wisseling van eigenaar in omvang toenam. Is **zo'n** dossier volledig, dan ligt daarin dus de gehele eigendoms geschiedenis van het perceel besloten. Het is duidelijk, dat een collectie van dergelijke dossiers van Amsterdamse huizen, in het bijzonder indien zij op de oude stadswijken betrekking hebben, van grote historische waarde kan worden. Het Gemeente-Archief is uiteraard de bewaarplaats van de grondpapieren van percelen, die **stads-**eigendom worden en waarvan de eigendomsbewijzen dus van **rechtswege** aan de stad vervallen. Hoewel een groot aantal dossiers uit dien hoofde ten **Archieve** berusten, is hun historische waarde toch niet zeer groot, aangezien zij veelal betrekking hebben op gebouwen in de nieuwere wijken. Een uitzondering hierop vormen de grondpapieren van percelen in de binnenstad, die in de vorige **eeuw** met het oog op de verbreiding van straten door de stad werden aangekocht en geamoveerd: van de voormalige **Halsteeg** (nu Damstraat) en **Stilsteeg** (**nu** Paleisstraat) zijn op deze wijze een aantal grondpapieren in het Archief gekomen.

Daarnaast bezit het Archief echter nog een collectie grondpapieren van huizen in particuliere eigendom, welke verzameling zijn aanwinsten pleegt te verwerven door de goedgunstigheid der eigenaren, die hun oude eigendomsbewijzen aan het Archief schenken of in bewaring geven. Deze stukken behoren dan ook niet tot **het** stadsarchief in engere zin, maar krijgen een plaats in de aan het Archief verbonden bibliotheek. Het behoeft wellicht **enige** toelichting, waarom het Archief op het bezit van zulk een collectie prijs stelt. Immers de oude minuutregisters der **eigendoms-**

overdrachten of „kwijtscheldingen” berusten eveneens ten Archieve, afkomstig als zij zijn van de stedelijke schepenbank, en men zou dus kunnen denken, dat een collectie grondpapieren daarnaast een overbodige luxe is. De volgende overwegingen pleiten echter voor het tegendeel. In de eerste plaats lopen de kwijtscheldingsregisters slechts over de periode van 1564 tot 1811: daarvoor zijn geen registers bewaard gebleven, daarna zijn de eigendomsovergangen geregistreerd ten kantore van de hypotheekbewaarder. Voorts zijn een aantal registers, vooral uit de zeventiende eeuw, verloren gegaan, zodat ieder stuk, dat de kennis der lacunes kan aanvullen, welkom is. Ook bevatten de grondpapieren soms onderhandse akten, waarvan uiteraard in geen enkel archief minuutakten bewaard zijn. En tenslotte is het vaak een lastig en tijdrovend werk om in de kwijtscheldingsregisters alle stukken over een bepaald huis, zoals die in de grondpapieren zijn samengevoegd, bijeen te zoeken. Soms is dit zelfs praktisch onmogelijk, namelijk in het geval dat het huis door vererving van hand tot hand ging, immers van een eigendomsverandering door vererving werd oudtijds geen transportakte opgemaakt. Meermalen loopt men daardoor met een onderzoek in de registers vast. Het zal de lezer dus duidelijk zijn, dat voor de geschiedenis van een huis de grondpapieren de ideale bron vormen. Als voorbeeld van een merkwaardig dossier, dat het Archief bezit, noem ik slechts dat van het voormalige gebouw Zeemanshoop op de Dam, waarvan de grondpapieren teruggaan tot 1454. Wat zou onze topografische kennis van de aloude Plaetse er niet bij winnen, indien wij van alle huizen zulke dossiers bezaten.

Wanneer men nu weet, dat de collectie momenteel nog slechts ruim 200 nummers telt, dan behoeft het geen betoog, dat dit, gezien de uitgestrektheid van de oude stad, nog niet meer betekent dan een veelbelovend begin. Het Archief is er dan ook steeds op uit aanwinsten voor deze collectie te verwerven. Ongetwijfeld bevinden zich nog tal van deze dossiers in handen van eigenaren, die, indien de stukken voor hen geen praktische waarde meer hebben, er geen belang in stellen. De ervaring leert, dat, wanneer een huis wordt verkocht en de nieuwe eigenaar niet naar de oude papieren vraagt, deze op een notariskantoor blijven liggen, waar zij tenslotte gevaar lopen als oud papier te worden opgeruimd. Gelukkig ook weer niet altijd: een belangrijke aanwinst boekte de collectie eens, toen Notaris H. A. Warmelink mij toestond te zijnen kantore te komen uitzoeken wat het Archief kon gebruiken.

Wie dus grondpapieren bezit, op welker behoud hij geen prijs stelt, bedenke, dat het Archief ze volgaarne aanvaardt. Ieder serieus onderzoeker kan ze daar raadplegen, zoodat zij het historisch onderzoek blijvend ten goede komen. Wil men van zijn papieren geen afstand doen, dan is het Archief ook reeds gebaat, indien zij voor korte tijd kunnen worden afgestaan: de stukken kunnen dan ten Archieve fotografisch worden gereproduceerd, waarna de eigenaar ze in dank terug ontvangt. Moge de collectie op deze wijze nog tal van aanwinsten verkrijgen en daardoor steeds meer aan haar doel gaan beantwoorden: de documentatie van de geschiedenis der oude huizen zal er ten zeerste bij winnen.

Gemeente-Archief, Amsteldijk 67.

W. J. VAN HOBOKEN.

AMSTERDAMSE SCHUILKERKEN

Met de veranderingen in 1578 kwamen in Amsterdam de oude Katholieke kerken en kapellen in handen van de stad en die stelde deze beschikbaar voor de godsdienstoefeningen der Gereformeerde Kerk, die in de Republiek tot staatskerk was gepromoveerd. Waren er in de loop der tijden in verband met de stadsuitleggingen nieuwe kerken nodig, dan werd hiervoor van stadswege gezorgd.

Naast de Gereformeerden waren er echter in 1578 ook nog een aantal Lutherse, Doopsgezinden en Katholieken onder de inwoners der stad en al spoedig kwamen veel Portugese en later veel Duitse Joden naar Amsterdam. Tenslotte splitsten zich in het begin der 17de eeuw een aantal vrijzinnigen van de grote Gereformeerde Kerk af om een eigen kerkgenootschap, de Remonstrantse Broederschap, te stichten. Deze grote kerkelijke gemeenten gebrek aan plaatsruimte verbiedt ons hier over de kleinere secten te spreken — waren voor het verkrijgen van kerkgebouwen niet alleen op zich zelf aangewezen, maar moesten daar zelfs aanvankelijk uitermate voorzichtig bij te werk gaan. De Katholieke eredienst was weliswaar de enige, die al direct, op 18 April 1580, door een verbod was getroffen, maar bij de andere was aanvankelijk slechts sprake van dulden, niet van officiële toelating.

Toen de Lutheranen, die bijeen plachten te komen op de zolder van het pakhuis de Pot, in 1688 een openbare plaats tot uitoefening van hun godsdienst vroegen, werd hun geantwoord, dat alleen de Gereformeerde godsdienst in het openbaar behoorde uitgeoefend te worden. Mede in verband met scheuringen in de gemeente en moeilijkheden met het buitenland heeft de overheid in de eerste jaren nadien de Lutheranen niet met rust gelaten. Zelfs in de kleine huiskerkjes werden

zij nagezeten en verschillende malen kwam de schout hen daar verstoren, voor het laatst nog in 1604. Daarna heeft de Gemeente zich echter rustig kunnen neerzetten in het bovengenoemde pakhuis en is in 1632 op de plaats hiervan eindelijk een geheel openbaar kerkgebouw opgericht, in 1668 gevolgd door de grote ronde Lutherse Kerk. De Lutheranen, wier godsdienst in tal van bevriende Duitse staten de officiële was, hebben in Amsterdam later zelfs zozeer erkenning gevonden, dat hun het recht van het zeer voordelige en daarom zeer gezochte begraven in hun kerken is gegeven. ¹⁾

Het speciale karakter van het Doopsgezinde geloof heeft ten gevolge gehad, dat de aanhangers hiervan in een groot aantal groepen, die pas langzamerhand tot elkaar zijn gekomen, waren verdeeld. Net zoals de Lutherse vergaderden zij oorspronkelijk overal door de stad en meest in pakhuizen. Een opsomming hiervan te geven, is hier niet mogelijk en ook onnodig. Genoeg zij de mededeling, dat zij, zoals de Lutheranen uitdrukkelijk betoogden in één van de klachten over de vervolgingen, daarbij door de schout niet werden gehinderd. Een van deze pakhuizen, behorend tot de brouwerij het Lam, werd in 1639 vervangen door een werkelijk kerkgebouw. Aan de Singelkant, de officiële ingang, lag het verborgen achter huizen, zoals thans nog het geval is, aan de tegenwoordige Herengrachtzijde werd het begrensd door daar reeds eerder gebouwde kleine huisjes. Ook de andere grote Doopsgezinde kerken, de Toren op de Herengracht en de Zon op het Singel, waren, hoewel volstrekt niet geheim, door hun verborgen ligging achter en tussen huizen, geen openbare kerkgebouwen. De overblijfselen van de kerk de Zon ziet tegenwoordig nog de op kijkdagen tussen de pilasters doorschuifelende mensenmenigte in het veilinglokaal van die naam. Daarnaast bleven tot in de 13de eeuw een aantal kleinere Doopsgezinde Gemeenten vergaderen in verbouwde pakhuizen en woonhuizen.

De Remonstranten hebben door hun bijzondere positie als afgescheidenen van de staatskerk in het begin zeer sterk onder vervolgingen te lijden gehad. Hun bijeenkomsten moesten dan ook volstrekt in het geheim plaats vinden. In December 1616 stelde de kerkeraad der Gereformeerden een onderzoek in, of ze alleen vergaderden of ook preekten. Pas in 1639 zijn zij er toe overgegaan een werkelijke kerk te timmeren, die hetzelfde karakter had als die der Doopsgezinden, een kerkgebouw verborgen achter huizen.

De Portugese Joden werden bij het in het verborgen uitoefenen van hun godsdienst niet lastig gevallen. Het verhaal gaat, dat op Grote Verzoendag van het jaar 1595 de onderschout en enige gerechtsdienaren, uitgetrokken om Roomse kerkdiensten op te sporen, terecht kwamen in een dienst der Portugezen, maar deze, toen ze de vergissing bemerkten, ongemoed lieten. Toen zij echter in 1612 zonder verlof van Burgemeesters een openbare synagoge op Uilenburg wilden stichten, werd hun dit zo euvel geduid, dat de uitoefening van hun godsdienst geheel werd verboden. Het verbod bleef niet lang van kracht en al in 1639 konden de Portugese Joden zich een openbare synagoge bouwen. Zeker juichte de Gereformeerde Kerkeraad dit niet toe; op 24 Februari 1639 althans werd bepaald, dat men zou trachten de lidmaten, die de een vóór de ander na de synagoge gingen bezichtigen, zoveel mogelijk daarvan af te houden. Met het kerkgebouw van de Duitse Joden verliep het precies zo : eerst min of meer heimelijke godsdienstoefeningen, in 1648 een verbod om een openbare synagoge te bouwen en tenslotte toch een zeer indrukwekkend kerkgebouw. Voor tenslotte over te gaan tot de Katholieken, die het langst en het hevigst onder de vervolgingen hadden te lijden, moeten wij er nog op wijzen, dat tussen de belijders van al deze verschillende richtingen, waarschijnlijk door een gemeenschappelijk verzetsgevoel tegen de heersende kerk, de band sterker was of althans de afkeer minder sterk dan wij thans zouden vermoeden. Toen één van de vele vergaderingen der Doopsgezinden, die van de Kleine Zon, zich gevoegd had bij die van de Grote Zon, verhuurde ze haar kerkgebouw, dat ze in Maart 1671 ²⁾ in eigendom had verkregen voor de tijd van zes jaar aan een R.K. priester, Kaysar of Keyser geheten, die er onmiddellijk diensten ging houden. De Gereformeerde burens kwamen in opstand en beklaagden zich bij de Kerkeraad, die besloot zich tot Burgemeesters te wenden. Na herhaald aandringen kon op 2 Mei 1680 in de Kerkeraad worden meegedeeld, dat de President Burgemeester de priester had ontboden en hem interdict had aangedaan. Dat wilde volstrekt niet zeggen, dat de priester zijn diensten moest staken — in 1681 blijkt deze Keyser te kerken op het Singel bij de Bergstraat —, maar alleen, dat de Gereformeerden het niet nodig vonden, dat de Katholieken op zo gemakkelijke

¹⁾ De in dit artikel verwerkte gegevens zijn ontleend aan Wagenaars beschrijving van Amsterdam, aan F. J. Domela Nieuwenhuis, Geschiedenis der Amsterdamsche Lutherse Gemeente (18063, aan artikels over de Katholieke Kerken, meest gepubliceerd in de Haarlemse Bijdragen, aan W. P. C. Knuttel, De toestand der Nederlandsche Katholieken ten tijde der Republiek (1392) en aan de genoemde archieven.

²⁾ Kw. 2 R, 120 en 122.

Ontwerp voor een gravure van R.K. kerken te Amsterdam, begin 19de eeuw (Archief A'dam).
 Van boven naar beneden 1ste rij: Geloof, Hoop en Liefde, de Boom, Maagdenhuis, de Ster,
 het Hart, de Toren, de Pool, de Zaaier, Buiten de Utrechtse Poort, Amstelveenseweg;
 2de rij: Begijnhof, de Papegaai, Franse Kerk, Stadhuis van Hoorn, Mozes en Aäron,
 Krijtberg, de Duif, de Posthoorn, de Liefde, de Hoop te Diemerbrug. In ovalen : weeshuis en hofjes.

wijze aan kerken kwamen. De Doopsgezinden zaten echter met hun onverhuurbaar kerkgebouw. Gelukkig vonden ze eerst huurders in hun geloofsgenoten de Collegianten en later kopers in de diakenen van de Friese Doopsgezinde Gemeente van de Arke Noachs, die op 13 September 1720 het achterhuis, de open plaats en het pakhuis — in het transport wordt niet van kerk gesproken — met een uitgang naar de Prinsengracht voor f 7900,- -- kochten; het voorhuis aan de Prinsenstraat behielden de verkopers. Toen in 1752 deze Gemeente zich op haar beurt met de Zon verenigde, kwam het gebouw weer leeg. In October 1755 verplichtte de aannemer Ebbenhoven zich om in plaats van de kerk de Arke Noachs een oude vrouwenhuis te bouwen en dit tegen November 1756 op te leveren. Dit plan is echter pas veel later doorgegaan. Op 3 Mei 1764 gaven **Burgemeesters** hun fiat op een request van de Gemeente de Zon om vergunning voor de verbouwing van deze kerk, die sedert negen jaar leeg stond, tot woningen voor oude lieden en kinderen. 1)

Men ziet, het was misschien haast even moeilijk een bestemming voor een kerkgebouw te vinden als om er een te verwerven, waar de Katholieken feitelijk niet als huurders of kopers in aanmerking kwamen.

Op het eind der 16de en in het eerste kwart der zeventiende eeuw werd streng de hand gehouden aan de **placaten** tegen de Katholieken. De godsdienst oefeningen moesten in het geheim plaats vinden en de schout of onderschout trok er, zoals we reeds zagen, met zijn dienaren **op** uit om dergelijke bijeenkomsten, die meestal werden gehouden in particuliere huizen, te verstoren. Het systeem van betaling van recognitiegeden maakte deze tochten voor de betrokken ambtenaren nog aantrekkelijker. Toen in 1611 de aanzienlijke Venetiaan, Marcantonio Correr, Amsterdam bezocht en daar door de Magistraat werd ontvangen, moest hij de mis in het huis van een koopman horen. 2) Een absolute handhaving van het verhod zou in een stad als Amsterdam, waar men gaarne vreemdelingen zag, uitgesloten zijn geweest. Het placaat van de Staten-Generaal van 26 Februari 1622, voornamelijk tegen de gevreesde Jesuïeten gericht, werd op 15 Maart 1622 in Amsterdam gepubliceerd en tengevolge daarvan moesten alle geestelijken zich aangeven. Het waren er toen een kleine 30. Al waren de priesters nu officieel ingeschreven, toch waren ze volstrekt niet verzekerd van de ongestoorde uitoefening van hun werkzaamheden. Het doopboek van de **Franciscaner** Kerk het Boompje vertelt ons, dat van Maart 1633 tot October 1641 het optekenen der dopen is gestaakt wegens de vervolgingen. De Staten van Holland, verontrust over de toename van de kerken in Amsterdam, spoorden in 1641 tot strenger optreden aan en op Sacramentsdag werden de twee kerken der Jesuïeten beroofd van de kerkgewaden en slechts na het opbrengen van een hoge boete werden deze teruggegeven. In de Augustijner statie de Ster werd pas in Juli 1657 een begin gemaakt met het optekenen der dopen, daar men het in de jaren daarvoor te gevaarlijk had geacht. De Jesuïet Augustijn van Teylingen hield het vóór 1650 voor raadzaam voortdurend van woonplaats te veranderen. Hoewel dit alles kerken van ordegeestelijken betrof, die het in verband met hun internationaal karakter het sterkst moesten ontgelden, konden ook de andere priesters volstrekt niet ongestoord hun gang gaan. Het was zaak de kerken zo klein en zo verspreid mogelijk te houden. Op een lijst van 1656, opgesteld door de verontruste Kerkeraad der Gereformeerden, worden 66 plaatsen, waar werd gekerkt, genoemd. Verschillende waren nog, zoals vroeger regel was, aan huis bij deftige Katholieken, als de Dommers, de Kalschuers, de Fontein en de Papenbroeks. Met de afloop van de oorlog verminderde echter de vrees voor verraad uit eigen midden en het laatste placaat tegen de Katholieken werd in 1649 afgekondigd. Een ommekeer voltrok zich. In 1681 3) werd weer een lijst opgemaakt en daarop komen nog slechts 26 kerken voor. Vele der kleine kerkjes, meest particulier eigendom, 4) waren verdwenen en de overblijvende en enkele nieuwe waren uitgegroeid tot kerken van redelijke omvang. Geheel zonder strubbelingen was dit niet gegaan. Toen de Franse gezant, beangstigd over de grote afval onder de Franse Katholieken, toestemming van de wereldlijke en kerkelijke overheid had verkregen tot het oprichten van een missie van de Parijse ongeschoeide Karmelieten en met Pinksteren 1662 een kapel op het Rokin werd ingewijd, maakte de Kerkeraad der Gereformeerden en het Amsterdamse volk moeilijkheden en moesten de **paters** zich de eerste jaren vergenoegen met huiskerkjes.

Mocht nog eens een enkel maal het ongenoegen van de overheid over de ongeveer 14000 Katho-

1) Archief Doopsgezinde Gemeente. Dit is het nog bestaande Hofje „De Zon”.

2) J. N. **Jacobsen Jensen**, Reizigers te Amsterdam 24.

3) Een lijst van Katholieke kerken in Amsterdam van 1656 is uitgegeven in de Navorscher van 1871, 225, een lijst van 1683 in de Haarlemse Bijdragen **XV**, 215. Deze zelfde lijst is in veel uitvoeriger redactie te vinden in de acts van de Kerkeraad van 1681.

4) In de Navorscher zal binnenkort een artikel van mij over één dezer verdwenen kerkjes worden gepubliceerd.

lieke ¹⁾ inwoners uitbreken, zoals bv. in 1687, ²⁾ toen ondanks de waarschuwingen de collecte voor de refugies bij hen nog geen *f* 1000.— opbracht en toen werd besloten in de toekomst „met wat meer circumspectie en wat minder conniventie tegen *deselve* te procederen”, in het algemeen konden zij vrij rustig hun gang gaan. De kerken werden eerst inwendig vergroot en vertimmerd voor zover mogelijk was. In de smalle Dominicanerkerk de Toren was de enige oplossing het veel te grote aantal kerkgangers gedeeltelijk onder te brengen in twee vertrekken onder de *kerk*, waarvandaan de predicatie door hen kon worden gevolgd. De Augustijnerkerk de Ster werd verplaatst van een bovenvertrek op de Zuiderhoek van de Huidenvetterssloot -- later gebruikt als *Engels* Episcopale Kerk -- naar een pakhuis op het Rusland, dat wel uitbreidingsmogelijkheden bood. In de **18de** eeuw zette men de inwendige vergroting en verbouwing *der kerken* voort. Zo werd in 1737 de Dominicaner Kerk het Stadhuis van Hoorn verbouwd *met* verlof van Burgemeesters, die echter bepaalden, dat de ingang maar 7 voet hoog, 3 voet 4 duim wijd en *met* een effen deur gesloten moest zijn. In 1763 werd de voorgevel geheel vernieuwd. Het meest het uiterlijk *van* kerkgebouwen hadden volgens de tijdgenoten de Kerk de Pool op de **IJgracht** — *tegen* het bouwen hiervan was door de Gereformeerde Kerkeraad in **1719** *tevergeefs* geageerd — en de Kapel der Franse Karmelieten.

Van vervolgingen hadden de officieel toegelaten Katholieke geestelijken niet meer te lijden. Alleen aan de Jesuïeten, van ouds de meest geduchte ordegeestelijken, is in verband met de Jansenistische woelingen, waarin het stedelijk bestuur uiteraard deze onafhankelijke, meer vaderlands georiënteerde richting begunstigde, in 1703 de stad ontzegd. Hun doopboeken zijn gedurende ruim tien jaar niet bijgehouden en hoewel zij langzamerhand weer begonnen met het uitoefenen van hun herderlijke functies, zijn zij nooit meer officieel toegelaten. **Wagenaar** noemt hen dan ook niet in zijn opsomming van Katholieke kerken. Op 15 Juli 1738 inde de schout van de Krijtberg en de Zaaicr, waar tegen zijn aanzegging en waarschuwing in de dienst was gecontinueerd, een boete van **1000.**— en gaf last, dat de kerken gesloten moesten blijven. Het geld van de boete werd voor $\frac{1}{3}$ aan de aanbrengrer en voor $\frac{2}{3}$ aan de armen gegeven. ³⁾

Ook de seculiere kerken hebben in verband met de Jansenistische scheuring wel eens moeilijkheden gehad. De overheid zag hier gaarne Jansenisten aangesteld en zo is b.v. de pastoorsplaats van de kerk Het Vrededuijfe jaren lang vacant geweest, daar de stad een Jansenist wenste en de eigenares van de kerk, de zuster van de overleden pastoor, alleen een rechtzinnig Katholiek priester in haar kerk dulde.

In het rechterlijk archief vond ik naast het bovengenoemde geval van de twee Jesuïetenkerken slechts tweemaal vermelding van vervolgingen van geestelijken of kerkdiensten. Beide keren betrof het niet geadmitteerde priesters. Op 13 Juli **1723** kreeg een ongenoemde priester een boete van *f* **300.**— wegens het doen van dienst. ⁴⁾ Op 8 Januari **1732** werd Frans Bouwits of **Bouwens**, een tapper van 43 jaar, afkomstig uit het Duitse plaatsje Vreden, gedagvaard door de schout wegens het gebruiken van zijn huis tot het houden van conventiculen tot het doen van **Pauselijke** superstitiën. Op 17 Juni werd hij hiervoor veroordeeld in een boete van *f* **200.**— ⁵⁾ De overheid wilde blijkbaar ter wille van de goede orde een behoorlijk overzicht hebben en trad daarom zeer streng op tegen allen, die niet waren toegelaten. **Vervolgingen** als van de onvoorzichtige priester Jan de Graaf, ⁶⁾ die ervan werd beschuldigd een vrouw op haar sterfbed een legaat te hebben afgedwongen en op de preekstoel te zijn uitgevaren tegen de Gereformeerde religie, en van het klopje Maria **Thiele** en de priester Johannes Franciscus **Thijssen** van de Mozes en **Aäron** Kerk, die een Gereformeerd meisje van 19 jaar tot het Katholieke geloof brachten, waarvoor zij *f* 2000. — boete kreeg en hij voor 10 jaar werd verbannen, **vallen** buiten het kader van dit artikel. ⁷⁾

Waar andere kerkjes, zodra de gelegenheid er was, eerst van binnen en daarna ook van buiten het uiterlijk van openbare kerkgebouwen gingen aannemen, is **één** kerkje, ons allen bekend onder de naam van „**Onze Lieve Heer** op Zolder”. „**Het Haantje**” naar de steeg, waardoor het werd begrensd, of „**het Hart**” naar het **uithangteken** en officieel de Sint Nicolaaskerk geheten, vrijwel in zijn **oorspronkelijke gedaante** blijven bestaan. Waaraan wij dit wonder te danken hebben is niet geheel duidelijk, al is het waarschijnlijk, dat factoren als het kleine **aantal** der lidmaten — te

¹⁾ Volgens de opgaaf van Gregorio Leti uit het laatst der **17de** eeuw.

²⁾ **Secrete** Notulen van Burgemeesters **1679—1745**, fol. 18.

³⁾ R.A. 52, 15.

⁴⁾ R.A. 4.5, 24.

⁵⁾ D.T.B. 713, **64** en R.A. 224.

⁶⁾ R.A. 215.

⁷⁾ R.A. **535**, 32.

constateren uit de doopboeken — en de ligging naast een steeg, waardoor uitbreiding slechts naar één kant mogelijk was, hebben meegewerkt. Het had trouwens maar weinig gescheeld, of het was in 1725 verdwenen. Toen werden plannen gemaakt het kleine zolderkerkje te vervangen door een nieuwe kerk, te bouwen op de plaats van de herberg Vredenburg, er vlak bij. Het huis was reeds gekocht en men was doende de huur rechten der inwoners uit te kopen, toen de stedelijke regering, daartoe gebracht door de Kerkeraad, zijn veto uitsprak.

Toen ruim 150 jaar later een nieuwe Sint Nicolaaskerk werd gebouwd, heeft een in 1883 opgerichte vereniging van Katholieken, die zich ten doel stelde de bouwstoffen van het Katholiek verleden van Amsterdam voor ondergang te behoeden en wat gespaard bleef zo ongeschonden mogelijk aan het nageslacht over te leveren, geld bij een gebracht, op 31 Mei 1887 het oude schuilkerkje aangekocht en hiervan een stichting „de Amstelkring” gemaakt, waarvan het doel was „het verzamelen en bewaren van alles wat betrekking heeft op het Katholiek leven van Amsterdam, ten einde door het tentoonstellen daarvan godsdienst en kunst te bevorderen”. Op 24 April 1888 werd het museum plechtig geopend. De geschiedenis van dit kleine, maar steeds zeer geliefde museum te verhalen, ligt niet in onze bedoeling. Het zij genoeg enkele hoogtepunten te noemen, als het schenken in 1898 door onze vroegere Koningin van een beeld van Ignatius van Loyola en de plechtige inwijding op 5 Mei 1939 na de algehele restauratie.

De bezoekers van dit museum konden de geschiedenis van Amsterdam beleven. Was het luikje, waardoor de pastoor zich bij overvallen van de schout en zijn dienaren heette te redden, hoogstwaarschijnlijk een vinding van later dagen ter extra attractie — immers het staat vast, dat hier in 1656 nog niet werd gekerkt en dat in 1663 het huis daartoe werd vertimmerd, zodat men van toen af aan niet bepaald meer aan geheime diensten kan denken —, de eigenlijke kerk met zijn galerij is een uniek voorbeeld van een zolderschuilkerkje — al in 1681 werd verklaard, dat deze vergaderplaats tot de kleine behoorde uit de tijd van de Republiek. De typische preekstoel, wegdraaiend ter wille van de plaatsruimte, vond men ook zo in de Franse Kerk, de Mozes en Aäron en het Boompje. De herinnering aan de Katholieke eigenaar en grondvester van de kerk, Jan Hartman, die in 1661 het huis kocht, leeft nog voort in zijn wapen in de schouw der prachtige 17de eeuwse achterkamer. Reeds op 25 April 1668 werd hij vanuit dit huis begraven. Helaas was het hem, de kousenkoper wij denken onwillekeurig aan zijn geloofsgenoot Vondel — in zaken niet goed gegaan. Op 23 April 1671 is het huis bij executie, dus ter betaling van schulden, verkocht en werd Jan Reynst, een aanzienlijk Protestant, eigenaar. Hoewel men natuurlijk liever de huiskerkjes in Katholieke handen zag, hoefde een Protestantse eigenaar, tenzij hij zeer anti-Katholiek was, geen bedreiging voor de kerk te betekenen. Jan Reynst had het huis, waarvoor hij *f* 24350.— betaalde, kennelijk als geldbelegging gekocht en heeft er dus niet over gedacht de waarde van het huis te verminderen of er extra geld in te steken door een grote verbouwing. Op 14 Mei 1739 is het huis voor *f* 31500.— gekocht door de toenmalige pastoor, Ludovicus Reymiers, en sedertdien in Katholieke handen gebleven.

De aankondiging van de opheffing van het museum en de nieuwe bestemming heeft veel opschudding gewekt en terecht. Men vraagt zich af, of niet iets te doen was geweest voor de redding van een unieke zaak als deze, die van 1663 af in moeilijker tijden dan nu is blijven bestaan. Bij het koor van protesten heeft ook ons bestuur zijn stem gevoegd. Helaas zijn als gevolg der geheimzinnige behandeling deze protesten te laat gekomen en daardoor zonder effect geweest. Het moge ons echter tot troost strekken, dat één, die van Monumentenzorg, niet alleen protesteert, maar ook in feite iets hierin kan uitrichten. Daar het huis op de lijst van monumenten voorkomt, kan zonder toestemming van deze instelling noch in noch aan het huis ook maar één enkele verandering worden aangebracht. Laten wij hopen, dat daardoor dit gebouw ongerept zal kunnen worden bewaard tot een tijd, dat de eerbied voor en het besef van de waarde van de overblijfselen van het verleden, zoals die in 1887 bestonden, weer zal zijn teruggekeerd.

DE TRANSPORTKOPER.

1 n het „Kohier van de personeele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742”, uitgegeven door Mr. W. F. H. Oldewelt, komen elf transportkopers voor. Eén, met een inkomen op minder dan *f* 600 geschat, valt niet in de belasting. Van de overige heeft één een vermoedelijk inkomen van *f* 600—*f* 700, twee hebben een van *f* 800—*f* 1000, drie een van *f* 1000—*f* 1200, één een van *f* 1200—*f* 1500 en de laatste drie een van *f* 1500 tot *f* 2000. Negen behoren derhalve tot de hogere klassen van de middenstand ¹⁾, wiens aantal 9355 of bijna 74 % van het gehele getal aangeslagenen

¹⁾ Zie Jaarboek XL111 van het Genootschap Amstelodamum, blz. 86.

in het kohier bedraagt. Daar aangenomen kan worden, dat de aanslagen bijna altijd te laag zijn, kunnen wellicht de drie hoogstaangeslagenen tot de laagste classis van de gezeten burgerij worden gerekend.

De namen der transportkopers zeggen ons niets. Ant. Carstens, een der drie hoogstaangeslagenen en J. Carstens met een inkomen, op *f* 1000 tot *f* 1200 begroot, behoren waarschijnlijk tot dezelfde familie. Een rissisgenoot van de eerste, Sim. Plaat, die een buitenplaats bezit, woont met de wijnkoper Otto Plaat te zamen in de Bethaniëndwarsstraat, enigszins in de achterbuurt van het complex, waar' bijna allen huizen. Te weten twee in de St. Anthoniesbreestraat bij de Nieuwmarkt en de Hoogstraat, en de anderen in de Hoogstraat bij de Kloveniersburgwal, op die burgwal bij de Koestraat, in die straat, in de Staalstraat bij de knecht van het Staalhof, op de Boomsloot en op de IJgracht. Voorts een op de Anjeliërsgracht bij de Boomdwarsstraat en de niet taxabele in de Kerkstraat bij de Spiegelstraat. De meesten derhalve dicht bij de zeemansbuurten en de Oost-Indische en West-Indische Huizen.

Het tegenwoordige, dagelijkse taalgebruik kent de transportkoper niet; de Nederlandse woordenboeken evenmin. Het Groot Plakkaatboek noch de Handvesten van Amsterdam noemen hem. In de dagen van het verschijnen van de uitgave van de Personeele Quotisatie kon een hooggeleerde, die iedereen thuis wist te brengen, zich niet herinneren hem ooit ontmoet te hebben. Ten onrechte werd hij in verband gebracht met de overdracht van onroerend goed. ¹⁾ Eerst de accoord- en faillissementsaanvragen van Jan Snel en Antony van Ek te Amsterdam, op 1 Maart 1739 en 16 November 1741, brachten uitkomst. ²⁾

De eerste had gewoond in de Goudsbloemdwarstraat, de tweede in de Dijkstraat in het „Semans Welvaren”. Jan Snel was waarschijnlijk ook tapper en wijnkoper. Een „hout uytsteekbord” voor de deur, winkelvaatjes, kannen, flessen e.d. met drank, worden in zijn huis manden, vaten en trechters en „een oude winkel voor 16 vaten” in het pakhuis bij inventarisatie gevonden. In de inboedel van Antonij van Ek worden alleen huiskaar en een dergelijk bord aangetroffen. ³⁾

Maar daarbij schrijft de laatste in de opgegeven staat van zijn boedel, dat hij „zich veele jaeren met de negotie van transporten en maandcedullen van zeevarende personen te kopen, geneert” heeft. Jan Snel noteert hetzelfde, de „zeevarende personen” weglatende. „Doch is”, voegt hij daaraan toe „deselve affaire door 't sterven, deserteren, blijven der schepen, als anders, grotelijks tot deszelfs nadeel uijtgevallen, gelijk bij de menigte der transporten en maandcedullen, die door 't sterven en weghlopen der personen, tot wiens lasten dezelve waren, quaad en nietswaardigh geworden zijn, blijken kan. En om de crediteuren eenige wijnige staaltjes voor veele daarvan te geven, soo blijkt, bij de respective transporten en maandcedullen, door den requirant op d'equipage van 't schip 's-Graveland . . 't welk in den jare 1726 in dienst van d'Edle Geotrojeerde West-Ind. Comp. dezer landen naar Guinea zoude navigeren, dogh 't welk op d'uijtrijze door de Portugezen genomen is . . gekoght, dezelve aan een en twintigh transporten, ieder van 150.— capitaal, welke inkoops door den anderen gekost hebben *f* 80.—, schade geleden heeft *f* 1680; aan aghtien transporten op 't schip Akerdam in den jare 1727, mede in dienst van de Edele West-Ind. e. Comp. dezer landen naar Guinea vertrocken, dogh op d'uijtrijze gebleven, ieder groot *f* 150.— capitaal en inkoopsprijs kostende *f* 80 schade gehad *f* 1440; aan dertigh diverse, 200 maandcedullen, transporten en bodemarijbrieven op diverse schepen en na diverse gewesten gedestineert, in verschyden jaren schade gehad *f* 3930. ⁴⁾

Van Ek bepaalt zich tot de mededeling, dat hij „door 't dezertieren, versterven als verongelukken der perzonen, welkers transporten en maandcedullen door den impetrant waren gekoght, volgens een menigte quade transporten en maandcedullen, daarvan zijnde en ook ter kamer berustende, welke 't zedert den jare 1728 volgens inkoopsprijs schade geleden een somma van *f* 42315.” ⁵⁾

Volkomen duidelijk is dit alles nog niet. „Pieter van Dam — Beschryvinge van de Oost-Indische Compagnie”, uitgegeven door Dr. F. W. Stapel, geeft in de „negentiende en 25ste capittel(s)” van het eerste boek van deel 1 belangrijke uitleggingen, en Dr J. de Hullu in „De matrozen en soldaten op de schepen der Oost-Indische Compagnie”, verschenen in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlands-India, jrg. 1914, blz. 318 e.v. aan de hand van geschreven en gedrukte bronnen de gewenste verklaringen.

Wanneer de toekomstige zeeman met hulp van de volkhouder, bij wie hij intrek genomen had,

¹⁾ Jaarboek, zie boven, blz. 84.

²⁾ Gemeente-archief van Amsterdam. — Archief desolate boedelkamer nos 315, blz. 337 en 316, blz. 215.

³⁾ Des. boedelk. 439, blz. 330 en 156.

⁴⁾ Des. Boedelk. no. 256, no. 30.

⁵⁾ Des. Boedelk. no. 257, no. 206.

was aangemonsterd, liet hij onmiddellijk op het soldijkantoor der Oost- of West-Indische Compagnie een transport- of schuldbrief verlijden, die gewoonlijk *f* 1.50 groot was. Daarin verzocht hij bewindhebbers die som aan toonder uit te betalen uit zijn eerst te verdienen gage. Welk bedrag werd opgemaakt, wanneer de scheepsboeken, rekeningen ¹⁾ of andere genoegzame bescheiden na behouden aankomst uit Indië afgezonden, bij de kamer die het schip had uitgezonden, ingekomen waren. Na de uitreis kon aan de schepeling met verlof van die kamer hoogstens vier maanden gage worden uitbetaald. Daarbij had de schepeling ook meestal een maandbrief of maandcedul te zijnen laste lopen; te weten een acte of biljet, waarin hij de bewindhebbers van de kamer, waarvoor hij zou uitvaren, verzocht om gedurende zijn reis enige maanden gage uit te betalen op dezelfde wijze als de transportbrief. Sinds 1682 mocht hoogstens drie maanden gage en dan nog alleen aan de vrouw, kinderen of ouders uitbetaald worden. De maandbrief was met een zeer nauw omschreven uitzondering altijd preferent boven de transportbrief.

Met het bij aanmonstering verkregen handgeld — twee maanden gage — en de transportbrief betaalt de zeeman zijn volkhouder voor de genoten slechte huisvesting, schrale kost en eventueel voorschot. Doch de volkhouder, meestal zelf vrij arm ²⁾ en in de schuld bij zijn leveranciers staande, kan niet op de uitbetaling van de transportbrief wachten. Gaat alles goed, dan zal het door de lange reizen maanden duren, voordat het fiat tot voldoening gegeven kan worden. En in alle voorbeelden, door Jan Snel gegeven, die waarlijk geen uitzondering zijn, houdt het verdienen op bij de dood van de zeeman en het verlies van het schip. Dies verkoopt de zielverkoper de schuldbrief aan de ceel ³⁾ of transportkoper. De koop wordt waarschijnlijk met behulp van een tussenpersoon gesloten, want hij vindt plaats naar de koers van de dag. „Het pary der transportkopers, 200 men gewoon is te zeggen, regelt zich naar de tusschenruimte des geldsgemis en de hoeveelheid der sterfgevallen, waarom dan ook de transporten rijzen en dalen, gelijk het voorbeeld geleerd heeft, dat men voor veertig gulden bijna geen verkoopen kon, toen men vier man op één het pary noemde, de interesten van geld daarbij, gerekend.” ⁴⁾

Voor de transportkoper zijn de schuldbrieven ook vol risico. Om dit te verminderen koopt hij ook de maand- en bodemerijbrieven op. De Hullu meende, dat de massa de kansen van voldoening zodanig vermeerde, dat de ceelkoper de enige was, die bij deze transacties verdiende en zelfs rijk werd.

Ten onrechte, naar wij zagen. De transportkoper is naar zijn huisvesting ⁵⁾ te oordelen van huis uit een man met geen of een klein vermogen. „Tot 't doen en voortzetten dier negotie” had Anthony van Ek „van diverse perzonen considerablē somme van penningen opgenomen en genegotieert en is, alzo althoos met 't betalen van sware intressen der opgenomene capitalen belast geweest, als hebbende maar alleenlijk gerekent 't zedert den jare 1728 aan diverse perzonen, 200 van bereids afgelostc alsnoogh lopende capitalen aan intressen, volgens de respectieve quitantiën en afgelegde obligdtiën daarvan zijnde en ter kamere berustende, betaald gehad een somma van *f* 51119.” ⁶⁾

In de staat van zijn boedel is de interest altijd pro memorie opgeschreven; hij heeft elf crediteuren bij wie hij sedert 1728 *f* 65600 opgenomen had, en waarvan afgelost was. Daarbij verlangt de geldschietter voor zijn lening een ruim bedrag aan transport- en maandbrieven als zekerheid. Voor een lening van *f* 4000 bedroeg dit 1 April 1735 *f* 5858.16; voor een van *f* 6000 op 1 November 1737 *f* 9000. Van Ek's vakgenoot, Jan Carstens, die hem in 1733 en 1734 te zamen *f* 7000 had geschoten, was zo gelukkig geweest van de kamers Delft en Rotterdam *f* 3203 en van de kamer Amsterdam *f* 3029.6 — te zamen *f* 6232.6 — van de schuldbrieven in onderpand, te hebben ontvangen, maar andere geldschietters moeten veelal lang op de „afdoeningh” der „transporten” wachten en zich met geringe bedragen tevreden stellen.

Zo de weduwe Pool, die N.B. heeft bij een „transportkoper *f* 30.000 schade” ⁷⁾, Mr. Joan Hubert van Meel, secretaris van de societeit van Suriname ⁸⁾, wiens inkomen op *f* 7000 werd begroot, is de enige, bij wie Jan Snel voor de transportkoperij volgens de staat van de boedel een

¹⁾ Geauthoriscerde extracten uit deze boeken.

²⁾ In het kohier van 1742 komen 51 volkhouders voor, waarvan zes niet taxabel zijn en 37 geschat worden op een inkomen van *f* 600 tot *f* 700.

³⁾ Woordspeling op Seele (de Hullu, blz. 322, noot 4).

⁴⁾ Reflectiën van Hendrik Meijers aan de Kamer Amsterdam, (1776), aangehaald bij de Hullu, blz. 323.

⁵⁾ Zie de huurwaarde der huizen.

⁶⁾ Des. Bocdelk. 257, no. 6.

⁷⁾ Kohier 1742, W. 58, no. 4709 en Jaarboek z.b. blz. 84. Niet bij Van Ek.

⁸⁾ Kohier 1742, wijk 69, no. 5175.

lening sloot. Voor deze, *f* 4000 groot, had hij 50 maandcedullen en transportcedullen, ter gezamenlijke waarde van *f* 2836.11 in onderpand gegeven. Wel was daarop *f* 800 afbetaald, doch een transportbrief van een overleden zeeman groot *f* 300 was waardeloos geworden. Waar van de overige „**ondertekenaars**” der brieven niets bekend is, durft Snel deze laatste niet hoger dan op 00 % te begroten, zodat het pakket mede door kleine kosten, hoogstens *f* 1197 waard zou wezen. Van Meel krijgt 28 October 1739 van commissarissen van de desolate boedelkamer dan ook het recht het onderpand te verkopen. Zij keuren 10 December de te verkrijgen prijs van *f* 350 (!) goed. ¹⁾

Het is te begrijpen, dat dan ook dikwerf voor de transportkoper na „**afdoeningh**”, zelfs als alles goed ging, niet veel over bleef. Hij schijnt dan ook wel eens geld uitsluitend tegen interest te kunnen opnemen, zoals hij ook wel eens geld aan zeelieden leent tegen een rente van 20 % „**voor** risico op zee.” Daar de vordering slechts geïnd kan worden, wanneer de **schuldenaar** terugkeert, kan dit ook weer tot moeilijkheden en **processen** leiden.

Nog een enkel woord over de **geldschieters**, „**de diverse perzonen**”. Zoals bekend is, zijn dezen in de 18de eeuw naast de kassiers voornamelijk renteniers of personen, die hun spaarpenningen, uit inkomen door arbeid verkregen, beleggen willen. De credituren van Jan Snel en Anthonij van Ek zijn wellicht soms uit het kohier van 1742 te benaderen, maar uitvoerigere studies zullen alleen hun staat kunnen vaststellen. ²⁾ Ten slotte weten wij niet eens of J. Carstens en Jan Carstensen dezelfde persoon zijn! Aan Van Ek hadden in 1728 Jacob en in 1731 en 1733 Cornelis van Loon penningen op onderpand geschoten. De eerste is **hoogstwaarschijnlijk** de boekhouder van de O.I. Comp. Hij woont in de Korte Dijkstraat, in een huis van *f* 850 huurwaarde, te zamen met Cornelis van Loon, voornaam notaris, wiens inkomen --- zoals dat van Jacob --- op *f* 3000 geschat wordt, daar hij „**N.B.** doet het werk bij de Oost-Indische Compagnie, veel vaste goederen.” ³⁾ Zij weten, evenals Van Meel, door hun beroep, wat transporten waard zijn, vragen hoge onderpanden. Dit kan vermoedelijk ook gezegd worden van Hendrik Cramer, kamerbewaarder van de O. I. Comp. ⁴⁾, wanneer hij althans degene is, bij wie Van Ek in 1735 *f* 4000 op het bekende onderpand, groot *f* 5858.13 opnam.

Hiermede is lief en leed van de transportkoper in embryo geschetst.

LEONIE VAN NIEROP.

HET WOONHUIS VAN DESCARTES

In zijn bijdrage over „**Descartes** en Amsterdam” noemt de heer De La Fontaine Verwey op een enkele plaats de naam van Thomas Sergeant, de eigenlijke bewoner van het huis **Westermarkt** 6, bij wie Descartes enige tijd woonachtig was. Het lijkt mij daarom niet ondienstig de geschiedenis van het huis en zijn vroegere bewoners in dit blad in grote trekken vast te leggen. Hetgeen weinig moeite kost, omdat Dr. Joh. C. Breen deze reeds in „**De Amsterdammer**” van 9 Oct. 1920 (No. 2259) heeft verhaald en ik tevens kon putten uit de bewaard gebleven oudste koopbrieven van 1624 af, mij welwillend door Mevr. Aendwiel ter beschikking gesteld. Merkwaardig genoeg nam „**Amstelodamum**”, dat toentertijd naarstig alle nieuws omtrent Amsterdams gebeuren placht te noteren, van dit artikel geen nota. Om het verzuim te herstellen wordt daaraan het volgende aan deze bevoegde hand ontleend --- hier en daar door mij aangevuld en van noten voorzien. Thomas Jacobsz. Sergeant begaf zich de 6e October 1607 als **22-jarige** jongeman in ondertrouw in de Oude Kerk. Hij verklaarde uit Dordrecht geboortig te zijn en sinds drie jaren te Amsterdam gevestigd en in de Pijlsteeg te wonen. Van beroep was hij Franse **schoolmeester**. Bij ontstentenis van zijn vermoedelijk overledr --- vader werd hij vergezeld van zijn moeder Harte Loyson. Zijn bruid was de **21-jarige** Lysbeth van Oukoop (in Amsterd. **Jaarb.** 1899 p. 74 Elisabeth van **Aucoop**), geboren te Rotterdam, maar sinds haar tweede jaar woonachtig te Amsterdam, thans a.d. Oude zijds Voorburgwal. Ook zij werd enkel door haar moeder Betteken **Merssijs** vergezeld. De 21e October voltrok Ds. **Plancius** hun huwelijk in de Oude Kerk. In 1609 werd hun zoon Jacob in Schiedam geboren ⁵⁾, waarheen zij dus vermoedelijk vertrokken

¹⁾ Des. Boedelk. 155, blz. 106 en 126.

²⁾ Met uitzondering van Mr. **Joan** Hubert van Meel.

³⁾ Kohier 1742, wijk 11 no. 3143.

⁴⁾ Ibidem, wijk 8, no. 2032.

⁵⁾ Deze, Jacob Thomas Sergeant, komt in 1634 en 1635 voor als uitgever van enige toneelstukken en woonde „in de **Thuystraet** in S. Joris” Ad. **jaarb.** a.b. p. 74). Ook als „**courantier**” wordt hij genoemd (Mndbl. Amstelodamum 7e jg. bl. 10). Hij overleed in 1636.

waren na hun huwelijk. In 1613 vinden wij Sergeant te Amsterdam terug en genoemd onder de leden der Brabantse kamer. Tussen 1614 en 1627 liet het echtpaar een achttal kinderen dopen. In 1616 op de **11e** Mei werd Thomas Jacobsz. in het makelaarsgilde opgenomen. Sinds 1631 komt hij ook als boekdrukker voor.

In 1624 besloot Sergeant een eigen huis te kopen. Aan de Noordzijde van het Kerkhof dat om de Westerkerk lag, had het Leprozenhuis terrein liggen. Een drietal erven van 20 voet breed en 60 diep werd verkocht. Het middelste daarvan, getekend met no. 36 werd aan Thomas Jacobsz. overgedragen op 22 Augustus 1624.

De metselaar Engel **Jansz.** had op deze erven reeds huizen gebouwd. **Te zijne** behoefte werd dezelfde dag door Sergeant een termijnbrief van f 1100.— verleden, die op 10 Oct. 1626 werd voldaan¹⁾. Mogelijk ontleend aan zijn vaders naam, koos Sergeant als uithangteken Sint Jacob.

Van moederszijde was hij aan de schilders Adriaan en Jacob van Nieuland verwant. Zijn dochter Anna huwde met Jacob du **Pire**, bloedverwant van de vrouw van v. d. Helst.

De 12e Januari 1650 overleed Sergeant en werd de **15e d.o.v.** in de Walenkerk begraven. Zeven kinderen waren toen nog in leven. De **27e** Juli 1655 draagt de weduwe het huis over aan Jacob **Jansz.** de Ree ²⁾. De waarde bedroeg weliswaar f 6000,—, doch ten laste van het huis kwamen een rentebrief van f 1400 en een schepenkennis van f 4000, zodat de weduwe slechts f 600 in contanten ontving. In de leeftijd van 93 jaar overleed **Lysbeth** van Oukoop eerst op 25 Augustus 1679 en begraven in de Nieuwe Kerk. Als haar woonplaats werd nog de Westermarkt genoemd. Breen tekent hierbij aan, dat eigenaardig genoeg eerst na haar dood het huis in het verpandingsboek op naam van de nieuwe eigenaar staat, misschien een familielid bij wie zij inwoonde.

In 1687 verkocht de zoon van Jacob **Jansz.** de Ree het perceel aan Jean du **Pire** ³⁾. Het huis werd aangeduid als „daer de Ree in den gevel staet” ⁴⁾. Deze Jean is wellicht de zoon van vorengenoemde Jacob du **Pire**, de schoonzoon van Sergeant. Althans vernemen wij uit de acte van overdracht van 19 November 1710 — waarvan Breen geen gewag maakt — dat Ds. Jacobus du **Pire**, Bedienaar des Goddelijken woords tot Delft, op 't aangaan van zijn huwelijk bij huwelijks voorwaarde de 13e December 1701 gepasseerd voor not. Hendrik de Wilde, door zijn ouders begiftigd was met het perceel, „staande en leggende op de Noordzijde van 't Westerkerkhof, nu de Westermarkt genaemt, daar de Rhee in de gevel staat.” In 't voormelde jaar 1710 draagt hij het huis over aan Jan Geurssen voor f 6000,— n.l. f 3000,— contant en f 3000,— op interest. Deze Ds. du **Pire** zou dan de achterkleinzoon zijn van Sergeant.

Op 12 Januari 1714 wordt het huis verkocht aan Ds. Johannes D'Outrein, „Bedienaar des Goddelijken woords binnen dese stad” die verklaart daarvoor schuldig te wesen aan Jan **Geursen** en Agneta van Hockgeest, echteluyden, de som van negen duizend achthonderd gulden, welke betaald werden $\frac{1}{3}$ part contant, $\frac{1}{3}$ op 1 Nov. e.k. en het laatste $\frac{1}{3}$ part op 1 Mei 1715. De koopsom was dus opgelopen in deze vijf jaar van f 6000 in **1710** tot f 9800.

Mogelijk was toen de verbouwing van het perceel ter hand genomen, waardoor het zijn tegenwoordige aanzien kreeg. De Voorl. Mon. lijst stelt de Lod. XIV klokgevel op ca. 1700.

De dan volgende acte van overdracht stelt in het licht, dat bij testament van 28 **Aug.** 1721 door Ds. Johannes D'Outrein het huis aan zijn dochters Charlotte Amelia en Judith Helena, ieder voor de helft, werd toebedeeld. Bij scheiding der nalatenschap van Charlotte Amelia, die ongehuwd gestorven was, werd ingevolge haar testament van 26 Juli 1730, haar deel voor de helft toegewezen aan Franciscus Drijfhout, de echtgenoot van genoemde Judith Helena D'Outrein, in leven **bedienaar** des goddelijken woords te Deventer en Ds. Abraham Jacob **Schluyster** V.D.M. te Zutphen, echtgenoot van Catharina Geertruyd D'Outrein, zuster van de twee vorengenoemden. In 1750 dan verkopen de beide zusters, Judith Helena is dan weduwe, de een voor haar vierde part, de laatste voor haar drie vierden part, het huis, als vroeger omschreven, aan Pieter Adriaanse en **deszelfs** huysvrouw Suzanna de Boek voor f 7525,— contant.

Putte ik deze gegevens uit de koopbrieven, Dr. Breen vermeldt Johannes D'Outrein als de bekende predikant wiens theologische werken, vooral zijn verklaring van de Heidelbergse Catechismus

¹⁾ Volgens de koopbrief van 1624 (ten name van Chergeant) waren lendenen a.d. Westzijde **Jeuriaen** de Wijse en a.d. O.zijde 't erf „gecocht bij Engel Janssoen.”

²⁾ Breen noemt als sterfjaar 1655, Mr. A. Dozy echter in genoemd Ad. **jaarb.** p. 76, het jaar 1650. Gezien Breen mededeelt, dat de wed. enkele jaren later het huis overdraagt en dit volgens de koopbrief in 1655 geschiedde, mogen we, ook blijkens hetgeen verder omtrent de familie Sergeant in dit jaarboek wordt vermeld, 1650 aanhouden.

³⁾ De koopbrief van 1687 ontbreekt. De naam Jean du **Pire** treft men reeds in 1617 aan bij van Dillen — Bedrijfsleven en Gildewezen van Amsterdam.

⁴⁾ Nog in 1796.

nog niet zijn vergeten en die, als gematigd Coccejaan, tot op zekere hoogte een aanhanger was van de filosofie van Descartes. Tot zijn overlijden op 24 Februari 1722 heeft D'Outrein het huis op de Westermarkt bewoond. De weduwe van Pieter Adriaanse maakte 20 Febr. 1773 haar testament en op 15 Juli 1776 (Breen noemt abus. 1773) werd, in opdracht van de executeurs harer nalatenschap, het huis in publieke veiling verkocht voor f 8500,—. Eigenaar werd de „vermaarde” kunstkenner en verzamelaar Cornelis Ploos van Amstel Jacob Cornelisz. ¹⁾, die het echter niet zelf bewoonde, aldus Breen, die verder mededeelt, dat het omstreeks 1804 voor enkele jaren verhuurd was voor f 650,— aan Ds. J. L. Wolterbeek, dezelfde die in 1840 als oudste predikant der Nederlands Herv. Kerk een kerkelijke rede hield bij de inhuldiging van Willem II.

Over de latere eigenaars en koopsommen zijn mij geen gegevens bekend. Uit het Makelaarsweekblad van 29.11.49 bleek mij, uit een artikel van de heer L. C. Schade van Westrum, dat in 1918 de heer W. G. Schijffelen de eigendom verwierf en er zijn makelaarskantoor vestigde. Vermeldt de heer De la Fontaine Verwey dat Dr. Breen heeft gevonden, dat Descartes op de Westermarkt 6 gewoond heeft, de heer Schade van Westrum noemt de heer Schijffelen, de redacteur van het Mak. Wbl., als degenen bij wie het vermoeden rees, dat de Franse filosoof in zijn huis had vertoefd, welk vermoeden bij onderzoek ter archieve(mogen we aannemen door Dr. Breen) werd bevestigd ²⁾. Nu er plannen zijn de gevel van dit huis „De Ree” genaamd en eerder „St. Jacob” te restaureren, mogen we hopen, dat ook de naam weer wordt aangebracht, waaronder het huis ten tijde van Descartes bekend was en oorspronkelijk daaraan gegeven is door Thomas Jacobsz. Sergeant. Zoals we dat niet enkel bij event. restauraties steeds gaarne zouden zien gebeuren maar, het initiatief van de heren C. Visser en A. E. d'Ailly hervattende, wier pogen in 1937 en 1939 in vele gevallen succes had ³⁾, zouden wij willen pleiten tot het weder aanbrengen van een naamsteen waar dat verantwoord is.

H.W. ALINGS.

AMSTERDAM VOOR EN DOOR VREEMDE OGEN

De deelnemers aan het van 27 Augustus tot 2 September j.l. te Amsterdam gehouden internationale congres voor Stedenbouw en Volkshuisvesting werden van Gemeentewege o.a. verblijd met een door de Stadsdrukkerij smaakvol uitgevoerd album over Nederlands hoofdstad. Nadat de lezer op een negental gedateerde plattegronden de stad heeft zien groeien, geeft een keur van foto's met instructieve Engelse en Franse bijschriften een veelzijdig overzicht van Amsterdams „Townplanning and Housing”.

De Londense stedenbouwkundige H. Dennis Jones, die wekenlang met fiets en camera door Amsterdam zwierf, schreef ter gelegenheid van dit congres in de Augustus- en Septemhernummers van *The Geographical Magazine* twee artikelen over onze stad. Als steeds in zulke beschouwingen is het verrassend te lezen hoe een ontvankelijke vreemdeling Amsterdam ondergaat, vooral wanneer pen en camera zo onbevangen worden gehanteerd als hier.

In het eerste artikel, getiteld „Amsterdam: the Well-Planned City”, verwondert de schrijver zich over het harmonisch samenvloeden van schrille contrasten, zoals de strakke Rijksverzekeringsbank en de twee kwistig gesierde bruggen in haar onmiddellijke nabijheid. In de Churchill-laan met haar hoge stoepen, dubbele rijweg en bomen ziet hij een navolging van de Keizersgracht, waarbij alleen het water door plantsoen is vervangen!

Voor het tweede artikel, getiteld „Amsterdammers”, gaven natuurlijk o.a. de draaiorgels, de hijsbalken en het verkeer (de „duiventil” op de Munt noemt hij een „futuristic design”!) stof tot schrijven. Verrassend en bepaald niet vleiend is het oordeel over de tred van de Amsterdamse vrouw: „I once sat for half an hour with an English friend at the bottom of a staircase in a block of offices. Earh time we heard an elephantine tread it turned out to be a woman, and when we heard a noise which by comparison sounded like a mouse it was always a man”. Voorts schijnen de Amsterdammers te veel naar hun duiventil gekeken te hebben, getuige de volgende kostelijke vergelijking : „In the cool of the evening, in crowded districts like Kattenburg, you see rows of unmoving heads stuck out of open windows, like silent doves in a dovecot”.

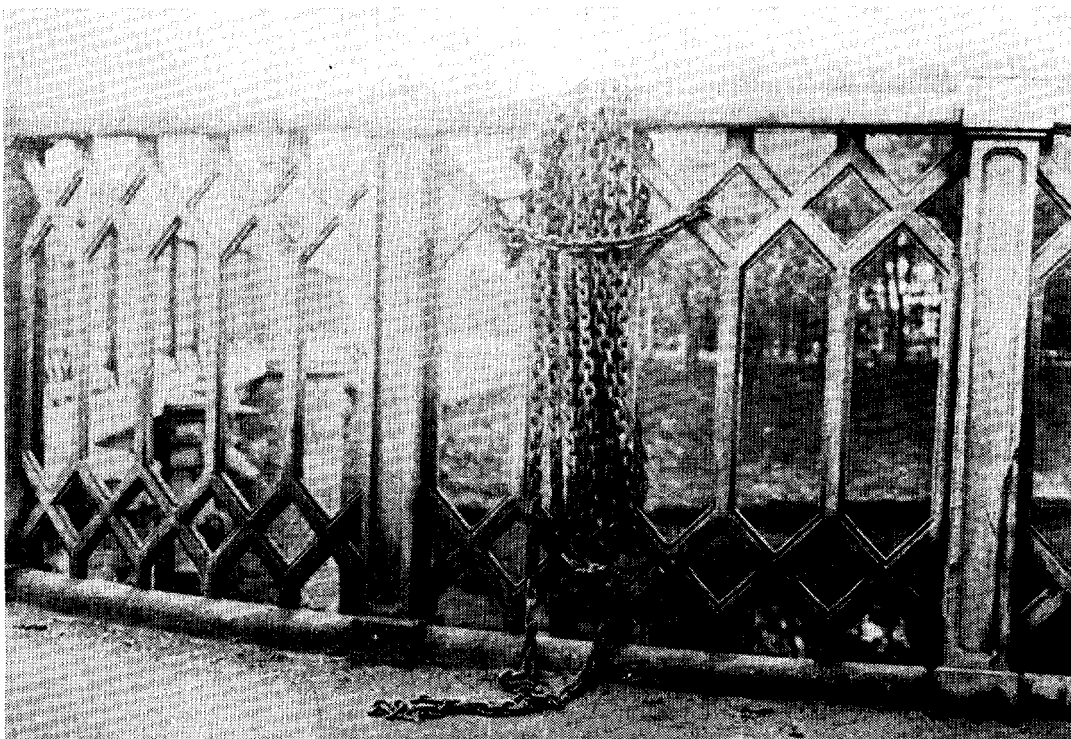
s. v. W.

1) Zie over hem en zijn werk o.a. Maandblad Amstelodamum 7e Jaarg. 1920 bl. 94 overgenomen uit de Haagse Post van 7 Aug. 1920.

2) De heer Sch. v. W. spreekt over Thomas Sergeant i.p.v. Thomas Jacobsz. Sergeant en noemt ook hem een filosoof.

3) Zie Maandbl. Ad. 24e jg. bl. 44 en 136 en 26e jg. bl. 6.

JODENKETINGEX

Sabbathketting aan de brug over **Buitensingelgracht** vóór Leidseplein

Naar aanleiding van de vraag van Bl. **betreffende** de Jodenkettingen en de uiteenzetting daarover van Dr. J. Meyer, in ons maandblad dd April 1950, zond ons lid, de Heer J. J. G. Vriese ons de hier gereproduceerde foto van de Sabbathketting die destijds aan de brug over de **Buitensingelgracht**, voor het **Leidseplein**, hing. De foto werd in Mei 1906 genomen. Ten **dienste van belangstellenden** wijst hij erop dat in het Algemeen Handelsblad van 10 Mei 1906 en in het Centraal Israëlietisch Weekblad van December 1912 artikelen aan deze materie zijn gewijd.

ZONDERLINGE KUNSTWERKEN

Enige tijd geleden vond ik op een auctie een klein, halfvergaan boekje, dat mijn aandacht trok, doordat het betrekking had op de bouwkunde. De titel luidt : „Verzameling van **Konst-stukken**, staande onder differenten glaze Stolpen en zonder Stolpen, zijnde verscheide Stukken op eene vreemde wijze in elkander gewerkt, dør meest betrekkelijk tot de Bouwkunde, gemaakt door Jan **Willemsz**, Meester Timmerman te Amsterdam, woond op de Botermarkt by de **Reguliersdwarsstraat**”.

De verzameling bestond uit 26 stuks, **gemerkt** A-Z. Aan de beschrijving der kunstgewrochten gaat een aanwijzing vooraf, „welke soorten van Hout, Steen en Ivoor in de volgende stukken in en door malkander gewerkt zijn” ; te **weten** : „Nootboomhout door Linde, **Ulsehout** door Nootboom, Palmboom door Nootboom. Purper door Nootboom. Ebbehout door Ivoor. Ivoor in Ebbehout. Steen in Ulsehout. Steen in Lindehout. Steen door Palmboome. Appelboom door Steen. Linde door Nootboom. Nootboom door Ulse. Nootboom door Mahonie. Ulse door Purper. Ivoor door Nootboom. Ulse door Steen. Linde in Steen. Palmboome door Steen. Steen door Steen”.

Deze aanwijzing geeft al een idee van het karakter van dit soort rariteiten, maar de afzonderlijke

beschrijvingen brengen ons eerst recht in verbazing. Zo lezen wij van kunstwerk E: „Zijn vier ronde Ringen, alle door elkander gewerkt, doch allen even groot, maaken een Spheer. Op zyn ingelegdeu Standaard en Voet”.

Interessanter echter is de Teerling of Cubiek onder R. beschreven: „Is een extra fraaije Teerling of Cubiek, van ebbenhout met verscheiden sneeden allen beleid met palmhouten Plaatzen, dienende om aan te tonen hoe verre men een gebouw of stuk Werk van anderen kan wegneemen, en het boven lichaam kan blyven staan, zonder dat men hetzelfde behoefte te vangen of te stutten, en zulks op vier differente manieren ; deeze Cubiek staat op een roosehout Bassement of Plint, hetwelk altyd aantoonst of 't waterpas staat, of niet: boven op deeze Cubiek is geplaatst op drie bolletjes een van turks palmhouten Kegel, met vier sneeden, als : een Sector (Kegelsneede), Ellips (Eyronde), Hyperbol (Wasschende Sneede) en Parabol (Brandsneede), allen beleid met ebbenhout; boven op de punt van de Kegel, staat een palmhouten Bal met een ebbenhouten Middellyn, en kan in vijf stukken uit elkander worden geschroeft, zo dat dit stuk bestaat uit zestien stukken”.

Tenslotte halen wij de beschrijving aan van het werkstuk sub U, dat een goocheltoertje op het gebied van hang- en sluitwerk genoemd mag worden. „Is een fraai Toverkistje van mahonie-hout, rondom ingelegd met zwarte ebbenhouten Banden met witte Hoekjes, welk Kistje op eene geheel vreemde wijze moet opgedaan worden, zo dat men niet kan zien waar 't zelve open gaat, en pronkt met de naam van den Maaker.

In dit Kistje legt, No. 1. Een nooteboome Kinier met twee bogten, diend voor een deur, die aan weerszijden opgedaan kan worden. No. 2. Is een ordinair hoog Bogtkinier, van tweederlei hout, om aan te toonen, dat het niet uit een stuk is gemaakt, en echter zonder schroef, klinknagel of boutje in elkander zit, en draait zoo gemakkelijk als een ander Kinier. No. 3. Zijn drie Cubiekjes waar van twee aan elkander zitten gewerkt, uit een stukje wit hout, waarover een derde gebragt is van bruin hout, dat net even groot is. No. 4 Is een Kruisje, om aan te toonen dat al de voorgaande doorgestookten stukken zuiver uit zoo veele stukken zyn als men zien kan. 't Zelve is gemaakt tot een Proef”.

De vraag is, waar is dit kabinet gebleven, zijn er nog afzonderlijke stukken van over.

Mej. Dr 1. H. van Eeghen was zo vriendelijk nadere gegevens te verschaffen over Jan Willemsz en wel:

Hij leefde van 1 Januari 1746—17 Mei 1811. Op 31 Oct. 1780 werd hij lid van het timmerliedengilde. Het huis op de Botermarkt was het tegenwoordige Rembrandtplein 10.

Het bleek mij, dat er nog enkele andere exemplaren van het boekje, zelfs in een overdruk (het beleeft dus herdrukken !), bestaan. J. P. M.

DE OUDE PORTUGEES-ISRAELITISCHE BEGRAAPPLAATS BIJ GROET

Als kind, omstreeks dertig jaar geleden de zomervacantie te Schoorl doorbrengend, werd mij door mijn landelijke speelkameraadjes een terrein, liggende aan de voet van de duinen, ten Westen van de weg naar Groet, ongeveer halverwege tussen het Hotel „de Roode Leeuw” en de ingang van de Munnikenweg, aangeduid als „het Jodenkerkhof”. De minder elegante benaming, die, blijkens het artikel van de Heer Meyer in „Amstelodamum” van Juni j.l., in 1874 uit de volksmond werd opgetekend, heb ik niet horen bezigen. Het lijkt mij wel weinig waarschijnlijk dat de Castro's emendatie aan de dorpsjeugd bekend was. Als dit terrein de oude Portugees-Israelitische begraafplaats is geweest, heeft deze zich dus vrij ver van het dorp Groet en in de onmiddellijke nabijheid van het dorp Schoorl bevonden. MR. A. N. KOTTING.

VAN DE BOEKENTAPEL

GEDENKBOEK DER KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST TER GELEGENHEID VAN HAAR HONDERD-JARIG BESTAAN 7-8-9 J U L I 1949 (J. H. de Bussy, Amsterdam).

Amsterdam, waar de hoofdzetel van deze honderd jaar oude jubilerende maatschappij is gevestigd, komt wel is waar slechts zijdelings, maar toch vele malen voor in dit mooi uitgegeven gedenkboek, dat een reeks van in-

teressante artikelen bevat, die alle aspecten van de geneeskunde en natuurlijk ook van de geschiedenis der maatschappij gedurende de eeuw van haar bestaan belichten. Speciaal op Amsterdam betrekking heeft het laatste vlot geïllustreerde hoofdstuk „Indrukken van het eeuwfeest van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst” van Dr. A. Melchior, maar vooral hoofdstukken als die van E. J. van der Linden over de bibliotheek van de maatschappij, een unieke ver-

zameling, ondergebracht beneden in de Amsterdamse Universiteits Bibliotheek, en van wijlen Prof. Dr. Cornelia de Lange — de persoon waarborgt al een Amsterdamse inslag — over de vrouwelijke artsen in Nederland bevatten veel wetenswaardigs voor onze stadgenoten.

I. H. v. E.

D. H. de Castro: DE SYNAGOGE DER PORTUGEEES-ISRAËLIETISCHE GEMEENTE TE AMSTERDAM. Ter gelegenheid van het 275-jarig bestaan dezer synagoge opnieuw uitgegeven en aangevuld door Dr. J. Meyer, bibliothecaris van Ets Haim. 1950 Amsterdam 5710.

Op 24 Juli 1950 werd in de geheel met kaarsen verlichte synagoge een herdenkingsdienst ter gelegenheid van het 275-jarig bestaan van het gebouw gehouden. Enige tijd later verscheen het bovengenoemde gedenkboek, rijk geïllustreerd. Hierin is een belangrijk fragment van het boekje van H. de Castro van 1875 als tweede hoofdstuk opgenomen: „den tempel der Jooden tot Amsterdam.” Dr. J. Meyer, kenner bij uitstek der Joodse geschiedenis, heeft niet alleen dit hoofdstuk voorzien van een aantal noten, maar ook drie nieuwe hoofdstukken geschreven, en wel het eerste hoofd-

stuk over de voorgeschiedenis, „Jodenkerken op Vlooyenburg”, een verwerking van later aan het licht gebrachte bronnen en *gegevens*, het derde hoofdstuk, „de snoge tussen twee eeuwwisselingen”, interessante, zij het min of meer losse beschouwingen over de geestelijke, sociale en culturele kant van de geschiedenis der Amsterdamse Portugese Joden in de 19de en ook 20ste eeuw, zo o.a. over de verhouding tot de Duitse Joden, tot het Zionisme, tot de kunst, literatuur en wetenschap, over de maatschappelijke positie, Portugese elementen in hun taal enz., en tenslotte een vierde hoofdstuk over de droeve gebeurtenissen sedert 1940. Onder de bijlagen zijn opgenomen een artikel van A. A. Vaz Dias over Elias Bouman, de architect van de synagoge, overgenomen uit ons maandblad van 1934, het oordeel van Prof. Ariens Kappers over de raskenmerken en het advies van Prof. Van Bemmelen over bio-genealogie der Portugees-Israëlietische Joden. Het is jammer, dat de interessante herdenkingstentoonstelling in het Stedelijk Museum reeds tot het verleden behoort, daar zich geen betere illustratie van het bovenvermelde liet denken dan de rijke schat van het daar verzamelde materiaal. De uitstekend gedocumenteerde catalogus hiervan zal echter de herinnering ook daaraan levendig houden.

VRAGENBUS

De Heer A. A. Kok vraagt of een onzer leden weet of de plattegrondtekening van de Nieuwe Kerk, gemaakt door Joost Jansz Beeldsnijder, Bilhamer groot 57 blz. nog bestaat er waar deze is.

Voor het verkrijgen van een overzicht van het

werk van Gerrit Lamberts (1766—1850) zal ons medelid, de heer A. M. van de Waal, Willemsparkweg 163, het zeer op prijs stellen, indien leden die in het bezit zijn van tekeningen, etsen of schilderingen van Lamberts, hem daarvan opgave willen verstrekken.

KLEINE VONDSTEN

N.N. OF DE VROUW IN DE VUURHAARD, OP HET STADHUIS. In het oudste leverantieboek van de stadsdrukkerij vinden wij naast gewone hoofden, als b.v. assurantiekamer, bureau, commissie van de 6 procento, dit wonderlijke opschrift: N.N. of de vrouw in de vuurhaard, op het stadhuis. Blijkens de aard van het geleverde drukwerk — in September 1806 300 beschrijvingen van de antiquiteitenkamer

op het stadhuis à $\frac{3}{4}$ stuiver voor f 11.5.— en in November nog eens 225 beschrijvingen voor fS.8.12 — was het een vrouwelijke suppoost op de kamer, waar de rareiten waren verzameld. De vrouw zal in de grote open haard haar vaste plaats hebben gehad en daaraan haar eigenaardige en weinig officiële naam in het boek van de stadsdrukkerij hebben ontleend!

I. H. v. E.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

NAJAARSEXCURSIE

De Woensdagmiddag 15 November a.s. te houden najaarsexcursie zal de leden in de gelegenheid stellen tot het bezichtigen van het bedrijf en het onlangs geopende museum der N.V. „Werkspoor” op Ooslenburg. Alle leden hebben het recht één introductie mede te nemen. Aanmelding, met opgaaf van al of niet deelnemen van introductie, vóór 25 October bij de heer L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124, Amsterdam-Z. Deelnemers ontvangen nog nader bericht omtrent plaats en tijd van samenkomst.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

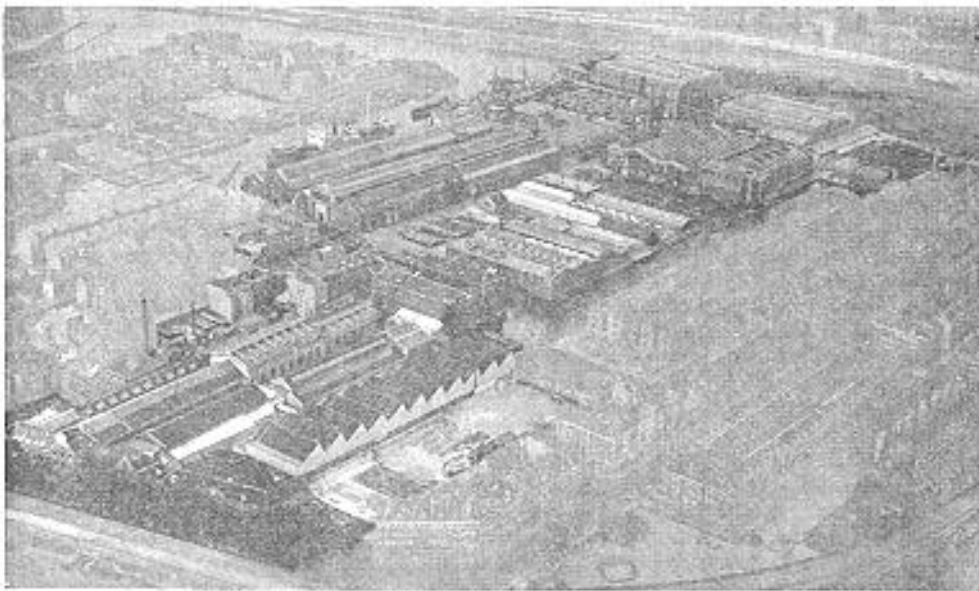
NOVEMBER 1950

WERKSPoor N.V.
Machinefabriek te Amsterdam.

De Werkspoor N.V. deelt ons mede:

Oostenburg, het meest Oostelijk gelegen „eiland”, was vóór de Franse revolutie het domein van de Oost-Indische Compagnie. Daar was — naar de **IJzijde** — de scheepswerf der Compagnie gevestigd en daar bevonden zich de talrijke werkplaatsen en magazijnen, nodig voor het toerusten en uitrusten van de zeilschepen, die de verre reis naar Oost-Indië gingen maken. Grote bedrijvigheid heeft er **geheerst** door de vele schepen, die werden gebouwd en door het grote aantal schepen, dat hier reisklaar werd gemaakt.

Doch na een periode van verval kwam het einde van de Oost-Indische Compagnie en **daarmede** tevens het einde van de welvaart en bedrijvigheid op Oostenburg. In de jaren na de Franse revolutie moet het een desolate boel geweest zijn, vooral toen in 1822 het trotse Zeemagazijn door verwaarlozing en door overbelasting der zolders instortte. Allerlei gebouwen waren nog aanwezig, doch het heeft tot 1827 geduurd, alvorens zich een gegadigde aanmeldde.

Machinefabriek van Werkspoor N.V. op Oostenburg te Amsterdam.

(Luchtfoto K.L.M.)

Deze gegadigde was Paul van Vlissingen, die, als Directeur van de Amsterdamsche Stoomboot Maatschappij, de behoefte gevoelde aan „de inrichting en instandhouding van een smederij en een werkplaats voor de reparatie van stoommachines” en daartoe van de Domeinen huurde de oude Rokerij van de Oost-Indische Compagnie, gelegen aan de Nieuwe Vaart. Deze huur kwam tot stand op 9 Februari 1827, welke datum aangenomen wordt als de stichtingsdatum van de fabriek, waaruit later Werkspoor is gegroeid.

De door Paul van Vlissingen in 1827 begonnen fabriek, sinds 1828 de Commanditaire **Societeit** Paul van Vlissingen en Dudok van Heel, heeft zich goed ontwikkeld via allerlei perioden van bloei en andere perioden van moeilijkheden. Geleidelijk werd geheel Oostenburg bezet met gebouwen en werkplaatsen van de fabriek en het „eiland” werd zelfs te klein, zodat in 1913 een aparte Wagon- en Bruggenfabriek te Utrecht werd ingericht.

Van de vele gebouwen der Oost-Indische Compagnie zijn er slechts een tweetal bewaard gebleven; de rest is geheel verloren gegaan, zowel door verval, als door de noden van de zich uitbreidende fabriek. Die beide gebouwen zijn het fraaie gebouw van de Oost-Indische Lijnbaan, gelegen aan

de Oostenburgergracht (het z.g. „Suyckerhuys”), dat binnen afzienbare tijd gerestaureerd zal worden en het kloeke, doch architectonisch niet belangrijke pakhuis uit het begin der 18de eeuw, midden op het eiland gelegen, in de wandeling „Stelplaats 4” genaamd, dat geheel in de fabriek is opgenomen en gedeeltelijk als werkplaats, gedeeltelijk als cantine en tekenkamer is ingericht. Het pas gerestaureerde gebouwtje op de hoek van de Oostenburgergracht en Conradstraat, dat thans is ingericht als Werkspoor-Museum, was het gebouwtje van de Admiraliteitslijnbaan (naast de Oost-Indische lijnbaan gelegen) en dateert dus ook uit de glorie-tijd van Oostenburg. Van de ongetwijfeld zeer interessante geschiedenis van de fabriek, die thans Werkspoor heet, is, door enige branden die hebben gewoed en die laatstelijk in 1868 het gehele archief hebben verwoest, heel weinig bekend, alsook van het wel en wee van de overblijfselen der Oost-Indische Compagnie. Zij, die zich voor deze geschiedenis nader mochten interesseren, verwijzen wij naar de beide boeken van dr. M. G. de Boer „Geschiedenis der Amsterdamsche Stoomvaart” en „Honderd jaar machine-industrie op Oostenburg” (gedenkboek 1927). Bij graafwerk op het terrein komen steeds weer voorwerpen naar boven, die aan de tijd der O.I.C. herinneren en die, althans gedeeltelijk, een plaats in het Museum hebben gevonden.

In haar geschiedenis heeft Werkspoor haar vleugels zeer wijd uitgeslagen. Allereerst wat haar productie betreft: stoommachines, apparaten en installaties voor de suikerindustrie (Paul van Vlissingen was in Indië geweest en met een plantersdochter getrouwd), locomotieven (de eerste vijf „stoomslepers” werden in 1839 reeds besteld, doch het heeft tot het begin dezer eeuw geduurd alvorens de Nederlandsche Spoorwegen regelmatige opdrachtgevers werden), dieselmotoren (sinds 1903, thans een van de hoofdproducten), pompen, ventilatoren, turbines, ketels, om slechts enkele producten te noemen; en dan de sinds 1913 te Utrecht vervaardigde bruggen en andere staalconstructies en wagons. Doch ook wat afzetgebied betreft, heeft de fabriek steeds wijder gebied gevonden. Niet alleen omdat de met door haar stoommachines en later dieselmotoren uitgeruste schepen alle wereldzeeën hebben bevaren (en nog bevaren!), maar ook omdat van het begin van haar werkzaamheden af, de export werd beoefend.

Nog in andere opzichten kan Werkspoor trots zijn op haar bijna 125-jarige geschiedenis, en wel door haar sociale ontwikkeling, waarbij zij steeds tot de toonaangevende bedrijven in Nederland heeft behoord. Wij willen thans alleen slechts het leerlingwezen noemen, dat al zeer lang toonaangevend in den lande is en waaraan reeds Paul van Vlissingen — zij het in primitieve vorm aandacht schijnt te hebben besteed.

Dit overzicht van de geschiedenis en de ontwikkeling van Werkspoor beoogt in het geheel niet volledig te zijn; het is slechts gedacht als een schematische inleiding voor hem, die de fabriek komt bezoeken.

Door de uitgebreidheid van het productie-programma en de veelheid van bewerkingen, die ieder product in allerlei stadia moet ondergaan, is het voor een leek op technisch gebied niet gemakkelijk de schoonheid van het bedrijf en de grote vakmanschap, die hier op vrijwel iedere plaats gevraagd wordt, te doorgronden. Tot hem spreekt nog het meeste de grote-motoren stelplaats, waar het machtige eindproduct gemonteerd wordt, of de Smederij, waar het grove materiaal zijn eerste bewerking ondergaat. Maar ook de leek zal, als hij zijn ogen goed de kost geeft, onder de bekoring komen van het vak (of beter, van de tientallen vakken!), dat hier beoefend wordt. Ook hij zal beseffen wat het zeggen wil om uit het materiaal een machine te vervaardigen, die door technische vervolmaking en door uiterste nauwkeurigheid de prestaties levert, die van een moderne „zelfbeweger” gevraagd worden; of wat het zeggen wil om uit de plaat de ketels en apparaten op te bouwen, die de moderne industrie behoeft. Het gaat er daarbij om door de grofheid, de hardheid en de weerstand van het materiaal heen en vaak ook door het lawaai heen, te zien en te beseffen hoe fijn en secuur uiteindelijk alles in elkaar grijpt. Tenslotte is de fabriek een atelier waar de vakman meestal uit de hand en altijd met het hoofd de stof bewerkt, steeds op de grens van de technische mogelijkheden.

De technicus, zelf vakman, ziet natuurlijk gemakkelijker door dat alles heen en voor hem zullen andere dingen boeiend zijn, temeer daar hij begrip zal hebben van de speciale eigenschappen van het materiaal en de bewerkingen.

En achter dat alles staan de werkers, die men niet ziet: de ingenieurs, de constructeurs en de mensen van research-afdelingen en laboratoria.

In korte trekken hebben wij zo een indruk willen geven van wat Werkspoor is. Wij besluiten met nog mede te delen, dat de totale personeelsbezetting van Werkspoor N.V. (Amsterdam en Utrecht) circa 8500 bedraagt, waarvan circa 3000 werklieden in de Machinefabriek te Amsterdam.

Wij wensen onze aanstaande gasten een aangenaam bezoek!

DE AFBRAAK VAN DE EILANDSKERK, EN WAT DAARBIJ AAN DE DAG KWAM.

De sloping kwam niet onverwacht. Reeds elf jaar geleden was de Eilandskerk gesloten, niet wegens ontvolking van het stadsgedeelte waar ze stond, maar omdat men het niet verantwoord achtte er nog langer een menigte mensen te laten samenkomen.

Een onderzoek naar de fundering had uitgewezen, dat de kerk naar de kant van het water aan het schuiven was, en herstelwerkzaamheden een groot kapitaal zouden kosten. Bovendien was de kerk van de monumentenlijst afgevoerd, zodat het Rijk niet om hulp kon worden aangesproken. En gesteld dat met grote opofferingen de kerk nog zou worden gerestaureerd, dan zouden nog altijd de treinen blijven daveren over het viaduct, dat vlak langs het Bickerseiland loopt en de grond gedurig in trilling brengt. Daar was geen vechten tegen: de Eilandskerk werd opgegeven. Toen ze zou gebouwd worden (ter vervanging van een houten hulpkerk) is men niet fortuinlijk geweest bij de keuze van de grond. Het terrein op de hoek van de Bickersgracht en de Eilandsgracht mocht dan al geschikt zijn om er werven, loodsen en burgerhuizen op te bouwen — het was te slap om een vrij zware kerk te kunnen dragen, vooral aan de westzijde.

De ontwerper van de kerk (hoogstwaarschijnlijk de stadstimmerman Willem van Diede) heeft er wel iets van begrepen, want juist aan de westzijde werden tussen de pilaren en de buitenmuur dwarse dammen gemetseld, en de westelijke fundering is extra zwaar gemaakt. Bovendien kreeg de kerk een geheel houten kap, en geen stenen gewelven. Midden op die kap verrees een houten koepeltorentje, voorzien van uurwerk en klok.

De kerk is in gebruik genomen op 9 December 1736.

Op bijzondere kunstwaarde heeft ze nooit aanspraak kunnen maken, maar de Eilandskerk was toch lang niet lelijk. Een beetje zwaar, maar overigens goed van verhoudingen; het koepeltorentje bracht wat leven in de nuchtere voorgevel, op het plein stond een grote iep, vóór het plein lag een lange houten brug over de Eilandsgracht, in de naaste omgeving stonden middelgrote en kleine huizen, en de achtergrond vormde een fraai décor met al die levendige werven en pakhuizen.

Inwendig was de kerk eenvoudig en stemmig.

Twée rijen zandstenen pilaren met dorische kapitelen beheersten de hele ruimte. Preekstoel en banken hadden niets bijzonders, en een orgel was er nog niet. De kleuren vormden een harmonisch geheel: bruin de kap ¹⁾ en het meubilair, witgekalkt de muren, groenachtig de glazen, roomkleurig de pilaren, blauwgrijs de zerken, en blinkend geelkoper de kaarsenkronen.

Het was de kerk van een hard werkend, nuchter volk, zonder aspiraties op het gebied van kunst, maar met een aangeboren zin voor verhoudingen.

Die westelijke eilanden: Prinseneiland, Bickerseiland en Realeneiland, vormden eigenlijk een wereldje apart. Ver van de deftige grachten met weelderige dubbele huizen; ver ook van de mooie hoge torens en fraai versierde kerken. Op de westelijke eilanden zag men rommelige, rumoerwerkende bedrijven in actie, zoals scheepstimmerwerven, smederijen en lijnbanen. En dan al die pakhuizen, waarvoor geregeld gelost en geladen werd! Daarachter liep de stadsmuur met de singelgracht, en aan de overkant . . . was het vredige stille boerenland? Geen sprake van: aan de overkant wemelde het van de houtzaagmolens; ertussendoor stonden een paar moutmolens, en verder werd de westelijke oever van de singelgracht ingenomen door werven en lakenramen. De mensen die daar woonden, gingen, voorzover ze Hervormd waren, naar de Eilandskerk, en menige molenaar werd daar begraven.

Men zal begrijpen, dat de westelijke eilanden een grote aantrekkingskracht uitoefenden op schippers. In de grafboeken en begraafboeken van de Eilandskerk vinden we herhaaldelijk achter een naam vermeld: schipper, binnenlandvaarder ²⁾, of schipper om de west. Slechts enkele malen komt er een „schipper op Oostindien” voor.

Tevens blijkt, dat vele bewoners afkomstig waren uit Friesland, of van de eilanden in de Zuiderzee en van de Wadden-eilanden.

Een ander slag van mensen waren de Haarlemmerdijkers, de bewoners van de winkelstraat in dit stadsgedeelte. Daar vond men een enkele juwelier, chirurgijns, en natuurlijk handelaars in scheepsbenodigdheden, koperaslagers, zilversmeden, boekverkopers — kortom, de hele handel-drijvende middenstand was er vertegenwoordigd. Maar *fijne* zaken schijnen er niet veel geweest te zijn.

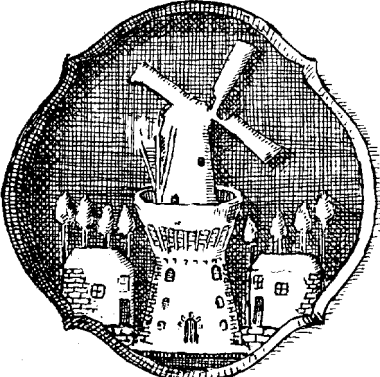
Ook uit het noordwestelijk deel van de Jordaan komen er mensen naar de Eilandskerk; die is voor hen dichterbij dan de Noorder.

Geen betere bronnen om zo'n buurt te leren kennen, dan de vloer van de kerk en de bijbehorende

¹⁾ In latere tijd groengrijs geverfd.

²⁾ Tot de binnenlandvaarders werden ook de kustvaarders gerekend.

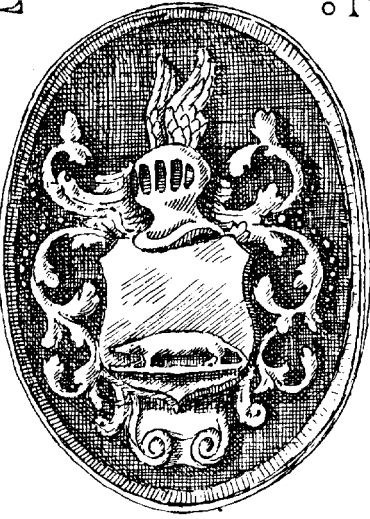
HENDRIKIE VERMEULEN
 OBITUARY ANNOTATION
 BEGRAVEN DEN 22 DATO

HENDRIK VERMEULEN
 OBIT 2 OCTOBER ANNO 1787
 BEGRAVEN 8 DATO

106

72 . N

1

Eilandskerk.
 (Middenvak)

Werk van de familie
 Otter, ± 1737.

B. Bijtelaar 1950

boeken. De grafzerken, de grafboeken en de begraafboeken spreken een taal, even duidelijk als schilderijen en gravures. Zo ook de zerken van de Eilandskerk.

Ik heb er deze zomer menig uur doorgebracht met het opmaken van een lijst van alle zerken in de Eilandskerk, waarbij voor de eigen graven tevens de verschillende eigenaars vermeld worden ¹⁾. Ook zijn de twee zerken met beeldhouwwerk (de enige in een kerk met ruim vijf-honderd graven!) in tekening gebracht.

Het is wel een bewijs voor de nuchterheid en de eenvoud van het volk op de westelijke eilanden, dat men in hun kerk slechts één zerk met een wapen vindt, één met een molen, ongeveer drie met merken, en dat de andere stenen geheel zonder versiering zijn. Vele hebben tenminste nog een opschrift of een paar initialen, maar het aantal zerken zonder opschrift is ook niet gering.

Zerk voor zerk afzoekende, ziet men hoeveel meer animo er was om in de middenkerk een graf te kopen, dan aan de oost- en de westzijde. Een graf aan de westzijde, waar het grondwater misschien hoger stond, en waar de fundering immers zo bijzonder verstevigd had moeten worden, werd slechts geaccepteerd wanneer niets anders te krijgen was.

De graven in de Eilandskerk waren dan ook belangrijk goedkoper dan die in de Oude en Nieuwe Kerk. Vandaar, dat men in de Eilandskerk zuinige mensen van de grachtengordel begraven vindt, alsook kleine zelfstandigen uit de binnenstad, voor wie een graf in de kerk in hun onmiddellijke nabijheid te duur uitkwam. En ook vindt men de zerken van enige rijke lieden, die niet op de westelijke eilanden woonden, maar voor wie de Eilandskerk de kerk van hun kinderjaren was geweest, of die er een of ander ambt hadden bekleed.

Behalve grafzerken vond ik nog iets anders: een aanzienlijk gedeelte van het archief van de Noorderkerk, weggeworpen door de slopers op een grote vuilnishoop, temidden van allerlei afval. Hoe al die documenten van de Noorderkerk daar kwamen? Vermoedelijk heeft de zaak zich als volgt toege dragen: De Noorderkerk werd, wegens toenemende ontvolking van de Jordaan, in 1929 gesloten. Een der kerkmeesters, die graag in oude documenten mocht speuren, en die ook kerkmeester van de Eilandskerk was, meende het zijns inziens belangrijkste deel van het archief der Noorderkerk veiliger in de Eilandskerk te kunnen opbergen, en hij heeft het er gelaten ook toen de Noorderkerk in 1941 heropend werd. Vóór het einde van de oorlog kwam deze kerkmeester te overlijden, en toen wist niemand meer van de verborgen papieren af. Totdat de werklieden ze ontdekten bij het slopen van een bank, waarin een kast was aangebracht. De bergplaats was niet bepaald safe geweest: het papier was nat en beschimmeld. Op de vuilnishoop dus met die oude vieze rommel!

Het Gemeente-Archief is zo vriendelijk geweest, al deze papieren te laten drogen, strijken en netjes te ordenen. Ze berusten thans in het archief van de Hervormde Gemeente in de Nieuwezijds Kapel.

Maar om tot de grafzerken terug te keren: bij dit artikel geven we de reproducties van twee zerken met beeldhouwwerk. Die met het wapen is van de familie Otter. Oorspronkelijk schijnen ze schippers te zijn geweest, om zich eindelijk metterwoon te vestigen op het Bickerseiland. Daar exploiteerden ze de werf de Hoop aan de Bickerstraat, en één van hen wordt „meester mastenmaker” genoemd. Op hun wapen is een gaande otter afgebeeld.

Van de zerk met de hoge korenmolen valt minder te vertellen. Hendrik en Hendrikie Vermeulen, broer en zuster, woonden op de Haarlemmerdijk, zoals blijkt uit de opgaaft voor de Collaterale Successie, een belasting op nalatenschappen van personen, die kinderloos stierven. Het grafboek maakt ons niet wijzer over deze familie, want de Vermeulens komen er niet in voor; ze bezaten dus geen eigen graf. Van hem weten wij echter, dat hij korenfactor was en op 21-jarige leeftijd in 1737 lid van het korendragersgilde was geworden.

Voorts is er in de Eilandskerk een zerk, weliswaar zonder beeldhouwwerk, maar met een merkwaardig opschrift. Een van de eersten die in deze kerk begraven werden, was Dora Stuart, huisvrouw van Pieter de Dood. Op haar zerk kwam te staan:

HIER LEYD GESCHEYDEN / DOOR DE DOOD /
DE DOOD / ZIJN WAARDE EGTGENOOT /
HET EERST OUD LIJK / DAT OYT HIER DE AARD /
BEDEKT HEEFT / WAS DORA STCAARD.
OVERLEEDEN / 12 FEBRUARY / Ao 1737.

Het zal de lezer intussen wel duidelijk geworden zijn, dat we in de Eilandskerk geen graven van beroemde personen kunnen verwachten. Niettemin loont het de moeite om enige namen uit de begraafboeken te vermelden, bijvoorbeeld :

¹⁾ Deze lijst komt t.z.t. in het Gemeente-Archief.

Graf no.	NAAM ENZ.	Datum begraafboek
Oostzijde		
7	Christina Doove, schoolmatres	13- 3-1740
8	Jilles Bekouw, diaconie-schoolmeester	24- 4-1783
16	Ds. Johannes Cornelis de Vries, pred. te Lopikerkapel	14- 9-1824
16	Ds. Jan Brave . . . . . *	4-10-1859
35	Jan van der Burg, stads lakenmeter	16-11-1756
60	Barent de Vries, zilversmid	2- 2-1763
112	Evert de Blink, bode ter Thesaurie ordinaris	31-12-1748
112	Anthony de Blink, meester bakker in het Aalmoezeniersweeshuis	3- 1-1742
113	Willem van Rooijen , kunstschilder; woonde in de Kerkstraat.	23- 5-1742
Middelkerk		
10	Steven Hasebroek, voorzanger in de Eilandskerk	13- 2-1754
11	Adriaan van Gent, koster en gravenmaker van de Eilandskerk	12-10-1752
15	Ds. Johannes Lunterbosch, pred. te Koog op Texel	19- 9-1741
44	Gerbert Rebel	5- 4-1760
	Immetje Rebel, gehuwd met Johannes Brandt	7- 1-1822
	Johannes Brandt, stichter van de firma J. Brandt en Zoon	26- 2-1823
	Hendrik Brandt Johannesz.	29- 3-1852
	Pieter Proost, schoonzoon en medefirmant van J. Brandt & Zoon	11- 8-1864
72	Pieter Otter, eigenaar van de werf „de Hoop” aan de Bickerstraat	24- 9-1767
82	Familiegraf Jonker. Hendrik Jonker had het gekocht 17 Sept. 1816. Nog steeds bevindt de tot machinefabriek uitgegroeide smederij van de firma H. Jonker zich aan het Bickersplein.	
91	Pieter van Beerendregt, meter van de schepen	6-11-1766
92	Gerrit Kramer	7- 2-1852
	Hij schonk in 1848 aan de Eilandskerk een zilveren doopbekken en kan, en liet een som geld na, waarvoor men o.a. een avondmaalstel heeft laten maken; het is waarschijnlijk het zwaarste en kostbaarste van Amsterdam. Kramer had vroeger dicht bij de Eilandskerk gewoond; later was hij naar de Doelenstraat verhuisd.	
93	Dirk Bos, koster en gravenmaker van de Noorderkerk	13-12-1802
94	Ds. Didericus Tjeenk, emeritus pred. van Akkrum	3- 2-1808
106	Hendrikie Vermeulen	22- 7-1780
	Hendrik Vermeulen	8-10-1781
107	Johanna Maria Woudenberg, geh. met Ds. Bernard ter Haar (de bekende predikant-dichter)	27-12-1851
112	Frederik Overberg, koster van de Eilandskerk	3- 8-1781
121	Cornelis van der Oudermeulen, raad van Amsterdam 1790-1795, bewindhebber van de O.I. en W.I. Compagnie	2- 7-1828
	Frédéric van der Oudermeulen, wethouder van Amsterdam	11- 3-1864
128	Klaas Kruyer, een vermogend koopman; was Doopsgezind	7- 4-1798
132	Cornelis van der Oudermeulen, oud-bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie, en kerkmeester van de Eilandskerk	10- 3-1794
1 6 1	Matthijs Swart, krankbezoeker	26- 9-1743
162	Willem de Roos, binnenvader op het Huiszitten-Weduwenhof aan de Karhuizerstraat	18-12-1789
234	Dr. Hadriaan van Toll , emeritus pred. van Edam	22- 8-1831
Westervae		
22	Frans Rijgersberg, cathechiseer- en schoolmeester	14-11-1749
	Pieter van den Berg, meester koperslager en voorzanger in de Eilandskerk	26-10-1793
23	Jan van Tellingen, schoolmeester	29-10-1793
32	Abraham Burger, meester beeldhouwer; woonde in de Taanstraat. . . .	3-10-1794
41	Christoffel Viëtor, juwelier	6- 6-1796
58	Marretje Groen, weduwe van Jan Burger; plaatsbewaarster van de Eilandskerk	29- 8-1800
77	Arnoldus Moll, meester chirurgijn	5- 4-1751
97	Cornelis Oterlijk, boekverkoper	3-11-1748
100	Pieter Roos, deurwaarder van de Eilandskerk	7- 6-1751

De laatste die in de Eilandskerk begraven werd, was een 24-jarige student met name Thomas ten Brink; zijn lijk werd bijgezet op 1 December 1865.

De zerken van de Eilandskerk waren nog bijna alle gaaf en zonder scheuren, maar toen ik zag, hoe tijdens de afbraak van de pilaren reeds enige zerken gebroken werden, verstrekke ik aan de heer Petri, architect van de Hervormde Gemeente te Amsterdam, een lijstje van tien belangrijke zerken, met verzoek die zo spoedig mogelijk eruit te laten nemen teneinde vernieling te voorkomen. Aan dit verzoek werd voldaan ten opzichte van zeven zerken; ze liggen thans voor de deur van de kosterij. Op de andere drie lag nog te veel hout om erbij te kunnen komen.

We hopen dat deze zerken binnenkort naar een andere kerk zullen kunnen vervoerd worden om aldaar gebroken zerken zonder enig opschrift of merk te vervangen. De Oude kerk is door haar bijzonder groot vloeroppervlak o.i. het best geschikt om aan belangrijke zerken een plaats te verschaffen waar ze niet afgelopen zullen worden.

Wil men dit geschiedvervalsing noemen — het zij zo! Een andere manier om zerken van de Eilandskerk voor vernietiging te vrijwaren, weet ik niet.

Er is trouwens een precedent, al is het lang geleden. Toen in de 16de eeuw (na de Alteratie) de kerk van het Minderbroedersklooster werd afgebroken, zijn verschillende belangrijke zerken naar de Oude kerk overgebracht.

Maar hoe gaat het met het kerkmeubilair? zal men vragen. Is daarbij nog iets waardevols? Nu, veel kostbare zaken heeft de Eilandskerk nooit bezeten. Het 18de eeuwse meubilair, de preekstoel inbegrepen, is van geringe waarde.

Oorspronkelijk hingen in de kerk twee grote en tien kleine koperen kaarsenkronen; in de 19de eeuw werden ze vervangen door een meer sjofele verlichting ¹⁾, en deze maakte op haar beurt plaats voor nog armoediger aandoende witte ballonnen voor electrisch licht. Ook hier valt dus niets te bewaren.

Een orgel kwam er eerst in 1844. Het was gemaakt door Knipscheer, dezelfde die vijf jaar later ook de Noorderkerk van een orgel zou voorzien. Een belangrijke stem in het kapittel had Gerardus Nijhoff, orgelmaker en timmerman, en zoveel als toezichhouder op de orgels der Hervormde Gemeente. Het front was ontworpen door P. J. Hamer, de kerkelijke architect. Het was niet mooi, maar ook niet bepaald storend, en als muziekinstrument was het orgel behoorlijk te noemen. Tijdens de oorlog is het verkocht aan de Gereformeerde kerk van Strijen.

De glazen zijn nooit beschilderd geweest; zelfs geen stadswapen fleurde ze op ²⁾. Wel bevindt zich een decoratief schilderij in de kerkmeesterskamer met de wapens van vier kerkmeesters uit de eerste helft der 18de eeuw.

De schenking van Gerrit Kramer (zilveren voorwerpen voor de bediening van de doop en de viering van het avondmaal) zal allicht niet van de hand gedaan worden. Immers, wanneer de plannen om in Zuid een kerk te bouwen, werkelijkheid worden, kunnen een fraai antiek doopen avondmaalstel nog goed van pas komen.

Dan is er nog de kanselbijbel. Die dateert uit de 18de eeuw, maar toen bevond hij zich nog lang niet in de Eilandskerk. Eerst in 1841 werd het zware boek, inmiddels in rood marokijn gebonden en van zeer mooi zilver beslag voorzien, op een donkere avond door een onbekende dame aan de Eilandskerk afgegeven. Wie ze was, is men nooit te weten gekomen. Alleen bleek uit de gecalligrafeerde opdracht vóór in de bijbel dat „dit geschenk / vanwege bijzondere betrekking op de Eilandskerk / waar het stof van dierbare dooden rust /aan dezelve vereerd (werd) en ten gebuike op den Predikstoel / den Leeraren aangeboden / op het Feest van Paschen / des Jaars 1841”. Het is te hopen, dat degenen die erover te zeggen hebben, deze kostbare bijbel met piëteit zullen behandelen en niet lichtvaardig ergens in bruikleen geven, waar onvoldoende toezicht is. Want er zijn genoeg lieden met lange vingers, die met één oogopslag kunnen zien dat de kanselbijbel van de Eilandskerk iets waard is. . . . ³⁾.

De lezenaar van de voorzanger is een eenvoudig, maar goed stuk koperwerk uit de 18de eeuw; hij is voorzien van het stadswapen. Dit stuk antiek is veilig opgeborgen in de Oude kerk; niet onmogelijk krijgt de lezenaar een plaats in het koor, om, van een bijbel voorzien, dienst te doen bij de huwelijksbevestigingen.

¹⁾ Eén dezer kronen ziet men nog op de foto in Van Arkel en Weissman, Noordholl. Oudheden, 5de stuk, bl. 113.

²⁾ Vermoedelijk zijn de oorspronkelijke glazen ± 1850 vervangen.

³⁾ Men denke aan de Zuiderkerk, waar twee antieke geschilderde wapens uit de kerkmeesterskamer spoorloos verdwenen zijn, toen het gebouw verhuurd was als. . . filmstudio!

De koperen boog van het doophuis, nog vermeld door Van Arkel en Weissman ¹⁾ en de Voorloopige Lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst ²⁾, heb ik niet meer gezien.

Klok en uurwerk zijn er niet meer. Het koepeltorentje moest uamelijk tengevolge van de verzakking van het kerkgebouw in 1910 worden afgebroken. De klok leeft nog: ze slaat thans het heel en half uur in de toren van de Ambachtsschool aan het Timorplein. Dat kon zo gebeuren, omdat het koepeltorentje met inhoud ook na de scheiding van Kerk en Staat het eigendom van de stad Amsterdam was gebleven. De klok is gegoten door Ciprianus Crans Jansz. in 1736. Naar ik vernam, is men van plan om voorlopig de kosterij nog te laten staan, de zerken op te nemen en de vloer te verlagen, zodat hij gelijk met de straat komt te liggen. De muren (die hier en daar lelijk gescheurd zijn) zullen tot 2 à 8 meter hoogte worden afgebroken. Wat men met de aldus verkregen ruïne verder doen zal?

Toen de Eilandskerk in 1939 gesloten werd, gingen er stemmen op om tegen de kosterij aan een kleinere kerk met localiteiten voor wijkwerk en jeugdwerk te bouwen.

Misschien zou een dergelijke oplossing nog zo slecht niet blijken, tenminste — als de grond het toelaat.

B. BIJTELAAR.

EEN MERKWAARDIG CONFLICT TUSSEN AMSTERDAM EN ZIJN ADMIRALITEIT IN 1650.

De thuiskomst van de troepenschepen uit Indonesië, waarvan de Amsterdamse haven in het afgelopen jaar getuige is geweest, herinnert aan een soortgelijke gebeurtenis in 1650, juist drie eeuwen geleden. Ook toen zag het IJ de terugkeer van een overzeese expeditie naar de tropen, die enkele jaren tevoren was uitgezonden om in een revolutionaire situatie orde te scheppen. Het waren de oorlogsschepen van de vloot, waarmee Witte de With in 1647 naar Brazilië was uitgevaren om de Westindische Compagnie te gaan steunen in haar strijd tegen de rebellerende Portugezen. Men zou de hier aangeduide vergelijking nop wel verder kunnen doortrekken, ware het niet, dat de jongste gebeurtenissen in Indonesië daarvoor nog te veel in de sfeer van de actuele politiek en te weinig in die van de historie liggen.

Wij blijven met onze vergelijking dus liever aan de oppervlakte en constateren dan, dat er althans in één opzicht groot, verschil is tussen 1650 en nu, namelijk in de ontvangst, die de thuishomenden ten deel viel. De uit Indonesië repatriërende militairen worden hartelijk verwelkomd en veelal gehuldigd wegens het volbrengen van een zware plicht: het bootsvolk van de schepen van De With wachtte echter een minder enthousiast onthaal. En met reden: hadden zij niet hun kapiteins gedwongen in strijd met de bevelen het gehate Brazilië te verlaten en op eigen gezag huistoe te varen in het kielzog van hun admiraal, die zelf reeds eerder ontmoedigd de terugtocht had aanvaard? Muiters en deserteurs waren het, die hier in de eerste maanden van 1650 terugkeerden, en wie niet zorgde dat hij bijtijds de dans ontsprong, mocht met de kerker van de admiraliteit op het Prinsenhof kennis maken.

Dat ondervonden althans Claes de With (een neef van Witte), Steven Cuyper en Dirck Crijnen Verveen, drie kapiteins van de Amsterdamse admiraliteit, die ervan werden verdacht, dat zij met de oproermakers gemene zaak hadden gemaakt of zich tenminste niet krachtig genoeg tegen hen hadden te weer gesteld. Ook in ander opzicht was hun terugkomst op het IJ weinig glorieus: drie afgevaren, lekke schepen met uitgehongerde, haveloze bemanningen kwamen begin Maart 1650 voor de palen van de stad. Het, schip van Cuyper, de Overijssel, waarop allen — de kapitein in-clus — dag en nacht aan de pompen hadden moeten staan om Amsterdam te kunnen halen, werd na aankomst als een waardeloos wrak voor de luttele som van tweeduizend gulden verkocht, „soo als 't uyt de zee gevallen is". Dat was het resultaat van een tweejarig verblijf in Brazilië, waar de schepen onder het wanbestuur van de Compagnie grondig waren verwaarloosd, terwijl de zee worm even hard in de scheepshuid knaagde als de honger in de magen van de matrozen. Het was dan ook waarlijk geen wonder, dat het scheepsvolk tenslotte ronduit weigerde langer in Brazilië te blijven: in dat verzuimde Brazilië, waarvan Witte de With zelf in een brief aan de Staten-Generaal getuigde, dat een eerlijk man te goed was om er zijn leven te eindigen. En dat de kapiteins tegen deze algemene onwil, die tenslotte ontaardde in moedwil, niet waren opgewassen, is voor ons al even begrijpelijk ³⁾.

¹⁾ t.a.pl., bl. 114.

²⁾ Deel V, bl. 61.

³⁾ Verschillende bijzonderheden zijn ontleend aan de stukken betreffende het tegen Witte de With en zijn kapiteins gevoerde proces (1650—'51), welke in het Algemeen Rijksarchief berusten.

Maar in 1650 dacht niet iedereen er zo over en voor de drie Amsterdamse kapiteins waren dan ook de moeilijkheden met hun behouden thuiskomst nog niet afgelopen. Wel rapporteerden zij aan hun admiraliteit, dat zij door hun scheepsvolk waren gedwongen de terugreis te aanvaarden, maar de heren op het Prinsenhof vertrouwden de zaak niet en wendden zich tot de Staten-Generaal met de vraag, wat hun in dezen te doen stond: moest men het drielal, en met hen nog anderen, in arrest houden? In Den Haag meende men daarin niet te kunnen beslissen, alvorens de hoofdpersoon van het drama, Witte de With, zelf ten tonele was verschenen. Deze, begin November 1649 uit Brazilië vertrokken, zou bijna een half jaar over de thuisreis doen, doordat hij het ongeluk had op Oudejaarsdag in het „verkeerde kanaal” te verzeilen, d.w.z. in de Ierse zee in plaats van in het Engelse Kanaal. Stormweer, victualiegebrek en onzeewaardigheid van zijn schip hielden hem drie maanden vast in een afgelegen haventje op het eiland Anglesey, totdat hij eindelijk om Schotland heen de Noordzee wist te bereiken en ten langen leste op 28 April 1650 de Maasmond binnenviel. Twee dagen later verscheen De With in de vergadering der Staten-Generaal om verslag van zijn wedervaren te doen en zich te weer te stellen tegen de ernstige klachten, die de Braziëse Hoge Raad intussen tegen hem had ingebracht. Het mocht hem niet baten, want na een voorlopig onderzoek der feiten besloten de Staten-Generaal op 7 Mei De With gevangelijk op de Voorpoort te doen brengen en een bijzondere rechtbank in te stellen, voor welke hij en zijn kapiteins zich zouden moeten verantwoorden. De admiraliteit van Amsterdam kreeg nu ook aanschrijving uit Den Haag om de reeds eerder teruggekeerde kapiteins in verzekerde bewaring te stellen — en zo hoorden dus Claes de With, Cuyper en Verveen de zware deuren van het admiraliteitsgevang op het Prinsenhof achter zich dicht vallen.

Wie echter al meende, dat de zaak nu rond was en het recht zijn loop kon hebben, niet de Amsterdamse stadsregering. De vroede vaderen op de Dam staken de hoofden bijeen: was de admiraliteit met de arrestatie van deze lieden haar boekje niet te buiten gegaan, had zij daarmee geen inbreuk gemaakt op het rechtsgebied van de stad?

De vraag, waarom het hier ging, verdient een duidelijker uiteenzetting dan men hierover bij Wagenaar kan vinden ¹⁾). Deze verhaalt in één adem de gevangenzetting van De With in Den Haag en die van zijn kapiteins te Amsterdam, en vervolgt dan: „t Een en t ander werdt euvel opgevat door de Staaten van Holland, die t hielden voor eene blijkbare krenking van hun grondgebied en, voor eene inbreuk op hunne opperste magt”. Niet onjuist, maar wel onvolledig: immers de beide gevallen lagen niet gelijk. In het geval van Witte de With protesteerde Holland tegen de gevangenzetting en berechting van zijn vice-admiraal door of vanwege de Staten-Generaal: het achtte hier uitsluitend de admiraliteit van Rotterdam competent, voor welk college De With immers was uitgevaren. Of deze opvatting van Holland in dit geval houdbaar was, is een andere kwestie, maar het gewest wierp zich dus op voor wat het voor het goed recht van de Rotterdamse admiraliteit hield. Zou men dan tegelijkertijd aan het college van Amsterdam diezelfde rechtsmacht over zijn kapiteins willen ontzeggen? Dat ware onlogisch, en ook de magistraat van Amsterdam zou in het algemeen de admiraliteit zeker niet het recht hebben betwist om haar eigen dienaren voor soortgelijke vergrijpen te arresteren. Op welk punt de schoen dan wel wrong, vinden wij in het advies, dat mr. Joan de Witte, een prominent Amsterdams advocaat, op 18 Mei 1650 over deze kwestie aan de burgemeesters uitbracht ²⁾).

Uit dit advies leren wij, dat de advocaat-fiscaal van de admiraliteit twee van de drie kapiteins — Cuyper en Claes de With — „bij nacht in heurluyder woonplaetse, residentie off slaepplaetse, buyten kennisse ende toestaen van den Heer Officier off magistraet deser stede, van den bedde gelicht ende in de gevangnisse van het voorseyde collegie doen brengen heeft”. Onze advocaat oordeelt dan, dat de fiscaal „daerin qualijck heeft geprocedeert, ende dat hetselve is een specie van infractie van jurisdictie deser stede”, omdat de admiraliteit geen jurisdictie op het grondgebied van de stad bezit. „ende consequentelijck niet en vermogen iemand, t zij binnen deser stede off daer buyten in Hollandt, te doen vangen, t en ware dat deselve bevonden werden in off voor de camer van het voorseyde collegie”. Mitsdien, zo concludeert hij, behoort de admiraliteit deze gevangenen aan de schout van Amsterdam over te dragen en komt hun berechting de stedelijke schepenbank toe, „niet jegenstaende de voorseyde capiteyns in zee ende jegens heurluyder commissie mogen hebben gecommiteert”. Deze conclusie acht hij niet in strijd met de instructie voor de admiraliteitscolleges, volgens welke deze behoren kennis te nemen van alle misdrijven, ter zee gepleegd door degenen, die in hun dienst staan: „als zijnde t zelve te verstaen, zoo wanneer de plegers der misdaden uyt de schepen in de gevangnisse van de Admiraliteyten gebracht worden”. Tegen voortvluchtigen kon de admiraliteit zo nodig procederen „bij edicte

¹⁾ Wagenaar, Amsterdam, I, blz. 550.

²⁾ 3e Groot Memoriaalregister fo. 286.

ende defaulten", d.w.z. door hen te dagvaarden en eventueel bij verstek te vonnissen. Hier zien we dus wat er eigenlijk was gebeurd en wat **Wagenaar** — die het verhaal aan Aitzema ontleende ¹⁾ — niet vertelt: de fiscaal van de admiraliteit had de beide kapiteins — die immers bij hun thuiskomst eerst ongemoeid waren gelaten — bij nacht van hun bed doen lichten en naar het Prinsenhof laten opbrengen. En men kan gevoeglijk aannemen, dat daarvoor opzettelijk het nachtelijk uur was gekozen, omdat dit optreden geen daglicht verdroeg. Indien de fiscaal echter al had gehoopt, dat, als de toeleg maar eenmaal was gelukt, het stadsbestuur zich wel bij het voldongen feit zou neerleggen, dan kwam hij bedrogen uit.

Want op de Dam stonden de heren van de stad, geruggesteund door het gezaghebbende advies van De Witte, hoog in hun wapens. Was niet reeds voor lange jaren uitgemaakt, dat in dezen het recht aan de zijde van de stad was, dat dus de admiraliteit buiten haar eigen gebouwen en terreinen niemand mocht arresteren? ²⁾ Men vergete ook niet, dat wij in de dagen van de **Bickers** zijn, die in het voorjaar van 1650 juist op het punt stonden hun machtsstrijd met de stadhouder en de generaliteit uit te vechten. Zouden deze potentaten, die de hoogsten in den lande durfden tarten, zich door een ondergeschikt college als de admiraliteit laten ringeloren? Neen, wie zo dacht kende hen slecht, en zo werd deze schijnbaar onbelangrijke zaak in de geprikkelde politieke atmosfeer van die dagen tot een prestigekwestie, waarin Amsterdam desnoods door dik en dun zou gaan. Het resultaat van dit alles was dan ook, dat de schout, Cornelis de Vlaming van Oudtshoorn, in opdracht van burgemeesteren en vergezeld van een kleine stoet van substituten, **schoutsdienaren** en soldaten, zich naar het Prinsenhof begaf om daar van de admiraliteit de uitlevering der arrestanten te eisen. Dit machtsvertoon bleek echter niet toereikend om de heren van het Prinsenhof afdoende te imponeren: zij stelden voor, de kwestie in minnelijke conferentie te bespreken en verzochten in elk geval de beslissing te mogen uitstellen, totdat hun vergadering voltallig zou zijn. Daarmee was echter meteen de maat vol: geen dag langer verkoos het stadsbestuur de inbreuk op zijn jurisdictie aan te zien en er moesten nu dan maar korte metten worden gemaakt. Op 20 Mei — slechts twee dagen nadat **Joan de Witte** zijn advies had uitgebracht — verscheen de schout opnieuw op het Prinsenhof. Maar nu niet aan de deur van de raadkamer, doch aan die van de gevangenis; en met hetzelfde krijgshaftige gevolg als eerst, maar voor deze gelegenheid versterkt met een smid, die voor een ongewoon karwei niet terugdeinsde. Want wat nu op het eerbiedwaardige Prinsenhof ging gebeuren, was stellig niet alledaags: de zware sloten werden van de deuren geslagen, het gevang opengebrouwen en de twee Amsterdammers, **Cuyper** en **De With**, bevrijd en in triomf meegevoerd. En nu niet bij nacht, maar midden op de dag: demonstratiever kon het niet. De derde arrestant, **Verveen**, liet men echter wijselijk zitten: deze was immers geen burger van de stad, maar een Gouwenaar en daaraan wenste de schout op zijn beurt de vingers niet te branden. Maar het doel was bereikt: Amsterdam had zich gewroken. Natuurlijk liet de admiraliteit het er niet bij zitten. Nog dezelfde dag deelde zij het gebeurde per brief aan de Staten-Generaal mee, waarbij zij zich ernstig beklagde over het buitensporige optreden van de stadsregering. Vier dagen later diende zij nog een schriftelijk protest bij schout en burgemeesteren in ³⁾. Van dezelfde datum is een brief van de Staten-Generaal aan de Staten van Holland, waarin de tussenkomst van dit lichaam werd verzocht om Amsterdam tot rede te brengen ⁴⁾. Het blijkt echter niet, dat al deze papieren protesten enige uitwerking hebben gehad. Tekenend voor de politieke situatie is, dat Holland aan het verzoek van de Staten-Generaal om bemiddeling geen gevolg schijnt te hebben gegeven. Als de afgevaardigden van Amsterdam op 31 Mei in de statenvergadering een gemotiveerd verslag doen van het gebeurde, nemen de Staten dit eenvoudig voor kennisgeving aan. Uit niets blijkt, dat het geschil op enigerlei wijze is bijgelegd. Zeer spoedig zou dit trouwens worden overschaduwd door veel belangrijker verwickelingen: weinige dagen later — op 4 Juni — zou Holland, met Amsterdam aan het hoofd, doortasten in de kwestie van de troepenafdeling en in de verscherpte situatie, die daardoor ontstond, zal het relletje van 20 Mei wel op de achtergrond zijn geraakt.

Merkwaardig is echter nog, dat op 30 Juni de grote **Andries Bicker** door Amsterdam met eenparigheid van stemmen in een opengevallen plaats in het admiraliteitscollege werd gecommiteerd ⁵⁾.

¹⁾ L. v. Aitzema, *Saken van staet en oorlogh*, 111, blz. 416.

²⁾ Vgl. een soortgelijk geval in 1634, beschreven door dr. M. G. de Boer in „*Een Amsterdamsche lorrentdraayer, Celio Marselis*” (*Jaarboek Amstelod.* 33, bl. 45); daarover ook het 3e Grootmemoriaalregister, fo. 152.

³⁾ 3e Groot Memoriaalregister fol. 288.

⁴⁾ J. C. de Jonge, *Verhandelingen en onuitgegeven stukken*, 1, blz. 198.

⁵⁾ *Recueil van de notabelste resolutiën enz. gehouden door burgem. Andries Bicker*, fo. 303; *Resolutiën St. v. Holland i.d.* 14 Juli 1650.

Moeten we hierin niet een zet van de heersende coterie zien om haar invloed op het weerbarstige college te verzekeren? Lang zou die invloed dan toch niet duren: een maand later volgde de aanslag op Amsterdam door Willem 11 en moesten de Bickers het veld ruimen. Wellicht is onder het gematigder bewind, dat nu op de Dam zijn intree deed, de vrede met de admiraliteit hersteld. Evenmin is het duidelijk, wat de schout met de door hem bevrijde kapiteins heeft gedaan. Wel had de advocaat De Witte beweerd, dat de berechting van de gevangenen nu ook aan de stad toekwam, maar het blijkt niet en is evenmin waarschijnlijk, dat de schepenen zich de zaak hebben aangetrokken en men zal dus wel mogen aannemen, dat Cuyper en De With weer op vrije voeten zijn gesteld. Echter niet voor goed, want toen in September de gedelegeerde rechters over Witte de With en zijn kapiteins waren geïnstalleerd en de procedure op gang kwam, moest ook dit tweetal onder het juk door en werden zij derhalve opnieuw in verzekerde bewaring gesteld, thans op de Voorpoort te 's-Gravenhage. Er volgde een langdurig proces, maar het vonnis, dat zij tusschen op 6 Maart 1651 tegen zich hoorden uitspreken, was zeer licht: verbeurte van de op de terugreis uit Brazilië verdiende gage benevens veroordeling in de kosten van gevangenhouding en rechtspleging. De verzachtende omstandigheden hadden blijkbaar toch hun invloed doen gelden. En zo kwamen de beide kapiteins ten tweeden male op vrije voeten, doch nu op eervolle wijze en voor goed.

W. J. VAN HOBOKEN.

NADERE BIJZONDERHEDEN BETREFFENDE DE KALVERSTRAAT.

Zowel in de persbeoordelingen als in brieven van lezers, die ik ontving, kwamen nadere bijzonderheden, een enkele maal verbeteringen, van mijn Kalverstraat-boekje voor, die zeker waard zijn, althans gedeeltelijk, gepubliceerd te worden. Die van lezers hadden meest alle betrekking op de straat, zoals de ouderen van deze generatie haar nog gekend hebben. Een terugblik in het nabije verleden, als in het laatste hoofdstuk gegeven is, wekt altijd weer herinneringen bij anderen.

Ik schreef dat het Poolse Koffiehuis het eerst genoemd wordt in een in 1811 verschenen reisbeschrijving. De heer A. M. Alevén deelde mij, naar aanleiding daarvan, mede, dat hij in zijn bezit heeft: *Tableau #Amsterdam, ou guide des étrangers* par P. G. Witsen Geysbeek, Amsterdam 1807, waarin onder „caffés” o.m. vermeld wordt: *Caffé Polonais*, Kalverstraat no. 234 (oude nummering). „Polen” blijkt dus zeker nog enige jaren ouder te zijn dan wij veronderstelden. Het koffiehuis dat gekent dus in elk geval uit het eerste begin der 19e, misschien wel het eind van de 18e eeuw.

C. J. K(alk), die over „Van Dam tot Muntplein” een recensie schreef in „De Boekenspiegel”, het onder zijn leiding staand letterkundig bijblad van *De Groene*, maakte er mij opmerkzaam op, dat er een voorheen zeer bekend bewoner van de Kalverstraat is, die ik niet genoemd heb, en wel de dichter Robert Hennebo, een der herbergiers in die straat ten tijde van de windhandel. Inderdaad heeft deze recht op eerherstel in dit opzicht.

Voor wie zijn naam-alleen misschien niet genoeg zegt, moge dienen ¹⁾, dat Hennebo, die een Fries van geboorte was, hier ter stede kastelein was, eerst in *het Gulden Vlies van Jason* bij het Prinsenhof, later in *De Karseboom* in de Kalverstraat. Gefailleerd omstreeks 1716, kwam hij eerst aan het toneel, speculeerde in het Actiejaar 1720, verloor blijkbaar zijn geld evenals zovelen, werd weer acteur, toen scharrelaar in effecten en stierf in 1737, flink bemiddeld — naar men veronderstellen mag dank zij zijn financiële manipulaties. In de letterkunde heeft hij zijn eigen plaats ingenomen door het maken van veel burleske gedichten en het vertalen van schelmenromans, o.a. de *Gilblas* van Lesage. Veel Amsterdamse gegevens gebruikte hij, evenals bijv. Jan van Gijzen. Als een typisch voorbeeld van zijn genre wordt genoemd, zijn *Lof der Jenever* en *Rouwklachten* van den heer Jacobus Veenhuizen over het droevig afsterven van *zijn* goudvink, kanary, hond en paard. Veenhuizen, die hier op de hak werd genomen, had een kroeg in de Jordaan bij het Karthuizerskerkhof.

Dat „De Karseboom” ook de geboortegrond van de *Beweging* van '80 is geweest, stipte ik reeds aan in mijn boekje. Bijzondere omstandigheden beletten mij toen daarover enigszins uit te weiden. Thans moge ik daarom een kleine aanvulling geven. Het is deze, dat in „De Karseboom” het literair genootschap *Flanor* vergaderde, waarin de jonge Amsterdamse kunstenaars en kunstminnaars, vóór de oprichting van *De Nieuwe Gids*, hun centrum vonden. Ik noem van hen, als *actor intellectualis*, in de eerste plaats Frank van der Goes, en verder: Willem Kloos, Frederik van Eeden, Karel Alberdingk Thijm (Van Deyssel), Albert Verwey, acteurs als Jan C. de Vos

¹⁾ Zie: J. W. Enschedé, in dit maandblad, jaargang 1916.

en Arnold Ising, de architect C. B. Posthumus Meijes, de kunstschilders H. F. Haverman, Willem A. Witsen en Jan Veth, e.a. 1). De bijeenkomsten, die op geregelde tijden in „De Karseboom”, Kalverstraat 23-25, gehouden werden, droegen een gezellig karakter en werden vaak door een

avondmaaltijd besloten. „Het zaaltje waar wij bijeenkwamen had nog de donkerbruine houten zoldering met zware balken uit de oude tijd”, zo vertelt Frans Erens in „Vervlogen Jaren”. En hij voegt er aan toe: „Dit restaurant was in de tachtiger jaren het eenige van zijn soort in Amster-

1) Zie: *De jeugd* vnn *een dichter*, uit het leven van Albert Verwey, door Maurits Uyldert.

dam. Het was geen café, maar uitsluitend restaurant. Het had zijn vast menu voor **ieder**en dag der week. Veel kellners waren er niet, ik geloof maar twee . . . Dit gaf een zekere intimiteit aan het restaurant. Het werd er huiselijk door”.

Tegenover de boekwinkel van mijn vader, Kalverstraat 62, signaleerde ik het geboortehuis van A. W. Grootte, de ontwerper van het naar hem genoemde stenografie-systeem. Sindsdien is er, naar de dagbladpers gemeld heeft, in de pui van de sportzaak van Eilers, die er thans gevestigd is, een gedenksteen onthuld, als blijvende herinnering aan de man, die ook de huidige minister-president dr. W. Drees onder zijn talrijke leerlingen heeft geteld.

Een goed vriend van ons genootschap, ons medelid B. de Ridder, die men kent door zijn zeer lezenswaardige bijdragen voor ons maandblad, deelde mij mede, dat de beeldengroep, voorstellend een Amsterdamse weesjongen en een dito weesmeisje, die eertijds in de bovengewel van Pander prijkte, sinds jaren is ingemetseld in een der bijgebouwtjes in de tuin van het Rijksmuseum. Op de hierbij gereproduceerde fraaie foto (naar een tekening van „De Keizerskroon” in het Gemeentearchief) die hij mij welwillend ten gebruike afstond, ziet men de beeldengroep duidelijk. In de 16e eeuw stond, naar bekend is, op deze plek het Burgerweeshuis, dat in 1580 naar de overzijde verplaatst werd. Omstreeks 1725 werd de oude gevel vervangen door de hierbij afgebeelde. Het logement „de Keizerskroon” werd in 1886 gesloten. Toen werd hier de winkel van Pander gevestigd. Tot dat jaar behoorde het pand aan het Burgerweeshuis ¹⁾.

De bureaux Bevolkingsregister en Burgerlijke Stand op het Singel, waarover ik elders in mijn boekje een korte aantekening plaatste, zijn, naar de heer de Ridder herinnert, omstreeks 1940 naar Artis (Pl. Parklaan) verplaatst. De gevelsteen met ingebeitelde namen zit intussen nog rustig in het gebouw aan het Singel. Over enige tijd wordt de Dienst van Sociale Zaken daar gevestigd. Misschien dat dan de oude namen worden uitgewist.

Wie de **zonderling** was, die, elke dag weer aan, **de paardekop aan de voorgevel van Verweegen en Kok** groette, schreef mij dr. H. P. Schoonenbeek, thans te Brussel woonachtig, maar, evenals ik, geboren in de Kalverstraat. De werkelijke naam van „de Slome” was, volgens hem, Paul Stark, en deze behoorde tot een bekende Amsterdamse familie. Het geboortehuis van dr. Schoonenbeek stond op no. 5. Het was **het Nieuw Amsterdamsch Koffiehuis** (in mijn boekje genoemd: het Nieuw Amsterdamsch Huis). Het werd later gekocht door de vishandelaar Van Laar en thans is er, naar men weet, de lunchroom „Pax” in gevestigd. Het huis was oorspronkelijk in 1809 gebouwd. Dr. Schoonenbeek werd daar in 1872 geboren. Met zijn beide nog in leven zijnde zusters, resp. 76 en 81 jaar oud, behoort hij dus tot de oudste oud-Kalverstraters. En tevens tot de oudste leden van ons Genootschap! Want hij maakt er reeds meer dan 40 jaar deel van uit. Wel een sprekend bewijs van zijn voortdurende belangstelling voor Amsterdam en zijn geschiedenis, ook nadat hij zich in het buitenland gevestigd had.

De naam van de ijzerhandelaar op de hoek van de Jonge Roelensteeg, ter plaatse waar nu de American Lunchroom gevestigd is, luidde voluit: Van Noppen van Paddenburg, naar dr. Schoonenbeek memoreert.

Ook van mevr. C. H. A. Scholte-Hoek, thans in Den Haag, dochter van de vishandelaar en restaurateur Hoek, die zijn bedrijf uitoefende op de hoek van de Wijde Kapelsteeg, in het tegen de Nieuwe Zijds Kapel aan gebouwde huis, ontving ik verschillende interessante mededelingen. „Mijn vader zei altijd dat hij op het „heilige hoekje” woonde” ²⁾, zo schreef zij mij o.m. Zij is in het bezit van een oud Gezicht op de Nieuwe Zijds Kapel, uitgave van Maasland. Daar ik de plaat niet gezien heb, kan ik niet uitmaken of doen uitmaken of dit een reeds bekende afbeelding is. Het hoekhuis is, blijkens haar beschrijving van de prent, dan nog in oude stijl gehouden, met kleine ruitjes, evenals de z.g. „Kastjes”. Het hoekhuis aan de andere zijde van de Wijde Kapelsteeg, waarin nu de firma Albracht gevestigd is — vroeger bekend als het magazijn van de „Société des Bronzes” — had toen nog een stoep aan de Kalverstraatzijde. In de zijgevel van het perceel van de heer Hoek bevonden zich drie Medusa-kopjes, die er bij de afbraak uitgenomen zijn. Mevr. Scholte-Hoek is in het bezit van een ervan. Zij memoreert ook het proces, na de afbraak van de N.Z. Kapel, gevoerd tussen de erven Alberdingk Thijm als eisers en de Nederlands Hervormde Kerk als gedaagde over het aan deze familie toebehorende graf in de grond van de Heilige Stede. Eisers vroegen beschikking over het graf en afbraak van alles wat daarop reeds gebouwd was. Nadat aanvankelijk de Rechtbank deze eis had toegewezen, ontzegde het Gerechtshof in hoger beroep de vordering aan geïntimeerden. Intussen was het winkelperceel Kalverstraat 81 reeds voor de firma Gerzon opgebouwd, maar men had voorzichtigheidshalve de plek voor het

¹⁾ Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar een artikel van de hand van de heer de Ridder, in het **Handelsblad** van Dinsdag 7 Mei 1940 (avondblad).

²⁾ De Heilige Hoek in de N.Z. Kapel was de plaats waar het wonder zou zijn gebeurd.

graf vrijgelaten, zodat daarvoor een toegang is in de Enge Kapelsteeg en deze grond ongebruikt ligt als een inspringende hoek in de percelen van Gerzon ¹⁾.

Mevr. Scholte-Hoek herinnert ook aan verschillende andere oude zaken die in onze tijd uit de Kalverstraat verdwenen, zoals de winkel van de firma Thonet in Wener gebogen stoelen (vlak bij ons huis) en de parapluie-winkel van de firma Lescure, dicht bij Verweegen en Kok, waar de oude heer en mevrouw Bouissou de klanten in gebrekkig Hollands, liever echter in Frans, te woord stonden.

Een briefschrijver in de provinciale pers opperde verder de veronderstelling dat de halfrode-halfzwarte kleding van de Burgerwezen aanleiding gaf tot de volksuitdrukking van „het doorgezaagde weesmeisje”. Het staat vrij hieraan al of niet geloof te slaan. En de oud-Amsterdammer die in *de Nieuwe Rotterdamse Courant* mijn boekje beoordeelde wist te vertellen, dat de oude Continental Bodega, op no. 206, bij de Munt (het pand dat ik aanduidde als het geboortehuis van de toondichter Bernard Zweers) indertijd bezocht placht te worden door de „Tachtigers”, die het dus wel in de Kalverstraat zochten, maar ook door mannen als Treub en Biederlack. En in zijn Amsterdamse tijd was, volgens oud-Amsterdammer, Henri Viotta gewoon er zijn glaasje 17 te drinken.

En hiermee kunnen wij dan de opsomming van nadere bijzonderheden betreffende de beroemde straat, die mij van de zijde van lezers gewerden, afsluiten.

Bergen (N.-H.).

D. KOUWENAAR.

DE VROUW IN DE VUURHAARD OP HET STADHUIS.

Naar aanleiding van de mededeling hierover op blz. 144 van deze jaargang zou ik gaarne op nog een mogelijkheid willen wijzen.

In de Noordelijke streken van ons land en in het aangrenzende gebied van Duitsland is het de gewoonte geweest om uit hout gezaagde levensgrote figuren naast de haard op te stellen. Deze waren in natuurlijke kleuren beschilderd en stelden o.a. een dienstbode of huisvrouw voor, vaak met op de uitgestrekte arm een presenteerblad, waarop eventueel iets gelegd zou kunnen worden.

Over de herkomst van dit gebruik is zo goed als niets bekend, alleen in een jaarverslag van een Duits museum vond ik er een korte aantekening over.

Gezien nu het feit van de „vrouw bij de haard” en de mogelijkheid er iets op neer te kunnen leggen en de plaats in het rariteitenkabinet is het m.i. best mogelijk dat het zulk een figuur is geweest. Op de arm werden dan de beschrijvingen gelegd en moest het publiek zich zelf helpen.

Momenteel kennen we deze soort van poppen alleen nog uit verschillende musea, zo heeft het „Friesch Museum” te Leeuwarden er een in de keuken bij de haard staan. Ook het „Nederlands Openluchtmuseum” te Arnhem bezit een tweetal van dergelijke figuren in haar verzamelingen.

Misschien zijn er lezers van dit blad, die ons nog meerdere voorbeelden kunnen noemen?

THIJS MOL.

PERSCOMMUNIQUE.

Zoals reeds dezer dagen medegedeeld, is de Amsterdamse Politie van plan in Februari 1951 een expositie op het gebied van het verkeer in het Waaggebouw te houden.

Vermoedelijk bevinden zich onder het publiek nog talrijke curiosa, betrekking hebbende op het verkeer in meer of minder lang vervlogen tijden te Amsterdam.

Hun, die dergelijke zaken voor de duur van de tentoonstelling in bruikleen zouden willen afstaan, wordt verzocht zich met de Verkeerspolitie in verbinding te willen stellen. Adres: Hoofdbureau van Politie, kamer 27, Elandsgracht 117, Amsterdam, telefoon 96011, toestel 223, b.g.h. 235.

DE VAZEN OP DE WESTERTOREN.

Ons medelid, de heer D. P. H. Wentzel Jr., maakt ons er op attent, dat in het *Vakblad voor Loodgieters* (uitg. Mij. de Gelderlanden, Nijmegen) van 30 Sept. 1950, een tijdschrift dat weinigen onzer lezers onder ogen zal komen, een artikel „Mooi loodgieterswerk” is gepubliceerd, waarin een uitvoerige beschrijving wordt gegeven van de vernieuwing der bijna 2 x manshoge vazen van de Westertoren. Tal van interessante technische gegevens — om één voorbeeld te noemen: om verstikking van het hout te voorkomen is in de nieuwe vazen een ventilatiesysteem aangebracht door middel van luchtkanalen — geïllustreerd met 6 foto's van de werkzaamheden geven ons een idee, wat voor geweldige gevaarten en tevens kunststukken van constructie hoog boven ons hoofd tronen.

¹⁾ Zie: *De Heilige Stede*, „Geschiedkundige Herinneringen”, door dr. J. F. M. Sterck.

BESMEURING VAN GEVELSTENEN,

betitelde ik eens in dit tijdschrift het opschilderen dezer stenen, alsof ze van hout waren. Het lijkt me echter beter te spreken van „denatureren”. Een kras voorbeeld van dit vandalisme geeft sinds kort de interessante gevelsteen in het perceel Singel 434 (Hendriks & v. Steenberg) „IN DEN (berg) THABOR”, te zien (zie over deze steen, *Amstelodamum*, December 1941). Deze steen nu, heeft een „fris kwastje” genoten, met het gevolg, dat hij volkomen gedatureerd en op afstand bezien, onherkenbaar geworden is! De fantasie-rijke (?) schilder heeft het bergmassief brons-groenachtig en de 3 toppen (eigenlijk was er op de steen maar één ware top) zwart-wit geschilderd. Hij redeneerde natuurlijk, een bergtop zonder sneeuw is niet „echt”. Al heeft de echte Thabor in het geheel geen top(-pen) en ware dat wel zo, geen besneeuwde. Maar, men kan moeilijk verwachten of eisen, dat de schilder een reis zou zijn gaan maken naar de Thabor, ten einde zijn schilder-opdracht nauwgezet uit te voeren, noch, dat hij de afbeelding — volgens foto — zou hebben opgezocht in het December-nummer van 1941. Van uit de verte — overkant van de Singelgracht — het oog richtend op die steen, ontwaart dit nu alleen maar een groen-achtig, ondefinieerbaar vormsel, dat zich beter laat afbeelden, dan beschrijven, en dat in niets meer een berg suggereert. En we vragen dan maar, Quo usque tandem? vrezend, dat „Ein Narr wartet auf Antwort”.

v. E.

VAN DE BOEKENTAFEL.

Eugène Fromentin, DE OUDE MEESTERS. De Vlaamse en Hollandse schilderkunst van Van Eyck tot Rembrandt. Vertaald door J. Tersteeg. Rijswijk N.V. Leidsche Uitgeversmaatschappij, 1950.

Deze rijk geïllustreerde vertaling van een beschrijving ener kunsthistorische reis naar België en Nederland van de hand van de schilder Fromentin, die in 1876 werd gepubliceerd, is ook voor de geschiedenis van onze stad van betekenis: 70 van de 276 pagina's zijn gewijd aan werken van Rembrandt. Hier spreekt geen historicus of kunsthistoricus, maar een kunstenaar, die ons haarfijn uitlegt, waarom de Nachtwacht, algemeen beschouwd als een soort wereldwonder, hem slechts ten dele bevalt, en waarom b.v. de Staalmeesters naar zijn mening oneindig hoger zijn te schatten. De afwisseling van deze beschouwingen met beschrijvingen van de stad, van de expositieruimte in het Trippenhuis waar zoals men weet toen de Nachtwacht hing —, van de opvattingen van tijdgenoten enz. geven een grote charme aan dit werk en hebben de uitwerking, dat wij ons voortdurend bewust blijven van de tijd, waarin het is geschreven.

1. H. v. E.

G. DE VRIES & ZONEN 1775—1950. Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het Honderd vijf en zeventig jarig bestaan van de vennootschap 14 September 1950, Amsterdam. Verzorgd en uitgegeven door C. A. J. van Dishoeck te Bussum. 146 pagina's.

Wij leven in een periode van snelle maatschappelijke veranderingen. Gelukkig voor de continuïteit nog niet zo snel, dat de schakels, die ons met het verleden binden, gaan breken. De nu 175 jaar geleden opgerichte familie-makelaardij in producten van de Heren de Vries is daarvan een treffend voorbeeld; merkwaardig is dit voortbestaan geloof ik in het bijzonder, omdat het beroep van makelaar meer steunt op persoonlijke hoedanigheden, niet zo vaak erfelijk, dan op eenmaal verworven kapitaalbezit.

De firma de Vries heeft oude relaties; gelukkig voor haar ook vele nieuwe. Men kan de namen in het boekwerk vinden. Het tableau van ondernemingen wijzigt te dikwijls dan dat men op een vaste klandizie in deze branche zou kunnen voortdrijven. Initiatief is steeds opnieuw nodig.

Voor de economische geschiedenis zijn vooral belangrijk de talrijke uittreksels uit de circulaire, die de Heren de Vries aan hun betrekkingen zonden. De deskundige onderzoeker kan hier veel aan ontlenuen over prijs- en marktverloop, over de commerciële betekenis van bepaalde stapelartikelen. In het algemeen is daarbij treffend, dat het aantal producten, dat Amsterdamse handel, steeds kleiner werd. De vakkennis in de zin van artikelenkennis van de 18e en 19e eeuwse makelaar moet wel bijzonder veel omvattend zijn geweest. Met algemene economische en juridische problemen had hij echter zeker minder te maken dan zijn nakomelingen.

Het boek is geschreven in prettige leesbare vorm door de Heer D. H. Roodhuyzen de Vries, sedert 1938 Directeur-Secretaris van G. de Vries & Zonen K.V.

De uitgave is materieel uitstekend verzorgd en fraai geïllustreerd; een aanwinst als economisch-historisch bronnenmateriaal, speciaal voor de kennis van de 19e eeuwse productenhandel.

Over de financiële resultaten van het bedrijf zelf verneemt men weinig. Wel blijkt dat de financiële risico's van de makelaar in tijden van spanning veel groter zijn dan de buitenstaander denkt.

18 October 1950.

Mr. H. VAN RIEL.

D. Kouwenaar: TUSSEN DAM EN MUNTPLEIN. De levensgeschiedenis van de Kalverstraat (Nijgh & van Ditmar N.V., 1950).

Ons oud-bestuurslid schetst in dit welverzorgde boek de levensgeschiedenis van zijn geboortestraat, die hem een schat van kleurrijke jeugdherinneringen heeft geschonken. Hij voert ons mee naar zijn ouderlijk huis op no. 62, in welk smal en diep pand de boekhandel van zijn vader was gevestigd. Doch het ophalen van deze herinneringen — waarbij als indrukwekkendste de statige kerkgang van de rood-zwart geklede Burgerwezen herleeft — is slechts de inleiding tot het beschrijven van de bloem der Amsterdamse straten: tot wasdom gekomen met de mest van de vroegere veemarkt en thans de plaats waar men zich van 's werelds fijnste parfums kan voorzien.

De gegevens voor het hoofdstuk „Toen de Kalverstraat nog veemarkt was” ontleent de schrijver hoofdzakelijk aan Jan ter Gouw. „Van houten tot stenen Kalverstraat” geeft enkele topografische bijzonderheden aan de hand van de kaart van Cornelis Anthoniszoon en vele historische wetenswaardigheden omtrent het eerste weeshuis, het Oude-Vrouwenhuis, het na de Alteratie aan de Weesmeesters overgedragen Sint Luciënklooster, de Heilige Stede, het Begijnhof, de hand- en voetboogdoelens, de Sint Joriskapel en het Clarissenklooster.

In „De Kalverstraat voornaamste winkelstraat” leidt Kouwenaar ons op de dichtmaat van Vondel langs Burgerweeshuis, Kistenmakerspand en Rasphuis. Voor het beeld van de in de zeventiende eeuw nog jonge winkelstraat doet de schrijver andermaal een beroep op Jan ter Gouw, waarna hij verder vertelt over enkele vroegere bewoners en huizen, zoals het

bijzonder fraaie pand „De Vergulde Ploeg”, waarvan een afbeelding naar een tekening van Jan van der Heyden de stofomslag van het boek siert.

Onder de titel „De Kalverstraat toneel van windhandel en politiek” wordt de achttiende eeuw belicht, toen de Kalverstraat niet alleen middelpunt was van de beruchte Actiehandel, doch ook een rol speelde bij de Doelistenbeweging en de omwenteling van 1795. De negentiende eeuw trekt voorbij onder het vaandel „Physiologie van de Kalverstraat”, de titel van een vermoedelijk door A. D. van Buren Schele geschreven werkje, dat in de eerste helft der vorige eeuw verscheen. Kouwenaar doet ons genieten van de meest typische momenten uit deze geestige, critische en ook wel eens grove beschrijving.

In „De Kalverstraat moderniseert zich” verhaalt de schrijver o.a. van het reeds in het begin der vorige eeuw opkomende verkeersprobleem, vervroegde winkelsluiting, nieuwe bebouwing en vroegere voorbijgangers.

Het laatste hoofdstuk sluit aan op de inleiding: het geeft een overzicht van hetgeen in een mensenleeftijd verdween . . . . en verscheen! De schrijver bepaalt zich daarbij niet tot de huizen zelf, maar vertelt ook iets over hun vaak gewijzigde bestemming.

Met dit van vele illustraties voorziene boek heeft Kouwenaar talrijke verspreide gegevens omtrent de Kalverstraat bijeengelezen. Met liefde en smaak heeft hij ze geschikt tot een bouquet, de geboren „Kalverstrater” tot ere!

s. v. w.

M. G. Emeis Jr.: 500 JAREN TUSSEN DAM EN MUNT (Scheltens & Giltay, A'dam 1950).

Dit door W. H. Howard van een Engelse vertaling voorziene boekje geeft een journalistieke schets van verleden en heden der Kalverstraat ter gelegenheid van „Damstad”, waarvan — naast enkele oude en nieuwe afbeeldingen van Kalverstraat en Dam — vele foto's zijn opgenomen. Nadat iets uit de geschiedenis van de straat is verteld komt het feest zelve aan de beurt. „Zo viert de Kalverstraat haar vijfde eeuwfeest. Niet met een kermis, maar met een stijlvolle Damstad”. Wij kunnen — achteraf — slechts verzuchten: ware het maar een goed Amsterdamse kermis geweest! Het boekje is een blijvende herinnering aan een vertoning, die velen liever snel zullen vergeten.

s. v. w.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

Het Bestuur benoemde tot leden met ingang van 1 Januari 1950 de Heren M. G. Emeis Jr. te Amsterdam, N. J. Mouthaan te Haarlem en A. G. Schoonderbeek te Blaricum.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

DECEMBER 1950

DE PLAATSNAAM PAMPUS.

Wie het Woordenboek der Nederl. Taal bij dit woord opslaat, leest daar o.a.: „Daarnaast oudtijds *Pamphuis*. Benaming voor eene ondiepte bij de Zuiderzee, op den waterweg welke het IJ naar Amsterdam met de zee verbindt, tusschen de zandgronden aan den Waterlandschen zeedijk en het Muiderzand. De oorsprong van den naam is onbekend; *Pamphuis* zal wel op volks-etymologie berusten”.

Ook de bekende Zweedse toponymist prof. J. Sahlgren heeft zich met dit woord bezig gehouden, daar het in het Noorden is overgenomen. Het komt nl. voor in de Oslo-fjord, in de Ringkøbing-fjord (Denemarken) en bij Norrköping. Volgens prof. Sahlgren is *Pampus* ontstaan uit *Pamphuis*, dat eigenlijk zou betekend hebben „huis, schede van een zwaard”. Het Zweedse *pamp* betekent nl. „slagzwaard”. Het vaarwater was zo nauw, dat het geeliek op de ruimte tussen zwaard en schede. Terecht heeft dr. Schönfeld de opmerking gemaakt, dat het woord *pump* in onze taal geheel onbekend is en dat daardoor Sahlgrens verklaring alle grond mist¹⁾. Het gaat toch ook niet aan om een migratiennaam te gaan verklaren door de taal van het land, waarheen het woord verhuisd is. Alleen door de taal van het land van herkomst kan het woord *Pampus* verklaard worden en dit is, zoals we verder zullen zien, de Noordhollandse volkstaal.

Om dit nader te onderzoeken, stellen we vooreerst de vraag: Waar komt of kwam het woord *Pampus* in ons land voor?

Het Wdb. der Ned. Taal vermeldt zelf reeds, dat ook de bank van Plakkee, in het zeegat van Goedereede gelegen, deze naam draagt, wellicht in navolging van het Amsterdamse *Pampus*. Men onderscheidt daar het Noorder en het Zuider *Pampus*. Vervolgens kwam deze naam eertijds in Hoorn voor. In het Oude Keurboek van Hoorn (1424-1528) lees ik het volgende: „Van dat men die visckmerct houden sal opt Pampis”. Een ander hs. heeft hier *Pampus*²⁾. Ook in de Bommelerwaard is het woord *Pampus* thans nog bekend en wel als naam voor een stuk grond³⁾.

Welke van deze laatste voorbeelden migratiennamen zijn, welke niet, laten we buiten bespreking. We bemoeien ons in dit artikel uitsluitend met het Amsterdamse *Pampus*, omdat dit in geschrifte het meest voorkomt.

Welnu, waar en in welke vorm komt dit woord voor het eerst voor?

Ik vind het woord en wel geschreven als *pamphuys* voor het eerst vermeld in een keur van keizer Karel V van 6 April 1536, waarin o.a. gezegd wordt „dat geene schippers ballast zullen schieten op het *Pamphuys* of andere plaatsen tusschen deze stad en *het Val* op verbeurte van zestig Carolus guldens”⁴⁾. Enige jaren later nl. op 21 Februari 1544 vaardigde keizer Karel V weer een keur uit over het Amsterdamse *Pampus* waarin o.a. werd bepaald, dat „geen Schipperen of anderen en sullen mogen met hare schepen groot ofte kleyn 't seyl gaen / voor ende aleer de selve by den Paelmeester / of dengenen die by den Burgermeesteren van Amstelredamme indertijt zijnde daertoe ghecommitteerd sal werden / besighticht ende gepeylt sullen wesen. Ende na dat de voorsz. schepen of schip ghepeylt sal sijn / en sal men daerinne niet meer moghen laden noch overnemen / 't sy victualiën of andere goederen / waren ende koopmanschappen / hoe die mogen sijn / voor ende aleer 't voorsz. schip over Pamphuys ende andere ondiepten daer omtrent gelegen / gepasseert sal sijn / op de verbeurte van Hondert Carolus guldens / soo dick ende menighmael ymant contrarie deses bevonden wort gedaen te hebben; t'appliceren een derdendeel tot onsen behoef / 't ander derdendeel tot profijte van onser stede van Amstelredamme / ende 't derde derdendeel tot profijt vanden aenbrenger”⁵⁾. Ook de oude geschiedschrijvers van Amsterdam zoals Domselacr en Commelin gebruiken afwisselend de vormen *pamphuys* en *pampus*.

Intussen had men een middel gevonden om de schepen over de ondiepte heen te slepen, als men tenminste niet een deel van de lading in z.g. lichters wenste over te laden. Men bracht nl. onder de schepen waterkisten aan. Deze liet men eerst vol water lopen en pompte ze daarna leeg, waardoor het schip omhoog werd getild. Ook bezigde men aan elkaar gekoppelde ledige vaten, waarover men het schip heentrok. Op een prent van C. Meyer, die hierbij is afgedrukt, ziet men hiervan een paar voorbeelden. Men trachtte ook wel het schip te lichten door middel van hefbomen, die aan het uiteinde van ballast waren voorzien, zoals men op dezelfde afbeelding kan

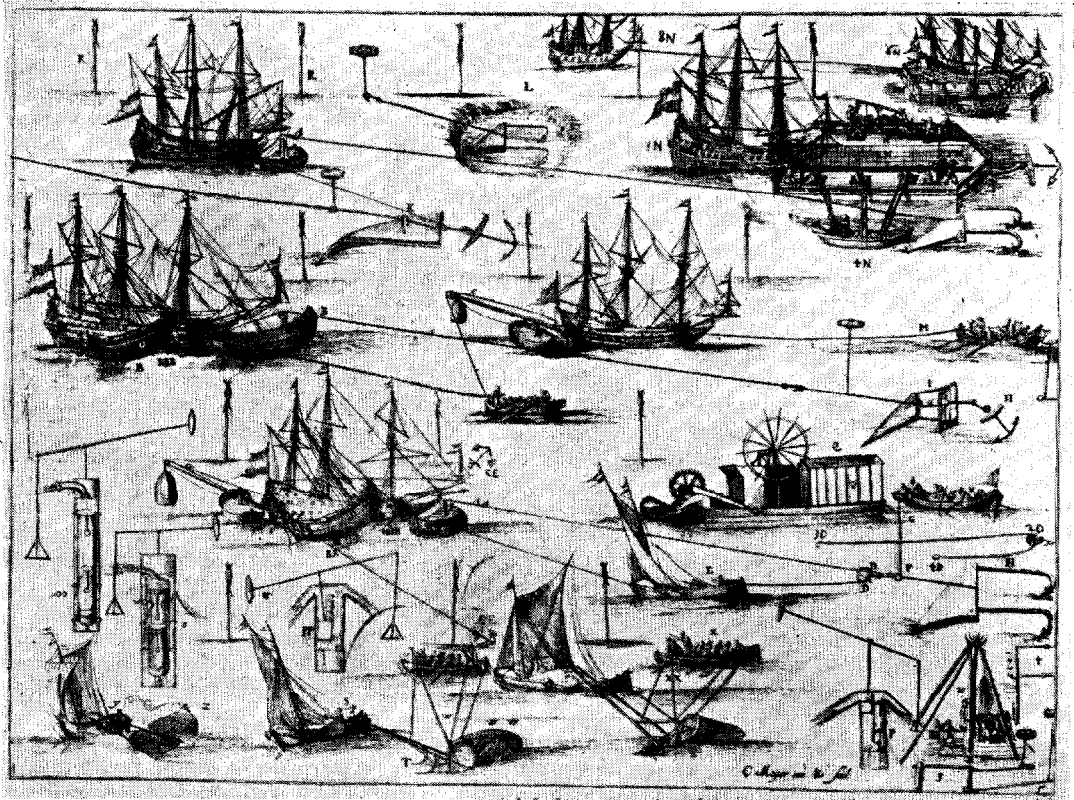
¹⁾ Zie N.G.N., IX, 8.

²⁾ Zie mr. M. S. Pols, *Westfriesche Stadrechten*, 11, 65.

³⁾ Zie prof. C. H. Edelman en dr. A. W. Vlam, *Over de Perceelsnamen van het Nederlandse Rivierkleigebied* --- *Betuwe en Bommelerwaard*, blz. 50.

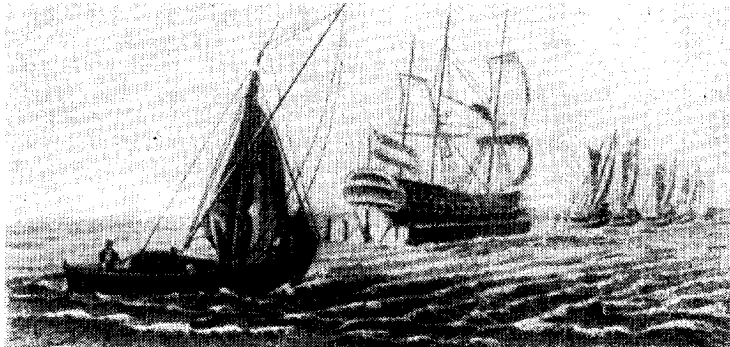
⁴⁾ Zie P. Scheltema, *Inventaris van het Amsterdamsche Archief*, 1, 175.

⁵⁾ Zie *Handvesten van Amsterdam*, 1, 352.

Verscheide aanwyzing van bequame middelen, om oorlogs, en geladen koopvaardijſchepen, heen en weer, over 't Pampus en andere drooghten, te halen, alſook door alle zee-gaten, tegen de windt, uyt en in te doen zeylen, etc. met letteren aangewezen (17de eeuw). C. Meyer.

(Naar een prent op het Scheepvaartmuseum).

Marker ſcheepjes trekken een ſchip, dat op zee-kamelen ruſt, over het Pampus.

(Zie het art. van Ir. De Kat).

waarnemen. Doch vooral lette men op de pompen, beneden links en boven rechts, omdat deze voor de bewijsvoering van de grootste betekenis zijn.

Al deze middelen om een schip over de ondiepte heen te trekken, waren echter nog zeer gebrekkig, maar — aldus C. v. IJk — „zelden zijn nieuw gevondene Konsten ten eersten tot het Toppunt haarer Volmaaktheid gesteigerd. Want soo heeft men al voor veele Jaaren, om onze groote en diepgaande Scheepen in Zee te brengen, wegens de Ondiepheden onzer Rivieren, en Zee-gaten, getragt, deselve, waar 't mogelijk, door Zedig *Vatwerk*, so Pijpen ¹⁾, als *Voeder-Vaten*, op te ligten, en te doen rijzen. Dog was dit Werk, om het bij-een-schikken der Vaten, een ellendige Talmery, en veel Arbeids onderworpen” ²⁾.

Een belangrijke vooruitgang op dit gebied was dan ook de uitvinding der z.g. scheepskamelen in 1691 door Meeuwis Meindertsz Bakker, „gebooren burger en inwoonder der stad Amsterdam”. „Deze kameelen — aldus Ir. De Kat — doen denken aan drijvende droogdokken op kleine schaal; door leegpomping konden ze een schip, 19 voet (5.38 M.) diep gaande, tot 11½ voet (3.26 M.) lichten, waarna het vaartuig, rustend op de kameelen (zie nevenstaande afbeelding) door zeilende waterschepen, dienst doende als onze tegenwoordige sleepbooten, over de ondiepte getrokken werd” ³⁾.

Zoals we hierboven gezien hebben, maakte men zowel bij de vrij primitieve lichting door middel van ledige waterkisten als bij de meer geperfectioneerde door middel van de scheepskamelen, gebruik van pompen. En hier naderen we de taalkundige kwestie van het woord *Pampus*. Het komt me nl. voor dat we in dit woord een samentrekking en wisselvorm moeten zien van het woord *pbmphis*. Dat het tweede deel van deze samenstelling, dat geen hoofdaccent heeft, gemakkelijk kon verzwakken en derhalve nu eens als *-us* dan weer als *-is* geschreven werd, zal niemand betwisten. Bovendien hebben we in de Noordhollandse volkstaal een paar aardige parallelen van deze verkorting zoals *ächteres* (achterhuis), *boëles* (boelhuis), *fôres* (voorhuis), *koëjes* (letterlijk koehuis) ⁴⁾. Moeilijker lijkt het wellicht naast het ww. *pompen* een vorm *pampen* aan te nemen. Toch is ook dit zeer wel mogelijk. Boekenooogen wijst er op dat er in de Zaanse volkstaal enige woorden zijn, waarin de *a* vóór een *r* + consonant beantwoordt aan een onvolkomen *o* in het Nederlands, zoals *bartel* (Ned. *borstel*), *darp* naast *dorp*, *gardijn* naast *gordijn* enz. En dat dit verschijnsel ook voor andere consonanten plaats vindt, blijkt uit een woord als mat voor *mot* en uit *nag* voor nog ⁵⁾. Maar — zo zou men kunnen vragen — waar blijven de voorbeelden van *a/o* voor een *m* + consonant? Welnu hier zijn er een paar. Ik lees in het *W.N.T.*, **XII**, 3233 dat het woord *pampelmoes* voorkomt naast *pompelmoes*, een zeer grote variant van de sinaasappel, dat men het woord *pampoens* kent naast *pompoen* (*W.N.T.*, **XII**, 3246). Bovendien zou ik hier willen wijzen op een vorm als dampig naast *dompig*. Taalkundig kunnen er m.i. tegen deze theorie geen ernstige bezwaren worden aangevoerd.

Mijn conclusie is dan ook deze, dat de naam *Pampus* een samentrekking, respectievelijk een wisselvorm is van *Pomphuis*. De ondiepte zal aldus genoemd zijn naar de plaats, waar de waterkisten en *pompen* werden bewaard. Deze bewaarplaats, wij zouden thans spreken van boothuis, zal zich bevonden hebben ofwel ter plaatse waar vanouds *Pampus* ligt, ofwel in de onmiddellijke nabijheid b.v. aan de Waterlandse dijk.

Dr. G. KARSTEN.

De heer W. Voorbeijtel Cannenburg, directeur van het Scheepvaartmuseum te Amsterdam, de conservator de heer De Coxs, en mevr. De Swart, die mij behulpzaam waren bij mijn onderzoek, betuig ik hiervoor gaarne mijn oprechte erkentelijkheid.

PAKHUIZEN.

Over het uitwendige van de Amsterdamse pakhuizen, in de laatste jaren door de veelvuldige branden in het middelpunt onzer belangstelling gekomen, is veel geschreven, o.a. in het rijk geïllustreerde en gedocumenteerde boek van Mevrouw M. Révész-Alexander. Daar de gegevens over het vroegere gebruik van de pakhuizen veel minder voor het grijpen liggen, zoekt men tevergeefs daarnaar. Toch is er wel het een en ander te vinden en hier mogen dan ook enkele bijzonderheden volgen, waaruit zal blijken, dat reeds lang geleden gedeeltelijk dezelfde problemen als nu een pakhuisvraagstuk deden ontstaan.

¹⁾ Pijpen zijn langwerpige vaten (zie *W.N.T.*, **XII**, 1717).

²⁾ Zie C. v. IJk, *De Nederlandsche Scheepsbouwkonst*, blz. 360. A'dam 1697.

³⁾ Zie het art. *De Amsterdamsche Haven*, door Ir. B. de Kat in het Jubileumnummer In- en Uitvoer, 1926, 83.

⁴⁾ Zie mijn werk *Het Dialect van Drechteland*, 1, 109.

⁵⁾ Zie *De Zaanse Volkstaal*, § 22.

In de 16de eeuw kende Amsterdam vrijwel nog geen pakhuizen. De grote zolders der gewone huizen en ook de lichters, de schepen waarmee de waren werden gelost, dienden als opslagplaatsen. Dit bleef tot ver in de 17de eeuw het geval. Er kwamen evenwel daarnaast op verschillende plaatsen in de stad steeds meer pakhuizen en de bebouwing der uitleggingen van Prinsen-, Bickers- en Realeneiland aan de Westzijde en Marken en Uilenburg aan de Oostzijde van de stad bracht het hoogtepunt. Zo waren ze in aantal toegenomen, dat op 16 Februari 1692 besloten werd voortaan ook de eigenaars van de pakhuizen in geval van vorst te laten bijten of bijtgeld betalen. Twee jaar later werden de eigenaars opnieuw belast : Ter vermeerdering van de inkomsten van de krijgsraad besloot men een wachtgeld te vragen van alle onbewoonde pakhuizen, die immers door burgerwacht en ratelwacht tegen brand en dieven werden beschermd. Een nauwkeurige telling leverde 600 van dergelijke pakhuizen op, die gemiddeld op *f* 8,— aangeslagen, *f* 4800,— per jaar zouden inbrengen, welke som men „meest al van welhebbende menschen” zou innen. ¹⁾ Lijkt dit aantal laag voor een stad, die op het toppunt van haar handelsbloei stond, we moeten niet vergeten, dat daarnaast de zolders boven de woonhuizen en bedrijfspercelen in gebruik waren gebleven. In 1810/11 was het aantal pakhuizen gestegen tot 940, variërend van 0 tot 34 per wijk, terwijl wijk 15 (de bovengenoemde oostelijke eilanden) met 154 en wijk 54 (de westelijke eilanden) met 126 pakhuizen ver boven de andere uitstaken ²⁾. Bij deze getallen moeten wij ook in het oog houden, dat pakhuizen net zoals nu dikwijls van bestemming veranderden. In de 18de eeuwse requesten om fornuizen, haarden etc. voor bepaalde brandgevaarlijke bedrijven te mogen plaatsen is herhaaldelijk sprake van het veranderen van pakhuizen in suikerbakkerijen, distilleerderijen, smeersmelterijen etc.

De eigenaars van de pakhuizen — we zagen het reeds — waren merendeels welgestelde lieden. Het grootste gedeelte van het pakhuizenbezit was een geldbeleggingsobject, slechts een klein gedeelte der pakhuizen werd door de eigenaars zelf gebruikt. De behoefte aan pakhuysruimte was te afhankelijk van vraag en aanbod en een koopman handelde meest in te uiteenlopende waren om eigen pakhuisexploitatie op grote schaal voordelig te maken, wat niet wegneemt, dat het af en toe wel voorkwam. In 1754 liet Arnold Hooghart het pakhuis de Grote Zwaan op de Oude Schans geheel nieuw optrekken en hield het toen in eigen gebruik, wat evenwel niet hoeft te zeggen, dat hij het geheel met zijn eigen goederen belegde ³⁾.

Hoe de bezitters van pakhuysruimten met de gegadigden hiervoor in aanraking kwamen, is niet geheel duidelijk. Collega's van de cargadoors, de makelaars in scheepsruimten, zijn voor de pakhuysruimten niet bekend; Le Long spreekt er in zijn koophandel van Amsterdam althans niet over ⁴⁾. Toch moeten er tussenpersonen hebben bestaan, daar het pakhuizenbezit enorm verspreid was. De opzichters van de pakhuizen, die de huren inden en toezicht hielden, zullen meestal niet de bemiddelaars zijn geweest. Zoals uit het kohier van 1742 blijkt, waren dat eenvoudige lieden. Drie opzichters van pakhuizen worden daar genoemd, waarvan twee op Uilenburg en de IJgracht — zij woonden natuurlijk in de buurt van de pakhuizen — niet taxabel, en de derde op de Rapenburgergracht op een jaarlijks inkomen van *f* 600.—, het allerlaagste bedrag van de aanslag, getaxeerd. Wat voor soort mensen het waren, vertelt ons ook Bicker Raye, die op 25 April 1766 naar aanleiding van een afschuwelijk sterfgeval — wegens de stank kon men het huis niet inkomen — in zijn dagboek schrijft: „Pieter Caelenberg hat wel 25 jaar onse opsiender van de pakhuysen geweest, altoos als een seer eerlijk man past gehandelt, hij was ook schoolmeester, en hat seuen ijgen kinderen groot gemaakt, dog was seer armelijk en behoefdig egter eerlijk”. Gerrit Timmerman, de opzichter van de zolders van een pakhuis van de familie Voet kreeg in 1717 voor een jaar oppassen *f* 6,— ⁵⁾. De familie van Zanen Pollio, die twee pakhuizen, de Blomkool op de Prinsengracht bij de Reestraat en de Markofse Wedas Ton op de Brouwersgracht bezat, liet het laatste oppassen door Arent Steenberg en later door diens zoon, Harmanus Steen-

¹⁾ Noordkerk 168.

²⁾ Alg. Rijks Archief, Aanwinsten 1910, no. 48.

³⁾ Taxatie nieuw opgetrokken gebouwen.

⁴⁾ T. P. van der Kooy noemt op bl. 29 van zijn werk Hollands stapelmarkt etc. onder zijn bezoekers van de beurs verhuurders van zolders en kelders, een bewijsplaats noemt hij echter niet, zodat hiermee waarschijnlijk geen bepaald beroep, maar meer een functie, die met verschillende beroepen verenigd kan zijn, wordt bedoeld.

⁵⁾ Bij de koopmansboeken in het archief van de Weeskamer bevinden zich drie pakhuys-administraties: Voet 1688—1735 Vergulde Rave op de Gelderse Kade, zolders van het huis de Ackerman op de N.Z. Voorburgwal, Van Zanen Pollio 1733-1742 De Blomkool op de Prinsengracht bij de Reestraat en de Markofse Wedas Ton op de Brouwersgracht en Damen 1742-1764 2 Noordelijkste pakhuizen van de Korendrager op de Oude Schans.

bergen voor *f* 15.— per jaar, het eerste voor een jaarlijks bedrag van 12 gl. en 12 st. oppassen en verhuren door de waagdragers van het Withoedenveem.

De 18de eeuwse vemen, de directe voorgangers van de tegenwoordige grote vemen, bestonden uit een aantal nog betrekkelijk eenvoudige transportarbeiders, die zich wel belastten met allerlei werkzaamheden en een groot vertrouwen genoten, maar nog geen eigen pakhuisen in eigendom hadden. Wel bestond toen al het streven bij hen om zeggenschap over bepaalde pakhuisruimten te krijgen, wat ze o.a. op de bovengenoemde manier klaarspeelden. Aanvankelijk belastten ze zich met het huren en betalen van zolders en kelders voor derden. Zo huurde op 5 Juni 1688 het Sweetse Veem voor Paulus Speelman een kelder in het pakhuis de Ackerman van de familie Voet voor *f* 7.— per maand, op 10 Mei 1735 het Schotse Veem voor de Heer Jan Valk het onderstuk van de Wedas Ton. De bemoeiingen der vemen gingen zich echter steeds verder uitstrekken. Blijkens een pakhuisboek in het bezit van de firma van Heekeren en Co. ¹⁾, dat hun voorganger Jaques Teysset in 1781 aanlegde en waarin aan de ene zijde de opgeslagen goederen en aan de andere zijde de afwerking genoteerd staan, een geheel ander boek dus als de pakhuisboeken, waarin de administratie van één of meer pakhuisen aangetekend werd, hadden de vemen toen al verschillende pakhuisen in eigen beheer. Teysset had 22 opslagplaatsen voor zijn goederen, waaronder het pakhuis van het Roodhoedenveem op Marken, de eerste zolder van het pakhuis de Druif op het Varkenseiland van de Waagdragers, het pakhuis het Haasje op de Keizersgracht van het Roodhoedenveem en het pakhuis de Pool in de Kerkstraat bij de Reguliersgracht van het Roodhoedenveem. Het laatste pakhuis bestaat nog en het is gemakkelijk na te gaan, dat dit toen niet het eigendom van het veem was, maar aan de erfgenamen van Jacob Boreel Jansz toebehoorde. Blijkbaar huurden de vemen deze pakhuisen ²⁾.

De veemlieden zijn echter niet de enigen geweest, die aan de kooplieden opslagruimten bezorgden. Verschillende malen is er in de bovengenoemde pakhuisboeken sprake van een vergoeding aan factors. In Juli en Augustus 1699 werden de eerste en tweede zolder van het pakhuis de Ackerman verhuurd aan de korenfactor Siewert Blaauduyf voor Dirck van Titsen. Dit pakhuis werd blijkbaar meest voor berging van koren gebruikt en herhaaldelijk staat bij de maandelijksse huur vermeld + 5 stuivers voor de factor. In het pakhuisboek van de Korendrager wordt gesproken van belegloon en later van provisie, die aan de factors, Jan Veerschuyt en Hendrik van Resandt, werd uitgekeerd en 5 % van de huursom bedroeg. Uiteraard waren de factors, die bij verschillende branches dienst deden als tussenpersonen tussen kooplieden en transportarbeiders, dikwijls in gelegenheid om pakhuisruimte aan de man te brengen.

Een derde soort bemiddelaars vormden de makelaars, wel te verstaan geen makelaars in pakhuisruimten, maar makelaars in bepaalde goederen. Teysset had o.a. in 1781 een kelder onder het huis van de makelaar Pieter Ojers in huur. Hoeft dit nog niets te zeggen, in het archief de Neufville vinden wij ± 1760 voortdurend quitanties van makelaars, als Andries van Aalst, Mattheus Londonck, Jan Crommenie en A. C. Muller, bv. op 13 Maart 1761 van Andries van Aalst voor ½ waaggeld, arbeidsloon, opslag en afslag en pakhuisuur van ijzer. Een dergelijke betaling staat op 1 Maart 1745 in het kasboek genoteerd. In deze gevallen huurden de Heren de Neufville dus kennelijk geen eigen zolder, maar lieten de makelaars voor de opslag zorgen. Hetzelfde was blijkbaar het geval, toen op 22 Februari 1729 109 gulden en 18 stuivers voor pakhuisuur van rottingen werd betaald ³⁾.

Het in bewaring geven van goederen in plaats van het opslaan op eigen zolders hoeft geen verwondering te wekken. Immers nog lang zijn bepaalde pakhuisen speciaal voor bepaalde soorten goederen gebruikt. Zo wordt in de veilingbriefjes van de as, bewaard in de bibliotheek van het Gemeente Archief, steeds de bovengenoemde Markofse Wedas Ton als kijkplaats genoemd. In de Korendrager werd natuurlijk meest koren opgeslagen, hoewel in 1742 de vierde zolder als bergplaats van beleende thee diende. Ook waren er natuurlijk pakhuisen, die voor alles werden gebruikt. Uit het pakhuisboek van Teysset blijkt, dat op de eerste zolder van het pakhuis Stockholm, die hij voor *f* 22.— per maand huurde, van allerlei werd opgeslagen, als aluin, hennip, huiden, zeildoek, spijkers, ijzeren platen, rozijnen, commijn, rijst, snuif etc.

Veelal hadden de kooplieden de goederen in commissie en brachten dan vaste pakhuisuren in rekening. Zo blijkt uit een commissieboek uit het archief Brants, dat in het midden der 18de eeuw

1) Gedenkboek 1929.

2) Niet alle vemen deden dit echter. J. Rogge op bl. 90 van zijn werk het Handelshuis Van Eeghen maakt er uitdrukkelijk melding van, dat de Van Eeghens zelf hun opslagruimten huurden, dat ze niet van de vemen huurden.

3) Brants 214 en 91.

6 st. als maandhuur voor een baal textiel en 4 st. voor een baal kalfsvellen werd gevraagd ¹⁾. Tenslotte vinden we dikwijls in de pakhuisboeken, dat men de ruimten verhuurde aan familieleden en aan buurtgenoten of dat de eigenaars tijdelijk zelf een zolder of kelder in beslag namen. Al zijn dit alles slechts voorbeelden en is het niet geheel duidelijk, wat de voornaamste wijze van verdeling van de aanwezige pakhuisruimte was, zeker is het in ieder geval, dat deze min of meer te hooi en te gras geschiedde en dat van een rationele organisatie van de pakhuisverhuur geen sprake was.

Over de betaling van de huren ontstonden dikwijls moeilijkheden, daar de huurders soms weigerden te betalen voordat ze hun waren hadden weggehaald en ze bovendien veel in compagnie goederen opsloegen en dan op elkander de betaling wilden afschuiven. Daarom werd op 17 Mei 1639 bepaald, dat de huur in ieder geval elk half jaar moest worden voldaan ²⁾. Ook in de 18de eeuw waren er nog questies over de betaling. In 1779 dienden een aantal eigenaars van pakhuizen, waaronder de Katholieke Hooghart en Zoonen en de Doopsgezinde Claas Cruijer een request in, waarin ze betoogden, dat het sedert lang het gebruik was, dat het huurders van pakhuizen, onderstukken, loodsden, kelders, zolders of vlieringen bij de maand vrij stond in geval van prompte betaling de huur zolang te mogen continueren, als hun goeddunkte. Hieruit was echter het misbruik ontstaan, dat de opslagruimte overging van de 1ste naar een 2de, 3de, 4de en verdere huurder, welke de ruimten dan weer opnieuw belegden, ofschoon de huren intussen waren gestegen, of ook dat de 1ste huurder ze voor eigen rekening buiten goevinden van de eigenaars onderhuurde en dan voor de schijn een restje van de oorspronkelijk opgeslagen goederen liet liggen. Het gebruik beoogde te vermijden, dat de huurders bij de maand gedwongen zouden zijn hogere huren te betalen of hun waren te verhuizen in geval de huurprijzen stegen. Nu kwam het er echter op neer, dat de huurders het voordeel hadden van stijging der huren en de eigenaars het nadeel van lage huren en leeg staan. Ter oplossing van deze moeilijkheden vroegen de eigenaars een keur, die de huurders verbood de huur over te doen zonder toestemming van de eigenaren en dan nog alleen, zolang de goederen van de 1ste huurder bleven liggen. Zodra deze afgewerkt zouden zijn zou het recht van huur aan de eigenaars terugkomen en moesten de sleutels van het lege perceel binnen 24 uur aan de eigenaars of opzichters ter hand worden gesteld. Dit request werd op 27 Januari 1780 afgeslagen; op welke gronden het geschiedde, is niet bekend. Een kwaad ding was waarschijnlijk, dat de requestanten, ofschoon voor het merendeel rijk en aanzienlijk, weinig vertegenwoordigers van de regeringsfamilies onder zich hadden ³⁾.

De bepaling van 1639, dat minstens eenmaal per half jaar betaald moest worden, is niet herroepen, maar in praktijk niet van kracht gebleven. Daarom alleen al was pakhuisbezit voor weinig kapitaalcrachtigen, die nog wel eens hun spaarduiten in een huisje belegden waarvan de huur per half jaar werd betaald, niet aantrekkelijk. Uit de bovengenoemde pakhuisboeken blijkt, dat betaald werd hetzij bij het leeghalen, hetzij per jaar. Slechts bij grote uitzondering werd per half jaar betaald. Bij leeghalen betaalde men uiteraard een volle maand, d.w.z. 4 weken, want bij het verhuren van pakhuizen rekende men met maanden van 4 weken; dus 13 maanden in een jaar. Meestal bleven de zolders enige tijd leeg staan, een enkel maal langer. Zo stonden bv. van 1696 tot 1700 de tweede en derde zolder van het pakhuis de Vergulde Rave van de familie Voet ongebruikt. Van de twee Noordelijkste pakhuizen van de nu meer dan een jaar geleden afgebrande Korendrager op de Oude Schans stonden van 1742 tot 1764, in welk jaar het pakhuis werd verkocht en wij het dus niet verder kunnen nagaan, de vierde zolders leeg en eveneens de beide vlieringen, welke al van 1729 en 1731 af onverhuurd waren geweest, terwijl de jaarlijkse opbrengst van al deze ruimten vroeger *tesamen ± f 125.—* had bedragen.

Ook werden de zolders en de gehele pakhuizen wel eens een enkel maal per jaar verhuurd, waarbij de condities vanzelfsprekend voor de huurders aanzienlijk voordeliger waren dan die per maand.

De pakhuishuren hebben natuurlijk grote schommelingen vertoond, maar zijn over een groot aantal jaren gerekend toch vrij constant gebleven, zoals bv. te zien is aan de huur van het pakhuis naast de Grimmenessesluis, dat toebehoorde aan het Sint Pieters Gasthuis ⁴⁾.

De afmetingen van de pakhuizen varieerden zeer. In 1783 bij de boedelscheiding van de nalatenschap van de bovengenoemde Arnold Hooghart, getaxeerd op *f 1074997.—*, werden de pakhuizen op de Oude Schans als volgt geschat: De drie pakhuizen van de Grote Korendrager op

¹⁾ Brants 152.

²⁾ Noordkerk 527 b.

³⁾ R.A. 720 2, 8.

⁴⁾ Verhuurd van 1660-1669 voor *f 230.—* per jaar; 1669-1676 *f 300.—*; 1676-1689 *f 225.—*; 1690-1693 *f 234.—* (18 gl. per maand); 1693-1696 *f 208.—* (16 gl. per maand); 1696 18 gl. per maand; 1696-1710 *f 247.—* (19 gl. per maand) en 1710-1770 *f 250.—*.

f 26296 en 5 st., de twee pakhuizen van de Grote Zwaan op *f* 20399 en 8 st. en het pakhuis de Kleine Zwaan op *f* 7112 7 st. ¹⁾. De pakhuizen van de beroemde Neeltje Pater, gestorven op 8 Maart 1789, over wier nalatenschap aspirant deelgerechtigden zich nog steeds opwinden, waren daarentegen veel kleiner. Zij liet 24 pakhuizen na, die door de gehele stad verspreid lagen en varieerden tussen een waarde van *f* 2000.— en *f* 8000.—, tesamen op *f* 89100.— getaxeerd ²⁾. In vergelijking tot de huren waren de prijzen van de pakhuizen betrekkelijk hoog. De twee pakhuizen van de Korendrager werden op 9 Mei 1764 door de erfgenamen van Maria Jacoba Damen voor *f* 16250.— aan Arnold Hooghart overgedragen. Uit het pakhuisboek zien we, dat de huren over de 10 jaar 1752 tot 1761 *f* 9994.— opbrachten, waartegenover aan onkosten *f* 5115.— 8 st. stonden. Dat wil dus zeggen, dat de gemiddelde jaarlijkse opbrengst over die 10 jaar *f* 487.— 17 st. bedroeg en men dus juist 3 % rente trok.

Maar genoeg over de prijzen! Een zaak, die de stadsregering meer bezig heeft gehouden, was de noodzakelijke beveiliging van gebouwen en ook van de omstanders. Op 7 Augustus 1642 werd in verband met de vele ongelukken verordend, dat men uit pakhuizen en van pakzolders geen goederen mocht werpen, maar alles met windassen of anders moest neerlaten, en ook, dat men de pakdeuren met klampen moest voorzien, opdat ze niet bij het hijsen uit de duimen zouden worden gelicht en naar beneden komen. Op 19 Juli 1690 en op 16 Juli 1772 werd deze keur opnieuw afgekondigd ³⁾. Dat dit niet overbodig was, blijkt uit een treurig voorval, door Bicker Raye vermeld: Op 6 Maart 1766 was Jean Aron Bousquet, makelaar in suiker en oudste zoon van de principaalste makelaar in dit artikel op een pakhuis op de Prinsengracht bij de Spiegelgracht om vaten suiker te steken. Een openstaand venster werd door een zak, die men omhoog hees, uit de duimen gelicht en kwam op het hoofd van de jongeling terecht, die binnen het kwartier overleed.

Algemeen bestond er grote vrees voor brand, hoewel merkwaardiger wijze geen bijzonder spectaculaire pakhuisbranden bekend zijn en wij dus vrij zeker kunnen zijn, dat ze nooit in bijzonder hevige mate hebben gewoed. Jan van der Heyden noemt in zijn brandspuitenboek van 1690 alle grote branden van de laatste veertig jaar op. Daaronder was er één, op 25 Sept. 1670, in de mouterij van het Potas Vat op het Realeneiland, die oversloeg naar drie graanpakhuizen en drie volle dagen duurde. Het instorten der korenzolders smoorde de brand telkens, die dan na enige tijd weer oplaaide. Op 19 Juli 1684 brak een brand uit in een pakhuis, dat met een stroopmakerij één gemeenschappelijke muur had, waarvan een der houten stijlen door het stroopmakersfornuis was gaan smeulen. Het blussen werd bemoeilijkt, doordat de laagste verdieping vol met campetie-hout lag. Dit moest eerst zover worden afgewerkt tot er een man over kon kruipen met een brandslang. Toen was de brand direct geblust. In 1686 ontstond tenslotte nog een pakhuisbrandje van weinig betekenis. Bicker Raye maakt in zijn dagboek evenmin melding van opzienbarende pakhuisbranden.

Toch heerste er steeds vrees bij de omwonenden van de pakhuizen en daarbij botsten de belangen der buurtgenoten met die der eigenaars en kooplieden. Het was moeilijk voor de stad een beslissing te nemen. In 1717 ⁴⁾ wezen 33 eigenaars en bewoners van huizen, gelegen naast pakhuizen, op het gevaar van het 's nachts na klokluiden tot 10, 11 en 12 uur toe doorwerken van de waagdragers, die met kaarsen en lichten brandbare goederen, als vlas, bonden hennip, talk, Moscovische matten, wolbalen etc. opsloegen en ophesen. Ze vroegen daarom een verbod voor de waagdragers om 's avonds dergelijke goederen op en uit te slaan. Het request had echter geen succes. De gevraagde keur werd niet afgekondigd.

Uitzonderlijk gevaarlijke stoffen, zoals o.a. pek en teer mochten slechts op enkele plaatsen worden opgeslagen. Op 19 Januari 1643 ⁵⁾ werd een keur uitgevaardigd, die de teer- en pekhandel beperkte tot de Sloterdijkerburgwal (de tegenwoordige Teertuinen) en de opslag van pek en teer tot enkele andere plaatsen in de stad. De naleving van deze keur bleek moeilijkheden mee te brengen. Ze werd althans op 25 Juli 1646 weer afgekondigd. Op 8 October 1681 en bij het 22ste artikel van de brandkeur van 6 April 1685 ⁶⁾ werden de moeilijkheden sterk ingekrompen: Pek en teer mochten voortaan alleen op bepaalde erven op de Sloterdijkerburgwal worden opgeslagen. De handel in deze artikelen was echter bijzonder florissant en de keuren werden dan ook weinig nauwkeurig nageleefd, maar, zoals meer gaat, opeens herinnerde iemand zich het bovengenoemde

¹⁾ Notaris Decker.

²⁾ Collaterale Successie.

³⁾ Noordkerk 995 en vervolg Noordkerk.

⁴⁾ R.A. 684, 75.

⁵⁾ Keurboek L 191 en 270.

⁶⁾ Noordkerk 839.

22ste artikel met het gevolg, dat de brandmeester in 1749 aanzegging deed alle pik en teer uit de pakhuizen op de Zoutkeetsgracht te verwijderen. Hiertegen kwamen zowel een aantal teerkopers als 4 eigenaren van pakhuizen op de Zoutkeetsgracht op. Een request, vergezeld van verklaringen van een aantal kooplieden, die in commissie pik en teer uit het buitenland plachten te ontvangen, werd bij het gerecht ingediend: Al 40 jaar, zolang men zich kon herinneren, was pik en teer opgeslagen op het Prinsen- en Realeineiland en op de Zoutkeetsgracht. En zelfs met deze opslagplaatsen was er nog niet voldoende bergruimte, zodat bv. vier jaar geleden veel van deze stoffen in Noord-Holland waren opgeslagen en daar natuurlijk ook waren verwerkt tot ongerief van kuipers, teerwerkers etc. De pakhuizen op de Zoutkeetsgracht waren oorspronkelijk aangelegd als zoutpakhuizen, maar leeg blijven staan, omdat de zoutnegotie geen succes was geworden. Daarom waren ze opgekocht voor pik- en teeropslagplaatsen. Als ze daarvoor niet meer mochten worden gebruikt, zouden ze weer leeg blijven staan. Het gerecht hoorde alvorens een besluit te nemen de bewoners en de eigenaars van de huizen op de Zoutkeetsgracht en werd door hun argumenten overtuigd. Op de Zoutkeetsgracht bleef pik en teer verboden waar ¹⁾. In 1752 dienden de teerkopers en eigenaars van de pakhuizen op de Zoutkeetsgracht nogmaals een request in, waarin ze wezen op het verlopen van de negotie, daar in deze jaren de zeehandelaren steeds meer pakhuizen in Noord-Holland in gebruik waren gaan nemen. Ze verzochten daarom de Zoutkeetsgracht, het Prinseneiland en het Realeineiland aan te wijzen voor opslag van pik en teer. Ditmaal hadden ze succes. Op 31 Januari 1753 werd de gevraagde keur afgekondigd. De belanghebbenden op de Zoutkeetsgracht waren niet gehoord, maar ondervonden de keur aan de lijve en kwamen in 1750 tegen deze onrechtvaardige behandeling in opstand. Twee firma's en negen weinig geletterde personen dienden een request in bij het gerecht met het verzoek hun gracht weer af te voeren van de lijst van opslagplaatsen van deze brandbare producten. Deze waren immers steeds zo ver mogelijk verwijderd gehouden van bedrijven, waar met grote vuren werd gewerkt. Op de Zoutkeetsgracht nu waren niet alleen twee lijnbanen, maar ook verschillende zoutketen, waar doorgaans veel turf opgeslagen lag, taanhuizen, rokerijen etc. Daarom waren door de burgerkapitein van de wijk en de generale en particuliere brandmeesteren vele malen orders gegeven pik, teer, zwavel, terpentijn, voorloop etc. naar elders te brengen. In geval van zware brand, gelijk enige tijd geleden aan de lijnbaan de Grote Zeevaart was overkomen, liepen niet alleen de huizen, maar ook de schepen, die in de Waal overwinterden, groot gevaar.

Al deze argumenten mochten echter niet baten. In Januari 1756 werd het request geseponneerd, wat zoveel wilde zeggen als in het vergeetboek raken. De pik- en teerhandel was blijkbaar van zo grote importantie, dat daaraan de belangen van de bewoners ondergeschikt werden geacht. Er was inderdaad een aardig broodje in deze branche te verdienen. De Doopsgezinde teerkoper Claas Cruijer, die blijkens ondertekening van de verschillende requesten zich zeer actief in deze zaak had betoond, bewoonde in 1742 een huis van 200 gl. huur in de Galgenstraat en werd toen getaxeerd op een inkomen van 1500 gl., terwijl hij in 1798 als millionaire stierf.

Intussen heeft de stad niet altijd ter wille van de handel toegegeven. Toen Thomas en Adrian Hope toestemming vroegen een grote partij teer, die hun was geconsigneerd, in hun twee pakhuizen in de Houwtuinen op te slaan — een voorbeeld dus van pakhuizen in eigen gebruik — of elders, waar de stad dat wilde, daar alle plaatsen daartoe aangewezen bezet waren, brachten de Directeur van de stadswerken en de generale brandmeester op 26 November 1754 ongunstig advies uit ondanks de bedreiging van de gebroeders Hope het pik en teer in het Noorder Quartier te zullen opslaan ²⁾.

In 1766 werden de brandmeesters van wijk 54, waarin de Sloterdijkerburgwal en de eilanden met de pik- en teerpakhuizen, opgeschrikt door een zware brand in de Nieuwe Teertuinen. Ongetwijfeld was dit de grote brand in het huis van de teerkoper Gildemeester, waarbij een knecht en meid verbrandden, een voorval uitvoerig door Bicker Raye beschreven. Toen kort daarna in een verlaten pakhuiskeider een kaars in een houten hoop brandend werd aangetroffen, schoof men met grote moeite een kleine jongen door de tralies van het kelderraam naar binnen, die nog net bij tijds de kaars kon doven. Dit voorval was aanleiding voor de brandmeesters van de wijk om een request voor een nieuwe keur in te dienen, en wel, dat voortaan niemand 's avonds met vuur of licht in de pakhuizen zou mogen komen en overdag alleen in die gedeelten, waar het absoluut noodzakelijk zou zijn, en dat dan altijd iemand er bij zou blijven om op te passen, en dat, wanneer iemand in de vooravond vóór 7 uur in een pakhuis of pakkelder zou moeten zijn,

¹⁾ De requesten betreffende pik en teer vindt men R.A. 695, 2 en 3, 698, 5, 701, 24 en Vervolg Noordkerk.

²⁾ Los in R.A. 700.

hij dat alleen met een afgesloten lantaarn zou mogen doen. Het voor- en nadeel van het plan werd tegen elkaar afgewogen met het resultaat, dat het request werd afgeslagen: „omdat het verzoek al te generael zijnde voornamentlijk aan de wijnkopers grote inconveniënten soude veroorzaken, en de generale brandmeester daar op gehoord zijnde, die grote swarigheden, als bij middel van de requeste wierde geposeert, daar niet in vond”¹⁾. Wel is waarschijnlijk het gevolg geweest, dat een speciaal reglement voor een extra brandwacht gedurende het winterseizoen in de Nieuwe Teertuinen werd afgekondigd. Twee mannen uit de arbeiders van de teerkopers moesten de gewone nachtwacht af lossen en waken totdat de teerwerkers aan het werk gingen²⁾.

Er is dus niets nieuws onder de zon. Evenals vroeger is het nu moeilijk voor het stadsbestuur de uiteenlopende belangen van verschillende groepen tegenover elkaar af te wegen. De eigenaars van de pakhuizen hebben thans niet meer de angstige buurtgenoten tegenover zich, maar de bezorgde minnaars van het stadsschoon. Moge het de stad gegeven zijn een oplossing te vinden, die beide partijen bevredigt!

1. H. VAN EEGHEN.

EXCURSIE NAAR WERKSPoor N.V.

Een honderdtal leden van ons Genootschap heeft Woensdagmiddag 15 November dankbaar gebruik gemaakt van de gelegenheid tot bezichtiging van het bedrijf en het onlangs geopende museum van Werkspoor N.V.

De president-directeur, Ir M. H. Damme, heette het gezelschap welkom in „de Kleine Stelplaats”, het achttiende-eeuwse pakhuis der Oost-Indische Compagnie, waarvan een gedeelte sinds begin vorig jaar is ingericht als koffiekamer voor de beambten. De heer Damme gaf een overzicht van het bedrijf, geïllustreerd door een plattegrond van het geheel door Werkspoor in beslag genomen eiland Oostenburg.

Na deze instructieve uiteenzetting zwermden de deelnemers onder leiding van Mr H. C. van Geer in drie groepen uit over het grote complex van fabrieken en werkplaatsen.

Bijzonder belangwekkend was het bezoek aan de Paul van Vlissingen-School, waar nog leerplichtige jongens na de lagere school het z.g. achtste leerjaar kunnen volgen. Naast uitgebreid lager onderwijs omvat deze cursus praktisch technisch onderricht, zodat de leerkrachten een jaar tijd hebben om te onderzoeken welk vak de leerling het beste ligt. In dit vak kunnen de jongens zich het volgende jaar verder bekwamen op de driejarige leergang, tijdens welke zij reeds in loondienst zijn. Een gedeelte van hun werkstukken is al bestemd voor de fabrieksproductie. Deze degelijke wijze van testen en opleiden is uniek in Nederland, wellicht zelfs in de wereld.

Van de school leidde de tocht door verschillende hallen, die een sprekende getuigenis gaven van de omvangrijkheid van dit bedrijf. Bundelmachines voor de posterijen en enorme fabrieksinstallaties hebben — tot ver over onze grenzen — deze werkplaatsen tot bakermat. Het boeiende spel van lange metaalkrullen rond vlijmscherpe beitels, zwaaiende kranen en toeterende transportwagens maakte op de bezoekers een waarlijk grootse indruk.

In het aantrekkelijke museum, waarover ons maandblad reeds uitvoerig berichtte, waren de meeste leden uiteraard op bekender terrein. De heer P. J. Ducro gaf een geestdriftige toelichting omtrent het gebouw en het tentoongestelde.

Tenslotte kwamen alle deelnemers weer tezamen in „de Kleine Stelplaats” om onder het genot van een kopje thee te verpozen na een zwerftocht met een schat van indrukken. De voorzitter, Mr A. le Cosquino de Bussy, dankte namens allen de heer Damme en zijn medewerkers, die ons zulk een gastvrij onthaal hadden bereid. Toen viel de schemer: het fabriekspersoneel en de leden van Amstelodamum togen huiswaarts, het nijvere Oostenburg na een dag van intens en luidruchtig leven verstild achterlatend . . . . .

S. V. W.

WERKSPoor MUSEUM.

In aansluiting op de artikelen in het maandblad van September j.l. delen wij mede dat het Werkspoor Museum thans iedere Woensdagmiddag van 13.00 tot 16.00 uur gratis toegankelijk is. De in het museum aangebrachte fraaie eikenhouten wenteltrap is een geschenk van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

¹⁾ R.A. '709, 20.

²⁾ Vervolg Noordkerk.

DE AMSTERDAMSE JODENBUURT.

Deze buurt, zoals die tot in begin 1949 was, bestaat niet meer; zelfs kan thans van een jodenbuurt niet meer gesproken worden.

Ofschoon de buurt ook in 1940 al veel veranderd was bij de toestand waarin ze in de aanvang van deze eeuw verkeerde, was het karakter van jodenbuurt toch wel degelijk bewaard gebleven. Het is moeilijk, zo niet onmogelijk, nauwkeurig de grenzen van deze buurt aan te geven. Als we grenzen moeten trekken zouden we dit als volgt willen doen.

Rapenburgerplein, Nieuwe Herengracht, Amstel (voor de Blauwbrug), Zwanenburgwal, Raamgracht (noordzijde), Kloveniersburgwal, Nieuwe Hoogstraat, hieraan toe te voegen de St. Anthoniesbreestraat tot aan de Nieuwmarkt, Snoekjessteeg, Oude Schans (oostzijde), Rapenburg en zo komen we dan weder op het Rapenburgerplein.

(F. Wittig).

Vooral in het grensgebied was de bevolking gemengd, nu eens overwegend door Joden, dan weer in meerderheid door Christenen bewoond. Ook buiten deze grenzen waren vele Joden gehuisvest. We spreken in dit verband niet over andere wijken met overwegend Joodse bevolking, zoals b.v. de Weesperstraat en omgeving.

De Jodenbuurt had haar eigen aard. De bevolking leefde voor een zeer belangrijk deel van handel en dit kwam dan ook vanzelfsprekend tot uiting.

Laten we nog even zeggen dat we geenszins het plan hebben een beschrijving van de Jodenbuurt te geven, doch slechts enkele herinneringen aan deze karakteristieke buurt willen vastleggen. De kooplieden op het Waterlooplein, waar op alle werkdagen markt gehouden werd, waren bijna uitsluitend Joden en hun verkoperstalent kwam op allerlei wijzen voor de dag. Des Zaterdag had de markt hier niets te betekenen.

Behalve de gewone marktartikelen werden hier ook „ramspartijen” verhandeld. Ramsgoederen zijn als regel nieuw, het zijn restanten van grossiers of winkeliers, maar ook wel goederen welke gekocht waren van winkeliers die in geldelijke moeilijkheden verkeerden.

Deze goederen waren attractief voor het publiek maar veelal ook voor andere kooplieden, die dikwijls trachtten een gedeelte van zo'n partij over te nemen.

Er speelden zich dan interessante tonelen af. Er vormde zich een groepje kooplieden om de „ramser" en daarom heen weer publiek. Er werd van „meiers" en „joetjes" gesproken, men smoesde iets in elkaars oren, waarna de aspirantkoper deed of hij zich wilde verwijderen omdat de prijs voor hem onaanvaardbaar was, totdat men plotseling tot de ontdekking kwam dat de koop gesloten was en de koper een grote stapel dozen of pakken in ontvangst nam. Dikwijls nog na enig dispuut omtrent een partijtje dat de een wel, de ander niet in de koop besloten achtte.

Op de aangrenzende Zwanenburgwal werd eveneens markt gehouden; daar stond nog wel eens een standwerker.

Op het gedeelte Waterlooplein tegenover de Blauwbrug, was rond de toenmalige speeltuin de voddemarkt. Hier kwamen de voddenkooplieden, die we 's morgens overal in de stad hoorden roepen bijeen en werd handel gedreven in de door hen des morgens gekochte goederen.

Deze markt is thans weer in ere hersteld, maar het contingent Joden is sterk verminderd.

In de Lazarussteeg kon men voor vis terecht en in de elleboog van de twee gedeelten van het Waterlooplein was steeds een goed voorziene fruitmarkt.

De St. Anthoniesbreestraat was bekend om haar stoffenzaken en in het bijzonder om de niet vaste prijzen ; daar kon gemarchandeerd worden.

De vestiging van de stoffenzaken in deze straat was een gevolg van de handel op de daaraan grenzende, door mij niet tot de Jodenbuurt gerekende, Nieuwmarkt, waar overdag bijna uitsluitend in manufacturen gehandeld werd.

Des Zaterdag verandert deze markt geheel van karakter, dan kwamen in de namiddag kooplieden met boeken, sigaren e.d. artikelen.

De eerste tientallen jaren van deze eeuw was de Zaterdagavondmarkt hier nog van enige betekenis, later verschrompelde deze al meer en meer.

Hier werd ook godsdienstige en politieke propaganda gevoerd.

In de Jodenbreestraat sloeg het hart fel. De koopwaren werden voor zover dit mogelijk en toegestaan was, buiten de huizen geplaatst, terwijl tal van venters met hun karren op luidruchtige wijze hun waar trachtten te slijten. Hier kon het ook vooral 's Zondagsmorgens zeer druk zijn. Men zag uitstallingen en aanprijzingen van allerlei goederen en eetwaren o.a. van mierikwortel en tegen de Kerstdagen kwamen de poeliers, die dikwijls in kelders hun bedrijf uitoefenden, met hun waar voor de dag. Bloederige zwanen, ganzen en ander gevogelte hing(en) aan staken buiten de deur. 's Zondagsmorgens trokken vele mannen uit de volkswijken naar de „Jodenhoek". „De Hoek", zoals de Joden die zelf noemden, was de markt die gehouden werd in de Jodenhouttuinen, op Marken en Uilenburg.

Het was wat men wel noemt een mannenmarkt. Oude koper- en ijzerwaren en allerlei gebruikte materialen, voorwerpen en gereedschap, te veel om op te noemen, was daar te vinden en voor een kleinigheid te koop. Later kwamen er ook kooplieden met nieuwe artikelen, maar de handel in „tweedehands" bleef toch overwegend haar stempel op deze markt drukken. Zo tegen een uur of één 's middags was de markt afgelopen.

Dit alles is voorbij, onherroepelijk voorbij. Wij menen zelfs dat door de gemeenteraad, op voorstel van B. en W., de Zondagmorgenmarkt aldaar, officieel is afgeschaft.

Nu we ons met onze gedachten in de buurt van Uilenburg bevinden, herinneren we ons dat, ongeveer een halve eeuw geleden, in de Uilenburger- of Batavierstraat, vooraan bij de Oostersekade, een koestal was.

's Zomersavonds, als het mooi warm weer was, zaten de bewoners nog al eens buitenshuis, op de stoepen of op stoelen en hielden een praatje met elkaar. Kleine woningen en grote gezinnen werkten daartoe mede en we moeten ook niet vergeten dat, na een zware dag, voor velen het de enige ontspanning was.

Het waren vanzelfsprekend in hoofdzaak de ouderen, waarvan tot aan de eerste wereldoorlog, de gehuwde vrouwen dikwijls nog het kleine kanten mutsje droegen en men de mannen nog met de hoge pet zag.

Voor onze geest zien we ook nog een tafereeltje in de Jodenbreestraat. Ook zo'n zomeravond, nog schemer. Een straatorgel stuwt z'n muziek de lucht in en om het orgel heen een groep kinderen op hun hurken gezeten aan het dansen. Daar was jolijt en ook nu weer tal van bewoners buitenshuis in druk gesprek.

Deze buurt bevatte een compacte massa leven. Joods leven; wie dit kent weet wat dat zeggen wil. En nu. De buurt is nog ernstig geschonden, maar waar de huizen enigszins bewoonbaar zijn, zijn ze bewoond. Echter slechts voor een gering deel door Joden. Maar „de Jodenbuurt" is verdwenen en zal nimmer haar oorspronkelijk karakter terug krijgen.

DE TOESTAND VAN DE NIEUWE KERK.

Naar aanleiding van de in de pers gepubliceerde artikelen betreffende de huidige toestand van de Nieuwe Kerk, zou ik het volgende onder Uw aandacht willen brengen.

De bijkans vijf en een halve eeuw van het bestaan der Nieuwe Kerk zijn niet langs haar heen-gegaan doch hebben haar, gebouwd op een onvaste ondergrond en in een agressief klimaat, sterk aangetast. De verschijnselen hiervan zijn dan ook duidelijk merkbaar en, wordt in dezen niet spoedig gehandeld, zo zal het vervalproces zich in steeds sneller tempo doen gelden.

De gebreken door de slappe ondergrond veroorzaakt komen vooral aan de dag in het verzakken en scheuren van pijlers en muren,

De gevolgen van het agressieve klimaat zijn vooral merkbaar aan de sterke verwerking van de materialen waaruit de kerk opgebouwd is. In de natuursteen vooral heeft de tand des tijds zijn sporen achtergelaten.

In het bijzonder komen genoemde gebreken bij de Viering van de Kerk naar voren, waarbij de te licht gebouwde pijlers er niet weinig toe hebben medegewerkt om dit proces nog te verhaasten. In de loop der tijden is er getracht deze gebreken te ondervangen door het aanbrengen van vele verankeringen die, behalve dat zij het kerkgebouw sterk ontsieren, toch geen afdoende stabiliteit gebracht hebben.

Eerst zijn er in de scheibogen bij de Viering, boven de oorspronkelijke trekstangen, nogmaals trekstangen aangebracht; toen 4 zware drukstangen in de Viering zelf en ten slotte in 1890 en in 1910 ijzeren stroppen vanaf de N.W. Vieringpijler naar de N. Transcptgevel en van de Z.W. Vieringpijler naar de Z. Transeptgevel.

Deze verankeringen hebben een betrekkelijke horizontale stabiliteit bewerkt.

De verticale stabiliteit kan slechts bereikt worden door een nieuwe paalfundering die dan ook in het restauratieplan begrepen is.

Wat de geconstateerde zakkingen betreft zij opgemerkt dat deze zo traag verlopen dat van deze zijde geen direct gevaar te duchten is.

Gevaarlijk kan de huidige toestand van het kerkgebouw dan ook niet genoemd worden en dat het Kerkbestuur de Nieuwe Kerk in gebruik heeft gelaten kan geacht worden volkomen verantwoord te zijn.

De restauratie van de Viering maakt het belangrijkste en het eerst nodige onderdeel van de voorgenomen herstellingen der Kerk uit.

Dat er nog niet mee aangevangen wordt, is om reden dat door de drastische beperking van de begroting Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen de Minister niet aanstonds de middelen voor deze restauratie kan toezeggen.

J. P. L. **PETRI** jr.
Lid van Amstelodamum.

AMSTERDAM IEPENSTAD.

Iederen zomer kan men het weer zien: plotseling tast de iepenziekte hier en daar een boom aan, die dan hoe mooi hij ook het voorjaar begonnen is, reeds na enkele weken het droevige ziektebeeld vertoont van slappe en verschrompelde blaadjes en grote kale plekken. Maanden lang staan die iepen in al hun ellende dan tussen de gezonde bomen en pas als in November de herfst zich over de natuur ontfermt en alle moede blaadjes wegneemt, zijn zij niet langer getekend.

Zij wachten dan op de eerste maanden van het jaar, dan wordt in den regel opruiming gehouden onder de bomen en als zij dan niet vergeten worden (iets wat ook al gebeurd is), hoeven zij tenminste niet weer een nieuwe zomer met de zelfde ellende mee te maken.

Maar.... waarom wordt met het rooien van dergelijke bomen toch gewacht tot **Februari/Maart**? Een van de dingen die ons van de iepenziekte verteld is geworden, is dat zij zeer infectueus is, en daarom heeft Staatsbosbeheer voorgeschreven dat zieke exemplaren onverwijld verwijderd moeten worden.

Het wil mij voorkomen dat Bepantingen hier te kort schiet. Na de grote slachting onder de Keizersgracht iepen, waarbij alles voor de bijl ging (op deze gracht tussen Leidse Gracht en **Utrechtse** straat kwam iepenziekte niet of **amperaan** voor, **weshalve** gesproken werd van „ziek en gevaarlijk”, toen ook het rupsen-verhaaltje gefaald had), dienen wij met onze mooie grachtenbepanting wat zuiniger te zijn. Te meer nu de zo hoog geprezen linden geen succes blijken te zijn. En een van de vereisten is dan toch wel, dat daar waar zich iepenziekte voordoet, onmiddellijk wordt ingegrepen. Zelfs in 't hartje zomer, hale men zo'n boom er uit, voor hij zijn omgeving aantast. Dat wij dan 'n goed half jaar met 'n kale plek zitten (immers eerst in het voorjaar kan weer bijgeplant worden), is zeker geen bezwaar.

Een frappant voorbeeld van gebrek aan goede zorg bij Bepantingen vormde de lijdensgeschiedenis van een monumentale iep bij de hoek van de Prinsengracht en Reguliersgracht, op het Amstelveld. Het vorig jaar nog een pronkstuk, met zijn enorme wijde vertakkingen, dit jaar één brok ellende, deze zwaar aan de iepenziekte lijdende boom, een naar gezicht op dit mooie stads gedeelte. En wie zal zeggen hoe zeer de iepenspintkever nu de omgeving heeft aangetast, hij had er allen tijd voor. Ware liefde voor onze stadsbepanting bij genoemde Dienst van P.W. zou vereisen dat er niet alleen maar geroid wordt wanneer dit bij honderden tegelijk gedaan kan worden, maar dat er op uit getrokken wordt, al is het maar om één enkele boom midden in den zomer er uit te halen.

E. J. ZEEGERS.

DE IJ-OEVER VERBINDING.

Burgemeester en Wethouders gaven de Dienst der Publieke Werken 27 September 1935 opdracht tot het ontwerpen van een tunnel ter verbinding van de beide IJ-oevers, nadat de Gemeenteraad zich 18 Juni 1935 voor zulk een tunnel had uitgesproken ¹⁾.

De uitvoering van deze opdracht werd gepubliceerd in het „Tunnelrapport-1940”. Het project omvatte een voetgangers- en wielrijderstunnel, gelegen tussen de westelijke dam van de Jachthaven en de De Buyterkade ter hoogte van steiger 4, alsmede een afzonderlijke autotunnel, lopende van de Meeuwenlaan ten Oosten van de sluis Willem 111, via de oostelijke onderdoorgang van het Oostelijk viaduct en een nieuwe dam in het Openhavenfront, naar de Prins Hendrikkade.

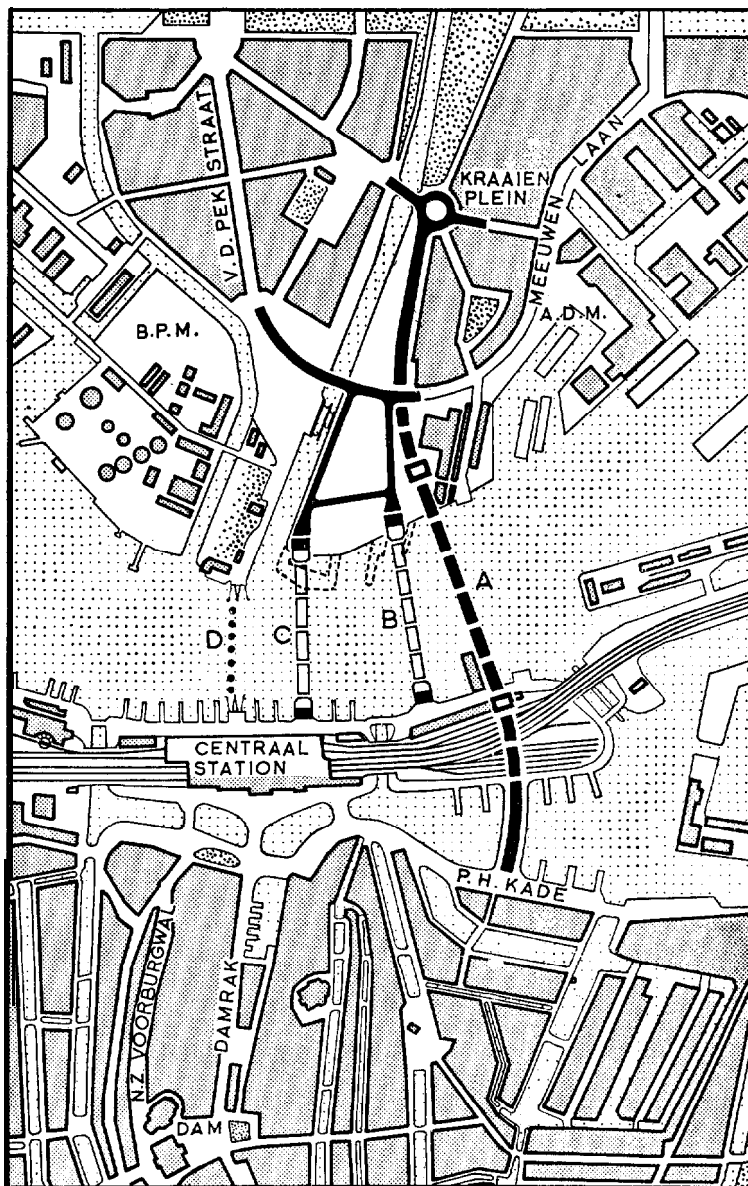
Toen na de verschijning van dit rapport aan het in September 1940 opgerichte Tunnelbureau de taak te beurt viel het oeververbindingsvraagstuk nog intensiever te bestuderen en de plannen nader uit te werken, werden al spoedig de aanvankelijk op bezwaren der Spoorwegen afgestuite pogingen om de tunnel onder het emplacement te brengen, hervat. De noodzakelijkheid van zulk een onderzoek drong te meer toen er uit scheepvaartkringen critiek werd uitgeoefend op de bij het project aangehouden vaargeuldiepte in het IJ en de wenselijkheid werd betoogd om deze van 10,50 m — N.A.P. op 12 m — N.A.P. te brengen. Behalve door deze nieuwe eis werd nog door andere overwegingen, betrekking hebbende op de hellingen, de bogen en de capaciteit van de tunnel, de overtuiging versterkt, dat de oplossing van het tunnelvraagstuk voor het autoverkeer moest worden gezocht in het maken van een tunnel, welke het Oostelijke eiland kruist. Na hernieuwde besprekingen wijzigden de Nederlandse Spoorwegen hun oorspronkelijk standpunt en verklaarden zich accoord met het bouwen in open bouwput van een tunnel onder het emplacement, waarbij het hun practisch onverschillig bleek, op welke plaats deze tunnel zou worden geprojecteerd. Zo ontstond dus voor het ontwerpen van de autotunnel een veel grotere vrijheid. Voorts rezen vele bezwaren tegen het plan van één grote personentunnel.

De resultaten van deze onderzoekingen en de daaruit voortgekomen nieuwe plannen zijn thans gepubliceerd in „De IJ-oeververbinding -Rapport 1950” als bijlage Q van het Gemeenteblad 1950. Het plan voor de totale oeververbinding bestaat uit:

- a. een autotunnel van een punt op de Prins Hendrikkade, nabij het Scheepvaarthuis, naar het Kraaienplein in Amsterdam-Noord. Het eerste gedeelte van het tunneltracé op de zuidelijke IJ-oever loopt via een nieuwe in het Oosterdok aan te leggen dam, die iets oostelijker ligt dan de thans bestaande dam, welke komt te vervallen. De watervlakte van het Openhavenfront voor de Gelderse kade en de Waalseilandsgracht wordt dus groter, terwijl het eigenlijke Oosterdok wordt verkleind. Dit eerste gedeelte van de tunnelweg is aan de bovenzijde open en ontvangt dus nog daglicht. Het gesloten gedeelte loopt achtereenvolgens onder het spoorwegemplacement op het oostelijke eiland, langs de Brandweerkazerne op de De Ruyterkade, onder het IJ, onder een klein gedeelte van de terreinen der firma Du Croo en Brauns en der N.Z.H.V.M. De tunnelweg komt weer aan het daglicht op de Adelaarsweg, ten Noorden van de Meeuwenlaan. Langs deze Adelaarsweg, die belangrijk zal worden verbreed, wordt tenslotte het Kraaienplein bereikt.
- b. twee personentunnels, elk bestemd zowel voor fietsers als voetgangers. Op de zuidelijke IJ-oever monden deze beide tunnels uit op de De Ruyterkade ten Oosten en ten Westen van de hefbrug over de Oostelijke Doorvaart, respectievelijk ter hoogte van steiger B en van steiger 4. Op de Noordelijke IJ-oever komt de oostelijke tunnel uit op het terrein van de N.Z.H.V.M., terwijl het ingangsbouwwerk van de westelijke tunnel geprojecteerd is ter plaatse van de tegenwoordige Jachthaven.
- c. een zg. gereduceerde pontverbinding, bestemd voor handkarren, bakfietsen, bespannen wagens en dergelijke.

¹⁾ Inzake vroegere plannen tot verbinding der beide IJ-oevers raadplege men de maandbladen „Amstelodamum” December 1915, Januari 1916, Maart 1916, November 1918 en Mei 1941.

- A = AUTOTUNNEL
 B = OOSTELIJKE TUNNEL VOOR FIETSERS EN VOETGANGERS
 (MEEUWENLAANTUNNEL)
 C = WESTELIJKE TUNNEL VOOR FIETSERS EN VOETGANGERS
 (JACHTHAVENTUNNEL)
 D = PONT VOOR WAGENS, KARREN, BAKFIETSEN E.D

Dezer dagen verscheen tevens de tweede uitgave van „Plan voor IJ-Tunnel”, waarmede de heer T. C. Groot, industrieel te Amsterdam-Noord, zich 31 Augustus 1950 ten tweede male tot de Gemeenteraad wendde ¹⁾.

¹⁾ Voor de eerste aanbieding van dit plan op 26 April 1939 zie men het maandblad „Amstelodamum” Mei 1939.

Het Tunnelplan-Groot propageert de uit één tunnel bestaande verbinding, beginnende ter hoogte van de huidige ligplaats van het opleidingsschip „Pollux”, door het Oostelijk viaduct, onder het IJ en uitmondend ter hoogte van de Willem 111-sluis.

Uiteraard onttrekt de technische zijde — voor deskundigen zelfs zeer moeilijk — van dit probleem zich geheel aan onze beoordeling. Wat het behoud van stadsschoon op de zuidelijke IJ-oever betreft geven wij de voorkeur aan het ontwerp van Publieke Werken. In het plan-Groot wordt een belangrijk gedeelte van het Oosterdok gedempt. Wanneer de heer Groot betoogt, „Eerder zullen door het geprojecteerde monumentale Oosterdoksplein, de mooie gevels aan de Prins Hendrikkade naast het Scheepvaarthuis tot voller glorie komen en zal men veel beter kunnen bewonderen, datgene, wat onze voorvaderen, ieder in hun eigen sfeer en draagkracht, met noeste vlijt en arbeid, hebben tot stand gebracht” moeten wij protesteren: wie het water aantast raakt het hart van Amsterdam!

S. V. W.

NOGMAALS DE VROUW IN DE VUURHAARD.

Naar aanleiding van „de vrouw in de vuurhaard”, blz. 158 van het Maandblad is de mededeeling **N**over **Kornelis Bisschop** bij Houbraken, II, bl. 220 misschien van eenig belang.

„**Kornelis Bisschop** of **Biskop**, geboren in 't jaar 1630, den 12. van Sprokkelmaand, had tot onderwijzer in de **Konst** **Ferdinand Bol**. Waarna hij door vlijtig en stadig zich **oeffenen** in de **Konst** **grooten** voortgang maakte.

Hij is wel de eerste, zoo niet de beste geweest, welke allerhande soort van beelden, op hout geschildert met levende koleuren, en uitgehakt, dienende om ergens in een hoek, of **poortaal** te plaatsen, wel het natuurlijkst gemaakt en 't geestigst verzonnen heeft. Ik heb ervan gezien die op hun stantplaats **gesteld** het oogh **misleit**, en de zelve voor levende beelden zouden doen groeten hebben.

Hy schilderde ook zommige **derzelve gedaagt** ¹⁾ en **gekleurt** op de wijze van kaarslichten: welke by donker een blaker met een brandende kaars in de hand hebbende een natuurlijke vertooning deeden. Ja, men verhaalt dat zoodanig een beelt om de klucht van zeker Heer; wanneer hij **gasten** onthaalt had, geplaatst zijnde aan de deur of den uitgang van de kamer, zommige **der zelve**, die het voor de huismeit aanzagen, voor die gerieflijkheit haar met een drinkpenning beschenken wilden, **dog** hun hand daar **tegens** aanstieten, en zich **bedrogen**, en dit dus stof tot lachen gegeven heeft . . .”

. . . „men ziet thans van dien aart niet als voddën, door krukken en brekebeenen verzonnen, of naar de voorgemelde fraaye beeldschilderingen gebrekkig nageaapt.”

„**Jacobus Bisschop**, de oudste, was bij het leven van zijn vader al aan de **Konst**, en zoo veer dat hij het **beeldschilderen** (daar wij van hebben gesproken) **konde** aan de **hard huden** en met zulks te doen **grooten** dienst aan het huishouwen deed. (de vader liet in 1674 op 44 jarigen leeftijd zijn weduwe met 13 kinderen achter). Maar wanneer nu zijn jonger broeder, die mede tot dat werk opgekweekt werd, tot die bekwaamheit raakte, dat hij zulks kon beheeren, met behulp van zijne zusters, **ontslog** zig de oudste daarvan voor een tijd, om zich te **oeffenen** in waardiger verkiezingen en begaf zig tot het onderwijs van den braven kamer- en zolderschilder **August Terwesten**, **zedert** welken tijd hij zig ook aan het schilderen van zolder, kamers en wat daartoe behoort, gehouden heeft.

Abraham, de jongste, had die gelegenheit niet die zijn broeder vond, maar moest zig het **beeldenschilderen** (een zeker inkomen voor het huisgezin) **getroosten**.”

Dit is wel geen overgebleven voorbeeld, maar mogelijk een aanwijzing van de herkomst van dit gebruik. De **zoo** **bedriegelijk** weergegeven effecten van de **kaarsverlichting** kunnen aan de gloed van het haardvuur zijn voorafgegaan, dit is echter maar een veronderstelling.

A. J. MOES—VETH.

VAN DE BOEHENTAPEL.

DE AMSTERDAMSE **BEROEPSBRANDWEER 75 JAAR**
1874-1949.

Ter gelegenheid van het vijfenzeventigjarig bestaan der Amsterdamse Beroepsbrandweer is een aantrekkelijk gedenkboek met vele goede illustraties verschenen.

¹⁾ **gedaagt** is belicht,

De oprichting en de geschiedenis van de **Brandweer** werden reeds uitvoerig beschreven in de uitgaven bij het **25-** en **50-jarig** bestaan, zodat het jongste gedenkboek zich hoofdzakelijk bepaalt tot de laatste vijftientig jaar. In deze periode nemen de donkere bezettingsjaren — voor de door de Duitsers „**gereorganiseerde**”

Brandweer al bijzonder moeilijk — een belangrijke plaats in. Vrijwel zonder uitzondering lieten de manschappen zich bij het bepalen van hun houding tegenover de onderdrukker leiden door waarachtige vaderlandsliefde.

Op deze plaats moge nog eens gewezen worden op het vele dat de Brandweer, vooral tijdens de oorlog, heeft gedaan ter beveiliging van onze monumenten. Reeds in de jaren voor de wereldbrand werden aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg vele adviezen verstrekt inzake het aanbrengen van blusmiddelen in de te beschermen gebouwen. Tijdens de oorlog werd aan een Kunstbeschermingsdienst, onder leiding van de Commandant der Brandweer, de bescherming opgedragen van het Koninklijk Paleis, de Nieuwe- en Westerkerk, de Ronde Lutherse Kerk, de Vondelkerk en de **Portugees-Israëlitische** Synagoge, alsmede van een aantal gebouwen waar kunsthistorische voorwerpen waren ondergebracht. In al deze gebouwen was een verblijf voor de ingedeelde manschappen ingericht. Rekening houdende met de mogelijkheid dat de Brandweer tengevolge van de oorlogsomstandigheden niet tijdig aanwezig zou kunnen zijn, werd o.a. in het Koninklijk Paleis en de Nieuwe Kerk een pompinstallatie aangebracht, die het water uit daartoe geboorde putten kon betrekken. De blusinstallaties van Westerkerk en Trippenhuys konden water uit de gracht betrekken. Bij de Port.-Israëlitische Synagoge en de Vondelkerk bracht men onder de gebouwen waterreservoirs aan.

Wij hebben hier slechts een klein onderdeel van de veelzijdige taak van de Brandweer genoemd. De belangstellende in de brandbestrijding vindt in dit gedenkboek behalve de geschiedenis in de laatste 25 jaar hoofdstukken over de organisatie van de dienst, opleiding en onderwijs, het materieel, het alarmeringsstelsel, brandbestrijding, gebouwen, bluswatervoorziening, verenigingsleven bij de Brandweer, het Brandweerfonds, in memoriam, belangrijke branden in de laatste 25 jaar en herdenking van het **75-jarig** bestaan.

s. v. **W.**

Mr S. J. Fockema Andreae: STUDIËN OVER WATERSCHAPSGESCHIEDENIS IV. Het **Nedersticht** (Leiden, E. J. **Brill**, 1950).

Voor de historie van Amsterdam is deze studie van 55 bladzijden van de hand van de kundige schrijver der geschiedenis onzer waterschappen een grote aanwinst. Een korte **weergaaf** van de ingewikkelde materie is hier niet mogelijk. Genoeg zij het speciaal te vermelden het hoofdstuk „**Angstel** en Amstel”, dat de vorming van Amstelland circa 1270 behandelt en de aandacht vestigt op de toenmalige scheiding van **Amstel**- en Angstelboezem door een dam ter plaatse, waar thans Diemerbrug ligt, en het hoofdstuk „**Hoogheemraadschap** Amstelland”, dat vertelt over het optreden van de sterke man, Jan **Beninck**, in het begin van de **16e** eeuw, over de tot standkoming van het Hoogheemraadschap, belast met het toezicht op het dichthouden van de Grote Ring van Amstelland (Amstel- en Angstelboezem omvattend) in 1525, over het **aggressieve** optreden van dit college en tenslotte over het intreden van vrede en rust in de loop der 17de eeuw. Echter ook elders in zijn betoog, vooral in de volgende hoofdstukken, die het verder verloop van zaken behandelen, vinden wij tal van gegevens, belangrijk voor de geschiedenis van onze hoofdstad en haar omstreken niet alleen uit waterschapskundig, maar ook uit economisch en politiek oogpunt.

A.D. 1848, samengesteld door Dr J. Meijer.

De uitgeverij J. M. Meulenhoff te Amsterdam is, het voorbeeld van de publicatie van de Engelse „**A.D. News Sheets**” volgend, begonnen met de uitgaaf van geïllustreerde „**geschiedenis**kranten”. Deze zijn speciaal bestemd om gebruikt te worden bij het geschiedenisonderwijs en wel om de leerlingen een concrete voorstelling van een bepaalde periode te geven. Het voor ons liggende nummer behandelt het schokkende jaar **1848** en het hoofddaccent valt daarbij op **Amsterdam**. Berichten over de oproeren, **regeringsmaatregelen**, industrieën, toestanden onder de arbeiders, beeldende kunsten, kerkelijk nieuws etc., ontleend aan de meest uiteenlopende bronnen als gedenkschriften, advertenties, brieven en historische artikelen, geven een aanschouwelijke indruk van wat er toen op allerlei gebied in de hoofdstad omging.

1. H. v. E.

RÉ CTIFICATIE .

Men leze in het artikel „**Besmeuring** van gevelstenen” (bl. 159 van het vorige nummer) niet zwart-wit, maar zwak-wit.

, MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

Het Bestuur benoemde met ingang van 1 Januari **1950** tot leden de Heren Ir J. T. Duyvis en W. **Wegener** Sleswijk, beiden te Amsterdam.

I N H O U D

Jaargang 1950

	Blz.
Mr A. LE COSQUINO DE BUSSY, Bij het afscheid van KOCWENAAR (met portret)	2
Mr W. F. H. OLDEWELT, Het afscheid van Mr A. LE COSQUINO DE BUSSY als archivaris der gemeente Amsterdam	2
Mej. Dr I. H. VAN EEGHEN, Van schoenlapper tot kruier (met afb.)	3 (110)
J. P. M., Waakzaamheid tegenover onschuldig uitziende gebreken aan oude bouwwerken	7
C. A. L. SANDER en H. A. J. G. KAASJAGER, Ontluistering (met afb.)	8
Markt- en straattypen	9
J. SPAANDER, Leeghwater's duikboot (met afb.)	11
J. P. M., Amsterdam in the year 2000	15
De Oude Kerk	16
Mr H. DE LA FONTAINE VERWEY, Descartes en Amsterdam (met portret en afb.)	17 (139)
H. J. A. DUPARC, De jubilerende gemeentetram (met afb.)	22
Mr J. BELONJE, Iets over het kerkhof van de Amsterdamse Gemeenten der Port-Israëlieten te Groet	25 (104, 143)
BIJLEVELD, Het verbod tot begraven in kerken en wat Amsterdam er zich van aantrok. . .	26 (51)
H. W. ALINGS, Waar zijn deze gevelstenen? (met afb.)	27
I. VAN ESSO BZN., Nog eens Carel Reyniersz.	30
VAN DE BOEKENTAFEL, Het handelshuis van Eeghen, door J. ROGGE	30
Amsterdamse Gevelstenen, door H. W. ALINGS	31
Kerstnummer „De Tampon”	32
Archivalia betreffende Aagje Deken, Betje Wolff en personen uit haar kring, door H. A. HÖWELER	32
G. HELLINGA, De Oudemanhuispoort als ziekenzaal	32
I. H. v. E., De Kalverstraat 500 jaar winkelstraat	33 (62)
W. J. VAN HOBOKEN, Bij het 100-jarig bestaan van de Dienst der Publieke Werken.	35
HK. RUTTERS, Het huis Keizersgracht 716, hoek Reguliersgracht, genaamd „De Krol” (met afb.)	37 (62)
W. J. VAN HOBOKEN, Wittenburg en het geslacht Witheyn (met afb.)	41 (62)
J. P. M., Op het Prinseneiland (met afb.)	47
I. H. v. E., Amsterdamse kerkklokken	48
VAN DE BOEKENTAFEL, Amsterdam bij gaslicht, door MAURITS DEKKER. . .	48
S. HART, Willem III (met afb.)	49
Mej. Dr I. H. VAN EEGHEN, Bijzonderheden over het begraven in Amsterdam (met afb.)....	51
De Jodenkettingen	57 (142)
Mr R. E. KIELSTRA, Speeltuin-jubilea (met afb.)	58 (112)
H. F. V., De dichter die dacht dat hij van glas was	60 (125)
VAN DE BOEKENTAFEL, Geschiedenis van het Concertgebouw 11, door Mr S. A. M. BOTTENHEIM	60
100 jaar Publieke Werken.....	61
Februarinummer 1950 Heemschut	62
S. v. W., De Watergraafsmeer en vijftig jaar Ajax	62
Aanvullingen op het Maartnummer	62
I. H. v. E., Onze jaarvergadering	63
Mr A. LE COSQUINO DE BUSSY, Bij het jubileum (met portretten en afb.)	65
L. C. T. BIGOT, M. G. DE BOER en JOHAN E. ELIAS, Drie leden uit 1900 vertellen	69
A. W. W. H., Brief van een lid over het jaarboek 1949 ..	70
D. KOUWENAAR, In de oude krantenwijk van Amsterdam (met afb.)	72
Mr CHR. P. VAN EEGHEN, De figuratie van het Amsterdamse stadsbeeld (met afb.)	76
BIJLEVELD, Amsterdam 1900—1950 (met afb.)	84
LEONIE VAN NIEROP, Het Leesmuseum voor Vrouwen in de Bocht van de Herengracht.	85
v. E., Het uitgaande leven omstreeks 1900 (met afb.)	86

	Blz.
I. H. v. E., Het dienstmeisje 1900 (met afb.)	90
S. v. W., Vierde jaar Paleis-beiaardier (met afb.)	92
S. v. W., Waar schrijvende Amsterdammers praten (met afb.)	93
S. v. W., MISSET : Kroniek-tekenaar van Amsterdam (met portret en afb.)	94
B. DE R., Het huis met de gouden ketting	96
G. T. VERMEER, Edam en zijn scheepsbouw (met afb.)	97
S. v. W., De viering van ons gouden jubileum (met afb.)	99
B. BLIJTELAAR, De vloer van de Sebastiaankapel	102 (116)
J. MELJER, De oude begraafplaats van de Amsterdamse Sefardiem te Groet.	104, (25, 143)
H. F. V., De Bruinistenkerk (met afb.)	106
I. H. v. E., Nogmaals de Amsterdamse kruier	110 (3)
I. H. v. E., Draaiorgels	111
VAN DE BOEKENTAFEL , „Ons Amsterdam”, door Dr. J. C. VAN DER DOES, J. DE JAGER en Mej. A. H. NOLTE	111, (127)
Artikel „Zesens Adriatische Rosemund”, door Prof. Dr J. H. SKOLTE	112
Artikel „Czaar Peter de Grote en de Joden van Amsterdam”, door I. VAN ESSO BZN.	112
Decembernummer „Wiekslagen” (N.V. Bührmann)	112
Rectificatie artikel „Speeltuin-jubilea” (zie blz. 58)	112 (58)
P. HOOGLAND, In memoriam — J. DE JAGER	113
Mr CHR. P. VAN EEGHEN, JAN VETH en Amsterdam (met afb.)	113
B. BLIJTELAAR, De vloer van de Sebastiaankapel	116 (102)
IJSBRAND KOK, Restauratie van de Admiraliteitslijnbaan aan de Oostenburgergracht (met afb.)	119
S. v. W., Werkspoor Museum	123
A. DE B., Historisch Congres te Rotterdam op 30 Juni en 1 Juli 1950.	124
S. v. W., Excursie naar Edam	124
I. VAN ESSO BZN., Over waanvoorstellingen bij beroemde personen	125 (60)
De beplanting van onze stad	126
A. J. D’AILLY, De stichting van New-York	127 (111)
VAN DE BOEKENTAFEL , Het Huis aan de Kade, door Ro VAN OVEN.	127
Wij Amsterdammers, wat doen wij met onze kinderen in de vacaties? door A. RUTGERS VAN DER LOEFF-BASENAU.	128
Jordaantentoonstelling	128
C. A. L. SANDER, Een betere koers	129
W. J. VAN HOBOKEN, De collectie grondpapieren van het Gemeente-Archief.	130
Amsterdamse schuilkerken (met afb.)	131
LEONIE VAN NIEROP, De transportkoper	136
H. W. ALINGS, Het woonhuis van Descartes.	139 (17)
S. v. W., Amsterdam voor en door vreemde ogen	141
Jodenkettingen (met afb.)	142 (57)
J. P. M., Zonderlinge kunstwerken	142
Mr A. N. KOTTING, De oude Portugees-Israëlitische begraafplaats bij Groet	143 (25, 104)
VAN DE BOEKENTAFEL , Gedenkboek der Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevoor- dering der Geneeskunst ter gelegenheid van haar honderd-jarig bestaan 7-8-9 Juli 1949	143
De Synagoge der Portugees-Israëlitische Gemeente te Amsterdam, door D. H. DE CASTRO	144
VRAAGEN	144
I. H. v. E., N.N. of de vrouw in de vuurhaard	144 (158, 175)
Werkspoor N.V. (met afb.)	145
B. BLIJTELAAR, De afbraak van de Eilandskerk en wat daarbij aan de dag kwam (met afb.)	147
W. J. VAN HOBOKEN, Een merkwaardig conflict tussen Amsterdam en zijn Admiraliteit in 1650	152
D. KOUWENAAR, Nadere bijzonderheden betreffende de Kalverstraat (met afb.)	155 (160)
THIJS MOL, De vrouw in de vuurhaard op het Stadhuis	158 (144, 175)
Perscommuniqué Verkeerstentoonstelling	158
De vazen op de Westertoren	158
v. E., Besmeuring van gevelstenen.	159 (176)
VAN DE BOEKENTAFEL , De Oude Meesters, door EUGÈNE FROMENTIN.	159
G. DE VRIES & ZONEN 1775-1950	159
Tussen Dam en Muntplein, door D. KOUWENAAR	160 (155)
500 jaren tussen Dam en Munt, door M. G. EMEIS Jr.	160
Dr G. KARSTEN, De plaatsnaam Pampus (met afb.)	161
Mej. Dr I. H. VAN EEGHEN, Pakhuizen.	163
S. v. W., Excursie naar Werkspoor N.V.	169
Werkspoor Museum	169
P. A. v. D. LINDEN VOOREN, De Amsterdamse Jodenbuurt (met afb.)	170
L. P. J. PETRI Jr., De toestand van de Nieuwe Kerk	172
E. J. ZEEGERS, Amsterdam Iepenstad	172
S. v. W., De IJ-oever verbinding (met afb.)	173
A. J. MOES-VETH, Nogmaals de vrouw in de vuurhaard	175 (144, 158)

VAN DE BOEKENTAFEL, De Amsterdamse Beroepsbrandweer '75 jaar 1874—1949	Blz. 175
Studiën over Waterschapsgeschiedenis IV, door Mr S. J. FOCKEMA ANDREAE	176
A. D. 1848	176
Rectificatie artikel „Besmeuring van gevelstenen” (zie blz. 159)	176 (159)

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR:

Nieuwe leden	16, 32, 48, 64, 112, 128, 160,	176
Aanbieding Jaarboeken en Maandbladen		128
Redactie Maandblad		16
Congres te Rotterdam		16
Algemene Ledenvergadering		32
Contributie		48
Jubileumviering		64
Victor de Stuers-herdenking		64
Voorjaarsexcursie..		96
Het congres te Rotterdam		112
Excursie naar Edam		112
Najaarsexcursie		144

ALPHABETISCH REGISTER

(a = afbeelding of portret)

	Blz.		Blz.
Aafjes (Bertus -)	94	Beurs (- van Zocher)	24 (a), 84 (a)
A. D. 1848	176	Bicker (Andries —)	154
Adam (Ch. —)	60	Bicker (Jacob — Raye)	47, 110, 164, 168
Addicks (fa. —)	48	Bickerseiland	147
Adler	110	Bickersgracht	121, 147
Admiraliteit (Conflict tussen A'dam en zijn — in 1650)	152	Bigot (L. C. T. -)	69
Admiraliteitslijnbaan	119, 120 (a), 121 (a)	Bindwijk	33
Afbraak (- Eilandskerk)	147	Binnen-Amstel	37
Ailly (A. E. d'—)	58, 127	Bisschop (Kornelis -)	175
Ajax	62	Blauw (Hotel -)	93
Algemeen (- Handelsblad)	73, 74	Bloemmarkt	76
Alings (H. W. —)	29, 31, 62, 141	Bloemstraat	29
Aman (George Henric -)	52	Blomkool (pakhuis „De —”)	164
Aman (Paul —)	53	Boekbesprekingen 30, 48, 60 , 111, 127, 143, 159,	175
Ambachtsschool (- aan Timorplein)	152	Boer (M. G. de -)	70
Amstel	80, 176	Boetzelaer (E. H. gravin van — van Lan- gerak)	54
Amstel (Binnen -)	37, 83	Boissevain (A. G. —)	73, 74
Amstel (Jan van -)	73	Boissevain (Charles -)	73
Amstelhotel	89	Bol (Ferdinand -)	175
Amstelkring	136	Boompje (kerk „Het —”)	34, 35, 134, 136
Amstelland	176	Borski (Wed. Willem -)	26
Amsteldamum	65, 69, 70, 77, 99, 129	Botermarkt	142
Amstelveld	82, 173	Bottenheim (Mr S. A. M. —)	60
Amsterdam (- 1900/1950)	84	Brabander (Gerard de —)	94
Amsterdam (- bij. gaslicht)	48	Brakke Grond (Poortje van de —)	63
Amsterdam (Conflict tussen — en zijn Admiraliteit in 1650)	152	Brandweer	175
Amsterdam (Descartes en -)	17	Brants (Jan Jacob —)	54
Amsterdam (- Iepenstad)	172	Brazilië	152
Amsterdam (- in the year 2000)	15	Breen (Dr. Joh. C. -)	66 (a), 68, 69 , 70 , 96 , 139
Amsterdam (Jan Veth en -)	114	Breen (Dr. J. van -)	16, 63
Amsterdam (Nieuw —)	127	Breitner	79, 80, 83
Amsterdam (Ons -)	111, 127	Brouwer Ancher	66, 68
Amsterdam (- voor en door vreemde ogen)	141	Brouwersgracht	164
Amsterdamsch (Nieuw — Koffiehuys)	157	Brouwersgracht 54	95
André (Louis —)	118	Brownisten	106
Arbeid (- Adelt)	87	Bruggen (C. J. A. van —)	73
Arbeiderspers	74	Brugmans (Prof. Dr H. -)	67 (a), 68, 69, 70
Arresleden	80	Bruiloften	79
Arsenaal	114	Bruinistengang	106
Backer (Jhr W. J. -)	80	Bruinistenkerk 106, 107 (a), 108 (a), 109 (a)	106
Barlaeus	60, 125	Bührmann (G. H. -)	112
Barndesteeg	106, 110	Buiksloot	48
Barrios (De -)	104	Buitensingelgracht	142
Bartholinus (Thomas en Erasmus —)	60	Burgerwezen	83
Batelt	107	Burgerzaal	87
Beets (Nic. -)	114	Bussy (Mr A. le Cosquino de -)	2, 32, 63, 69, 112, 124, 169
Beetz (J. -)	78	Bijveld	27, 51, 85, 110
Begraafplaats (Port. Isr. — te Groet)	25, 104, 143	Bijtelaar (Mej. B. -)	48, 104, 118, 152
Begraafenis	79	Cannenburg (W. Voorbeytel -)	32, 63, 163
Begraven	26, 51	Casino	89
Begijnhof	110	Casorti (Mr -)	89
Belonje (Mr J. -)	26, 104, 106	Castro (D. Henriques de -)	25, 104, 106, 143, 144
Beplanting	126, 172	Citroen (K. -)	62
Berckenrode (Balthasar Florisz. van -)	107	Collegium Medicum	52
Berckenrode (H. L. -)	76	Commelin	34, 62, 106
Beroepsbrandweer	175	Compagnie (Oost Indische -)	123
Bestjeshuis	83		

	Blz.		Blz.
Compagnie (- van Nieuw Nederland) . . .	127	Feith (Jan -)	74
Compagnie (West Indische -)	123	Fiets	80, 81 (a)
Concertgebouw	60	Figuratie (— van het A'damse stadsbeeld)	76
Concordia	74	Fockema Andreae (Mr S. J. -)	176
Conflict (- tussen Amsterdam en zijn Admiraliteit in 1650)	152	Fockens (Melchior —)	34
Congres (Historisch — te Rotterdam) 16, 112, 124		Franse Kerk	136
coupé	79, 80	Fromentin (Eugène -)	159
Courant (De Kleine —)	73	Funte (G. L. —)	73
Croll (Antoni -)	38	Galgenstraat	168
Curcellaeus (Stcphanus -)	21	Gans (Louis —)	94
Cuyper (Steven —)	152	Garnizoen	82
Cuypers (Eduard -)	73	Gaslicht (Amsterdam bij —)	48
Czaar Peterstraat	58	Gasthuis (St. Picters -)	166
Dam	18, 84(a), 85(a),	Gebhard Jr (J. F. -)	72
Dam (500 jaren tussen — en Munt) . . .	160	Gebreken (- aan oude gebouwen)	7
Dam (Tussen Dam en -)	160	Geesteranus (Cecilia Tielemans -)	45
Damstad	160	Gedenkboeken	61, 143, 144, 159, 175
Deken (Aagje -)	32	Gelder (A. M. van -)	41
Dekker (Maurits -)	48	Geldersekade	74, 91
Descartes	17 fa), 60, 139	Gemeentearchief	66, 68, 96, 130, 149, 165
Descartes (woonhuis van -)	19 (a), 139	Gemeentetram	22
Diede (Willem van -)	147	Geneeskunst (Kon. Ned. Mij tot bev. der -)	143
Diemen	29	Geographical (The — Magazine)	141
Diemen (Gerrit Barentsz. van —)	29	Gereformeerden	131
Diemen (gevelsteen „De Kerck van —”)	28, 29 (a)	Gevelstenen	27, 31, 159, 176
Diemerbrug	52, 54, 56, 176	Goedkoop (W. —)	57
Dienstmeisje (- anno 1900)	90, 91 (a)	Gogh (Vincent van -)	109
Dievenwagen	80	Goose Stoomtram	79, 82
Dillen (van —)	34	Gorter (Simon -)	72
Does (Dr J. C. van der -)	111, 113	Gouden (Huis met de ketting)	96, 118
Doeve	94	Gouw (ter -)	34, 41
Domselaer (van -)	34	Grachtenboek	38, 40
Doopsgezinden	131	Grafzerken	26, 103, 106, 116, 148 (a), 149
Draaiorgels	111	Greiner	95
Drebbel	11	Grimburgwal	50
Druif (pakhuis „De —”)	165	Groene Amsterdamer	114
Duboucq	6, 110	Groenlandse pakhuisen	110
Dudok van Heel	145	Groet (Port. Isr. kerkhof te -) 25, 104, 143	
Duinkerken (Anton van -)	93	Grondplanieren	130
Duparc (H. J. A. -)	25	Grooté (A. W. -)	157
Easton (Dr C. -)	72	Grote (Czaar Peter de -)	112, 122, 123
Edam (-en zijn scheepsbouw) 97, 98 (a), 99 (a)		Grutter	83
Eeghen (Handelshuis van -)	30	Haantje (kerk „Het —”)	135
Eeghen (Mr Chr. P. van -)	84, 116	Haarlemmerdijkers	147
Eeghen (Mej. Dr I. H. van -) 7, 31, 57, 143, 169		Haasje (pakhuis „Het —”)	165
Eeghenstraat (van -)	83	Haen (Abraham de —)	76
Eik (A. van -)	78	Hahn (Alb. -)	76, 107
Eilandsgracht	147	Hahn Jr (Alb. -)	112'
Eilandskerk	147	Handboogschutters	102
Eilandsgracht	36, 5 2	Handelsblad (Algemeen -)	73, 74, 93
Elias (D. W. —)	54	Handelshuis (- van Eeghen)	30
Elias (Johan E. -)	70	Harrel (Elizeus -)	119
Elias (M. -)	27	Hart (kerk „Het —”)	135
Elias (Mr Pieter -)	26	Hart (S. —)	51
Elout (C. K. —)	73, 76	Hartjesdag	83
Emeis (M. G. -)	160	Hartkamp (A. Th. —)	74, 96
Engelse Pelgrimsteeg	110	Hartman (Jan —)	136
Enschede	68	Heemschut (Bond -)	27
Episcopale (- kerk)	110, 135	Heinekens (- glazenwasserij)	110
Esso (I. van — Bzn.)	30, 112, 126	Heilige Hoekje	157
Everwijn Lange (Mr E. J. -)	79	Heiliger Stede (kapel ter -)	33
Equipages	78	Heiligeweg	12, 80
Excursies Amstelodamum 96, 112, 124, 144, 169		Heinsius	49, 51
Famars (Jacob de —)	37	Hekelveld	74
Fancy-fair 1904	88 (a)	Hellinga (G. -)	32
		Hennebo (Robert -)	155
		Herengracht	78, 79, 115 (a), 132
		Herengracht 450 (Leesmuseum voor Vrouwen)	85

	Blz.		Blz.
Herengracht 479	47	Kerken (R.K. te Amsterdam)	133 (a)
Herengracht 480	45	Kerkhof (Port. Isr. -- te Groet) 25, 104,	143
Herengracht 575—577	46	Kerkklokken	48, 152
Herenlogement (Oudezijds —)	50	Kerkstraat	165
Hermans	107	Kernkamp (Prof. -)	70
Historisch Congres (- te Rotterdam) 16, 112,	124	Keteltjesjuffrouw	11
Hoboken (W. J. van —) 37, 47, 110, 131,	155	Ketting (Huis met de gouden -) ...	96, 118
Hollander (Jacob —)	9	Kielstra (Mr R. E. —)	58
Holysloot	48	Kinderen (— in de vacaties te A'dam) ..	128
Hondenburg	42	Kleerekoper (A. B. -)	76
Hoogland (P. -)	111, 113, 127	Klerk (Reinier de -)	123
Houttuinen	168	Kloveniersdoelen	50
Höweler (H. A. -)	32	Knapenvereniging	89
Hudson	127	Knipscheer	151
Huidenvetterssloot	106, 108 (a)	Koers (Een betere -)	129
Huis (Het — aan de Kade)	127	Koffiehuis (Nieuw Amsterdamsch —) ..	157
Huis (— met de gouden ketting) ..	96, 118	Koffiehuis (Poolse -)	155
Huzaren	83	Kohier. 1742	136
Iepenstad (Amsterdam —)	172	Kok (IJsbrand —)	123
Italiaanse Opera	50	Kokadorus	9
Jaarboek 1949	70	Koning (J. R. -)	126
Jaarvergadering	32, 63	Koninklijk Oudheidkundig Genootschap	101, 107, 169
Jacob van Campenstraat	96	Kool (Dr J. A. —)	56
Jacob van Lennepkade	95	Koot (Ton -)	62
Jager (A. -)	95	Korendrager (pakhuis „De —”)	165, 166
Jager (J. de -)	111, 113	Korte Blekerspad	90
Jansenisten	135	Kotting (Mr A. N. -)	143
Jesuïeten	134, 135	Kouwenaar (D. —) 1 (a), 2, 16, 32, 61, 63,	69, 76, 93, 112, 158, 160
Joden	112, 131	Kraaienplein	173
Jodenbegrafnis	91	Krantenwijk	72
Jodenbreestraat	171	Krol (Huis „De —”)	37
Jodenbuurt	82, 90, 170 (a)	Kroniek Amstelodamum	71
Jodenkettingen	57, 142 (a)	Kroniek („De —”)	114
Johannes Vermeerplein	21	Kruier	3, 110
Jones (H. Dennis —)	141	Krijtberg (kerk „De —”)	135
Jong (E. W. de -)	73	Kühler (Prof. W. J. —)	35
Jong (Gatske de —)	90	Kunstwerken (Zonderlinge -)	142
Jonge Roelensteeg	76	Kuyer	91
Joodse Gemeenschap	104	Kuiper (Dr A. -)	73, 74
Jordaan	83, 147, 155	Lam (brouwerij „Het —”)	132
Jordaantoonstelling	128	Lamberts (Gerrit -)	144
Jours	87	Landauer	79
Jubileum Amstelodamum	64, 65, 99	Lange Houtstraat	106
Kaasjager (H. A. J. G. —)	9	Lange (Daniël de -)	73
Kalff (Mr Jan —)	73	Lantaarnopsteker	83
Kalverstraat	18, 33, 74, 110, 155, 160	Lauriergracht	90
Kalverstraat 5	157	Lazarussteeg	64, 171
Kalverstraat 62	157	Ledenvergadering Amstelodamum	32, 63
Kalverstraat 81	157	Leefson	89
Kalverstraat 206	158	Leeghwater (—'s duikboot)	11
Kandijpot (gevelsteen „D. Koopere —”) 27	27	Leesmuseum (- voor Vrouwen)	85
Karel V	161	Leidsebrug	57
Karseboom („De —”)	155	Leidsegracht	50
Karsten (Dr G. -)	163	Leidse Kerkhof	37
Karthuizerkerkhof	54	Leidseplein	78 (a)
Kasteel (- van Aemstel)	74	Lennep (van —)	6
Kastenmaker	88	Lichtenauer (Mr F. W. -)	124
Kat (Ir B. de-)	163	Liefde (kerkhof „De —”)	56
Kate Hermansz. (Lambert ten —)	76	Lieftinck (G. -)	110
Katholieken	131	Lievensz (Jan -)	21
Kattenburg	42, 43, 141	Lockhorst (V. M. baron van —)	46
Keizerrijk	76	Lodewijk Napoleon	53
Keizersgracht	74, 82 (a), 110, 118, 165	Long (Isaac le —)	4
Keizersgracht 268 (Huis met de gouden	96, 118	Loiersgracht	36
ketting)	96, 118	Loon (Jhr H. M. van —)	78
Keizersgracht 327	115	Loon (Jhr W. H. van -)	80
Keizersgracht 716 („De Krol”) 37, 39 (a), 62	156 (a), 157	Lubbers (Albert —)	62
Keizerskroon („De —”)	156 (a), 157		
Kerken (begraven in -)	26, 51		

	Blz.		Blz.
Lugt (Ir G. J.)	123	Notenkraker („De —“)	76
Luiscius	58	Occo (Pompejus —)	34
Lunshof	93	Occo (Weduwe —)	34
Lutherse Kerk (- aan Spui)	92, 132	Oldewclt (Mr W. F. H. —)	3, 61, 136
Lutherse Kerk (Ronde -)	132	Olieslagerssteeg	34
Luthersen	131	Omnibus (Amsterdamse — Onderneming)	22
Luttge	48	Ons Amsterdam	111, 127
Lijnbaan (Admiraliteits —)	119, 120 (a), 121 (a)	Ontluistering	8
Lijnbaan (Oost Indische -)	145	Onze Lieve Heer op Zolder	135
Magazine („The Geographical —“)	141	Oostenburg	43, 119, 145 (a)
Magnin	105	Oostenburgergracht	119, 123, 146
Maison Boer	89	Oosterbegraafplaats	57
Major (Ralph -)	126	Oosterdok	173
Manhattan	127	Oosterkerk	55 (a), 62
Mansemakers	110	Oostersekade	171
Marinewerf	109	Oost-Indisch Buitenhuis	123, 145
Mariniers	83	Oost-Indische Compagnie	123, 145
Marken	165	Opera (Italiaanse —)	50
Markt (- en straattypen)	9	Oranjecappel („De —“)	32
Marnixplantsoen	126	Oranje Nassau (Caserne —)	32
Marnixplein	58	Ossenmarkt	33, 34
Maurik (Justus van -)	7	Oude Kerk	16, 51, 102, 116, 139, 151
Maurits	12	Oudemanhuispoort	32, 82
Meermans (Maria -)	43	Oude Meesters („De —“)	139
Meesters („De Oude —“)	159	Ouderkerk	106
Melkmeisjesbruggetje	95	Oude Schans	164, 166
Mendes (David Franco -)	104	Oudezijds Herenlogement	50, 61
Mens (Jan —)	109	Oven (Ro van -)	127
Mets (Coenraad —)	35	Overtoomse vaart	36
Meulen (J. ter -)	78	Paardentractie	80
Meybaum (G. F. —)	36	Paardentram	22 (a), 24 (a), 80
Meijer Jr (D. C. -)	65, 66, 68, 70, 96, 107	Paardrijders	80
Meijer (Dr J. -)	57, 106, 144, 176	Pakhuizen	163
Mille Colones	93	Palays-Royal	76, 93
Minderbroedersklooster	151	Paleis	82, 176
Misset (H. M. J. --)	94 (a), 95 (a), 107	Paleis-beiaardier	92
Moes	96	Pamflet („Het —“)	94
Moes (A. J. — —Veth)	175	Pamphuis	161
Mol (Thijs -)	158	Pampus (De plaatsnaam -)	161, 162 (a)
Mozes en Aäronkerk	135, 136	Papenbrug	95
Mozes en Aäronstraat	93 (a)	Parool	74
Mozes en Aäronzaal	87	Perdeck (A. —)	110
Muele (gevelsteen „De Swarte —“)	27	Persmuseum (Nederlands -)	74
Muiderberg	54	Pesthuis	96, 114
Muller (Frederik -)	107	Peter de Grote (Czaar -)	112, 122, 123
Munt (500 jaren tussen Dam en —)	160	Phaëton	78
Muntplein (Tussen Dam en -)	160	Philips (Caspar —)	38
Museumplein	8	Pieter Cornelisz. Hoofstraat	150 (Lees-
Neue Zürcher Zeitung	111	museum voor Vrouwen)	86
New-York	127	Pilgrimfathers	110
Nicolaaskerk (Sint -)	133	Pilmeyer (S. L. -)	38, 40
Nierop (Leonie van —)	86, 139	Pfancms (ds. —)	139
Nieuw Amsterdam	127	Plemp (Dr Vospiscus Fortunates -)	18
Nieuw Amsterdamsch Koffiehuis	157	Polak (Mr A. --)	73
Nieuwmarkt	10, 82, 171	Poll (van de — Mogge Mulman)	78
Nieuw Nederland (Compagnie van —)	127	Pomper (Albert -)	92
Nieuwe Kerk	26, 27, 51, 54, 73, 93, 144, 172, 176	Pool (kerk „De —“)	135
Nieuwendijk	95	Pool (pakhuis „De —“)	165
Nieuwe Rotterdamse Courant	76	Poolse Koffiehuis	155
Nieuwe Stadsherberg	37	Poppenkast	92
Nieuwe Vaart	43, 44, 145	Porder	83
Nieuwe Zijds Kapel	34, 149, 157	Postzegelmarkt	76
Nieuwe Zijds Voorburgwal	74, 76	Port. Isr. kerkhof te Groet	23, 104, 143
Nieuwsblad voor Nederland	74	Port. Isr. Synagoge	144, 176
Nieuws van den Dag	72	P o t (pakhuis „De —“)	131
N.N. (— of de vrouw in de vuurhaard)	144, 158, 175	Potgieterschool	90
Nolte (Mej. A. H. -)	111	Pothuis	4 (a), 5 (a)
Noorderkerk	149, 151	Presbyterianen	110
		Presser (D r Jacq. -)	111

	Blz.		Blz.
Prins (De Oude -)	18	Schröder (J. C. —)	74
Prinseneiland	47 (a), 147, 168	Schuilkerken	131
Prinsengracht	134, 164	Schutterrij	83, 87
Prinsenhof	46	Schiffelen (W. G. -)	141
Prinsenstraat	134	Sebastiaankapel	102, 116
Prins Hendrikkade	173	Sefardiem (Begraafplaats van de A'damse — te Groet)	25, 104, 143
Pronk (Cornelis —)	76	Sergeant (Thomas Jacobsz. -)	19, 139
Publieke Werken	28, 35, 61	Schiller („Kuil van —“)	93
Pijlsteeg	139	Sinck (toestel van -)	96
Pijpenmarkt	73	Singel	33, 110, 118, 132, 157
Querido	107	Singel 434	159
Raey (Dr. Johannes de -)	21	Sinninghe (Jacques R. W. -)	9
Raout	87	Sint Anthoniesbreestraat	171
Rauws	118	Sint Nicolaaskerk	135
Rave (pakhuis „De Vergulde —“)	166	Sint Nicolaasstraat	74
Raye (Jacob Bmker -)	47, 110, 164, 168	Six (Jhr Dr J. -)	126
Realeneiland	168	Six (Jean -)	44
Realengracht	147	Slavenbel	123
Receptie Amstelodamum	100 (a)	Sleepers	79
Recepties	87	Soirée	88
Reestraat	110	Souper	88
Reguliersbreestraat	33	Spaander (J. -)	15
Reguliersgracht	37, 62, 65 (a), 114	Spanhemius	60
Rembrandt	126, 159	Speeltuin-jubilea	58, 112
Rembrandtplein	93, 143	Speeltuin Weteringplantsoen	59 (a)
Remonstranten	131	Spiegelgracht	57
Restauratie (- Admiraliteitslijnbaan)	119	Spier (Jo —)	94
Restauratie (- huis „De Krol“)	37	Spinhuis	114
Reuter's Office	76	Spu	33
Reyniersz. (Carel -)	30	Stadhuis. (De vrouw in de vuurhaard op het —)	144, 158, 175
Ridder (B. de —)	157	Stadhuis van Hoorn (kerk „Het —“)	135
Rieke	96	Stadsbeeld (Figuratie van het -)	76
Riel (Mr H. van -)	31, 160	Stadsherberg (Nieuwe -)	37
Rietlanden	33	Stalhouders	79
Ritter (Dr P. H. -)	72	Stalhouderij	90
Robinson (John -)	110	Standaard („De —“)	74
Rode Leeuw	93	Stark (Paul -)	157
Roeltje	11	Stedelijk Museum	27, 64, 70, 123
Rogge (J. —)	30	Ster (kerk „De —“)	134, 135
Rogier (Prof. Dr L. J. -)	124	Sterrekoeker	11
Rokin	76, 79 (a), 134	Steussy (Jos F. -)	126
Roodhoedenvoem	165	Stoomtrams	24, 79
Roodhuizen (D. H. — de Vries)	160	Straattypen (Markt en -)	9
Rössing (J. H. -)	73	Strijker (Theodoro -)	51
Roterodamum (Genootschap -)	16, 112, 124	Stuers (Victor de -)	64
Rusland	135	Suyckerhuis	146
Rutgers (A. — v. d. Loeff-Basenau)	128	Tak (P. L. —)	74, 114, 116
Rutgers van Rozenburg (Jhr Mr J. W. H. -)	80	Tampon („De —“)	32
Rutters (Hk. -)	41, 62	Teertuinen (Nieuwe -)	168, 169
Ruysdaelkade	83	Tekenschool voor Kunstambachten	96
Rijksmuseum	28, 49, 70, 127, 157	Telegraaf („De —“)	72, 74
Sabbathgrens	57, 58	Terwesten (August -)	175
Sabbathketting	142 (a)	Tesselschade	87
Sander (C. A. L. —)	9, 130	Tetterode (N. -)	58, 112
Santen (P. van —)	73	Tex (Jhr M. C. L. den -)	78
Schade van Westrum (L. C. -)	63, 141	Thorbeckeplein	93
Scheepsbouw (Edam en zijn -)	97	Thijssen (Dr E. H. M. —)	125
Scheepskamelen	163	Timorplein	152
Scheepvaartmuseum	13, 123	Ton (pakhuis „Markofse Wedas —“)	164
Scheltema (café -)	93 (a)	Toren (kerk „De —“)	132
Schimmel (H. J. -)	114	Torensluis	9 (a)
Schippers (Ariette -)	128	Tram	22
Schlick (C. —)	76	Transportkoper	136
Schoenlapper	3	Troelstra (Mr P. J. -)	74
Schoftkelders	110	Troonzaal	87
Scholte (Prof. Dr J. H. -)	112	Trouw	74
Schoonenbeek (Dr H. P. -)	157	Tuinstraat	37
Schotting	94		

	Blz.		Blz.
Tulp (Nicolaas —)	101, 125	Water	95
Tunnel (IJ- -)	173, 174 (a)	Waterconste	13 (a)
Tijd („De —“)	74	Watergraafsmeer	62
Uffenbach (Zacharias Conrad von —)	76	Waterlooplein	170
Uilenburg	132	Waterschapsgeschiedenis	176
Uitgaand ^m leven anno 1900	86	Watersport	80
Utrechtse Poort	33	Weesperbelt	33
Utrechtsestraat	65	Weespervaart	52
Vacaties (kinderen in de -te Amsterdam)	128	Welzijn (Comité van Algemeen -)	52
Val („het —“)	161	Wenckebach (L. W. R. -)	73
Varkenseiland	165	Wentzel Jr (D. P. H. —)	158
Vaz Dias	106	Werf van Witheyn	42 (a)
Vazen (- op de Westertoren)	158	Werkspoor Museum	119, 122 (a), 123, 169
Veder (Mr-)	66, 68, 70, 96	Werkspoor N.V.	144, 145 (a), 169
Veemarkt	80	Westerbegraafplaats	56
Veer (H. de-)	72	Westerkerk	44, 45, 46, 47, 51, 140
Veeën van Veen (J. van -)	78	Westermarkt	32, 91, 140
Velocipedisten	80	Westermarkt 6 (woonhuis van Descartes)	19 (a), 139
Vemen	165	Westertoren	158
Verbinding (- der oevers van het IJ)	173	West Indische Compagnie	127, 152
Verheus (P. G. -)	38	Weteringplantsoen	58, 89
Verkeer	158	Wezen	83
Verkiezingsuitslag	72 (a), 75 (a)	Wieder (Dr F. C. -)	127
Vermeer (G. T. —)	99	Wielrijders	80, 81 (a)
Verster (J. F. L. de Balbian —)	69, 72	Wilhelmina (Koningin -)	92, 96, 136
Verveen (Dirck Crijnen —)	152	Willem II.	63, 155
Verwey (Mr H. de la Fontaine -)	21, 139, 141	Willem 111	49
Veth (Jan -)	38, 65, 113	Willemsparkweg	83
Vettewinkel	91	Willemsz. (Jan —)	142
Victoria	79	Winkelstraat (De Kalverstraat 500 jaar -)	33
Vigilante	79	Wit (Dirk Pietersz. de -)	41
Vincent (Jacob -)	92 (a)	With (Claes de -)	152
Vlessen (gevelsteen „In de drie franse — Ao. 1608)	27, 28(a)	With (Witte de -)	152
Vlissingen (Paul van -)	145	Witheyn (Wittenburg en het geslacht -)	41
Vloer Sebastiaankapel	102, 116	Witsen (Nicolaas -)	49, 115
Voddenmarkt	171	Witte (Mr Joan de -)	153
Volk („Het —“)	74	Witten (Jan -)	41
Volkskrant	74	Wittenburg (- en het geslacht Witheyn)	41
Volkspark	96	Wittenburgervaart	44
Vondelkerk	176	Wolff (Betje -)	6, 32
Vondelpark	78, 80, 81 (a)	Wijde Kapelsteeg	157
Vooren (P. A. v. d. Linden —)	171	Wijmer (Anna -)	44
Voorweg	96	IJ (het -)	36, 37
Vrededuijfe (kerk „Het —“)	135	IJ-gracht	135
Vredenburg	136	IJ-oever (De — verbinding)	173, 174 (a)
Vries (de -)	96	IJslubterrein (voormalig -)	23
Vries (Gedenkboek G. de — & Zonen)	159	Zaagmans	82
Vriese (J. J. G. —)	142	Zaaiër (kerk „De —“)	135
Vroliek (Prof. G. —)	54	Zakslootje	36
Vroom & Dreesmann	35	Zanddwaarsstraat	90
Vrouw (De — in de vuurhaard)	144, 158, 175	Zeedijk	83
Waag	27	Zeegers (E. J. —)	173
Waal (A. M. van de —)	62, 144	Zeemagazijn	123, 145
Waalkerk	48	Zesen (Filips von -)	34, 42, 112
Waalwijk (D. A. van -)	74	Ziekenzaal (De Oudemanhuispoort als -)	32
Waanvoorstellingen (- bij beroemde per- sonen)	60, 125	Zimmer (Js. — & Zonen)	48
Wagenaar	41, 106, 153	Zionskerk (Episcopale -)	110
Wallagh (Bob -)	94	Zoher (Beurs van -)	24 (a), 84 (a)
Waldieper	83	Zon (kerk „De —“)	132
Walenkerk	140	Zondagsmarkt	82, 171
Warmoesgracht	96	Zoutkeetsgracht	168
Warmoesstraat	74	Zuiderkerk	51, 91, 92, 151
Waskaarsenfabriek	83	Zunderdorp	48
Wartena (Johan -)	93	Zwaan (pakhuis „De Grote —“)	164
		Zwanenburgwal	171

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

JANUARI 1950

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Opgericht in 1900

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*

W. VOORBEYTEL CANNBNBURG *tweede voorzitter*

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secretaresse, waarnemend redactrice*, Prinsengracht 556, C.

C. G. **POUW** *penningmeester*, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65; Post-Giro No. 52391)

J. E. J. BONNIKE

Prof. Dr. I. J. **BRUGMANS**

J. P. **MIERAS**

Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY

D. KOUWBNAAR

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap pooft dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; donateurs betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap :

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, **Amsterdam**:

Jaarboek 1-XL1 **voor** zover nog voorhanden f 4,— à f 6,—,

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5,—. Afzonderlijke nummers f 0.60.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120. huis).

* J. W. **Enschedé**, *Amsterdams Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1905, f 0.25.

* *Muzikale straatzangen te Amsterdam*, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a **capella**, uitgegeven door J. W. **Enschedé**, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. **Enschede**, *Oude marsen van de Amsterdamsche schutter & Klavierbewerking* door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, *Van Raadhuis tot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f 3,—; voor de leden tot f 1.25.

* *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4. bladen in portef., 2e druk.

* *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 fascim. en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven *samen* is de prijs verlaagd tot f 8,—, voor de leden tot f 5,—.

* J. N. **Jacobsen Jensen**, *Reizigers te Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, f 3.—. Voor de leden f 2.—.

Idem, *Supplement op Reizigers te Amsterdam*, 1937, f 1.50. Voor de leden f 1.—.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 in het Paleis verkrijgbaar).

* *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15,—. Voor de leden resp. f 4,— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

* A. E. **d'Ailly**, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

A. E. **d'Ailly**, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs voor de leden f 5,—.

* *Philips' Grachtenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6.—, voor niet-leden f 8,—.

* *Reproductie in kleurfolietho van de vogelvlucht van Cornelis Anthonisz*. In kartonnen koker f 3,—, voor de leden f 2.—, in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. **d'Ailly**, *Catalogus van Amsterdamsche plattegronden*, f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijl**, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

* *Amsterdam, 1900-1940*. f 10.—.

* J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*. Het kohier der **capitale** impositie van 1585, f 4.—, voor leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742*. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—, (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en **Mej. S. Duparc**, *Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945*. Prijs (met aanvulling) f 3.—, (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* ■ uitverkocht.

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 pCt. omzetbelasting.

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van

SCHILDERIJEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES

ROKIN 74
AMSTERDAM - C.
TELEFOON 34726

ROTTERDAMSCHĒ BANK

ROTTERDAM - AMSTERDAM

DE WEG

naar nieuwe zakenrelaties in
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door onze • fdeeling

HANDELSVOORLICHTING

◆
250 Vestigingen in Nederland

ADVERTENTIEKANTOOR

J. H. DE BUSSY

ROKIN 60452, AMSTERDAM-C.

verzorgt in

ALLE BLADEN

zowel voor Verenigingen en Par-
ticulieren, als voor Handel en
Industrie

ELKE ADVERTENTIE

Inlichtingen en advies gratis. Tel. 63511

Fa. M. **VOLKERS** dr.
Rustenburgerstr. 106408, Amsterdam Z.
Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

Zojuist verschenen :

Joh. J. Hesseling :

Dr. Willem de **Vlugt**

Een mooi boek over een hoogstaand mens
geïllustreerd met foto's, geb . . . fl 7.90
luxe editie, genummerd I-XXV . . fl 22.50

Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afd. Boekhandel, Rokin 60-62, Amsterdam

Zojuist verschenen :

Dr. R. VAN LUTTERVELT

De Buitenplaatsen aan de Vecht

278 pagina's tekst 103 platen
geb. f 22.-

•

W. J. KOSSEN en A. RIEGER

Rondom de oude kerk,
de kroniek van een stadswijk

215 pagina's tekst, vele foto's en
tekeningen geb. f 12.50

•

Deze uitgaven kunt U bestellen bij
Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afdeling Boekhandel — Rokin 60-62
Amsterdam

NEDERLANDSCH INDISCHE
HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 250
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

KANTOORBOEKHANDEL

ALBRACHT & Co.

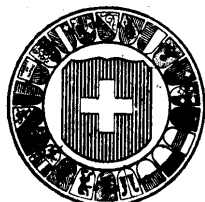
KALVERSTRAAT 73 — AMSTERDAM-C.
TELEFOON 31874

Moderne

BUREAU-ARTIKELEN

in smaakvolle
en degelijke uitvoering

Verzekert U een vast inkomen

door het sluiten van een

LIJFRENT

HOOGRE RENTE
VOLKOMEN ZEKERHEID
BELASTINGBESPARING

De beste besteding van Uw geblokkeerde gold

JAARLIJSCH UITKEERING

bij ctn storting van f 10.000.—		
voor mannen	Leeftijd	voor vrouwen
f 712,88	60 jaar	f 625,87
f 853,72	85 jaar	f 733,76
f 1057,46	70 jaar	f 886,76
f 1821,13	80 jaar	f 1442,07

(Prijsvaststelling No. 28-515-701)

Oudste en grootste Zwitserse Levensverzekering Maatschappij
De reserves voor het Nederlandsche bedrijf ten bedrage
vaa f 12.862.069,81 zijn — onder Staatstoezicht — bij de
Amsttdamscht Baak te Amsterdam gedeponceerd.

ZWITSERSCHE

Maatschappij van Levensverzekering en lijfrente
gevestigd te Zürich — opgericht 1857

KANTOOR VOOR NEDERLAND :
Hoerengracht 514, Amsterdam-C.
Tol. 45488 (9 lijnen).

VERSCHEENEN :

**De Amsterdamsche Schans en
de Buitensingel**

door J. VAN ECK

Een interessante beschrijving met talloze
typische bijzonderheden van de oude uiterste
omgeving van Amsterdam, de Buitensingel,
met zijn molens, aardige woningen en
karakteristieke buitenverblijven en hoe deze
langzamerhand werd bedorven en opgeslokt
door de stadsuitbreiding, waardoor Nassau-
en Stadhouderskade ontstonden.
Met circa 200 afbeeldingen naar oude prenten,
foto's en 12 kaarten in kleuren.

gebonden . . f 30.—

te bestellen bij:

N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afd. Boekhandel • Rokin 60-62 • Amsterdam

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door B. BIJTELAAR — met een voorwoord van Dr. 3. Casparie, Voorzitter van het
Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereniging.

Het belang van verschijning van dit 250 pagina's tellende, op fraai houtvrij
papier uitgevoerde boekwerk, waarvan 68 pagina's illustraties op kunstdruk-
papier, wordt wel het best gedemonstreerd door het feit, dat drie vereni-
gingen te weten:

- Het Genootschap Amstelodamum
- De Nederl. Klokkenspel Vereniging
- Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen,
hun medewerking aan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend.
Een belangrijk boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door
vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. f 17.50

Alom in de Boekhandel
verkrijgbaar.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

FEBRUARI 1950

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: *Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam*

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE **BUSSY** voorzitter

W. VOORBEYTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*

Mej. Dr. **I. H. VAN EEGHEN** *secretaresse, waarnemend redactrice*, Prinsengracht 556, C.

C. G. POUW *penningmeester*, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65; Post-Giro No. 52391)

J. E. J. BONNIKE

Prof. Dr. **I. J. BRUGMANS**

J. P. MIERAS

Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY

D. KOUWBNAAR

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste **f 8.—** en minder dan **f 15.—**; donateurs betalen jaarlijks **f 15.—** of meer. Het verenigingsjaar valt **samen** met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór 1** December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de **Bussy**, Amsterdam:

Jaarboek 1XL1 voor zover **nog** voorhanden **f 4.—** à **f 6.—**,

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden **f 5.—**. Afzonderlijke nummers **f 0.60**.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120, huis).

* **J. W. Enschedé**, *Amsterdamsche Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, **f 0.25**.

* *Muzikale straatzangen te Amsterdam*, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a **capella**, uitgegeven door **J. W. Enschedé** 2e druk 1914, **f 0.15**.

J. W. Enschedé, *Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij*. Klavierbewerking door **J. H. Garms Jr.**, 1912, **f 0.60**.

H. Brugmans, *Van Raadhuis tot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot **f 3.—**; voor de leden tot **f 1.25**.

* *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, **Pieter Bast**. Naar de uitgaaf van 1597 in **heliogravure** gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

* *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door **Pieter Bast**. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan *jongere* gewijzigde drukken. Met 7 facsim. en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven **samen** is de prijs verlaagd tot **f 8.—**, voor de leden tot **f 5.—**.

* **J. N. Jacobsen Jensen**, *Reizigers te Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen **vóór** 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, **f 3.—**. Voor de leden **f 2.—**.

Idem, *Supplement op Reizigers te Amsterdam*, 1937, **f 1.50**. Voor de leden **f 1.—**.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) **f 0.25** in het Paleis verkrijgbaar.

* *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van **C. G. 't Hooft**. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag **f 12.50**, in linnen dito **f 15.—**. Voor de leden resp. **f 4.—** en **f 5.50**. Voor verzending buiten Amsterdam **f 0.50** extra.

* **A. E. d'Ailly**, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs **f 1.25**.

A. E. d'Ailly, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs voor de leden **f 5.—**.

* *Philips' Grachtenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk bewerkt naar een uitgave van **E. van Houten** 1922. Prijs voor de leden **f 6.—**, voor niet-leden **f 8.—**.

* Reproductie in kleurfoliolitho van de *vogelvlucht van Cornelis Anthonisz*. In kartonnen koker **f 3.—**, voor de leden **f 2.—**, in lijst **f 9.—**, voor de leden **f 7.—**.

A. E. d'Ailly, *Catalogus van Amsterdamsche plattegronden*, **f 3.—**, voor de leden **f 2.—**.

H. van der Bijll, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* **f 4.50**, voor de leden **f 2.50**.

* *Amsterdam, 1900-1940*. **f 10.—**.

* **J. G. van Dillen**, *Amsterdam in 1585*. Het kohier der **capitale** impositie van 1585, **f 4.—**, voor leden **f 2.50**.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar* 1742. Prijs **f 25.—**, voor leden **f 18.—**. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer **J. F. M. den Boer**, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en **Mej. S. Duparc**, *Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945*. Prijs (met aanvulling) **f 3.—**. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer **J. F. M. den Boer**, Vechtstraat 120 huis).

* ■ uitverkocht.

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met **6 pCt.** omzetbelasting.

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van

SCHILDERIJEN

TEKENINGEN

PRENTEN

PASTELS

GLOBES

ROKIN 74
AMSTERDAM-C.
TELEFOON 34726

ROTTERDAMSCHER BANK
ROTTERDAM - AMSTERDAM

DE WEG

naar nieuwe **zakenrelaties** in
binnen- en buitenland wordt U
geweren door **onze afdeling**
HANDELSVOORLICHTING

♦

250 Vestigingen in Nederland!

ADVERTENTIEBUREAU

DE BUSSY

ROKIN 60.62, AMSTERDAM-C.

verzorgt in

ALLE BLADEN

zowel voor Verenigingen en **Par-**
ticulieren, als voor Handel en
Industrie

ELKE ADVERTENTIE

Inlichtingen en advies gratis. Tel. 63511

Fa. M. VOLKERS Jr.

Rustenburgerstr. 106-108, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

KANTOORBOEKHANDEL

ALBRACHT & Co.

KALVERSTRAAT 73 - AMSTERDAM-C.
TELEFOON 31874

Moderne

BUREAU-ARTIKELEN

in smaakvolle
en degelijke uitvoering

Dr. R. VAN LUTTERVELT

De Buitenplaatsen aan de Vecht

278 pagina's tekst 103 platen

geb. f 22.—

•

W. J. KOSSEN en A. RIEGER

Rondom de oude kerk,

de kroniek van een stadswijk

215 pagina's tekst, vele foto's en

tekeningen

geb. f 12.50

•

Deze uitgaven kunt U bestellen bij
Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afdeling Boekhandel — Rokin 60-62
Amsterdam

NEDERLANDSCH INDISCHE
HANDELSBANK, N.V.

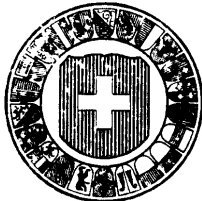
AMSTERDAM, Singel 250
 ROTTERDAM, Mathenesserlaan 235
 's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
 ALLE BANK- EN EFFECTENXAKEN

75 jaar Amsterdamsche Zwemelclub

Van dit interessante geïllustreerde boek over het Amsterdamse ZWEM-leven zijn nog enige exemplaren verkrijgbaar door storting à f 2.90 op postgiro-rekening No. 376650, J. P. A. Luirink, Cornclis Trooststraat 58, Amsterdam-Z.

Verzekert U een vast inkomen

door het sluiten van een
LIJFRENTÉ

HOOKE RENTE
 VOLKOMEN ZEKERHEID
BELASTINGDESPARING

De beste besteding van Uw goblokkeerde geld

JAARLIJKSCHE UITKEERING

bij een storting van f 10.000.—

voor mannen	Leeftijd	voor vrouwen
f 712,88	60 jaar	f 625,87
f 953,72	65 jaar	f 732,76
f 1057,46	70 jaar	f 826,76
f 1821,13	60 jaar	f 1442,07

(Prijvaststelling No. 28-515-701)

Oudste en grootste Zwitserse Levensverzekering Maatschappij
 De reserves voor het Nederlandsche bedrijf ten bedrage van f 12.862.069,81 zijn — onder Staatstoeucht — bij de Amsterdamsche Bank te Amsterdam gedeponneerd.

ZWITSERSCHE

Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente
 gevestigd te **Zürich** — opgericht **1857**

KANTOOR VOOR NEDERLAND:

Heerengracht 614, Amsterdam-C.
Tel. 45458 (9 lijnen).

VERSCHEENEN :

De Amsterdamsche Schans en de Buitensingel

door J. VAN ECK

Een interessante beschrijving met talloze typische bijzonderheden van de oude uiterste omgeving van Amsterdam, de Buitensingel, met zijn molens, aardige woningen en karakteristieke buitenverblijven en hoe deze langzamerhand werd bedorven en opgeslokt door de stadsuitbreiding, waardoor Nassau- en Stadhouderskade ontstonden.

Met circa 200 afbeeldingen naar oude prenten, foto's en 12 kaarten in kleuren.

gebonden . . f 30.—

te bestellen bij:

N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
 Afd. Boekhandel • Rokin 60-62 • Amsterdam

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door B. BIJTELAAR — met een voorwoord van Dr. J. Casparie, Voorzitter van het Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereeniging.

Het belang van verschijning van dit 250 pagina's tellende, op fraai houtvrij papier uitgevoerde boekwerk, waarvan 68 pagina's illustraties op kunstdruk-papier, wordt wel het best gedemonstreerd door het feit, dat drie verenigingen te weten:

- Het Genootschap Amstelodamum
- De Nadert. Klokkenspel Vereeniging
- Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, hun medewerking aan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend. Een belangrijk boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. f 17.50

Alom in de Boekhandel verkrijgbaar.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN. HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e **JAARGANG**

MAART 1950

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*
W. VOORBEYTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*
Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secretaresse, waarnemend redactrice*, Prinsengracht 556, C.
C. G. **POUW** *penningmeester, Vossiusstraat 3* (Gemeente-Giro Serie A, No. 65; Post-Giro No. 52391)
J. E. J. BONNIKB
Prof. Dr. I. J. **BRUGMANS**
J. P. **MIERAS**
Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY
D. KOUWENAAR
J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8.— en minder dan f 15.—; donateurs betalen jaarlijks f 15.— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam:

Jaarboek 1-XL1 voor zover nog voorbanden f 4.— à f 6.—.
Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5.—. Afzonderlijke nummers f 0.60.
(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* J. W. **Enschedé**, *Amsterdamse Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, f 0.25.

* *Muzikale straatzangen re Amsterdam*, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a capella, uitgegeven door J. W. **Enschedé** 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. **Enschedé**, *Oude marsen van de Amsterdamse schutterij*. Klawerbewerking door J. H. **Garms** Jr., 1912, f 0.60.

H. **Brugmans**, *Van Raadhuis tot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

• *Amsterdam in her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portefeu., 2e druk.

* *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie den kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 fascim. en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven samen is de prijs verlaagd tot f 8.—, voor de leden tot f 5.—.

* J. N. **Jacobsen Jensen**, *Reizigers re Amsrerdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, f 3.—. Voor de leden f 2.—.

Idem, *Supplement op Reizigers re Amsterdam*, 1937, f 1.50. Voor de leden f 1.—.

A. W. **Weissman**, *Gids voor de bezoekers van her Koninklijk Paleis re Amsrerdam*. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 in het **Paleis verkrijgbaar**).

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 pct. omzetsbelasting.

* *Album* van oud-Amsterdam. 24 stadsgezichten met in eiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15.—, Voor de leden resp. f 4.— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

* A. B. **d'Ailly**, *Wandelingen om Amsrerdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

A. E. **d'Ailly**, *Historische Gids van Amsrerdam*. Prijs voor de leden f 5.—.

* **Philips'** *Grachtenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6.—, voor niet-leden f 8.—.

* Reproductie in kleurfoliolitho van de *vogelvlucht van Cornelis Anthonisz.* In kartonnen koker f 3.—, voor de leden f 2.—, in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. **d'Ailly**, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*, f 3.— voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijll**, *Register op bijdragen en afbeeldingen in her Amsterdams Jaarboekje, her Jaarboek Amstelodamum en her Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

* *Amsterdam, 1900-1940*. f 10.—.

* J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585. Het kohier der capitale impositie* van 1585, f 4.—, voor leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie re Amsterdam over het jaar 1742*. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en **Mej. S. Duparc**, *Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945*. Prijs (met aanvulling) f 3.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer Vechtstraat 120 huis).

* ■ uitverkocht.

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van
SCHILDERIEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES

ROKIN 74, AMSTERDAM-C., TEL. 34726

Fa. M. VOLKERS Jr.

Rustenburgstr. 106408, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

KANTOORBOEKHANDEL

ALBRACHT & Co.

KALVERSTRAAT 73 - AMSTERDAM-C.
TELEFOON 31874

Moderne

BUREAU-ARTIKELEN

in smaakvolle
en degelijke uitvoering

Dr. R. VAN LUTTERVELT

De Buitenplaatsen aan de Vecht

278 pagina's tekst 103 platen
geb. f 22.-

•

W. J. KOSSEN en A. RIEGER

Rondom de oude kerk,
de kroniek van een stadswijk
215 pagina's tekst, vele foto's en
tekeningen geb. f 12.50

•

Deze uitgaven kunt U bestellen bij
Drukkerij en Uitgeverij j. H. DE BUSSY
Afdeling Boekhandel - Rokin 60-62
A m s t e r d a m

Amsterdam en de Gouden Eeuw

door M. E. 'T HART
Prijis f 2.45

Inhoud:

De Topografie van de stad. - Handel en Nijverheid. - De vestiging van het
Koloniale Rijk. - Het kunstleven. - Stadsbestuur en kerkelijk leven. - Het
leven der poorters. - Literatuurlijst.

65 pag. met 21 reproducties naar oude platen.

In de boekhandel verkrijgbaar

N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY - Rokin 60-62 - Amsterdam C.

NEDERLANDSCH INDISCHE
HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 250
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

Zojuist verschenen :

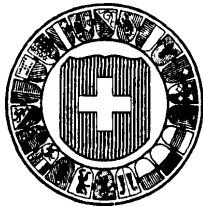
Joh. J. Hesseling :

Dr Willem de **VLUGT**

Een mooi boek over een hoogstaand mens
geïllustreerd met foto's, geb . . . fl 7.90
luxe editie, genummerd I-XXV . . fl 22.50

Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afd. Boekhandel, Rokin 60-62, Amsterdam

Verzekert U een vast inkomen
door het sluiten van een
LIJFRENTÉ

HOOGÉ RENTE
VOLKOMEN ZEKERHEID
BELASTINGBESPARING

De beste besteding van Uw geblokkeerde geld

JAARLIJKSCHE UITKEERING

bij een storting van f 10.000.—

voor mannen	Leeftijd	voor vrouwen
J 712.88	60 jaar	f 625.87
J 853.72	65 jaar	f 733.76
f 1057.46	70 jaar	f 886.76
f 1821.13	80 jaar	f 1442.07

(Prijvaststelling No. 28-515-701)

Oudste en grootste Zwitserse Levensverzekering Maatschappij

De reserves voor het Nederlandsche bedrijf ten bedrage van f 12.662.069,81 zijn — onder Staattoezicht — bij de Amsterdamsche Bank te Amsterdam gedeponeed.

ZWITSERSCHÉ

Maatschappij van levensverzekering en Lijfrente
gevestigd te **Zürich — opgericht 1857**

KANTOOR VOOR NEDERLAND
Heerengracht 614, Amsterdam-C.
Tel. 4 5 4 6 8 (9 lijnen).

VERSCHEENEN :

**De Amsterdamsche Schans en
de Buitensingel**

door **J. VAN ECK**

Een interessante beschrijving met talloze
typische bijzonderheden van de oude uiterste
omgeving van Amsterdam, de Buitensingel,
met zijn molens, aardige woningen en
karakteristieke buitenverblijven en hoe deze
langzamerhand werd bedorven en opgeslokt
door de stadsuitbreiding, waardoor Nassau-
en Stadhouderskade ontstonden.
Met circa 200 afbeeldingen naar oude prenten,
foto's en 12 kaarten in kleuren.

gebonden . . f 30.—

te bestellen bij:

N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afd. Boekhandel • Rokin 60-62 • Amsterdam

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door **B. BIJTELAAR** — met een voorwoord van **Dr. J. Casparie**, Voorzitter van het
Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereniging.

Het belang van verschijning van dit **250 pagina's** tellende, op **fraai houtvrij**
papier uitgevoerde **boekwerk**, waarvan **88 pagina's** illustraties op kunstdruk-
papier wordt wei het best gedemonstreerd door het feit, dat drie **veren-**
gingen te weten:

- Het Genootschap Amstelodamum
- De Nederl. Klokkenspel Vereniging
- Het **Provinciaal** Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen,
hun medewerking aan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend.
Een belangrijk boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door
vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. f 17.50

Alom in de Boekhandel
ver verkrijgbaar.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Opgericht in 190 0

Bestuur:

Mr. A. LE CGSQUINO DE BUSSY voorzitter

W. VOORBEYTEL CANNENBURG tweede voorzitter

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secrètaresse*, waarnemend *redactrice*, Prinsengracht 556, C.

C. G. **POUW** *penningmeester*, **Vossiusstraat** 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65; Post-Giro No. 52391)

J. E. J. BONNIKB

Prof. Dr. I. J. BRUGMANS

J. P. MIERAS

Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

J. F. M. DEN BOER *administrateur* van de *ledenlijst*, Vechtstraat 120huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt **zic** h ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit do l te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door den leden gelegenheid te verschaffen t> het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste **f 8.—** en minder dan **f 15.—**; donateurs betalen jaarlijks **f 15.—** of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór** 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam:

Jaarboek IXL1 voor zover nog voorhanden **f 4.—** à **f 6.—**

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden **f 5.—**. Afzonderlijke nummers **f 0.60**.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* J. W. Enschede, *Amsterdamse Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, **f 0.25**.

* **Muzikale straatzangen re Amsterdam**, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a **capella**, uitgegeven door J. W. Enschede 2e druk 1914, **f 0.15**.

J. W. **Enschedé**, *Oude marsen van de Amsrerdamse schutterij*. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, **f 0.60**.

H. Brugmans, **Van Raadhuis rot Paleis**. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot **f 3.—**; voor de leden tot **f 1.25**.

* *Amsterdam in her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

* *Amsterdam in her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 **facsim**, en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven *samen* is de prijs verlaagd tot **f 8.—**, voor de leden tot **f 5.—**.

* J. N. **Jacobsen Jensen**, *Reizigers re Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen **vóór** 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, **f 3.—**. Voor de leden **f 2.—**.

Idem, *Supplement op Reizigers re Amsterdam*, 1937, **f 1.50**. Voor de leden **f 1.—**.

A. W. **Weissman**, *Gids voor de bezoekers van her Koninklijk Paleis re Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) **f 0.25** in het Paleis verkrijgbaar).

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 **pCt.** omzetbelasting.

* *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag **f 12.50**, in linnen dito **f 15.—**. Voor de leden resp. **f 4.—** en **f 5.50**. Voor verzending buiten Amsterdam **f 0.50** extra.

* A. E. **d'Ailly**, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs **f 1.25**.

A. E. **d'Ailly**, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs voor de leden **f 5.—**.

* **Philips' Grachtenboek** van 1771. Wederuitgaaf in steendruk bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden **f 6.—**, voor niet-leden **f 8.—**.

* Reproductie in kleurfoliolitho van de *vogelvlucht van Cornelfis Anrhoneis*. In kartonnen koker **f 3.—**, voor de leden **f 2.—**, in lijst **f 9.—**, voor de leden **f 7.—**.

A. **E. d'Ailly**, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*, **f 3.—** voor de leden **f 2.—**.

H. van der **Bijll**, *Register op bijdragen en afbeeldingen in her Amsterdams Jaarboekje, her Jaarboek Amstelodamum en her Maandblad Amstelodamum* **f 4.50**, voor de leden **f 2.50**.

* *Amsterdam, 1900-1940*. **f 10.—**.

* J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*. Het kohier der **capitale** impositie van 1585, **f 4.—**, voor leden **f 2.50**.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quorinarie re Amsterdam over her jaar 1742*. Prijs **f 25.—**, voor leden **f 18.—**. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en **Mej. S. Duparc**, *Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945*. Prijs (met aanvulling) **f 3.—**. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer Vechtstraat 120 huis).

• = uitverkocht.

ROTTERDAMSCH E BANK
ROTTERDAM - AMSTERDAM

DE WEG

naar **nieuwe zakenrelaties** in
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door onze afdeling

HANDELSVOORLICHTING

♦

250 Vestigingen in Nederland

H. Dik en P. de Dood

Restauteurs van
SCHILDERIEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES

ROKIN 74, AMSTERDAM-C., TEL. 34726

Fa. M. VOLKERS Jr.

Rustenburgerstr. 106408, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

**LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN**

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

KANTOORBOEKHANDEL

ALBRACHT & Co.

KALVERSTRAAT 73 - AMSTERDAM-C.
TELEFOON 31874

Moderne

BUREAU-ARTIKELEN

in smaakvolle
en degelijke uitvoering

Dr R. VAN LUTTERVELT

De Buitenplaatsen aan de Vecht

278 pagina's tekst 103 platen

geb. f 22.-

0

W. J. KOSSEN en A. RIEGER

Rondom de oude kerk,

de kroniek van een stadswijk

215 pagina's tekst, vele foto's en

tekeningen geb. f 12.50

•

Deze uitgaven kunt U bestellen bij
Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afdeling Boekhandel - Rokin 60-62
, Amsterdam

Amsterdam en de Gouden Eeuw

door M. E. 'T HART

Prijs f 2.45

inhoud:

De Topografie van de stad. - Handel en Nijverheid. - De vestiging van het
Koloniale Rijk. - Het kunstleven. - Stadsbestuur en kerkelijk leven. - Het
leven der poorters. - Literatuurlijst.

65 pag. met 21 reproducties naar oude platen.

in de boekhandel verkrijgbaar

N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY - Rokin 60-62 - Amsterdam C.

NEDERLANDSCH INDISCHE
HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 260
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

ADVERTENTIEBUREAU

DE BUSSY
ROKIN 60-62, AMSTERDAM-C.

verzorgt in

ALLE BLADEN

zowel voor **Verenigingen** on **Particulieren**, als voor **Handel** on **Industrie**

ELKE ADVERTENTIE

Inlichtingen en advies gratis. Tel. 6357 1

Binnenkort verschijnt:

MARCEL VAN GESTEL en A. RIEGER
MET VEDEL EN TROM
vagebondages van vertier

Flitsen en fragmenten uit het leven van Amsterdamse

**kunstenars en kunstmakers
bohemiens en fantasten
kermisgasten, standwerkers en
leurders langs de straat**

met tekeningen, foto's en vele oude prenten, prijs gebonden in linnen **f 9.50**

Deze fraaie uitgave kunt U bestellen bij Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afdeling Boekhandel Rokin 60-62, Amsterdam.

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door **B. BIJTELAAR** — met een voorwoord van Dr J. Casparie, Voorzitter van het
Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereeniging.

Het belang van verschijning van dit 250 pagina's **tellende**, op fraai houtvrij
papier uitgevoerde **boekwerk**, waarvan 68 pagina's **illustraties** op kunstdruk-
papier, wordt wel het best gedemonstreerd door het **felt**, dat drie **verenigingen**
te weten:

- a. Het Genootschap Amstelodamum
- b. De Nederl. Klokkenspel Vereeniging
- c. Het **Provinciaal** Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen,
hun medewerking aan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend.
Een belangrijk boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door
vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. **f 17.50**

Alom in de Boekhandel
verkrijgbaar.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

1900

1950

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

Beschermheer: **Mr. Arn. J. d'Ailly**, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*

W. VOORBEYTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*

Mej. Dr. **I. H. VAN EEGHEN** *secretaresse, waarnemend redactrice*, Prinsengracht 556, C.

C. G. **POUW** *penningmeester*, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65; Post-Giro No. 52391)

J. E. J. BONNIKB

Prof. Dr. I. J. **BRUGMANS**

J. P. **MIERAS**

Mr. H. DE LA FONTAINEB VERWEY

L. C. SCHADE VAN **WESTRUM**

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120huis **Z.**, tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste **f 8,—** en minder dan **f 15,—**; donateurs betalen jaarlijks **f 15,—** of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór** 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de **Bussy, Amsterdam:**

Jaarboek 1XLI voor zover nog voorhanden **f 4,—** à **f 6,—**,

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden **f 5,—**. Afzonderlijke nummers **f 0.60**.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

♦ J. W. Enschede, *Amsterdamsche Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, **f 0.25**.

♦ *Muzikale straatzangen te Amsterdam*, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a *capella*, uitgegeven door J. W. **Enschedé**, 2e druk 1914, **f 0.15**.

J. W. Enschede, *Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij*. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, **f 0.60**.

H. Brugmans, *Van Raadhuis tot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot **f 3,—**; voor de leden tot **f 1.25**.

* *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

♦ *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 *facsim.* en 2 *vignetten*.

N.B. Van deze beide uitgaven *samen* is de prijs verlaagd tot **f 8,—**, voor de leden tot **f 5,—**.

♦ J. N. **Jacobsen Jensen**, *Reizigers te Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen **vóór** 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, **f 3,—**. Voor de leden **f 2,—**.

Idem, *Supplement op Reizigers te Amsterdam*, 1937, **f 1.50**. Voor de leden **f 1,—**.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) **f 0.25** (in het Paleis verkrijgbaar).

♦ *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met *inleiding* van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag **f 12.50**, in linnen dito **f 15,—**. Voor de leden resp. **f 4,—** en **f 5.50**. Voor verzending buiten Amsterdam **f 0.50** extra.

♦ A. E. **d'Ailly**, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs **f 1.25**.

A. E. **d'Ailly**, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs voor de leden **f 5,—**.

♦ *Philips' Grachtenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden **f 6,—**, voor niet-leden **f 8,—**.

♦ Reproductie in kleurfoliolitho van de *vogelvlucht van Cornelis Anthonisz*. In kartonnen koker **f 3,—**, voor de leden **f 2,—**, in lijst **f 9,—**, voor de leden **f 7,—**.

A. E. **d'Ailly**, *Catalogus van Amsterdamsche plattegronden*, **f 3,—**, voor de leden **f 2,—**.

H. van der Bijll, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* **f 4.50**, voor de leden **f 2.50**.

♦ *Amsterdam, 1900-1940*. **f 10,—**.

♦ J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585. Het kohier der capitale* impositie van 1585, **f 4,—**, voor leden **f 2.50**.

W. F. H. Gldewelt, *Kohier van de personele quotisatie re Amsterdam over het jaar 1742*. Prijs **f 25,—**, voor leden **f 18,—**. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en Mej. S. Duparc, *Kroniek van Amsterdam over de jaren 2940-1945*. Prijs (met aanvulling) **f 3,—**. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

• = uitverkocht.

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met **6 pCt. omzetbelasting**.

ROTTERDAMSCH E BANK
ROTTERDAM • AMSTERDAM

DE WEG

naar **nieuwe zakenrelaties** In
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door onze • fdeeling

HANDELSVOORLICHTING

♦

250 Vestigingen in Nederland

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van
SCHILDERIJEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES

ROKIN 74, AMSTERDAM-C., TEL. 34726

Onlangs verscheen :

De Geschiedenis van het Clipperschip in Noord-Amerika, Engeland en Nederland

door

Mr. A. Blussé van Oud-Alblas

Het Clipperschip heeft in de geschiedenis van de Amsterdamse zeilvaart een grote rol gespeeld en omgekeerd is de ontwikkeling van het Clipperschip door Amsterdammers steeds mede bepaald geworden. Het is daarom ten zeerste aan te bevelen van het hierbij aangekondigde werk kennis te nemen.

De schrijver geeft enerzijds een gedocumenteerde, afgeronde geschiedbeschrijving, waarin verschillende nieuwe aspecten en factoren naar voren worden gebracht en foutieve stellingen van anderen worden gerectificeerd, en geeft anderzijds aan, welke vragen nog onbeantwoord bleven, **daarmede** perspectief openend voor nieuwe onderzoekingen.

Een interessant boek over een interessant onderwerp.

183 pag. met register van **scheeps-** en **personennamen**, literatuurlijst en een lijst van Nederlandse clipperschepen naar Sweys; bovendien 9 afb. tussen en 44 afb. buiten de tekst.

In heel linnen band met stofomslag f 12,—

Verkrijgbaar in de boekhandel

J. H. de Bussy - Rokin 62 - Amsterdam

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door **B. BIJTELAAR** — met een voorwoord van **Dr J. Casparie**, Voorzitter van het Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereniging.

Het belang van **verschijning** van dit 250 pagina's tellende, op **fraal houtvrij** papier **uitgevoerde boekwerk** waarvan 68 pagina's **illustraties** op kunstdruk-papier wordt wel het best gedemonstreerd door het feit, dat drie **verenigingen** te weten:

- a. Het **Genootschap** Amstelodamum
  - b. De Nederl. Klokkenspel **Vereeniging**
  - c. Het **Provinciaal** Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, hun medewerking aan het tot stand komen van **deze** uitgave hebben verleend.
- Een **belangrijk** boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door vele **bewonderaars** van onze klokkentorans met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. f 17.50

Alom In de Boekhandel
verkrijgbaar.

NEDERLANDSCH INDISCHE
HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 250
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 235
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

•
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

ADVERTENTIEBUREAU

DE BUSSY

ROKIN 60-62, AMSTERDAM-C.

verzorgt in

ALLE BLADEN

zowel voor Verenigingen en Particulieren, als voor Handel en Industrie

ELKE ADVERTENTIE

Inlichtingen en advies gratis. Tel. **63511**

Binnenkort verschijnt:

MARCEL VAN GESTEL en A. RIEGER

MET VEDEL EN TROM

vagebondages van vertier

Flitsen en fragmenten uit het leven van Amsterdamse

**kunstenars en kunstmakers
bohemiens en fantasten
kermisgasten, standwerkers en
leurders langs de straat**

met tekeningen, foto's en vele oude prenten, prijs gebonden in linnen **f 9.50**

Deze fraaie uitgave kunt U bestellen bij Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afdeling Boekhandel Rokin 60-62, Amsterdam.

KANTOORBOEKHANDEL

ALBRACHT & C o .

KALVERSTRAAT 73 - AMSTERDAM-C.
TELEFOON 31874

Moderne

BUREAU-ARTIKELEN

In smaakvolle
en degelijke uitvoering

Fa. M. VOLKERS Jr.

Rustenburgerstr. 106-108, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

**LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN**

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR -DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

JUNI 1950

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opggericht in 1900

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY voorzitter

W. VOORBEYTEL CANNENBURG tweede voorzitter

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN secretaresse, waarnemend *redactrice*, Prinsengracht 556, C.

C. G. **POUW** penningmeester, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65; Post-Giro No. 52391)

J. **E. J. BONNIKB**

Prof. Dr. **I. J. BRUGMANS**

J. P. MIERAS

Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY

L. C. SCHADE VAN **WESTRUM**

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap **Amstelodamum**, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften: door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen **tenminste f 8.—** en minder dan **f 15.—**; donateurs betalen jaarlijks **f 15.—** of meer. Het **verenigingsjaar** valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap *moeten* schriftelijk **vóór 1 December** geschieden.

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij **J. H. de Bussy**, Amsterdam:

Jaarboek I—XLI voor zover nog voorhanden **f 4.— à f 6.—**.

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden **f 5.—**. Afzonderlijke nummers **f 0.60**.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* J. W. **Enschede**, *Amsterdamse Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, **f 0.25**.

* **Muzikale straatzangen te Amsterdam**, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a **capella**, uitgegeven door J. W. Enschede, **2e** druk 1914, **f 0.15**.

J. W. **Enschede**, *Oude marsen van de Amsterdamse schutterij. Klavierbewerking* door J. H. Garms Jr., 1912, **f 0.60**.

H. Brugmans, *Van Raadhuis tot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot **f 3.—**; voor de leden tot **f 1.25**.

* *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., **2e** druk.

* *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met **7 fascim.** en **2 vignetten**.

N.B. Van deze beide uitgaven *samen* is de prijs verlaagd tot **f 8.—**, voor de leden tot **f 5.—**.

• J. N. **Jacobsen Jensen**, *Reizigers te Amsterdam. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1850*. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, **f 3.—**. Voor de leden **f 2.—**.

Idem, *Supplement op Reizigers re Amsterdam*, 1937, **f 1.50**. Voor de leden **f 1.—**.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) **f 0.25** (in het **Paleis** verkrijgbaar).

* **Album van oud-Amsterdam**. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag **f 12.50**, in linnen dito **f 15.—**. Voor de leden resp. **f 4.—** en **f 5.50**. Voor verzending buiten Amsterdam **f 0.50** extra.

* A. E. **d'Ailly**, *wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs **f 1.25**.

A. E. **d'Ailly**, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs voor de leden **f 5.—**.

* **Philips' Grachtenboek van 1771**. Wederuitgaaf in steendruk bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden **f 6.—**, voor niet-leden **f 8.—**.

* Reproductie in kleurfoliolitho van de *vogelvlucht van Cornelis Anthonisz*. In kartonnen koker **f 3.—**, voor de leden **f 2.—**, in lijst **f 9.—**, voor de leden **f 7.—**.

A. E. **d'Ailly**, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*, **f 3.—**, voor de leden **f 2.—**.

H. van der **Bijl**, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* **f 4.50**, voor de leden **f 2.50**.

* *Amsterdam, 1900-1940*. **f 10.—**.

* J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*. Het kohier der **capitale** impositie van 1585, **f 4.—**, voor leden **f 2.50**.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742*. Prijs **f 25.—**, voor leden **f 18.—**, (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en Mej. S. **Duparc**, *Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945*. Prijs (met aanvulling) **f 3.—**. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

• ■ uitverkocht.

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met **6 pCt.** omzetbelasting.

J. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van
SCHILDERIEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES

ROKIN 74, AMSTERDAMC., TEL. 34726

Onlangs *verscheen* :

De Geschiedenis van het Clipperschip in Noord-Amerika, Engeland en Nederland

door

Mr. A. Blussé van Oud-Alblas

Het Clipperschip heeft in de geschiedenis van de Amsterdamse zeilvaart een grote rol gespeeld en omgekeerd is de ontwikkeling van het Clipperschip door Amsterdammers steeds mede bepaald geworden. Het is daarom ten zeerste aan te bevelen van het hierbij aangekondigde werk kennis te nemen.

De schrijver geeft enerzijds een gedocumenteerde, afgeronde geschiedbeschrijving, waarin verschillende nieuwe aspecten en factoren naar voren worden gebracht en foutieve stellingen van anderen worden gerectificeerd, en geeft anderzijds aan, welke vragen nog onbeantwoord bleven, **daarmede** perspectief openend voor nieuwe onderzoekingen.

Een interessant boek over een interessant onderwerp.

183 pag. met register van **scheeps-** en personennamen, literatuurlijst en een lijst van Nederlandse clipperschepen naar Sweys; bovendien 9 afb. tussen en 44 afb. buiten de tekst.

In heel linnen band met stofomslag f 12.—

Verkrijgbaar in de boekhandel

J. H. de Buesy • Rokin 62 • Amsterdam

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door B. BIJTELAAR — met een voorwoord van Dr J. Casparie, Voorzitter van het Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereeniging.

Het belang van verschijning van dit 250 pagina's tellende, op **fraal houtvrij** papier **ultgevoerde boekwerk**, waarvan 68 pagina's **illustraties** op **kunstdruk-** papier, wordt wel het best gedemonstreerd door het feit, dat drie **verenigingen** te weten:

- Het Genootschap Amstelodamum
- De Nadert. Klokkenspel **Vereeniging**
- Het **Provinciaal** Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, hun medewerking aan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend. Een **belangrijk** boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde tal worden begroet.

Prijs geb. f 17.50

**Alom in de Boekhandel
verkrijgbaar.**

**NEDERLANDSCH INDISCHE
HANDELSBANK, N.V.**

AMSTERDAM, Singel 250
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

•
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

ADVERTENTIEBUREAU

DE BUSSY

ROKIN 60-62, AMSTERDAM-C.

verzorgt in

ALLE BLADEN

zowel voor **Verenigingen en Particulieren**, als voor **Handel en Industrie**

ELKE ADVERTENTIE

Inlichtingen en advies gratis. Tel. 63571

Binnenkort verschijnt:

D. KOUWENAAR

Tussen Dam en Muntplein

De levensgeschiedenis van

DE KALVERSTRAAT

ongeveer 200 pagina's tekst en 35 illustraties op
kunstdrukpapier geb. f. 4.50
op Oud-Hollands papier en gebonden in leer f. 30.—

Deze uitgave kunt U thans reeds bestellen bij

**Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Afd. Boekhandel,
Rokin 60-62, Amsterdam-C.**

KANTOORBOEKHANDEL

ALBRACHT & Co.

KALVERSTRAAT 73 - AMSTERDAM-C.
TELEFOON 31874

Moderne

BUREAU-ARTIKELEN

in smaakvolle
en degelijke uitvoering

Fa. M. VOLKERS Jr.

Rustenburgerstr. 106-108, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en 08317

AANNEMERS VAN

**LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN**

**Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter**

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

SEPTEMBER 1950

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*

W. VOORBEYTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secreresse, waarnemend redactrice*, Prinsengracht 556, C.

C. G. **POUW** *penningmeester*, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65; Post-Giro No. 52391)

J. E. J. BONNIKB

Prof. Dr. I. J. **BRUGMANS**

J. P. **MIERAS**

Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY

L. C. SCHADE VAN **WESTRUM**

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8.— en minder dan f 15.—; donateurs betalen jaarlijks f 15.— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap :

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam:

Jaarboek 1-XL1 voor zover nog voorhanden f 4.— à f 6.—.

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5.—. Afzonderlijke nummers f 0.60.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

• J. W. Enschede, *Amsterdamse Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 *facsim.* 1903, f 0.25.

• *Muzikale straatzangen re Amsrerdam*, omstreeks 1848. Driestemmig *mannenkoor a capella*, uitgegeven door J. W. Enschede, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. Enschede, *Oude marsen van de Amsterdamse schutterij*. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, *Van Raadhuis rot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

• *Amsterdam in her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

• *Amsrerdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 *facsim.* en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven *samen* is de prijs verlaagd tot f 8.—, voor de leden tot f 5.—.

• J. N. Jacobsen Jensen, *Reizigers re Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, f 3.—. Voor de leden f 2.—.

Idem, *Supplement op Reizigers re Amsterdam*, 1937, f 1.50. Voor de leden f 1.—.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van her Koninklijk Paleis re Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 pCt. omzetbelasting.

• *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925, (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15.—. Voor de leden resp. f 4.— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

• A. E. d'Ailly, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

A. E. d'Ailly, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs voor de leden f 5.—.

• *Philips' Grachrenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6.—, voor niet-leden f 8.—.

• Reproductie in kleurfoliotiho van de *vogelvlucht van Cornelis Anthonisz.* In kartonnen koker f 3.—, voor de leden f 2.—, in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. d'Ailly, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*, f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der Bijl, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, her Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

• *Amsterdam, 1900-1940*. f 10.—.

• J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*, Het kohier der *capitale* impositie van 1585, f 4.—, leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742*. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en Mej. S. Duparc, *Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945*. Prijs (met aanvulling) f 3.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer Vechtstraat 120 huis).

• ■ uitverkocht.

ROTTERDAMSCHE BANK
ROTTERDAM • AMSTERDAM

DE WEG

naar nieuwe zakenrelaties in
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door onze • fdeeling

HANDELSVOORLICHTING

♦

250 Vestigingen in Nederland

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van
SCHILDERIJEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES

ROKIN 74, AMSTERDAM-C., TEL. 34726

verscheen :

De Geschiedenis van het Clipperschip in Noord-Amerika, Engeland en Nederland

door

Mr. A. Blussé van Oud-Alblas

Het Clipperschip heeft in de **geschiedenis** van de Amsterdamse zeilvaart een grote rol gespeeld en omgekeerd is de ontwikkeling van het Clipperschip door Amsterdammers steeds mede bepaald geworden. Het is daarom ten eerste aan te bevelen van het hierbij aangekondigde werk kennis te nemen.

De schrijver geeft enerzijds een gedocumenteerde, afgeronde geschiedbeschrijving, waarin verschillende nieuwe aspecten en factoren naar voren worden gebracht en foutieve stellingen van anderen worden gerectificeerd, en geeft anderzijds aan, welke vragen nog onbeantwoord bleven, **daarmede** perspectief openend voor nieuwe onderzoekingen.

Een interessant boek over een **interessant** onderwerp.

183 pag. met register van **scheeps-** en personennamen, literatuurlijst en een lijst van Nederlandse clipperschepen naar Sweys; bovendien 9 afb. tussen en 44 afb. buiten de tekst.

In heel linnen band met stofomslag f 12,—

Verrijgbaar in de boekhandel

J. H. de Bussy • Rokin 62 • Amsterdam

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door B. BIJTELAAR — met een voorwoord van Dr J. Casparie, Voorzitter van het Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereniging.

Het belang van verschijning van dit 250 pagina's tellende, op fraai houtvrij papier uitgevoerde boekwerk, waarvan 68 pagina's illustraties op kunstdruk-papier, wordt wel het best gedemonstreerd door het feit, dat drie verenigingen te weten:

a. Het Genootschap Amstelodamum
b. De Nederl. Klokkenspel Vereniging
c. Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, hun medewerking aan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend. Een belangrijk boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. **f** 17.50

Alom in de Boekhandel
verkrijgbaar.

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

AMSTERDAM, Singel 260
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

ADVERTENTIEBUREAU

DE BUSSY

ROKIN 60-62, AMSTERDAM-C.

verzorgt in

ALLE BLADEN

zowel voor **Verenigingen** en **Pm**
ticulleren, als voor **Handel** en
Industrie

ELKE ADVERTENTIE

Inlichtingen en *advies gratis.* Tel. **63511**

Verschenen:

MARCEL VAN GESTEL en A. RIEGER

MET VEDEL EN TROM

vagebondages van vertier

Flitsen en fragmenten uit het leven van Amsterdamse

kunstenars en kunstmakers
bohemiens en fantasten
kermisgasten, standwerkers en
leurders langs de straat

met tekeningen, foto's en vele oude prenten, prijs gebonden in linnen **f 9.50**

Deze fraaie uitgave kunt U bestellen bij Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afdeling Boekhandel Rokin 60-62, Amsterdam.

KANTOORBOEKHANDEL

ALBRACHT & Co.

KALVERSTRAAT 73 - AMSTERDAM-C.
TELEFOON 31874

Moderne

BUREAU-ARTIKELEN

In smaakvolle
en degelijke **uitvoering**

Fa. M. **VOLKERS Jr.**

Rustenburgerstr. **106-108**, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

37e JAARGANG

OCTOBER 1950

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur:

Mr. A. LB COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*

w. VOORBEYTEL CANNENBURG tweede *voorzitter*

Mej. Dr. I. H. VAN EBGHEN *secretaresse, waarnemend redactrice, Prinsengracht 556, C.*

C. G. POUW penningmeester, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65; Post-Giro No. 52391)

J. B. J. BONNIKE

Prof. Dr. I. J. BRUGMANS

J. P. MIERAS

Mr. H. DB LA FONTAINE VBRWEY

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

J. F. M. DEN BOER administrateur *van de ledenlijst*, Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9—17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; donateurs betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het **verenigingsjaar** valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór** 1 December geschieden

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam:

Jaarboek 1-XL1 voor zover nog voorhanden f 4,— à f 6,—.

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5,—, Afzonderlijke nummers f 0.60.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

♦ J. W. Enschede, *Amsterdamse Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, f 0.25.

♦ *Muzikale straatzangen te Amsterdam*, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a capella, uitgegeven door J. W. Enschede, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. Enschedé, *Oude marsen van de Amsterdamse schutterij*. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, Van *Raadhuis* tot *Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f 3,—; voor de leden tot f 1.25.

• *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast Naar de uitgaaf van 1597 in *heliogravure* gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

• *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan *jongere* gewijzigde drukken. Met 7 *fascim.* en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven *samen* is de prijs verlaagd tot f 8,—, voor de leden tot f 5,—.

• J. N. Jacobsen Jensen, *Reizigers cc Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen *vóór* 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, f 3,—. Voor de leden f 2,—.

Idem, *Supplement op Reizigers te Amsterdam*, 1937, f 1.50. Voor de leden f 1,—.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

Bovenstaande **prijzen zijn** verhoogd met 6 **pCt.** omzetbelasting.

♦ *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm), In papieren omslag f 12.50, ia linnen dito f 15,—. Voor *de leden resp.* f 4,— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

• A. E. d'Ailly, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

A. E. d'Ailly, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs **voor** de leden f 5,—.

♦ *Philip? Grachtenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6,—, voor niet-leden f 8,—.

• Reproductie in kleurfoliolitho van de *vogelvlucht van Cornelis Anthonisz.* In kartonnen koker f 3,—, voor de leden f 2,—, in lijst f 9,—, voor de leden f 7,—.

A. E. d'Ailly, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*, f 3,—, voor de leden f 2,—.

H. van der Bijll, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

♦ *Amsterdam, 1900-1940*. f 10,—.

♦ J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*. Het kohier der *capitale* impositie van 1585, f 4,—, **voor** leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie Ce Amsterdam over jaar 1742*. Prijs f 25,—, **voor** leden f 18,—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en Mej. S. Duparc, *Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945*. Prijs (met aanvulling) f 3,—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

• ■ uitverkocht.

ROTTERDAMSCH E BANK
ROTTERDAM - AMSTERDAM

DE WEG

naar **nieuwe zakenrelaties** in
binnen- on buitenland wordt U
gewezen door **onze** • fdaelling

HANDELSVOORLICHTING

♦

250 **Vestigingen** in Nederland

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van
SCHILDERIEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES

ROKIN 74, AMSTERDAM-C., TEL. 34726

Onlangs verscheen :

De Geschiedenis van het Clipperschip in Noord-Amerika, Engeland en Nederland

door

Mr. A. Blussé van Oud-Alblas

Het Clipperschip heeft **in** de geschiedenis van de Amsterdamse **zeilvaart** een grote rol gespeeld en omgekeerd is **de** ontwikkeling van het Clipperschip door Amsterdammers steeds mede bepaald geworden. Het **is** daarom ten zeerste aan te bevelen van het hierbij aangekondigde werk kennis te nemen.

De schrijver geeft enerzijds een **gedocumenteerde**, afgeronde geschiedbeschrijving, waarin verschillende nieuwe aspecten en factoren naar voren worden gebracht en foutieve stellingen van anderen worden gerectificeerd, en geeft anderzijds aan, welke vragen nog onbeantwoord bleven, **daarmede** perspectief openend voor nieuwe onderzoekingen.

Een interessant boek over een interessant onderwerp,

183 pag. met register van **scheeps-** en personennamen, literatuurlijst en een lijst van Nederlandse clipperschepen naar Sweys; bovendien 9 afb. tussen en 44 afb. buiten de tekst.

In heel linnen band met stofomslag f 12.—

Verkrijgbaar in de boekhandel

J. H. de Bussy - Rokin 62 - Amsterdam

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door **B. BIJTELAAR** — met een voorwoord van **Dr J. Casparle**, Voorzitter van het Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereeniging.

Het belang van **verschijning** van dit 250 pagina's tellende, op **fraal houtvrij** papier uitgevoerde **boekwerk**, waarvan 68 pagina's illustraties op kunstdruk-papier, wordt wel het best gedemonstreerd door het **feit**, dat drie **verenigingen** te weten:

- a. Het Genootschap Amstelodamum
  - b. De Nederl. Klokkenspel **Vereeniging**
  - c. Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen,
- hun medewerking aan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend. Een **belangrijk** boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. f 17.50

Alom in de Boekhandel
verkrijgbaar.

**NATIONALE
HANDELSBANK** N.V.

AMSTERDAM, Singel 250
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

ADVERTENTIEBUREAU

DE BUSSY

ROKIN 60-62, AMSTERDAM-C.

verzorgt in

ALLE BLADEN

zowel voor **Verenigingen** en **Particulieren**, als voor **Handel** en **Industrie**

ELKE ADVERTENTIE

Inlichtingen en advies *gratis*. Tel. **63511**

Binnenkort verschijnt: .

MARCEL VAN GESTEL en A. RIEGER

MET VEDEL EN TROM

vagebondages van vertier

Flitsen en fragmenten uit het leven van Amsterdamse

**kunstenars en kunstmakers
bohemiens en fantasten
kernisgasten, standwerkers en
leurders langs de straat**

met tekeningen, foto's en vele oude prenten, prijs gebonden in linnen **f 9.50**

Deze fraaie uitgave kunt U bestellen bij Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afdeling Boekhandel Rokin 60-62, Amsterdam.

KANTOORBOEKHANDEL

ALBRACHT & Co.

KALVERSTRAAT 73 - AMSTERDAM-C.
TELEFOON 31874

Moderne

BUREAU-ARTIKELEN

in smaakvolle
en degelijke **uitvoering**

Fa. M. VOLKERS dr.

Rustenburgerstr. 106408, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en 08317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET 'GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*

w. VOORBEYTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secretaresse, waarnemend redactrice*, Prinsengracht 556, C.

C. G. POUW *penningmeester*, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65; Post-Giro No. 52391)

J. B. J. BONNIKE

Prof. Dr. I. J. BRUGMANS

J. P. MIERAS

Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8.— en minder dan f 15.—; donateurs betalen jaarlijks f 15.— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam:

Jaarboek I—XLI voor zover nog voorhanden f 4.— à f 6.—.

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5.—. Afzonderlijke nummers f 0.60.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* J. W. Enschede, **Amsterdamse Klaviermuziek**. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, f 0.25.

• **Muzikale straatzangen te Amsterdam**, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a capella, uitgegeven door J. W. Enschedé, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. Enschede, **Oude marsen van de Amsterdamse schutter& Kfavierbewerking** door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, **Van Raadhuis tot Paleis**. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

• **Amsterdam in het einde der zestiende eeuw**, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

* **Amsterdam in het einde der zestiende eeuw**, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 fascim. en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven samen is de prijs verlaagd tot f 8.—, voor de leden tot f 5.—.

* J. N. Jacobsen Jensen, **Reizigers te Amsterdam**. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, f 3.—. Voor de leden f 2.—.

Idem, **Supplement op Reizigers te Amsterdam, 1937**, f 1.50. Voor de leden f 1.—.

A. W. Weissman, **Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam**. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

* **Album van oud-Amsterdam**. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15.—. Voor de leden resp. f 4.— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

* A. E. d'Ailly, **Wandelingen om Amsterdam** met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

A. E. d'Ailly, **Zfistorische Gids van Amsterdam**. Prijs voor de leden f 5.—.

* **Philips' Grachtenboek van 1771**. Wederuitgaaf in steendruk bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6.—, voor niet-leden f 8.—.

* Reproductie in kleurfoliolitho van de vogelvlucht van Cornelis Anthonisz. In kartonnen koker f 3.—, voor de leden f 2.—, in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. d'Ailly, **Catalogus van Amsterdamse plattegronden**, f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der Bijll, **Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum** f 4.50, voor de leden f 2.50.

• **Amsterdam, 1900-1940**. f 10.—.

* J. G. van Dillen, **Amsterdam in 1585**. Het kohier der capitale impositie van 1585, f 4.—, voor leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, **Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742**. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en Mej. S. Duparc, **Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940—1945**. Prijs (met aanvulling) f 3.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer Vechtstraat 120 huis).

• — uitverkocht.

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 pCt. omzetbelasting.

ROTTERDAMSCH E BANK
ROTTERDAM - AMSTERDAM

DE WEG

naar **nieuwe zakenrelaties** in
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door **onze** • fdeeling

HANDELSVOORLICHTING ;

♦

2850 Westtjingram in Nederland

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van
SCHILDERIJEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES

ROKIN 74, AMSTERDAM-C., TEL. 34726

Onlangs verscheen :

De Geschiedenis van het Clipperschip in Noord-Amerika, Engeland en Nederland door **Mr. A. Blussé van Oud-Alblas**

Het Clipperschip heeft **in** de geschiedenis van de Amsterdamse zeilvaart een grote rol gespeeld en omgekeerd is de ontwikkeling van het Clipperschip door Amsterdammers steeds mede bepaald geworden. Het is daarom ten zeerste aan te bevelen van het hierbij aangekondigde **wcrk** kennis te nemen.

De schrijver **geeft** enerzijds een gedocumenteerde, afgeronde geschiedbeschrijving, waarin verschillende nieuwe aspecten en factoren naar voren worden gebracht en foutieve stellingen van anderen worden gerectificeerd, en geeft anderzijds aan, welke vragen nog onbeantwoord bleven, **daarmede** perspectief openend voor nieuwe onderzoekingen.

Een interessant boek over een interessant onderwerp.

183 pag. met register van **scheeps-** en personennamen, literatuurlijst en een lijst van Nederlandse clipperschepen naar Sweys; bovendien 9 afb. tussen en 44 afb. buiten de tekst.

In heel linnen band met stofomslag f 12.—

Verkrijgbaar in ds boekhandel
J. H. de Bussy • Rokin 62 • Amsterdam

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door **B. BIJTELAAR** — met een voorwoord van Dr J. Casparie, Voorzitter van het Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereeniging.

Het belang van verschijning van dit **250** pagina's tellende, op **fraal** houtvrij papier uitgevoerde **boekwe**, k. waarvan 68 pagina's illustraties op kunstdruk-papier wordt wel het best gedemonstreerd door het **felt**, dat drie verenigingen te weten:

- a. Het Genootschap Amstelodamum
  - b. De **Nederl. Klokkenspel Vereeniging**
  - c. Het **Provinciaal Utrechtch** Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen.
- hun medewerking aan het tot stand komen van **deze** uitgave hebben verleend. Een belangrijk boekwerk over de **torens** en klokken van Amsterdam, dat door vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde ral worden begroet.

Prijs geb. f 17.50

Alom in de Boekhandel
verkrijgbaar.

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

AMSTERDAM, Singel 250
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

ADVERTENTIEBUREAU

DE BUSSY

ROKIN 60, AMSTERDAM-C.

verzorgt in

ALLE BLADEN

zowel voor Verenigingen en **Particulieren**, als voor Handel en **Industrie**

ELKE ADVERTENTIE

Inlichtingen en advies gratis. Tel. 63511

MAANDBLAD VOOR BEELDENDE KUNSTEN

26e Jaargang

★

*Sinds 1 Januari 1950
het enige Nederlandse tijdschrift
dat zich op het gebied
der beeldende kunsten specialiseert*

★

**Prijs Binnenl. f20.—, Buitenl. f21.—
per jaar**

Vraagt U eens een proefnummer aan bij
Uw Boekhandelaar of bij de Uitgeverij
J. H. de Bussy, Rokin 62, Amsterdam

Binnenkort verschijnt:

MARCEL VAN GESTEL en
A. RIEGER

MET VEDEL EN TROM
vagebondages van vertier

Flitsen en fragmenten uit het leven van
Amsterdamse

kunstenars en kunstmakers
bohemiens en fantasten
kermisgasten, standwerkers en
leurders langs de straat

met tekeningen, foto's en vele oude prenten,
prijs gebonden in linnen f 9.50

★

Deze fraaie uitgave kunt U bestellen bij
Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afdeling Boekhandel Rokin 62, Amsterdam

KANTOORBOEKHANDEL

ALBRACHT & Co.

KALVERSTRAAT 73 ■ AMSTERDAM-C.
TELEFOON 31874

Moderne

BUREAU-ARTIKELEN

In smaakvolle
en degelijke uitvoering

Fa. M. VOLKERS Jr.

Rustenburgerstr. 106408, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*

W. VOORBEYTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secretaresse, waarnemend redactrice*, Prinsengracht 556, C.

C. G. **POUW** *penningmeester, Vossiusstraat 3* (Gemeente-Giro Serie A, No. 65; Post-Giro No. 52391)

J. B. J. BONNIKE

Prof. Dr. I. J. **BRUGMANS**

J. P. MIERAS

Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften: door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; donateurs betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het **verenigingsjaar** valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór** 1 December geschieden

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam:

Jaarboek IXL1 voor zover nog voorhanden f 4,— à f 6,—.

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5,—. **Afzonderlijke** nummers f 0.60. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

• J. W. **Enschede**, *Amsterdamse Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 **facsim.** 1908, f 0.25.

• **Muzikale straatzangen** te Amsterdam, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a **capella**, uitgegeven door J. W. **Enschede**, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. **Enschede**, *Oude marsen van de Amsterdamse schutterij*. Klavierbewerking door J. H. **Garms** Jr., 1912, f 0.60.

H. **Brugmans**, *Van Raadhuis tot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f 3,—; voor de leden tot f 1.25.

• *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

• *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 **facsim.** en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven **samen** is de prijs verlaagd tot f 8,—, voor de leden tot f 5,—.

• J. N. **Jacobsen Jensen**, *Reizigers te Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen **vóór** 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, f 3.—. Voor de leden f 2.—.

Idem, *Supplement op Reizigers te Amsterdam*, 1937, f 1.50. Voor de leden f 1.—.

A. W. **Weissman**, *Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse **editie**) f 0.25 (in het **Paleis** verkrijgbaar).

• *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15,—. Voor de leden resp. f 4,— en f 5.50. **Voor** verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

• A. E. **d'Ailly**, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

A. E. **d'Ailly**, *Historische Gids van Amsterdam*, Prijs voor de leden f 5,—.

• **Philips' Grachtenboek van 1771**. Wederuitgaaf in steendruk bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6.—, voor niet-leden f 8.—.

• Reproductie in kleurfolietho van de **vogelvucht van Cornelis Anthonisz**. In kartonnen koker f 3.—, voor de leden f 2.—, in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. **d'Ailly**, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*, f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijll**, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

• *Amsterdam, 1900-1940*. f 10.—.

• J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*. Het kohier der **capitale** impositie van 1585, f 4.—, **voor** leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742*. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en Mej. S. Duparc, *Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945*. Prijs (met aanvulling) f 3.—. (uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den **Boer**, Vechtstraat 120 huis).

• ■ uitverkocht.

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 pCt. omzetbelasting.

ROTTERDAMSCHЕ BANK
ROTTERDAM - AMSTERDAM

DE WE6

naar nieuwe zakenrelaties in
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door onze afdeling
HANDELSVOORLICHTING

♦

250 Vestigingen in Nederland

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van
SCHILDERIJEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES

ROKIN 74, AMSTERDAM-C., TEL. 34726

Zojuist verschenen:

Dr. Samuel Coster

en zijn betekenis voor de cultuur-
geschiedenis van Amsterdam.

Met een inleiding over dokters die
eveneens op ander gebied vermaard-
heid verwierven,

door

Th. HAMMES, arts.

prijs f 2,90

De uitgave is voorzien van
enkele fraaie reproducties op
kunstdrukpapier.

Alom in de boekhandel verkrijgbaar.

ALBRACHT & Co.

Amsterdam C. — Kalverstraat 73 — Telefoon 3 1874

★

Het Leste adres voor alle
KANTOORBENODIGDHEDEN

★

Voor uw relaties in binnen- en buitenland:

Grote sortering
Kalender's en Zakagenda's 1951

Worden desgewenst door ons verzonden.

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door B. BIJTELAAR — met een voorwoord van Dr 3. Casparie, Voorzitter van het
Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereeniging. Uitgave J. H. de Bussy, Amsterdam

Het belang van verschijning van dit 250 pagina's tellende, op fraai houtvrij papier uitgevoerde boekwerk, waarvan 88 pagina's illustraties op kunstdruk-papier wordt wel het best gedemonstreerd door het feit, dat drie verenigingen te weten:

a. Het Genootschap Amstelodamum
b. De Nederl. Klokkenspel Vereeniging
c. Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, hun medewerking aan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend. Een belangrijk boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. f 17.50
Alom in de Boekhandel
verkrijgbaar.

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

AMSTERDAM, Singel 260
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

Een goedoude Amsterdamsgewoonte

Neemt voor Uw huizentransacties
en verzekeringsbelangen een des-
kundig en betrouwbaar Makelaar

MAKELAARSASSOCIATIE AMSTERDAM

Firmanten:

W. BROEKHUIS en J. W. LEEFLANG
Makelaars — Taxateurs

KEIZERSGRACHT 476 • TEL. 35290, 37289

MAANDBLAD VOOR BEELDENE KUNSTEN

26e Jaargang

*Sinds 1 Januari 7950
het enige Nederlandse tijdschrift
dat zich op het gebied
der beeldende kunsten specialiseert*

**Prijs Binnenl. f 20.—, Buitenl. f 21.—
per jaar**

Vraagt U eens een proefnummer aan bij
Uw Boekhandelaar of bij de Uitgeverij
J. H. de Bussy, Rokin 62, Amsterdam

Binnenkort verschijnt:

MARCEL VAN GESTEL en
A. RIEGER

MET VEDEL EN TROM

vagebondages van vertier

Flitsen en fragmenten uit het leven van
Amsterdamse

kunstenars en kunstmakers
bohemiens en fantasten
kermisgasten, standwerkers en
leurders langs de straat

met tekeningen, foto's en vele oude prenten,
prijs gebonden in linnen f 9.50

Deze fraaie uitgave kunt U bestellen bij
Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afdeling Boekhandel Rokin 62, Amsterdam

TE KOOP

een compleet stel jaarboeken
AMSTELODAMUM
van 1930 af tot heden.

Aanbiedingen onder Nr. 2325 ET, aan
adv. a d m . Maandbl. Amstelodamum,
Rokin 62, Amsterdam,

Fa. M. VOLKERS Jr.

Rustenburgerstr. 106408, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter